

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

FRANSIZ DEVRİMİ: TOPLUMSAL VE SİYASAL
DÖNÜŞÜMÜN ANALİZİ (1789-1815)

Temim AKOB

Mardin 2026

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

FRANSIZ DEVRİMİ: TOPLUMSAL VE SİYASAL
DÖNÜŞÜMÜN ANALİZİ (1789-1815)

Temim AKOB

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Sibel CEYLAN YİĞİT

Mardin 2026

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı 23751012 numaralı öğrencisi Temim AKOB'un hazırladığı “**FRANSIZ DEVRİMİ: TOPLUMSAL VE SİYASAL DÖNÜŞÜMÜN ANALİZİ (1789-1815)**” başlıklı çalışma, 21/01/2026 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans/doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı Adı, SOYADI	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Sibel Ceylan Yiğit	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Narjes Kadro	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mona Suilmi	
Üye		
Üye		

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20.. tarih ve .../... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../20..

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmasında kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza
Temim Akob
21.01.2026

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TARİH ANABİLİM DALI

**FRANSIZ DEVRİMİ: TOPLUMSAL VE SİYASAL DÖNÜŞÜMÜN
ANALİZİ (1789-1815)**

2026: 215 Sayfa

TEMİM AKOB

Fransız İhtilali, etkileri yalnızca Fransa ile sınırlı kalmayıp, Avrupa ve dünya tarihinin bütününde belirleyici bir dönüm noktası teşkil eden, büyük tarihsel öneme sahip bir olaydır. İhtilalin önemi, yüzyıllardır süregelen monarşiyi sona erdiren ve etkileri günümüze kadar devam eden modern siyasi ve toplumsal kavramların temellerini atan radikal bir devrim olmasından kaynaklanmaktadır. Fransız İhtilali, Fransa’da "kralların ilahi hakkı" (le droit divin) doktrinine son darbeyi vurmuştur. Kral XVI. Louis’ nin tahttan indirilmesine, mutlak monarşinin ilga edilmesine ve Birinci Fransız Cumhuriyeti’nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm, modern demokrasilerin temel bir kavramı olan, egemenliğin krala değil, ulusa ait olduğu ilkesini pekiştirmiştir. Ayrıca devrim, hükümetin yetkilerini belirleyen ve vatandaşların haklarını güvence altına alan yazılı anayasa fikrini getirmiştir. Mutlak otoritenin tek bir kurumda toplanmasını önlemek amacıyla Montesquieu’nün yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı ilkesini benimsemiştir. İhtilal, sadakat anlayışını hükümdara ya da belirli bir bölgeye bağlılıktan çıkararak, birleşik bir siyasi topluluk olarak “Fransa” kavramına yöneltmiş; bu dönüşüm, Fransız ulusal kimliğinin inşasında belirleyici bir rol oynamıştır. Devrim süreci ve onu izleyen Napolyon Savaşları, egemenliğin kaynağı, yurttaşlık ve ulus fikri etrafında şekillenen bu yeni siyasi tahayyülün Avrupa geneline yayılmasına zemin hazırlamış; böylece 19. yüzyılda Avrupa’da milliyetçilik hareketlerinin yükselişine ilham veren başlıca dinamiklerden biri hâline gelmişti. Toplumsal düzeyde devrim, soyluların ve ruhban sınıfının tevarüs edilen ayrıcalıklarına dayalı eski hiyerarşik düzeni tasfiye etmiştir. Feodal haklar ilga edilmiş, kilise mallarına el konulmuş ve tüm vatandaşlar kanun önünde teorik olarak eşit hale gelmiştir. Bunu devrimin en etkili kazanımlarından biri olan 1789 tarihli "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" izlemiştir. Bildiri, "insanların haklar bakımından özgür ve eşit doğduğunu ve öyle kaldığını" ilan etmiş; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme gibi temel hakları güvence altına almıştır. Bu bildiri, dünya çapında sayısız anayasa ve insan hakları belgesi için bir ilham kaynağı olmuştur. Devrim ayrıca ücretsiz ve zorunlu eğitim, sosyal adalet ve Fransız dilinin birleştirilmesi gibi ilkeleri de getirmiştir. Bu ideallerin tam olarak hayata geçirilmesi zaman alsa da daha açık ve eşitlikçi bir toplumun temellerini atmıştır. İhtilal; özgürlüğü, akılcılığı ve bireysel hakları savunan Voltaire, Rousseau ve Montesquieu gibi filozoflar tarafından teşvik edilen Aydınlanma fikirlerinin pratik bir uygulaması olmuştur. Bu ilkeler Avrupa’ya ve ötesine geniş çapta yayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Kapitalizm, Avrupa, XVI. Louis, Aydınlanma Çağı.

ABSTRACT

MSc Thesis

DEPARTMENT OF HISTORY

THE FRENCH REVOLUTION: AN ANALYTICAL STUDY OF POLITICAL AND SOCIAL TRANSFORMATIONS (1789–1815)

2026: 215 Pages

TEMIM ADOB

The French Revolution was a historical event of great significance, whose effects were not confined to France alone but extended to mark a decisive turning point in the history of Europe and the world as a whole. Its importance lies in the fact that it was a radical revolution that ended a monarchy which had lasted for centuries and laid the foundations of modern political and social concepts whose impact continues to this day. The French Revolution was the final blow to the doctrine of the "divine right of kings" in France. It led to the overthrow of King Louis XVI and the abolition of the absolute monarchy, paving the way for the establishment of the First French Republic. This transformation reinforced the principle that sovereignty belongs to the nation rather than the king—a fundamental notion in modern democracies. Moreover, the revolution introduced the idea of written constitutions that define the powers of government and guarantee citizens' rights. It also adopted Montesquieu's principle of the separation of legislative, executive, and judicial powers, with the aim of preventing the concentration of absolute authority in any single institution. The Revolution shifted the notion of loyalty away from allegiance to the monarch or a particular region toward the idea of "France" as a unified political community; this transformation played a decisive role in the construction of French national identity. The revolutionary process and the subsequent Napoleonic Wars facilitated the diffusion of this new political imagination—shaped around the principles of sovereignty, citizenship, and the nation—across Europe, thereby becoming one of the principal dynamics that inspired the rise of nationalist movements in nineteenth-century Europe. On the social level, the revolution dismantled the old hierarchical order based on the inherited privileges of the nobility and clergy. Feudal rights were abolished, church properties were confiscated, and all citizens became theoretically equal before the law. This was followed by the "Declaration of the Rights of Man and of the Citizen" of 1789, one of the most influential achievements of the revolution. It proclaimed that "men are born and remain free and equal in rights," and enshrined fundamental rights such as liberty, property, security, and resistance to oppression. The declaration became a source of inspiration for numerous constitutions and human rights documents worldwide. The revolution also introduced principles such as free and compulsory education, social justice, and the unification of the French language. Although the full realization of these ideals took time, they laid the groundwork for a more open and egalitarian society. The revolution was a practical application of Enlightenment ideas promoted by philosophers such as Voltaire, Rousseau, and Montesquieu, who advocated liberty, rationality, and individual rights. These principles were widely disseminated throughout Europe and beyond.

Keywords: French Revolution, Capitalism, Europe, Louis XVI, Enlightenment

ÖNSÖZ

Bu zorlu ama bir o kadar da öğretici süreci başarıyla tamamlamış olmanın mutluluğunu yaşarken, çalışmamın her aşamasında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Öncelikle, tez çalışmam süresince bana sadece akademik bir rehber değil, aynı zamanda her türlü zorlukta destek olan, vizyonu ve sunduğu özgün metodolojik bakış açısıyla ufkumu açan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sibel Ceylan Yiğit'e en içten şükranlarımı sunarım. Sabrı ve yol göstericiliği bu başarının en önemli yapı taşlarından biri olmuştur.

Akademik yolculuğumun en büyük motivasyon kaynağı, beni her zaman daha ileriye gitmem için teşvik eden ve bu yolda ilham kaynağım olan babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onun desteği ve inancı olmadan bu noktaya gelmem mümkün olmazdı.

Her zaman dualarını üzerimde hissettiğim, sevgisiyle bana güç veren kıymetli anneme ve bu süreçte yanımda olan, varlıklarıyla bana moral veren tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	I
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. FRANsIZ DEVRİMİ'NİN GENEL ÇERÇEVESİ: DEVRİM ÖNCESİ KARIŞIKLIKLAR, AYDINLANMA ÇAĞI VE DEVRİM ARİFESİNDE FRANSA'NIN SOSYAL VE SİYASAL DURUMU (1680-1789)	9
1.1. Aydınlanma Çağının Avrupa Toplamları Üzerindeki Etkisi	9
1.1.1. Aydınlanma Çağı nedir?	10
1.1.2. Jean-Jacques Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" kitabı	11
1.1.3. Voltaire'in Felsefi Mektuplar (Lettres philosophiques) adlı eseri.....	14
1.1.4. Montesquieu'nun eserleri	17
1.2. Fransız Devrimi Öncesinde Fransa'nın Siyasal ve Toplumsal Durumu.....	19
1.2.1. Fransız Monarşisi	20
1.2.2. Toplumda sınıflar	22
1.2.3. Fransa'nın borç krizi ve reform çabaları.....	25
1.2.3.1. Fransa'nın mali durumu	25
1.2.3.2. Borcun iki temeli	27
1.2.3.3. Reform girişimi.....	31
1.3. Fransa'da Devrim Öncesi Toplumsal Gerilimler.....	34
1.3.1. Toplumsal gerilimlerin nedenleri	34
1.3.2. Fronde ayaklanmaları	38
İKİNCİ BÖLÜM	42
2. FRANsIZ DEVRİMİ'NİN ÜÇ AŞAMALI SÜRECİ (1789-1799)	42
2.1. Birinci Aşama (1789-1792).....	42
2.1.1. Devrimin ortaya çıkışı: Bastille'in düşüşü ve İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilanı	42
2.1.1.1. Hapishanenin kuruluşu ve gelişimi	43
2.1.1.2. Bastille'in despotizm aracı olarak kullanımı (17. Yüzyıl Ortası – Devrim Arifesi)	45
2.1.1.3. Bastille mahkûmları hakkında genel bir bakış	46
2.1.1.4. Duvarların ardında yaşam: koşullar, idare ve mahkûm deneyimi.....	49
2.1.1.5. Kamusal bilinçte Bastille: Despotizm efsanesinin körüklenmesi	51
2.1.1.6. Bastille uçurumun kenarında: 14 Temmuz 1789 olaylarına giriş	52
2.1.1.7. Lizanvalide hapishanesi'nde toplanma ve Bastille Hapishanesi'ne yürüyüş	54
2.1.1.8. Kuşatma ve düşüş: Müzakereler, Saldırı ve Teslimiyet.....	56

2.1.1.9. Doğrudan sonuçlar: Kurtuluş, İntikam ve Kraliyet tavizleri	59
2.1.2. Ulusal Meclis'in anayasa yapımındaki rolü	62
2.1.2.1. Kurucu iktidarın Doğuşu: Genel Meclislerden Ulusal Meclis'e	63
2.1.2.2. İdeolojik Temel: İnsan ve Yurttaş Hakları bildirgesi (Ağustos 1789)	65
2.1.2.3. 1791 Anayasasının hazırlanması: Yapılar, yetkiler ve kişiler	66
2.2. İkinci Aşama (1792-1795)	79
2.2.1. Monarşinin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve XVI. Louis'nin idamı	79
2.2.2. XVI. Louis'un yargılanması ve idamı	86
2.2.3. Jakobenlerin Louis XVI'nin idamından sonra mutlak güce yükselişi	95
2.3. Üçüncü Aşama	112
2.3.1. Direktuar sistemi ve iç çekişmeleri	112
2.3.2. Kardeş Cumhuriyetler	125
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	133
3. FRANSIZ DEVRİMİ'NİN SONUÇLARI: DEVRİMİN İÇ VE DIŞ ETKİLERİ (1799-1809)	133
3.1. Sosyal Ve Ekonomik Etkiler	133
3.1.1. Ekonomik etkiler	133
3.1.2. Sosyal etkiler devrim sonrası Fransa'da sınıf ve statü	139
3.2. Devrimin Fransa'daki İdari Reformlar Üzerindeki Etkisi	147
3.2.1. Merkeziyetçilik sağlanması ve arazi yeniden düzenlenmesi	147
3.2.2. Devrim sonrası eğitim	152
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	155
4. FRANSIZ DEVRİMİ'NİN SONU: FRANSIZ DEVRİMİ'NİN BAŞARI VE BAŞARISIZLIK	155
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	155
4.1. Devrimin Başarıları	155
4.1.1. İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi	155
4.1.2. Feodalizmin kaldırılması	159
4.1.3. Günlük hayatın kaotik yapısının rasyonel sistemlerle düzenlenmesi	163
4.2. Ekonomik Başarısızlık	170
4.3. Fransız Devrimi'nin Küresel Etkisi	173
4.3.1. Avrupa düzenlerinin değişimi	173
4.3.2. Yeni düzenin ideolojisi ve Avrupa'ya yansımaları	178
SONUÇ	188
KAYNAKÇA	190
ÖZGEÇMİŞ	206

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa No
Tablo 2.1. Bastille'de en tanınmış mahkûmların listesi.....	47
Tablo 2.2. Bastille baskını'ndaki (14 Temmuz 1789) başlıca şahsiyetler.....	59
Tablo 2.3. 1791 Anayasası'nın başlıca hükümlerinin Milli Meclis'teki tartışmalar ve kararlarla ilişkileri.....	70
Tablo 2.4. Dönemdeki başlıca siyasi gruplar ve bunların etkileri.....	74
Tablo 2.5. Oylama, Milletvekili sayısı ve tartışmalar.....	91
Tablo 2.6. Jakobenlerin Ocak 1793'ten Temmuz 1794'e kadar iktidara yükselişinin kronolojisi.....	97

GİRİŞ

1789 Fransız Devrimi, yalnızca Fransa tarihinin değil, tüm modern dünyanın tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini temsil etmektedir. Bu devrim, yüzyıllardır Avrupa'da hüküm süren mutlak monarşinin temellerini sarsmış ve akıl, özgürlük, eşitlik ve milliyetçilik gibi evrensel ilkelere dayalı yeni bir siyasi düzenin zeminini hazırlamıştır. Devrim ayrıca, feodalizmi ortadan kaldırarak ve vatandaşlık kavramını yasal bir hak olarak tesis ederek toplumsal yapıda radikal bir dönüşüme yol açmıştır. Bu bağlamda, devrimin ortaya çıkışının dinamiklerini anlamak, modern devletin ve çağdaş demokrasilerin kökenlerini analiz etmek anlamına gelir.

Fransız Devrimi'ne yol açan süreç, tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşıktır. 18. yüzyılın sonlarında Fransa, aynı anda derin bir mali kriz ve ekonomik durgunluktan muzdaripken, Aydınlanma fikirleriyle beslenen entelektüel bir uyanış da yaşıyordu. Montesquieu, Rousseau ve Voltaire gibi düşünürlerin ortaya koyduğu "toplumsal sözleşme", "güçler ayrılığı" ve "bireysel özgürlükler" gibi kavramlar, mevcut düzenin (Eski Rejim) meşruiyetini sorguladı ve nüfusun geniş kesimlerinde değişim arzusunu ateşledi. Bu entelektüel temel, ekonomik baskılar ve sosyal adaletsizlikle birleşerek, 1789'da Bastille'in ele geçirilmesiyle sonuçlanan büyük devrimi tetikledi.

Bu çalışma, 1789 ile 1815 yılları arasındaki dönemi kapsayan Fransız Devrimi'nin siyasi, sosyal ve toplumsal dönüşümlerini analitik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, devrimin etkilerini Fransa sınırları içinde sınırlamakla kalmayıp, Avrupa genelinde ve hatta Napolyon Savaşları aracılığıyla küresel ölçekteki yankılarına da odaklanmaktadır. Çalışmanın temel sorusu, devrim tarafından ilan edilen evrensel ilkelerin farklı sosyal sınıflarda nasıl yansıtıldığı ve bu ilkelerin modern siyasi sistemlerin oluşumunda oynadığı roldür.

Çalışma Önemi

Bu çalışma, Fransız Devrimi'nin tarihsel olaylarının yalnızca anlatımı ile sınırlı kalmayıp, modern tarihin en önemli olaylarından biri olan bu sürece analitik bir bakış sunmayı hedeflediği için önem kazanmaktadır.

Fransız Devrimi'ni anlamaya yönelik bu yaklaşım, öncelikle söz konusu olayları çözümleyip analiz etmeyi, ardından bunların niteliği hakkında net bir fikir sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bilgiler birbiriyle ilişkilendirilerek, devrim olaylarının genel bir çerçevesi oluşturulmakta ve bu olayların Avrupa dünyası üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılmaktadır.

Fransız Devrimi, siyasal ve toplumsal bilimlerde devrimlerin incelenmesinde temel bir model olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, devrimin günümüzde yaşanan olaylar ışığında yeniden analiz edilmesi, söz konusu devrimin boyutlarını daha derinlemesine kavramamıza olanak tanımaktadır.

Fransız Devrimi, dönemin Avrupa'sında oyunun kurallarını değiştiren büyük bir dönüm noktası olmuş; Avrupa devletlerini mevcut yönetim yapılarını değiştirmeye zorlamıştır. Bu devrim, ardından gelen pek çok başka devrime de zemin hazırlayarak günümüz Avrupa yönetim anlayışının şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Fransız Devrimi, Avrupa'da yönetim anlayışını krallardan halka doğru kaydırmış; bu etki Fransa'da ve genel olarak Avrupa'da yöneticilerin halkla olan ilişkilerinde yeni bir gerçeklik yaratmıştır.

Zaman Aralığı

Fransız Devrimi, ani ve kendiliğinden ortaya çıkan bir hadise olmayıp, Aydınlanma Çağı'ndan itibaren biriken siyasal, toplumsal ve düşünsel dinamiklerin ürünü olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede çalışmanın zaman aralığı, devrimci sürecin ilk kıvılcımının ortaya çıktığı 1789 yılından başlatılmıştır. İncelenen dönem, Napolyon Bonapart'ın askerî ve siyasal hâkimiyetinin sona erdiği 1815 yılına kadar uzanmaktadır. Zira Waterloo Savaşı'nda Napolyon'un ordusunun yenilgiye uğraması, hem Napolyon dönemi Fransası'nın hem de devrim sonrası Avrupa siyasal düzeninin belirleyici bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Bu nedenle 1789–1815 aralığı, devrimci dönüşümün doğuşu, yayılması ve nihai sonuçlarının bütüncül biçimde değerlendirilebilmesi açısından uygun bir zaman dilimi olarak kabul edilmiştir.

Araştırma Problemi

Bu çalışma, Fransız Devrimi'ni çok boyutlu bir tarihsel dönüşüm süreci olarak ele almakta ve aşağıdaki temel araştırma problemleri etrafında şekillenmektedir:

Fransız Devrimi'nin patlak vermesine yol açan ekonomik, toplumsal ve düşünsel faktörlerin neler olduğu sorusu, bu unsurların birbirleriyle olan etkileşiminin Eski Rejim'in siyasal ve toplumsal meşruiyetini ne ölçüde aşındırdığını ve kitlesel isyanların ortaya çıkmasına nasıl zemin hazırladığını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Aydınlanma düşüncesinin kitlelerin siyasal seferberliğinde, devrimci hedeflerin formüle edilmesinde ve devrim sürecinin yönlendirilmesinde ne derece belirleyici bir rol oynadığı temel bir tartışma konusudur.

Öte yandan, Devrim'in Fransa'daki siyasal düzen üzerinde yarattığı yapısal dönüşümler ile Avrupa'da ortaya çıkan sonraki devrimci ve milliyetçi hareketler üzerindeki uzun vadeli etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Son olarak, Fransız Devrimi'nin ilan ettiği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerini ne ölçüde hayata geçirebildiği ve bu idealler doğrultusunda kalıcı bir adalet düzeni tesis edip edemediği; yoksa devrim sürecinin çelişkili sonuçlar üreterek daha baskıcı ve merkezî bir siyasal yapının oluşmasına mı yol açtığı hususu tezin temel sorunsallarını oluşturmaktadır.

Bu sorular, devrimin nedenlerini, işleyişini ve sonuçlarını bütüncül bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın Amaçları

Bu çalışma, Fransız Devrimi'nin tarihsel önemini ve çok boyutlu sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir dizi hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar şunlardır:

Tezin temel amaçları kapsamında, Fransız Devrimi'nin Fransa'daki mutlak monarşi rejimini nasıl sona erdirdiği, cumhuriyetçi ile anayasal yönetim biçimlerinin yükselmesini nasıl teşvik ettiği ve bu gelişmelerin diğer Avrupa ülkelerindeki benzer değişimlere nasıl ilham verdiği değerlendirilmektedir. Bu süreçte devrimin, askeri çatışmaların doğasını değiştirerek geleneksel savaşlardan halkın seferber edildiği halk savaşlarına geçişi nasıl sağladığı ve bu bağlamda ulusal ordular ile yeni askeri mücadele kavramlarının doğuşu analiz edilmektedir.

Aynı zamanda, devrimin temel ilkeleri olan özgürlük, eşitlik ve adaletin oluşumunda Aydınlanma düşüncesinin oynadığı rol ile bu fikirlerin siyasal ve toplumsal bilinç üzerindeki etkileri incelenmektedir. Devrimin uzun vadeli sonuçları ele alınırken, özellikle 19. ve 20. yüzyıldaki özgürlükçü hareketler ve diğer devrimler üzerindeki kalıcı etkileri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, yüksek ideallerden Terör Dönemi'ne geçiş gibi çelişkili süreçler analiz edilerek devrimin hedeflerine ulaşip ulaşamadığı sorgulanmaktadır. Bu kapsamda burjuvazi, köylüler, işçiler ve kadınlar gibi farklı grupların devrim sürecindeki rolleri ortaya koyulmakta; son olarak Bastille Hapishanesi'nin düşüşü ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin ilanı analitik bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Literatür Taraması

Gustave Le Bon

Gustave Le Bon, *Devrimlerin Ruhunu ve Fransız Devrimi* adlı eserinde Fransız Devrimi'ni derin bir psikolojik ve sosyolojik bakış açısıyla ele alarak, bu tarihi olayı alışılmadık bir şekilde analiz etmektedir. Eser, Fransız Devrimi üzerine yazılmış en dikkate değer çalışmalardan biri olarak kabul edilmekte olup, devrimin doğası ve sonuçlarına ilişkin önemli yorumlar sunmaktadır.

Le Bon, devrim anında kitlelerin akıl ve mantıkla değil; duygular, tepkiler ve bilinçdışı eğilimlerle hareket ettiğini savunur. Bu görüş, onun "kitle psikolojisi" teorisinin Fransız Devrimi gibi Avrupa tarihinin en sarsıcı siyasi dönüşümlerinden biri üzerine uygulanması anlamına gelir. Ona göre Fransız Devrimi, daha adil bir sistem kurma amacı taşıyan rasyonel bir hareket değil, toplu bir psikolojik patlama olup geniş çaplı sosyal çöküşe neden olmuştur. Özgürlük ve eşitlik gibi devrim sloganları, çoğu zaman kontrolsüz kitle coşkusunun yönlendirdiği şiddet ve yıkım eylemleri için birer örtü işlevi görmüştür.

Le Bon bu bakış açısıyla Fransız Devrimi'ni demokratik bir çağın başlangıcı olarak değil, kitlelerin mevcut kurumları yıkabildiği fakat yerine istikrarlı bir yapı kuracak net bir vizyona sahip olmadığı bir örnek olarak değerlendirir. Eser, devrimleri yalnızca siyasi programlar ve ideolojiler üzerinden değil, aynı zamanda bu hareketlerin psikolojik ve toplumsal yapıları üzerinden analiz eden bir model sunmaktadır. Bu yönüyle

kitap, toplumsal değişimin şiddet içeren dinamiklerini anlamaya yönelik önemli bir entelektüel katkı niteliğindedir.

Louis Awad

Mısırlı düşünür Louis Awad'ın *Fransız Devrimi* adlı eseri, devrimi kültürel ve tarihsel açıdan ele alan Arapça yazılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu eserin önemi, devrimsel olayı daha geniş bir düşünsel ve medeniyet bağlamı içerisinde değerlendirmesinde yatmaktadır. Yazar, edebi ve felsefi arka planını kullanarak, Batı literatüründe sıkça karşılaşılan yaklaşımlardan farklı, özgün bir okuma sunmaktadır. Louis Awad, olayların basit kronolojisiyle ya da yalnızca siyasi ve ekonomik etkenlerin analizleriyle yetinmez; bunun ötesine geçerek Aydınlanma düşüncesinin ve Fransız filozoflarının devrime giden yolu nasıl hazırladığını derinlemesine inceler. Ona göre 1789'da yaşananlar sadece mutlak monarşiye karşı bir başkaldırı değil, uzun süreli bir zihinsel ve kültürel dönüşümün zirve noktasıdır. Bu sürecin gerçek aktörleri, askerler ya da politikacılardan ziyade, düşünürler olmuştur. Eser, sade ama etkileyici dili ve derinlikli analizleriyle, devrimin modern özgürlük, eşitlik ve adalet kavramları üzerindeki etkisini ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Ayrıca, Fransız deneyiminin evrensel boyutunu vurgulayarak, dolaylı biçimde Arap dünyasındaki yansımalarına da dikkat çeker. Louis Awad'ın bu çalışması, Fransız Devrimi'ni Arap okuruna tarihsel ve kültürel bir analiz çerçevesinde sunan ilk ciddi girişimlerden biri olarak kabul edilmekte; hem tarihsel bilgi hem de düşünsel değerlendirme yönünden önemli bir kaynak olarak Arapça literatürdeki seçkin yerini korumaktadır. Bu yönüyle, devrimi insanlık bilincinin gelişiminde bir dönüm noktası olarak değerlendiren derinlikli bir başvuru eseridir.

Thomas Carlyle

Thomas Carlyle'ın *The French Revolution: A History* (Fransız Devrimi: Bir Tarih) adlı eseri, İngiliz tarih yazımının en önemli klasiklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eserin önemi, kuru tarihsel anlatımı, canlılık ve insanî derinlikle dolu dramatik bir destana dönüştüren eşsiz edebi üslubunda yatmaktadır. Carlyle, sadece olayların kronolojik bir sıralamasını sunmakla kalmaz; devrimi hareket, duygu ve sembollerle örölü bir sahne olarak resmeder. Fransız Devrimi'ni yalnızca siyasi bir süreç değil, aynı zamanda ruhsal ve ahlaki bir sarsıntı olarak yorumlar. Eserdeki karakterler, tarihin kaosu içinde hareket eden devasa güçler olarak betimlenir.

Güçlü ve duygusal yüklü düzyazısı sayesinde Carlyle, insanın zorbalıkla mücadelesini ön plana çıkarır; devrimi, insan ruhunun en uç sınırlarında yaşanan bir açığa çıkış olarak tasvir eder. Bu bağlamda, eserde soyluluk ve yıkım, inanç ve umutsuzluk, kahramanlık ve vahşet bir arada sahneye çıkar. Carlyle'in çalışması, olayların geleneksel akademik analizinden çok, onların ahlaki ve dramatik boyutlarına odaklanmasıyla öne çıkar. Bu yönüyle yalnızca tarihçiler değil, edebiyatçılar ve düşünürler için de ilham verici bir kaynak olmuştur.

Her ne kadar modern araştırmacılar için belge temelli kesinlik bakımından eleştirilebilir olsa da, bu eser tarih yazımını sadece bilgi aktarımı olarak değil, bir sanat olarak görme konusunda çığır açıcıdır. Carlyle, Fransız Devrimi'ni anlatırken, tarih yazımının bir anlatı sanatı olabileceğini en etkileyici şekilde göstermiştir.

Edward J. Lowell

Amerikalı tarihçi Edward J. Lowell'ın *The Eve of the French Revolution* (Fransız Devrimi'nin Arifesi) adlı eseri, 1789'daki devrimden hemen önceki Fransa'yı ele alan en önemli klasik çalışmalardan biridir. Eserin değeri, 18. yüzyıl sonlarındaki Fransız toplumunun siyasal, sosyal, ekonomik ve düşünsel durumunu ayrıntılı ve titiz bir şekilde sunmasında yatmaktadır. Lowell, toplumsal sınıfları—özellikle soylular, din adamları ve burjuvazi—derinlemesine analiz ederek, bu sınıfların ayrıcalıkları, zayıf yönleri ve karşılaştıkları zorlukları mercek altına alır. Aynı zamanda monarşik yönetimin yapısını, merkezileşmiş iktidarı ve devlet yönetimindeki yozlaşmayı kapsamlı biçimde inceler. Yazar, mevcut rejimin iç reformlara kapalı oluşuna da açıkça dikkat çeker. Eserde Aydınlanma düşüncesinin eski rejimin meşruiyetini nasıl sarstığına özel bir yer verilir. Lowell, Voltaire, Rousseau ve Montesquieu gibi düşünürlerin fikirlerinin hem seçkinler hem de genel toplum üzerindeki etkisini göstererek, zihinsel dönüşümün nasıl gerçekleştiğini ortaya koyar. Her ne kadar Lowell geleneksel bir tarihçi dili kullanarak akademik bir titizlikle yazmış olsa da, kitap, devrim öncesi toplumsal ve siyasal yapıya yönelik eleştirel bir tutum barındırır. Fransa'nın büyük bir çöküşün eşiğinde olduğu görüşü, eserin ana temalarından biridir. Bu çalışma, Fransız Devrimi öncesi dönemin yapısal ve zihinsel arka planını anlamak isteyen araştırmacılar için kapsamlı ve bütüncül bir perspektif sunmakta; bu yönüyle modern tarih yazımında temel başvuru kaynaklarından biri olmayı sürdürmektedir.

Georges Lefebvre

Fransız tarihçi Georges Lefebvre'in *The Coming of the French Revolution* (Fransız Devrimi'nin Gelişi) adlı eseri, Fransız Devrimi'nin derin nedenlerini anlamada en etkili ve saygın çalışmalardan biridir. Eserin önemi, olayları sadece siyasi gelişmeler dizisi olarak değil, birikmiş sosyal ve ekonomik dönüşümlerin zorunlu sonucu olarak Marksist sınıf analizine dayalı tutarlı bir biçimde incelemesinde yatmaktadır.

Lefebvre, devrimin ön koşullarını dört farklı devrim türü olarak sınıflandırır: soyluların devrimi, burjuvazinin devrimi, kentlerde halkın devrimi ve kırsaldaki köylülerin devrimi. Bu yaklaşımıyla, Fransız toplumundaki her sınıfın farklı motivasyonlarla eski monarşi rejiminin yıkılmasına nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koyar. Kitap, titiz arşiv kaynaklarına dayanır ve sosyal yapı ile politik olaylar arasında analitik bir bağ kurar. Mali krizler, vergi sisteminin başarısızlığı ve rejimin meşruiyetinin aşınması gibi temel sorunların yanı sıra, Aydınlanma fikirlerinin etkisini de vurgular. Böylece Lefebvre, Fransız Devrimi'nin ani bir patlama değil, uzun süren yapısal çelişkilerin kaçınılmaz sonucu olduğunu savunur. Bu eser, devrimlerin sosyal tarihsel incelenmesi için bir model teşkil eder ve kuşaklar boyu araştırmacılara sınıf perspektifinden devrimsel dönüşümleri yorumlama konusunda ilham vermiştir. Bu nedenle, Fransız Devrimi'nin yapısal derinliklerini, yüzeysel olayların ötesinde anlamak isteyen herkes için temel bir başvuru kaynağıdır.

Albert Soboul

Albert Soboul'un *Tarih de la Révolution française* (Fransız Devrimi Tarihi) adlı eseri, devrimi sosyal ve halkçı bir perspektiften ele alan en kapsamlı akademik çalışmalardan biridir. Eser, Marksist tarih okulu içinde önemli bir yere sahiptir ve özellikle Paris proletaryasının öncülüğündeki emekçi sınıfların devrimdeki rolünü vurgular. Soboul'a göre devrim, sadece monarşi ile elitler arasında siyasi bir çatışma değil; feodal ayrıcalıklara, sosyal adaletsizliğe ve siyasi despotizme karşı halkın derin sınıf mücadelesinin ifadesidir. Kitap, devrim öncesi Fransa'nın ekonomik ve sosyal koşullarını detaylı olarak analiz eder, özellikle köylülerin, işçilerin ve zanaatkarların durumuna dikkat çeker. Ayrıca, devrimin radikalleşmesinde belirleyici rol oynayan "Sans-culottes" (pantolonsuzlar) hareketini ayrıntılı şekilde inceler. Eser, devrimci düşüncenin evrimi, devrim sırasında iktidar yapısındaki değişiklikler ve halk ile yeni kurumlar arasındaki ilişkiyi ele alır. Soboul, Fransız Devrimi'nin sadece entelektüel

elitlerin hareketi değil, geniş halk kitlelerinin gerçekleştirdiği büyük bir sosyal proje olduğunu ortaya koyar. Güçlü analizi, zengin kaynak kullanımı ve geniş perspektifiyle bu çalışma, Fransız Devrimi'ni sosyal ve halk hareketi olarak anlamak isteyen herkes için vazgeçilmez bir başvuru kaynağıdır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada temel olarak analiz yöntemi benimsenmiş; elde edilen bilgi parçaları ayrı ayrı ele alınarak çözümlenmiş ve bu yolla Fransız Devrimi'nin içsel çelişkileri ile olaylar dizisi daha etkili biçimde açıklanmıştır. Bunun yanı sıra anlatsal tarih yöntemi kullanılarak Bastille Hapishanesi'nde meydana gelen olaylar ve bunu izleyen karmaşık gelişmeler, kronolojik bütünlük ve bağlamsal derinlik içinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Araştırma, bir giriş bölümü ve dört ana bölüm ile bir sonuç bölümünden oluşmaktadır: Tezin Birinci bölümünde, Fransız Devrimi'nin genel çerçevesi incelenerek Aydınlanma düşüncesinin Fransız toplumunda özgürlük ve eşitlik fikirlerinin gelişimindeki rolü analiz edilmiş; ayrıca devrim öncesi Fransız toplumunun borç yükü, halka uygulanan ağır vergiler ile devrim öncesindeki ayaklanmalar ve isyanlar ele alınmıştır. İkinci bölüm, Fransız Devrimi'nin önemli olaylarını kapsayacak şekilde Bastille'in düşüşü, kralın idamı, İnsan Hakları Bildirgesi'nin ilanı ve Jakobenler ile Girondinlerin yükselişi gibi kritik süreçleri tartışmaya açmaktadır. Üçüncü bölümde, devrim sonrası Fransız toplumunun analizi yapılarak devrimin toplumsal yansımaları detaylı biçimde değerlendirilirken; dördüncü ve son bölümde ise Fransız Devrimi'nin Fransa ve Avrupa üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FRANSIZ DEVRİMİ'NİN GENEL ÇERÇEVESİ: DEVRİM ÖNCESİ KARIŞIKLIKLAR, AYDINLANMA ÇAĞI VE DEVRİM ARİFESİNDE FRANSA'NIN SOSYAL VE SİYASAL DURUMU (1680-1789)

Bu bölüm, devrimin derin köklerini analiz ederek, Aydınlanma Çağı düşüncesinin ve Rousseau, Voltaire, Montesquieu gibi filozofların eski rejimin meşruiyetini sarsmadaki etkisini incelemektedir. Ayrıca, büyük patlama öncesindeki siyasi ve toplumsal gerilemeyi, mali krizi ve başarısız reform girişimlerini ele almaktadır. Bölümün önemi, devrimin tesadüfi olmadığını; aksine sınıfsal gerilimlerin birikimi ve mutlak monarşi altında barışçıl değişim yollarının tıkanmasının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu kanıtlamasıdır.

1.1. Aydınlanma Çağının Avrupa Toplumları Üzerindeki Etkisi

Aydınlanma Çağı, Avrupa toplumlarının geleneksel yapısını kökten sarsarak akıl, bilim ve bireysel özgürlükler üzerine inşa edilen yeni bir toplumsal düzenin kapılarını aralamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan düşünsel dönüşüm, sadece entelektüel çevrelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda geniş halk kitlelerinin siyasi ve hukuki hak arayışlarını da tetiklemiştir. Avrupa genelinde mutlakiyetçi yönetimlerin meşruiyetini sorgulatan bu sürecin kapsamını ve toplumsal sınıflar üzerindeki somut yansımalarını daha iyi analiz edebilmek adına, öncelikle bu etkiyi hazırlayan temel dinamiklere yakından bakmak gerekmektedir.

1.1.1. Aydınlanma Çağı nedir?

Aydınlanma düşüncesi, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa’da gelişerek insanlık düşünce tarihi ve Avrupa toplumları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu entelektüel devrimi yönlendiren filozofların çabaları, Avrupa toplumlarında doğrudan ve köklü değişimlere yol açmıştır. Aydınlanma çağı, Avrupa’da o döneme kadar yaygın olmayan yeni fikirleri gündeme getirmiştir; bunların başında düşünce özgürlüğü, yönetim biçimlerine yönelik doğrudan eleştiri ve meşru iktidarın ilahi kökenine karşı yapılan sorgulamalar yer almaktadır. Aydınlanma düşüncesinin etkisi, Fransız Devrimi’nin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Bazı düşünürler, örneğin Edmund Burke, filozof Jean-Jacques Rousseau’nun fikirlerinin Fransız Devrimi’nin çıkış noktası olduğunu ileri sürer; bu fikirler doğrudan olmasa bile, devrim üzerinde kesinlikle etkili olmuştur.¹

Aydınlanma çağında en çok tartışılan konular arasında ekonomi ve iktidar ilişkisi öne çıkmaktadır. Bu dönemin önemli filozoflarından biri olan Adam Smith, kraliyet otoritesinin parlamentoya karşı olan nüfuzuna karşı çıkmıştır. Smith, hem kendisi hem de başkaları tarafından serbest ticaretin ve serbest piyasa ekonomisinin savunucusu olarak görülmüştür. 1776 yılında "Milletlerin Zenginliği" (Wealth of Nations) adlı eseri kaleme almış, ardından 1780 yılında "Ekonomik Reform" üzerine bir konuşma yapmıştır. Burke’ün İrlanda’ya olan yakınlığı ve desteği, onun serbest ticareti güçlü bir şekilde savunmasının arkasındaki temel etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir; zira serbest ticaret, İrlanda’nın çıkarlarına uygun bir yaklaşımdır.² Aydınlanma Çağı, homojen bir hareket değil, her biri devrimci Fransa’da yankı bulan özgün fikirler sunan çeşitli düşünürleri kapsayan çok yönlü bir entelektüel akımdır. Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu, Denis Diderot ve Marquis de Condorcet gibi isimler, despotizme, dini hoşgörüsüzlüğe ve toplumsal eşitsizliğe karşı sert eleştirilerde bulunmuş ve toplum ile yönetim için yeni çerçeveler önermiştir. Örneğin, Voltaire sivil özgürlükleri ve ifade özgürlüğünü güçlü biçimde savunmuş ve açıkça “Söylediklerine katılmıyorum ama onları söyleme hakkını ölümüne savunurum.” demiştir.³ Katolik Kilisesi’ne ve eski rejime yönelik keskin eleştirileri, geleneksel kurumların meşruiyetini zayıflatmıştır. Diğer

¹ Thomas Paul Barran, *Russia Reads Rousseau, 1762–1825* (Evanston, IL: Northwestern University Press, 2002), 188.

² Gertrude Himmelfarb, *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenment*, Dr. Mahmoud Sayed Ahmed ve diğerleri tarafından çevrilmiş, A. Jassim Al-Saadoun ve diğerleri tarafından düzenlenmiştir. (Safat – Kuveyt: Alam Al-Maarefa, 2009), 67–77.

³ Evelyn Beatrice Hall, *The Friends of Voltaire*, 1st ed. (London: Smith, Elder & Co., 1906), 199.

yandan Montesquieu, 1748 tarihli “Kanunların Ruhü” adlı eserinde, otoriterliğe karşı güçler ayrılığı ilkesini savunmuştur; bu fikir, devrimci anayasalar içerisinde karşılığını bulmuştur. Rousseau ise 1762’de yayımlanan “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde halk egemenliği fikrini ortaya atmış ve meşru iktidarın halkın genel iradesine dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Tüm bu düşünceler, despotizme karşı devrimci eleştirilerin ve yeni bir sosyal-siyasal düzen arayışının entelektüel zeminini oluşturmuştur.

Avrupa tarihinin bu dönemi rastgele ortaya çıkmamıştır; aksine, genel olarak Avrupa’da ve özellikle Fransa’da hüküm süren siyasal ve toplumsal koşullara bir tepki olarak doğmuştur. Fransa, birçok alanda yaşanan huzursuzluklardan mustarıptı ve bu durum, birçok filozofun bu entelektüel harekete katılmasını teşvik etmiştir. Halkın içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve yaşam koşulları devrimler için verimli bir zemin oluşturuyordu. Bunu anlayabilmek için dönemin Fransız toplum yapısına bakmak gerekir. O dönemde Fransa üç sınıfa ayrılmıştı: ruhban sınıfı (Le Clergé), soylular (La Noblesse) ve üçüncü sınıf yani halk (Le Tiers État). Her sınıfın kendine özgü ayrıcalıkları bulunuyordu. Ruhban sınıfı vergiden muaftı ve köylülerin üretiminin %10’unu alıyordu. İkinci sınıf olan soylular ise doğrudan vergilerden muaftı, köylülerden feodal vergiler toplama hakkına sahipti ve ordu, devlet ve kilisedeki yüksek mevkileri tekellerinde tutuyorlardı. Üçüncü sınıf yani halk ise ekonomik yükün neredeyse tamamını omuzluyordu; çoğu vergiyi onlar ödüyor, kıtlık ve yüksek fiyatlarla mücadele ediyorlardı. O dönemde Fransa’nın nüfusu yaklaşık 23 milyondur. Bu nüfus içinde yaklaşık 100.000 rahip ve keşiş, 400.000 soylu yer alıyordu. Bu da demek oluyor ki, Fransa nüfusunun yalnızca %2,17’si lüks içinde yaşarken, geri kalan büyük çoğunluk yoksullukla boğuşuyordu.⁴ Tüm bu etkenler, sonradan “Aydınlanma Çağı” olarak adlandırılacak dönemde filozofların kalemlerini tutuşturan kıvılcım olmuştur.

1.1.2. Jean-Jacques Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi” kitabı

Jean-Jacques Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri, siyasal otoritenin kökeni ve meşruiyeti üzerine yazılmış en önemli felsefi eserlerden biri olarak kabul edilir. Rousseau, bu eserinde toplumun adil bir şekilde nasıl örgütlenebileceğini, genel iradeyi nasıl yansıtabileceğini ve bireylerin gerçek özgürlüğünü nasıl sağlayabileceğini tartışır. Rousseau, mevcut siyasal sistemlerin meşruiyetini sorgulayarak başlar ve bunların çoğu

⁴ Georges Lefebvre, *The Coming of the French Revolution* (New Jersey: Princeton University Press, 1967), 7–8.

zaman hak ya da adalete değil, güç ve üstünlük ilkesine dayandığını belirtir. Kitabın birinci bölümünde, Rousseau meşhur sorusunu ortaya atar: “İnsan özgür doğar, ama her yerde zincire vurulmuştur.” Rousseau’ya göre, toplum sözleşmesinin amacı, örgütlü bir toplum içinde özgürlüğü korumanın bir yolunu bulmaktır.⁵ Bu görüş, yalnızca 18. yüzyılın siyasal ve toplumsal gerçeklerine karşı bir eleştiri değil, aynı zamanda insanın ve toplumun doğasına ilişkin derin bir felsefi bakışı da ifade eder.

Rousseau, özgürlüğün insanın doğal bir özelliği olduğunu ve insanların toplumlar ve hükümetler kurulmadan önce özgür bir halde yaşadıklarını savunur. Ancak medeniyetin gelişmesi ve siyasal-ekonomik kurumların ortaya çıkmasıyla birlikte, bu özgürlük görünüşte kaybolmuş ve yerini örtük bir köleliğe bırakmıştır. Rousseau, burada yalnızca fiziksel kısıtlamalardan değil, gelenekler, yasalar, sınıf sistemleri ve egemen kültür gibi ahlaki ve toplumsal sınırlamalardan da söz eder.

Rousseau’ya göre, insanlar siyasi toplumlardan önce özgürlük ve eşitlik içinde yaşıyorlardı. Ancak toplum geliştikçe, bireylerin haklarını koruyan ve genel iradeyi yansıtan bir düzenlemeye duyulan ihtiyaç ortaya çıktı. Bu görüş, İngiliz filozof Thomas Hobbes’un “herkesin herkese karşı savaşı” olarak tanımladığı toplum öncesi doğal duruma zıttır. Rousseau, kitabın altıncı bölümünde “toplum sözleşmesi” kavramını bu ilişkinin çözümü olarak sunar. Ona göre bireyler, doğal özgürlüklerinin bir kısmından feragat ederler ve karşılığında haklarının ve ortak çıkarlarının korunmasını sağlayan bir düzenleme kazanırlar. Bu sözleşme yalnızca yönetenle yönetilen arasındaki bir anlaşma değildir; toplumun ortak yararını temsil eden genel iradenin bir ifadesidir.⁶

Rousseau’nun toplum sözleşmesi anlayışı, şu temel soruya yanıt arar: İnsanlar, özgürlüklerini kaybetmeden nasıl örgütlü bir toplum içinde yaşayabilirler? Rousseau, siyasal iktidara boyun eğmenin doğal ya da zorunlu olmadığını savunur; gerçek meşruiyetin bireylerin özgür iradesinden kaynaklanması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda toplum sözleşmesi, adil bir siyasal otoritenin nasıl kurulabileceğini açıklayan teorik bir modeldir. Temel fikir, bireylerin bazı doğal özgürlüklerinden gönüllü olarak feragat ederek genel iradeye boyun eğmeleri karşılığında daha üstün bir medeni özgürlük

⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, Adel Zuaiter çevirisiyle (Kahire: Hindawi Eğitim ve Kültür Vakfı, 2013), 5.

⁶ Toplumsal sözleşme." *Encyclopaedia Britannica*. Son değiştirilme tarihi 26 Eylül 2025.
<https://www.britannica.com/topic/social-contract>

elde etmeleridir. Buradaki özgürlük, kaos değil; kişinin kendi seçtiği yasaya boyun eğmesidir.

Genel irade, bireysel iradelerin toplamı değil; toplumun ortak çıkarlarını yansıtan bir kavramdır. Bu yönüyle genel irade, birey ya da grupların çıkarlarından farklılık gösterebilir. Rousseau'nun toplum sözleşmesi teorisini Hobbes'ununkinden ayıran şey de bu genel irade-özel irade ayrımıdır. Rousseau'nun çözümlemeye çalıştığı sorun şudur: İnsan hem özgür olup hem de yasalara nasıl boyun eğebilir? Onun yanıtı şudur: Eğer bireyler yasa yapımına katılırlarsa, yasaya boyun eğmek aslında kendi iradelerine boyun eğmektir. Bu nedenle birey özgür kalmaya devam eder.

Rousseau'nun yönetim anlayışını, aileyi bir yönetim modeli olarak ele aldığımızda özetleyebiliriz. Ortak özgürlük, insanın doğasından kaynaklanan bir sonuçtur; insanın ilk yasası kendini korumaktır ve ilk kaygıları da kendisine olan borçlarından doğar. Kendi başına düşünmeye başladığında, kendine nasıl bakacağını en iyi bilen kişi olur ve böylece kendi efendisi olur. Aile, siyasi toplumların temel modeli olarak kabul edilebilir; yönetici baba, halk ise çocuklar gibidir. Hepsi – yönetici, halk, baba, çocuklar – özgür ve eşit doğmuşlardır ve özgürlüklerinden bir karşılık almadan vazgeçmezler. Aradaki fark, ailede babanın çocuklarına gösterdiği özenin karşılığı sevgiyken, devlette yöneticinin halk üzerindeki liderliği sevgiyle değil, sorumlu olmanın verdiği hazla ödenir.

Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" kitabının ikinci kitabının ikinci bölümünde tanımladığı gibi, genel irade (volonté générale) sadece bireysel iradelerin toplamı değildir; kamu yararına hizmet eden şeydir. Rousseau şöyle der: "Genel irade, herkesin iradesinden farklıdır; genel irade ortak çıkara bakarken, herkesin iradesi kişisel çıkarlara odaklanır." Bu ayrım, Rousseau'nun siyasi düşüncesinin temel taşlarından biridir. Ona göre yasalar, bireylerin ya da grupların çıkarlarını değil, genel iradeyi yansıtmalıdır. Rousseau, temsili sisteme dayanan yönetimleri sert şekilde eleştirir; çünkü bu sistemler bireylerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımını zayıflatır. On beşinci bölümde şöyle yazar: "Egemenlik devredilemez ya da temsil edilemez; çünkü bu, halkın elinde kalması gereken genel iradenin bir ifadesidir." Bunun yerine Rousseau, doğrudan demokrasiyi savunur; burada vatandaşlar yasama sürecine aktif olarak katılır, bu da yasaların genel iradeyi gerçekten yansıtmalarını sağlar. Üçüncü kitapta, Rousseau hükümet ile devleti birbirinden ayırır. Ona göre devlet, genel iradeyi yansıtan siyasi yapıdır, hükümet ise bu iradeye uygun şekilde devlet işlerini yöneten yürütme organıdır. Rousseau şöyle der: "Hükümet, genel iradeyi yansıtan yasaları uygulamak için bir araçtır; ancak egemenliğin

kaynağı değildir." Ayrıca hükümetin sıkı denetlenmezse halkın genel iradesine karşı bir güç haline gelebileceğini ve bunun da despotizme yol açabileceğini söyler. Rousseau ayrıca dinin siyasi toplumdaki rolünü de ele alır. Dördüncü kitabın sekizinci bölümünde, sivil dinin toplumsal birliği güçlendirmek için gerekli olduğunu savunur; ancak bu dinin genel iradeye tabi olması gerektiğini belirtir. Şöyle der: "Sivil din, devlete bağlılığı artırmalı ve genel iradeyi yansıtan yasalara saygı göstermelidir." Sonuç olarak, Rousseau'ya göre toplum sözleşmesi, örgütlü toplum çerçevesinde gerçek özgürlüğün sağlanmasının tek yoludur. Bu çerçevede bireyler, kendi koydukları yasalara uyarak politik anlamda özgür hale gelir. Rousseau şöyle der: "Gerçek özgürlük, kendi koyduğumuz yasalara itaat etmektir." Kitap, modern demokrasinin temelini atan bir eser olarak kabul edilir ve siyasi düşüncede adaletin ve özgürlüğün nasıl sağlanacağına dair derin bir vizyon sunar. Birçok filozof, Rousseau'nun düşüncelerinin Fransız toplumunda değişim tohumları ektiğini kabul etmiştir; bu değişimler sonunda Fransız Devrimi'ne yol açmıştır. Bu kabul her ne kadar dolaylı olsa da, Kant, Rousseau'yu yüzyılın en zeki filozoflarından biri olarak tanır. "Ahlakın Metafiziğinin Temelleri" adlı eserinde, Fransız Devrimi'ni Aydınlanma Çağı filozoflarının fikirlerinin bir uygulaması olarak değerlendirir; bu fikirler, hiyerarşik yapının ve "ilahi hükümlerliliğin" ortadan kaldırılmasını savunuyordu. Kant, Rousseau'yu Aydınlanma düşüncesinin "öncüsü" olarak över ve Rousseau'nun kendi uygarlığını tamamen reddeden nadir ansiklopedistler arasında olduğunu vurgular.⁷

Rousseau, eserleri yaygınlaşmadan çok önce diğer filozoflar tarafından deli olarak görülüyordu. Kant, özellikle Rousseau'nun, bir vatandaşın vatanına bağlılığını kanıtlamak için "kişisel bir tanrı inancı" göstermesi gerektiği fikrini alaya almasını övgüyle anar⁸; çünkü Rousseau bu fikri saçma ve mantıksız temellere dayanan bir düşünce olarak görmüştür.

1.1.3. Voltaire'in Felsefi Mektuplar (Lettres philosophiques) adlı eseri

Aydınlanma Çağı'nın ünlü Fransız filozofu ve yazarı François-Marie Arouet, yani Voltaire, özellikle XVIII. yüzyılda Fransa'daki mutlak monarşi rejimini keskin ve doğrudan bir dille eleştiren düşünürlerin başında gelmektedir. Özellikle XV. Louis ve XVI. Louis dönemlerinde, Fransa mutlak krallığın despotizmi, yaygın yolsuzluk ve

⁷ Peter Gay, *The Enlightenment: An Interpretation* (New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1966), 25.

⁸ Peter Gay, *The Enlightenment*, 166.

toplumsal eşitsizlikle boğuşurken, Voltaire'in eleştirileri daha da yoğunlaşmıştır. Voltaire'i farklı kılan özelliklerden biri, diğer ülkelerdeki siyasal gelişmeleri Fransa bağlamında değerlendirmesi ve bu karşılaştırmalardan dersler çıkarmaya çalışmasıdır. İngiltere, İspanya ve Fas'taki devrimleri incelemiş; bu ülkelerdeki özgürlük mücadelelerinden Fransa için çıkarımlar yapmıştır. Ona göre İngiltere'de özgürlüğün tesis edilmesi çok büyük bedellere mal olmuş, tiranlık ancak kanlı savaşlar sonucu devrilmiştir. Ancak İngilizler, elde ettikleri özgürlükleri yüksek bir bedele rağmen değerli bulmuşlardır. Oysa diğer uluslar, benzer kan dökmelerine rağmen özgürlük değil, kölelik elde etmişlerdir.⁹

Voltaire, İngiltere'deki devrimi haklı ve ahlaki bir özgürlük mücadelesi olarak nitelerken, İspanya veya Fas gibi ülkelerde halkın imtiyazlarını korumak amacıyla ayaklanmasının hemen paralı askerlerle bastırıldığını ve halkın cellatlar tarafından cezalandırıldığını belirtir. Voltaire, Fransa'daki iç savaşları da eleştirerek, bu savaşların İngiltere'deki iç savaşlardan çok daha uzun, acımasız ve yıkıcı olduğunu; fakat hiçbirinin "akılcı bir özgürlük" uğruna yapılmadığını vurgular.¹⁰

Bu bağlamda, Fransa'da görülen karışıklıkların ve iç istikrarsızlığın temel sebebi olan mutlak monarşi sisteminin fark edilmemesi nedeniyle, bu tür hareketlerin yalnızca kaos ve kan dökülmesine neden olduğunu belirtir. Yani başka bir ifadeyle, dökülen kanlar boşa gitmiştir. Voltaire'e göre, halkın öfkesi doğru hedefe, yani despotik monarşi rejimine yöneltilmeliydi. Fransızlar bu kararsızlık içinde 1789'daki devrime kadar sürüklendiler. Voltaire, bu eleştirilerini XVI. yüzyıldaki IX. Charles ve III. Henri dönemlerine uzatarak sürdürür. Ona göre, bu dönemlerde halkın "Guise ailesinin kölesi" yapılması olasılığı bile tartışılıyordu.¹¹

Bu da aristokrat sınıfın ve ruhbanların yalnızca halkı sömürmekle kalmadığını, aynı zamanda onları tam anlamıyla köleleştirmeye çalıştıklarını ortaya koyar. Voltaire, Paris'teki son savaşları da öğrencilerin okul müdürüne karşı başkaldırmasına benzetir; sonuçları ise dayağa maruz kalmaktır. Bu benzetme, Fransız isyanlarının ne kadar amaçsız ve yönsüz olduğunu gösterir; bu nedenle kolayca bastırılabilirlerdi. Voltaire'in de belirttiği gibi, bu isyanların arkasında ne organize bir hedef ne de net bir amaç vardı.

⁹ Voltaire, Felsefi Mektuplar, Adel Zuaite'in çevirisiyle (Beyrut: Al-Tanweer for Printing, Publishing and Distribution, 2014), 67-68.

¹⁰ Voltaire, Felsefi Mektuplar 68.

¹¹ Guise: Fransa'nın Din Savaşları'ndan kısmen sorumlu olan bir Fransız dük ailesi.

Nitekim Kardinal de Retz'i tanımlarken de şöyle der: "Retz, yalnızca isyan etmek için isyan eden, neye karşı çıktığını bilmeden savaşan, ne için savaştığını unutan, ordusuz bir liderdi." Voltaire, Fransız parlamentosunu da ağır biçimde eleştirir: "Parlamento neyi isteyip neyi istemediğini bilmezdi; karar alır, sonra bozardı; tehdit eder, ardından af dilerdi; Mazarin'in¹² başına ödül koyar, sonra onu törenle överdi. VI. Charles dönemindeki savaşlar acımasız, ittifak savaşları iğrenç, Mancınık Savaşı ise gülünçtü." Böylece görüyoruz ki, Voltaire eleştirilerinde Rousseau'dan daha açık ve daha az çekingen davranmış, yazılarında yönetim sistemlerinin özüne doğrudan temas etmiştir. Parlamento hakkında şunları söylemiştir: "Parlamentolar, sanki özgürlüğün ve halkın mutluluğunun bekçileriymiş gibi, yağmacı baronlar ve din adamı despotlardan oluşmaktaydı. Baltık Denizi kıyılarından Avrupa'nın geri kalanına saldıran barbarlar, bu meclislerin alışkanlıklarını da beraberinde getirmişlerdir. O dönemde krallar kesinlikle zorba değillerdi; ancak halklar, aşağılık bir kölelik içinde fazlasıyla inlemekteydi. Bu vahşilerin önderleri zamanla kral olmuş, subayları da fethedilen toprakları kendi aralarında paylaşmıştır. Böylece ortaya çıkan bu marklar, lordlar, baronlar ve tiranlar, çoğu zaman halkın hakkı konusunda krallarıyla bile çekişmişlerdir. Bu kişiler, güvercinlerin kanını emen yırtıcı kuşlara benzerdi. Her millet, tek bir efendi yerine yüzlerce zalimle yönetilirdi. Rahipler de bu paylaşımında pay sahibi olmuşlardır. İngiltere'nin köylerinde yaşayanlar, zamanla baronlara dönüşmüş olan bu başrahipler tarafından yönetilirdi; ancak bunlar haleflerine göre daha az zalimdi. Bu rahipler, kendilerini Tanrı ile insanlar arasında aracılar ilan eder, yasalar koyar, yasaklar getirir ve idam hükümleri verirdi. Zamanla piskoposlar, Vizigotlar ve Vandallar döneminde dünyevi iktidarın yerine geçtiler ve Papa, onların başına geçerek fermanlarla kralları baskı altına aldı, onları tahttan indirdi, hatta suikastlar düzenletti. Böylece Avrupa'da elde edebilecekleri her türlü mal varlığını kendi ellerine geçirmeye çalıştılar."

Voltaire sözlerine devam ederek İngiltere'deki bir kralı da eleştirir: "İngiltere'nin yedi krallığından biri olan zavallı İneas, Roma'ya hac ziyaretinde bulunarak bölgesindeki her ev için Aziz Petrus'a vergi ödemeye razı olan ilk tiran oldu. Papa ise bu ağır vergileri toplamak üzere İngiltere'ye zaman zaman elçilerini gönderdi. Halkın durumuna gelince, Voltaire sıradan insanların zor ve sefil bir yaşam sürdüğünü düşünüyordu. Onların yönetime katılmadıkları için "sefiller" olarak görüldüklerini, emeklerinin ve kanlarının

¹² Giulio Mazarin (1602–1661), 1642'den ölümüne kadar Fransa Başbakanı olarak görev yapan İtalyan kardinal, diplomat ve politikacıydı.

efendileri olan soylulara ait sayıldığını belirtmiştir. Avrupa halklarının çoğunu, satılıp alınan hayvanlara benzetmiş ve insanlığın haklarını tanımak için yüzyılların geçmesi gerektiğini savunmuştur. Çoğunluğun ekmesinin ve azınlığın biçmesinin ne denli korkunç bir durum olduğunu vurgulamış, bu yağmacıların Fransa'daki iktidarının, ancak meşru kralların gücü sayesinde sona erdiğini ifade etmiştir. Bu sözleri, Voltaire'in o dönemde Fransız halkının yaşamı hakkında söylediği en çarpıcı sözlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu görüşleri, ondan sonra gelen bazı filozoflara daha cesurca konuşma ve Fransa'daki durumu eleştirme cesareti vermiş olabilir. Voltaire bununla da yetinmemiş, halklara doğrudan çağrıda bulunarak, krallar ve prensler arasındaki çatışmalar nedeniyle sarsılan devletlerin kriz anlarında, halkın kılıçlarını kımından az da olsa çıkarmaları gerektiğini söylemiştir. Bu bağlamda İngiliz deneyimini hatırlatarak, İngiltere'de özgürlüğün zalimlerin kendi aralarındaki savaşlar sonucunda doğduğunu belirtmiştir. Baronların, James'i ve Henry III'ü, kralları lordlara gerçekten tâbi kılan meşhur fermanı vermeye zorladığını ifade etmiştir.¹³

1.1.4. Montesquieu'nun eserleri

Tam adı Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu olan Montesquieu, 18 Ocak 1689'da Fransa'nın Bordeaux kenti yakınlarındaki La Brède Şatosu'nda varlıklı ve soylu bir ailede dünyaya geldi. Bordeaux Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü ve ardından Bordeaux Parlamentosu'nda *Président à mortier* (yüksek yargıç) görevini üstlendi; 1725'te bu görevinden istifa etti. En bilinen eserleri arasında, XIV. Louis dönemi ile Fransız toplumunu hicveden *Lettres persanes* (1721; *Acem Mektupları*), Fransızları Roma İmparatorluğu'nu örnek almamaları konusunda uyaran *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734; *Romalıların Büyüklük ve Çöküş Sebepleri Üzerine Düşünceler*) ve siyasal ile düşünsel görüşlerinin temelini içeren en kapsamlı eseri *De l'esprit des lois* (1748; *Kanunların Ruhunu*) yer almaktadır. Bu eserler geniş yankı uyandırmış, pek çok kez basılmış ve Montesquieu'yu "üç erk teorisinin sahibi" ve "Aydınlanma'nın önde gelen düşünürlerinden biri" olarak tanımlayan bilim insanlarının övgüsüne mazhar olmuştur.¹⁴

Montesquieu, *Kanunların Ruhunu* adlı eserinde sınıfsal ayrıcalıkların bulunmadığı bir Fransa vizyonu sunmaya çalışmış ve bu eser, "siyasal teori" ile hukuk tarihinin en

¹³ Voltaire, *Felsefi Mektuplar*, 39.

¹⁴ Bok, Hilary. "Montesquieu." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. First published 2005; substantive revision 2017. <https://plato.stanford.edu/entries/montesquieu/>.

önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilmiştir. Önceki düşünce okullarının tümünü kapsayan bu eserde, ele aldığı konulara özgün bir yaklaşım katmıştır. Kitabın ilk bölümlerinde hükümet türlerini sınıflandırmış; atalarının monarşi, aristokrasi ve demokrasi şeklindeki klasik ayrımını terk ederek kendi analizini ortaya koymuştur. Montesquieu'ye göre her yönetim biçiminin kendine özgü bir "hareket ettirici ilkesi" vardır: erdeme dayalı cumhuriyet, onura dayalı monarşi ve korkuya dayalı istibdat. Bu tanımlar, sınıflandırmanın siyasi iktidarın konumundan ziyade yönetimin politikalarını yürütme tarzına dayandığını ve dar tanımlı betimleyici bir yaklaşımdan çok tarihsel bir yöntem içerdiğini göstermektedir.

Montesquieu'nun ikinci ve en meşhur tezi ise kuvvetler ayrılığı teorisidir. Siyasal iktidarı yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçe ayırmış; özgürlüğün en etkin şekilde korunduğu devletlerde bu üç erk'in, birbirinden bağımsız şekilde çalışan farklı kişi veya organlara tevdi edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu devlet modeli olarak İngiltere'yi örnek göstermiş, ancak kaynağı doğrudan İngiliz siyasi pratiği değil, muhalif yazar Bolingbroke'un polemik yazıları olmuştur. *Kanunların Ruhu*'nun XI. kitabının VI. bölümü, yani bu tezin en açık biçimde ifade edildiği kısım, 1734'te yazılmış ve küçük düzeltmeler dışında bekletilmiş, yayımlandığında ise XVIII. yüzyılın belki de en etkili siyasi metni haline gelmiştir. Döneminde doğruluğu tartışılmaz bir otorite olarak görülmüş, hatta İngiltere'de bile saygı görmüş; 1789 *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* ile 1788'de onaylanıp 1789'da yürürlüğe giren ABD Anayasası'na ilham kaynağı olmuştur.¹⁵

Bununla birlikte, Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı teorisinin pratik uygulanabilirliği XVIII. yüzyıl öncesi Fransa'sının siyasal-toplumsal bağlamında sınırlıydı. Fransız yönetim yapısı, dengeli bir erkler ayrımını benimsemeye elverişli olmaktan çok mutlakiyetçi bir karaktere sahipti. İngiliz modeline duyduğu hayranlık da kısmen idealleştirilmişti; zira temel referansı, tarafsız bir siyasi gözlem değil, dönemin muhalefet perspektifiydi. Teorinin, Fransız Devrimi bağlamında etkisi ise çoğu zaman ilkesel değil, devrimci güçler arasındaki geçici dengeleri meşrulaştırmak amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca modern eleştiriler, Montesquieu'nun modelinin, modern

¹⁵ "Montesquieu." *Encyclopædia Britannica*. Last modified May 27, 2025.
<https://www.britannica.com/biography/Montesquieu>.

devletlerde erkler arasındaki kaçınılmaz iç içe geçmeyi ve çok boyutlu denetim mekanizmalarının gerekliliğini yeterince dikkate almadığını ortaya koymaktadır.¹⁶

Montesquieu'nun yönetim biçimleri üzerine düşünceleri, kuvvetler ayrılığı teorisinden de derindir. Onun toplumsal yapı hakkındaki görüşleri, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde dile getirdiği yaklaşımdan kısmen ayrılır. Montesquieu, toplum sözleşmesi fikrinin abartılmasına karşı çıkarak bireylerin doğuştan itibaren, kendi yasaları, düzenleri ve özellikleri olan bir toplumsal hayat içinde yer aldıklarını; toplumsal bağın, "toplum sözleşmesi" ilkesinin yerini alan doğal bir eğilim ve yakınlık duygusuna dayandığını savunmuştur. Bu nedenle Locke ve Rousseau'nun yaptığı gibi insanları "tabii hâl" ve "medeni hâl" toplumları olarak ayırmanın anlamsız olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷

1.2. Fransız Devrimi Öncesinde Fransa'nın Siyasal ve Toplumsal Durumu

1789 yılı arifesinde Fransa, Avrupa'nın kalbinde çelişkili bir konumdaydı. Kıtanın en kalabalık krallığıydı; büyük bir kültürel merkez, muazzam bir askerî güçtü. Fransızca, Batı dünyasında diplomasi ve entelektüel söylemin dili haline gelmişti. Sanatta, modada ve mutfakta Fransız tarzı, medeniyetin ölçüsü olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu göz kamaştırıcı yüzeyin altında, Fransız devleti yapısal olarak sağlıksızdı ve felaket boyutunda bir çöküşün eşiğinde sallanıyordu.

1787'de başlayan ve 1789'da ilk zirvesine ulaşan devrimci hareket, tek bir karanlık olayın ya da münferit bir meselenin sonucu değildi. Aksine, köklü yapısal krizlerin- siyasal, toplumsal ve ekonomik- kesişmesiyle oluşan bir doruk noktasıydı ve mevcut düzen, bu krizleri çözmede tamamen yetersiz kalmıştı. Devrim öncesi Fransa'daki siyasal sistem, "eski rejim" (Ancien Régime) olarak bilinir ve bu rejim, mutlak monarşi ilkesine dayanıyordu. Teorik olarak kralın yetkileri sınırsızdı; yasama, yürütme ve yargı gücü onun şahsında toplanmıştı. Ancak bu mutlak güç görünümü, aslında zayıf kurumların, yaygın iç çekişmelerin ve dönemin meydan okumalarıyla yüzleşmekte yetersiz kalan niteliksiz bir kralın kişisel eksikliklerinin üstünü örten kırılğan bir perdeden ibaretti.

¹⁶ Abdurrahman Bedevi, *Felsefe Ansiklopedisi*, İkinci Kısım (Beyrut: Arap Araştırma ve Yayın Vakfı, 1984), 488.

¹⁷ Dünya Arapça Ansiklopedisi, Cilt 24 (Riyad: Ansiklopedi Eserleri Yayıncılık ve Dağıtım Vakfı, 1999), 447.

Bu bölüm, eski rejimin siyasal yapısını analiz edecek ve mutlak yetki iddialarının, içsel çelişkilerle felce uğramış, parçalanmış bir sistemi örtbas etmekten öteye gitmediğini; rejimin kendini sürdürebilmek için gerekli reformları dahi gerçekleştirecek kapasiteden yoksun olduğunu ileri sürecektir.

1.2.1. Fransız Monarşisi

Fransız monarşisinin ideolojik temeli, kralların ilahi hakkı ilkesine dayanıyordu.¹⁸ XIV. Louis döneminde tamamlanan bu teoriye göre kral, yeryüzündeki Tanrı'nın seçilmiş temsilcisiydi ve onun yetkisi kutsal, mutlak ve dünyevi herhangi bir anayasa ile sınırlanmamıştı. Mutlak bir kral olarak, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini neredeyse sınırsız biçimde kullanıyor ve yalnızca Tanrı karşısında sorumluydu.¹⁹ Bu doktrin, siyasal sistemin temelini oluşturuyor ve kralı toplumun üç sınıfının da dışında ve üstünde konumlandırıyordu. Ne var ki, bu güçlü teoriye rağmen, kraliyet yetkisinin pratikteki gerçekliği daha sınırlıydı. Fransa Krallığı modern anlamda birleşik ve merkezi bir devlet değil, her biri kendi tarihsel ayrıcalıklarına, yasal geleneklerine ve yerel adetlerine sahip bölgelerin ve eyaletlerin karmaşık bir bileşimidir. Bu durum, "yapısal düzensizlikler manzarası" olarak tanımlanan bir ortam yaratmıştı. İdari, adli, hukuki ve hatta kilise bölünmeleri sık sık birbiriyle örtüşüyor, bu da kralın iradesinin tek tip biçimde uygulanmasını engelliyordu. Kralın hükümeti, halkın üst sınıflarının açık rızasına dayanmadan yönetilmekteydi ve bu rızayı sağlamak için onlara geniş "özgürlükler" — örneğin vergi muafiyetleri — tanınmıştı. Bu nedenle, tacın bu ayrıcalıkları kaldırmaya yönelik her girişimi gerekli bir reform değil, otoriter bir eylem olarak görülmüş ve sert bir direnişle karşılanmıştır.

Kraliyet yetkisinin en büyük kısıtlayıcısı, krallığın en yüksek adalet mahkemeleri olan on üç parlamentoydu. Bunlardan en önemlisi Paris Parlamentosu'ydu. Yasama anlamında temsilci meclisler olmamakla birlikte, kraliyet fermanlarını kanun olarak kayda geçirmeden önce kamuya açık şekilde eleştirme — yani veto — hakkına sahiptiler. 18. yüzyıl boyunca, özellikle XVI. Louis döneminde parlamentolar bu yetkilerini, kraliyet aşırılıklarına karşı krallığın "temel yasalarını" savunan kurumlar olarak kendilerini

¹⁸ Lewis, Thomas Tandy. "Absolute Monarchy Emerges in France." *EBSCO Research Starters*, 2022. Accessed July 6, 2025. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/absolute-monarchy-emerges-france>.

¹⁹ Edward J. Lowell, *The Eve of the French Revolution* (Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1892), 1–33.

konumlandırmak için kullandılar. Gerçekte ise, soylulardan oluşan bu kurumlar çoğunlukla ticari ve sınıfsal ayrıcalıklarını, özellikle de vergi muafiyetlerini savunmaktaydılar. Onların direnci, kraliyet ile sürekli bir kurumsal çatışma hali yaratmış ve tacın mali reform girişimlerini felce uğratarak nihai siyasal krizin yolunu açmıştır.²⁰

"Mutlak monarşi"yi tanımlayan yapı — yani yasa ve temsilden ziyade fermanlar ve ayrıcalıklar yoluyla yönetim — monarşiyi yıkıma götürecektir. Taç, politikalarına meşruiyet kazandıracak ne resmi bir anayasaya ne de modern bir temsilci kuruma sahip olduğundan, güçlü loncalar, din adamları, soylular ve zanaatkâr birlikleri gibi çıkar gruplarıyla yapılan bir dizi anlaşma yoluyla yönetmek zorundaydı. Bu anlaşmalar neredeyse her zaman vergi muafiyetleri gibi ayrıcalıkların verilmesini içeriyordu.

Ancak, onlarca yıllık savaş ve savurganlık devleti iflasın eşiğine getirdiğinde, tek uygulanabilir çözüm vergi sistemini reforme etmek ve imtiyazlı sınıfları katkıda bulunmaya zorlamaktı. Buna rağmen, parlamentolar ve diğer aristokratik kurumlar böyle bir girişimi özgürlüklere saldırı ve geleneksel hakların ihlali olarak gördüler. Kral, bu muhalefeti aşmak için ne siyasi sermayeye ne de kurumsal bir araca sahipti; bunu despot görünmeden yapması neredeyse imkânsızdı. "Mutlak" gücü, savaş başlatmak veya bir kişiyi kraliyet fermanıyla hapse atmak için etkiliydi, ancak devletin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan reformu gerçekleştirmek konusunda yetersizdi.

XVI. Louis, 1774 yılında tahta geçtiğinde, zaten ciddi mali ve siyasi sorunlarla boğuşan bir krallığı miras aldı. Çoğu anlatıma göre iyi niyetli bir adamdı; daha önce değinilen Aydınlanma Çağı'nın reformist ilkelerinden etkilenmişti ve halkının refahıyla gerçekten ilgileniyordu. Ne var ki, hükümdarlık görevine uygun değildi. Geniş bir eğitim almış olsa da, bu eğitim onu yönetimin pratik ve siyasi zorluklarıyla yüzleşmeye hazırlamamıştı. Utangaç, kararsız ve doğası gereği tereddütlüydü ki bu kişilik zaafı, kriz anlarında ağır sonuçlara yol açtı.²¹

Saltanatı boyunca, XVI. Louis sürekli bir tereddüt örüntüsü sergiledi. Turgot, Necker ve Calonne gibi bir dizi reformcu bakan atadı; fakat bu bakanların köklü imtiyazlı sınıflar ve saray direnişini aşmaları için ihtiyaç duydukları kararlı desteği sağlayamadı. Parlamentolardan gelen direnişle veya eşi Marie Antoinette liderliğindeki muhafazakâr

²⁰ Lowell, *The Eve of the French Revolution*, 1-37.

²¹ Thomas Carlyle, *The French Revolution: A History*, vol. 1 (London: Chapman and Hall, 1871), 11-14.

fraksiyonların baskısıyla karşılaştığında geri adım attı, bakanlarını görevden aldı ve reform programlarını yarıda bıraktı.

Bu kararsızlık, monarşiyi aynı anda hem zayıf hem de despotik gösterdi — önerdiği reformlarda otoriter, fakat bunları uygulamakta yetersiz. 1789 yılında Genel Meclis'in (États Généraux) kritik toplantısı sırasında ölüm döşegindeki oğluna odaklanması gibi kişisel dağınıklıkları, karşı karşıya olduğu siyasi krizin boyutlarını kavrayamadığını da ortaya koyuyordu. Bu kişisel zayıflık, monarşi fikrinin daha geniş çapta aşınmasına katkıda bulundu. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, kralların ilahi hakkı fikri, özellikle eğitimli sınıflar arasında etkisini yitiriyordu. XIV. Louis dönemini karakterize eden o görkemli kamusal yaşamdan geri çekilme eğilimi ve Louis XVI'nın karizmasızlığı, iktidarın merkezinde bir boşluk oluşturdu. Bir zamanlar Fransa'nın ışıltılı merkezi olan Versailles Sarayı artık giderek izole ve yozlaşmış bir kurum olarak görülüyor, ulusun gerçek mücadelelerinden kopuk olduğu düşünülüyordu. Toplumsal öfke ise sıklıkla kraliçe Marie Antoinette'e yöneliyordu. Avusturya prensesi olan kraliçe, savurgan harcamaları ve halkın sıkıntılarına karşı gösterdiği kayıtsızlık nedeniyle "Madame Déficit" (Madam Açık) lakabını aldı ve büyük bir halk nefreti nesnesine dönüştü.²²

1.2.2. Toplumda sınıflar

18. yüzyılın sonlarında Fransız toplumunun sınıfsal yapısı, 1789'da patlak veren Fransız Devrimi'nin önünü açan en önemli faktörlerden birini oluşturuyordu. O dönemde hâkim olan sosyal sistem, yasal, mali ve toplumsal ayrıcalıklar yoluyla toplum sınıfları arasındaki derin eşitsizlikleri pekiştiren, hiyerarşik ve katı bir yapı olan ancien régime üzerine kuruluydu. Bu eşitsizlikler bireysel liyakat veya yetenek farklılıklarına değil, soyluluk ve doğum esasına dayanıyordu. Bu durum, özellikle siyasi temsilden yoksun ve ekonomik yükü omuzlayan kesimlerde artan bir hoşnutsuzluk ve sosyal durgunluk yaratıyordu. Devrim öncesi Fransız toplumu, geleneksel olarak "üç sınıf" (les trois ordres) olarak adlandırılan üç ana tabakaya ayrılıyordu: Birinci sınıf olan din adamları sınıfı (le clergé), ikinci sınıf olan soylular (la noblesse) ve üçüncü sınıf olan halk (le tiers état). İlk iki sınıf, vergi muafiyetleri ve kamu görevlerinde tekel hakkı gibi geniş ayrıcalıklara sahipken, üçüncü sınıf halkın %97'sini oluşturmasına rağmen, en ağır vergi

²² "Ancien régime," *Encyclopædia Britannica*, edited by The Editors of Encyclopædia Britannica, last revised by Heather Campbell, accessed July 7, 2025, <https://www.britannica.com/event/ancien-regime>.

yükünü taşıyor ve hiçbir siyasi ayrıcalığa sahip olmuyordu. Bu adaletsiz güç ve servet dağılımı, toplumsal öfkenin ve devrimci bilincin artmasında kilit rol oynadı. Üçüncü sınıfın özellikle burjuva ve entelektüel kesimi, Fransız ekonomisinin belkemiğini oluşturdukları hâlde siyasi ve sosyal haklardan yoksun bırakıldıklarını düşünüyordu. Böylece, Rousseau, Voltaire ve Montesquieu gibi Aydınlanma düşünürlerinin kaleme aldığı eserler aracılığıyla, soylu ayrıcalıklarına ve mutlak monarşiye yönelik eleştiriler kamu söylemine nüfuz etmeye başladı.²³

Fransa'daki toplumsal sınıfların devrim öncesi analiz edilmesi, yalnızca dönemin ekonomik ve sosyal yapısını değil, aynı zamanda modern cumhuriyet rejimini doğuran siyasi ve kültürel dinamikleri de anlamamıza yardımcı olur. Her bir sınıfın toplumdaki yeri, görevleri, ayrıcalıkları ve maruz kaldığı adaletsizlikler incelendiğinde, eski rejimin neden çöktüğü daha net görülür.

Aşağıda üç ana sınıfın daha ayrıntılı bir incelemesi yer almaktadır:

Birinci sınıf, Roma Katolik Kilisesi'nin en yüksek düzeydeki kardinalinden en alttaki köy papazına kadar tüm din adamlarını kapsıyordu. Katoliklik, devletin resmi dini olduğu için kilise muazzam bir etki ve otoriteye sahipti. Eğitim sistemini tamamen kontrol ediyor, yayınlar üzerinde sansür uyguluyor, hayır kurumlarını ve hastaneleri yönetiyor ve doğum, ölüm ile evlilik kayıtlarını tutuyordu. Kilise, Fransa'daki toprakların %10 ila %15'ini elinde bulunduruyor ve bu topraklardan kira yoluyla ciddi gelir elde ediyordu. Ayrıca, köylülerden “ondalık (dîme)” adı verilen zorunlu bir vergi topluyordu. En büyük ayrıcalıkları ise doğrudan vergilerden tamamen muaf olmalarıydı. Bunun yerine, devlete “don gratuit” (gönüllü bağış) adı altında müzakere edilen, fakat normal vergi yükünün oldukça altında kalan ödemelerde bulunuyorlardı. Ancak, din adamları sınıfı homojen değildi. Kilise içindeki zengin üst ruhbanlar (başpiskoposlar, piskoposlar ve manastır başrahipleri) neredeyse tamamen ikinci sınıftan (soylulardan) seçiliyordu. Bu grup, kilisenin büyük servetini ve gücünü elinde tutuyor, genellikle Paris veya Versailles'da lüks içinde yaşıyor ve kiliseye bağlı görevlerini ihmal ediyordu.²⁴

²³ Shukry, M. F. (2015). *Al-Sira' bayna al-bourjouaziya wa al-iqta': 1789-1848* [The struggle between the bourgeoisie and feudalism: 1789-1848] (Vol. 1). Hindawi Foundation. p. 120. (Original work published 1947).

²⁴ Wilde, R. (2023). *The Three Estates of Pre-Revolutionary France*. World History Encyclopedia. Retrieved February 4, 2026, from <https://www.worldhistory.org/article/1944/the-three-estates-of-pre-revolutionary-france/>

Buna karşılık, alt ruhbanlar – yani köy papazları – çoğunlukla üçüncü sınıftan geliyorlardı. Toplumlarında saygı gören ve eğitilmiş bireyler olmalarına rağmen, yoksulluk içinde yaşıyor ve halkla aynı sıkıntıları paylaşıyorlardı. Üst ruhbanların gösterişli yaşamı, alt ruhbanlar arasında hoşnutsuzluk yaratıyor, bu durum 1789'daki Estates-General (Etats Généraux) seçimlerinde siyasi sonuçlara yol açıyordu. Alt ruhbanların önemli bir kısmı, Haziran 1789'da Üçüncü Sınıf'ın kurduğu Ulusal Meclis'e katılmaya karar verdi.²⁵

B. İkinci Sınıf: Soylular

Soylular, toplam nüfusun yalnızca %1,5'ini oluşturmalarına rağmen (yaklaşık 400.000 kişi), toprakların %20 ila %25'ine sahipti ve yönetici sınıfın büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Üst düzey askeri görevler, hükümet pozisyonları ve kilise içindeki önemli makamlar neredeyse tamamen bu sınıfa aitti. En büyük ayrıcalıkları ise başlıca doğrudan vergilerden – özellikle “taille” – ve zorunlu iş gücü vergisi “corvée”den muaf olmalarıydı. Soyluların birçoğu hâlâ feodal ayrıcalıklara sahipti ve topraklarındaki köylülere çeşitli vergiler ve hizmetler alabiliyordu. Ancak bu sınıf da içsel olarak bölünmüştü. En dikkat çekici ayırım, “kılıç soyluları” (noblesse d'épée) ve “cübbe soyluları” (noblesse de robe) arasındaydı. İlk grup, geleneksel askeri hizmet karşılığında soyluluk kazanmış ailelerden gelirken, ikinci grup daha çok zengin burjuvaların kamu görevleri satın alarak elde ettikleri soylulukla yükselmişti.²⁶

Cübbe soyluları, özellikle parlamento ve adli kurumlar üzerinde büyük etkiye sahipti.²⁷ Reform karşısında, soylular genellikle konumlarını ve ayrıcalıklarını tehdit altında görerek direnç gösterdiler. Her ne kadar Aydınlanma düşüncelerinden etkilenen bazı liberaller reformları desteklese de, çoğunluğu statülerini korumak için karşı çıktı.²⁸

C. Üçüncü Sınıf: Halk

Üçüncü sınıf, din adamları ve soylular dışındaki tüm Fransızları kapsıyordu. Nüfusun yaklaşık %98'ini (yaklaşık 27 milyon kişi) oluşturuyordu. İçinde aşırı zengin

²⁵ Albert Soboul, *Fransız Devrimi Tarihi*, George Koussa çevirisiyle (Beyrut: Akdeniz Yayınları, 1989), 18-30.

²⁶ Grey History. (2023). *Explained: The First Estate*. Grey History: The French Revolution & Great Wars. Retrieved February 4, 2026, from <https://greyhistory.com/french-revolution-articles/explained-the-first-estate/>

²⁷ Albert Soboul, *Fransız Devrimi Tarihi* 18-30.

²⁸ Darius von Güttner, *French Revolution: The Basics* (Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2022), 13–14.

finansçılardan sokaktaki dilencilere kadar geniş bir sosyal çeşitlilik barındırıyordu. Bu sınıfın ortak özelliği, hiçbir ayrıcalığa sahip olmaması ve devletin tüm ekonomik yükünü taşımasıydı. Bu sınıfın üst kesimini oluşturan burjuvazi, yani tüccarlar, avukatlar, doktorlar ve entelektüeller, ekonomik olarak güç kazanmıştı. Ancak, siyasi ve sosyal olarak dışlanmışlardı. Zenginliklerine rağmen en yüksek devlet görevleri yalnızca doğuştan soylulara açıktı. Bu durum, özellikle liyakat ve bireysel başarıya dayalı bir toplum isteyen burjuvalar için ciddi bir rahatsızlık kaynağıydı.²⁹

Burjuvaların altında yer alan şehir işçileri – ileride sans-culottes (pantolonsuzlar) olarak adlandırılacak olan kesim – Paris gibi büyük şehirlerde yaşıyordu. Bunlar arasında zanaatkârlar, kalifiye ve vasıfsız işçiler yer alıyordu. Aşırı kalabalık, sağlıksız koşullarda yaşıyor, düşük ücretlerle çalışıyor ve sıklıkla işsizlikle karşılaşiyorlardı. Hayatları genellikle ekmek fiyatına bağlıydı. Ekmek fiyatlarındaki en küçük artış bile onları açlığa sürükleyebiliyordu. Bu yüzden siyasi olarak patlayıcı ve değişken bir güç oluşturmuyorlardı.³⁰

1.2.3. Fransa'nın borç krizi ve reform çabaları

Fransa'nın 18. yüzyılın son çeyreğinde içine düştüğü ekonomik darboğaz, sadece dönemsel bir bütçe açığından ibaret değil, monarşinin yapısal temellerini sarsan derin bir krizin sonucuydu. Bu süreçte biriken borç yükü ve artan mali baskılar, devleti radikal reform adımları atmaya mecbur bırakmıştır. Söz konusu reform girişimlerinin arka planını ve neden başarısızlığa uğradığını analiz etmeden önce, dönemin mali tablosunun ne denli kırılgan olduğunu şu veriler ışığında incelemek gerekmektedir.

1.2.3.1. Fransa'nın mali durumu

Eski rejimin son yılları, hızlanan bir mali çöküşle karakterize oluyordu. İlk veriler, Fransa'nın borç girdabına düşüşünde belirgin bir hızlanmayı gösterse de, bu rakamlar hikâyenin yalnızca bir kısmını anlatmaktadır. Özellikle Büyük Britanya ile karşılaştırıldığında, Fransa'nın krizi salt borç miktarına bağlı bir kriz değil, kapasite ve güven sorunundan kaynaklanan bir kriz olarak ortaya çıkmaktadır. Krallık sisteminin ölümcül zaafı, borçlarının büyüklüğünde değil; gelir toplama yapısındaki temel yetersizlikte ve alacaklıların güvenini kazanamamasındaydı. Bu başarısızlık, sonunda

²⁹ Emmanuel Joseph Sieyès, *What Is the Third Estate?*, trans. M. Blondel, ed. S.E. Finer (New York: Frederick A. Praeger, 1963), 133.

³⁰ McPhee, P. (2016). *Liberty or Death: The French Revolution*. Yale University Press.

üstesinden gelinemez bir hale gelmiştir. Durumun ciddiyeti, 20 Ağustos 1786'da Maliye Genel Müfettişi Charles Alexandre de Calonne'un Kral XVI. Louis'e sunduğu korkutucu raporla ortaya çıktı. Fransa'nın mali çöküşün eşiğinde olduğunu bildirdi. Sadece o yıl için beklenen açık 112 milyon livre olarak tahmin edilmişti ki, bu rakam devletin yıllık toplam gelirlerinin yaklaşık dördte birine eşitti. Bu ani bir küçülme değil, büyük bir düşüşün sonucuydu. XVI. Louis tahta çıktığında, 1774'te açık 40 milyon livre seviyesinde olup daha yönetilebilir ve kısa süreliğine azalmıştı. Ancak 1777'den itibaren, hükümetin artan borçlanması nedeniyle gelir ve gider arasındaki fark durmaksızın büyüdü. 1788 yılına gelindiğinde ise durum dayanılmaz hale geldi. Hazine iflas etti, kredi piyasaları kapandı ve hükümet ödemeleri askıya almak zorunda kaldı; pratikte iflas ilan edilmiş oldu. Bu tekrarlayan açık, biriken ve hızla artan borçların sonucuydu. 18. yüzyılın sonlarına doğru ulusal borç yaklaşık dört milyar livreye ulaşmıştı. Bu borcun hizmet yükü son derece ağırdı. 1788 yılında faiz ve ana borç ödemeleri, hükümetin yıllık toplam harcamalarının yarısını tüketiyordu; bu oran Britanya harcama dağılımına benzerken, Fransa'nın mali sistemi çok daha kırılgandı. Her yıl devlet, içinden çıkılamayan mali bir bataklığa daha da gömülüyordu.³¹

Ancak, Fransız Devrimi'nin temel paradoksu olarak, Fransa'nın borcu Avrupa rakiplerine kıyasla olağanüstü büyük değildi. Baş rakibi Büyük Britanya ile yapılan karşılaştırmalı analiz, somut sonuçlar ortaya koymaktadır. Fransız ulusal borcu, Britanya'nın borcunun yarısını aşmıyor ve kişi başına düşen miktar ise beşte birden daha azdı. Bu ayrımı detaylı finansal analiz doğrulamaktadır.³² Sorunun özünde ise şuydu: Fransız mali krizi, esasen bir siyasi güven kriziydi. Rakamlar gösteriyor ki, Fransa mutlak rakamlarla mali iflas içinde değildi. Çöküş, siyasi ve mali kurumlarının finansal toplumun güvenini kazanamamasından kaynaklanıyordu. Yerel ve yabancı alacaklılar, Fransız tacının taahhütlerine, Britanya parlamentosuna duydukları güvenden çok daha az inanıyordu. Temsili hükümet ve parlamento onaylı bütçe şeffaflığı (18. yüzyıl standartlarına göre) Britanya borçlusu için çok daha güvenilir kabul edilmekteydi. Fransa'daki mutlak monarşi ise borçlarını garanti eden temsili bir kuruma sahip olmayan, karmaşık ve şeffaf olmayan bir mali sistemle işliyordu. Bu durum, Fransız tacını yüksek riskli bir borçlu olarak algılatan bir kısır döngü yarattı. Güvensizlik, borçlanma maliyetlerini artırdı ve kısa vadeli, kırılgan kredilere bağımlılığı güçlendirdi. Bu da

³¹ Wilde, R. (2023). *The Financial Crisis of the French Revolution*. World History Encyclopedia.

³² William Doyle, *The Origins of the French Revolution* (Oxford: Oxford University Press, 1980), 70–105

borçların hızla artmasına ve krizin derinleşmesine neden oldu. Devrimci hükümet göreve geldiğinde, ilk icraatlarından biri ulusal borcun geri ödenmesi yönündeki resmi taahhüdünü ilan etmek oldu. Bu da sorunun borcun büyüklüğünde değil, borçlunun güvenilirliğinde olduğunu açıkça kabul etmektir.

1.2.3.2. Borcun iki temeli

Fransa Krallık sistemini felç eden devasa borç, iki temel üzerine inşa edilmişti: 18. yüzyıl savaşlarının yüksek maliyetleri ve ayrıcalıklara dayanan mali sistemin kronik ve yıkıcı etkileri. Birincisi borcu yaratırken, ikincisi borcun ödenmesini imkânsız kılıyordu. Bu askeri harcamaların büyüklüğü ile adaletsiz ve etkisiz gelir yapısının birleşimi, devleti kurtuluşu olmayan bir mali uçuruma sürükleyen şiddetli bir fırtına yarattı.

Devlet borçlarının en temel ve acil nedeni, Büyük Britanya ile küresel askeri rekabetin maliyeti oldu. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki iki savaş, özellikle kraliyet hazinesine yıkıcıydı. Yedi Yıl Savaşı (1756-1763), Fransa için mali ve prestij açısından ağır bir yenilgiydi. Toprak kayıpları ve prestij kaybının yanı sıra finansal kayıplar da çok büyüktü; bu durum ulusal borcu önemli ölçüde artırdı. Savaşın Fransa'ya toplam maliyetinin yaklaşık 1.325 milyar livre Tournai olduğu tahmin edilmektedir. Bu harcamalar, Fransız sömürge ticaretindeki ciddi bozulmalarla daha da kötüleşti. Kraliyet donanmasının İngiliz donanması üzerindeki üstünlüğü ile Fransız sömürge ticareti %81 ile %90 oranında azaldı.³³

Bu yenilgiden intikam alma amacıyla Fransa, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na (1777-1783) doğrudan müdahil oldu. Bu politika jeopolitik amacına ulaşmış, İngiltere'yi küçük düşürmüştü ancak Fransa için mali bir felaketti. Müdahalenin Fransız hazinesine maliyeti yaklaşık 1.3 milyar livreyi bulmuş, bu harcamaların neredeyse tamamı borçlanmayla finanse edilmişti. Bu stratejiyi uygulayan Maliye Bakanı Jacques Necker, vergileri artırma konusundaki siyasi tartışmalardan kaçınmak için giderek artan faiz oranlarıyla büyük kredi serileri aldı ve devletin geleceğini kısa vadeli siyasi kazanımlar uğruna rehin bıraktı.³⁴

³³ Robert Louis Stein, *The French Slave Trade in the Eighteenth Century: An Old Regime Business* (Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1979), 109.

³⁴ Christopher Hodson and Brett Rushforth, "Bridging the Continental Divide: Colonial America's 'French Quarter,'" *OAH Magazine of History* 25, no. 1 (2011): 19–24.

Savaş borçlarından doğan bu yük, eski rejimin mali sisteminin yapısal yetersizliği nedeniyle tahammül edilemez hale geldi. Sistemin başlıca sorunu, toplumun en zengin kesimlerini vergiden koruyan ayrıcalık duvarıydı. Birinci sınıf yani din adamları, krallığın en büyük toprak sahiplerinden biri olup toprakların yaklaşık onda birine sahipken doğrudan vergiden muaftılar. Devlete vergi ödemek yerine taç için küçük ve gönüllü bir “ücretsiz hediye” (don gratuit) verme hakkını savunuyorlardı. İkinci sınıf yani soylular ise en önemli doğrudan vergi olan “taille” vergisinden muaftılar; bu da aristokrat statülerinin temel taşlarından biriydi. Bu düzenleme, ağır vergi yükünü en az gelir kapasitesine sahip olan üçüncü sınıfa — burjuvazi, şehir işçileri ve köylülere — yükledi.³⁵

Eşitsizlik sorunu, aynı zamanda verimsiz bir yönetim sistemiyle de ağırlaştı. Fransa’daki mali yapı, farklı yargı bölgeleri, kurallar ve oranlardan oluşan kaotik bir karışımdı ve devletin mali işlerini etkili biçimde yönetecek merkezi bir hazine yoktu. Vergi tahsilatı büyük ölçüde özel maliyeci loncası olan “Ferme Générale”ye (Genel Çiftlik) devredilmişti. Bu tahsilatçılar devlete sabit bir miktar ödeyip vergileri kendi çıkarları için topluyorlardı; yolsuzluğa batmış bu sistemde halktan toplanan vergilerin önemli bir kısmı kraliyet hazinesine ulaşmıyordu. Devletin kısa vadeli nakit ihtiyacını, özellikle savaşları için, ayrıcalık duvarı nedeniyle vergi toplamakta güçlük çeken taç, kamu makamlarının satışına başvurdu; bu, rüşvet olarak da bilinen bir uygulamaydı. Bu durum devletin mali yapısının temel taşlarından biri haline gelmişti. 1778 yılına gelindiğinde Fransa’da 50.000’den fazla yozlaşmış makam vardı. Liberty Üniversitesi’nden araştırmacı Jaydon B. Smith bu konuyu şöyle analiz eder: “Joseph Marie, Abbé Terray ve Anne Robert Jacques Turgot, Necker öncesi üç genel müfettişti. Hepsi yetenekliydi ve maliye işlerinde ilerleme kaydetti ama çeşitli sebeplerle görevlerinden alındılar. Ekonomist ve en yeteneklisi olan Terray, ‘giderleri azaltmak için sert önlemler’ aldı. Stratejisi, ‘kısa vadeli açıkları tolere etmek, ardından fazla bütçe yapıp borcu ödemek’ti. Terray’nin reformları büyük başarı sağladı ancak görev süresince az arkadaşı oldu. Yolsuz makam sahipleri, eski rejimin kalıntıları olarak onu düşman gördü; çünkü ‘iflas yükü herkese eşit dağıtılmıştı.’” Terray’nin reformları kapsamlıydı; hatta taç alacaklılarından Voltaire bile yaklaşık 200.000 livre kaybetti! Tarihçi Billy Stone’a göre Terray, “devlet mali çöküşünü güçlüklerle engelledi ve bütçe fazlası sağlamayı başardı.”³⁶

³⁵ Hodson, *Bridging the Continental Divide*, 19-20.

³⁶ Jadon B. Smith, “France’s Financial Crisis: Analyzing the Role of the Finance Minister,” *Bound Away: The Liberty Journal of History* 1, no. 1 (August 5, 2015), 2.

18. yüzyıl boyunca Fransa harcamaları sürekli gelirlerini aşmıştı. Ana neden büyük savaşların maliyeti idi. Avusturya Veraset Savaşı ve Yedi Yıl Savaşı bu harcamaların önemli parçalarıydı.³⁷ Fransız hazinesine son darbe ise Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na (1778-1783) müdahaleydi. Stratejik başarıyla İngiltere'ye karşı üstünlük sağlanmış olsa da, bu savaş 1.3 milyar livreyi aştı ve neredeyse tamamen borçla finanse edildi. 18. yüzyıl sonlarında bu politikanın ağır sonuçları ortaya çıktı. Ulusal borç yaklaşık dört milyar livreye yükseldi. Yıllık açık büyüktü ve 1788 yılına gelindiğinde devlet gelirlerinin yarısından fazlası yalnızca mevcut borcun faiz ödemelerine ayrılıyordu. Kraliyet hazinesinin mali kırılganlığı ve merkez bankası olmaması nedeniyle alacaklılar yüksek faiz talep etti—genellikle İngiltere'den iki kat fazla—bu da iflas sürecini hızlandırdı.³⁸

Mali kriz, vergi tahsilat sistemindeki yolsuzluk ve verimsizlikle daha da derinleşti. Devlet yetkilileri, “gabelle” ve “aides” gibi en önemli dolaylı vergileri kendileri toplamadı; bunlar özel bir maliyeci loncasına, “Genel Çiftlik”e devredildi. Bu tahsilatçılar, belirli süre için vergi toplama hakkı karşılığında taça sabit bir ücret ödediler ve fazladan topladıkları vergiyi kendi hesaplarına geçirdiler. Bu sistem, sert ve keyfi vergi toplama yöntemlerini teşvik ederek halkın ödediği vergilerin önemli bir kısmının kraliyet hazinesine ulaşmamasına neden oldu.³⁹

Bu makam satışlarının sonuçları ağır oldu. Bu makamlar, sahiplerine miras yoluyla geçen özel mülkler haline geldi. “Bullett” denilen yıllık bir vergi karşılığında makam sahipleri görevlerini varislerine devredebiliyordu. Yükselen burjuvazi için bu sistem, pahalı da olsa, sosyal yükselmenin belirleyici bir yolu oldu; zira önemli makamlar soylu statüsü kazandırıyor. Böylece, “Noblesse de robe” (Cüppe soyluları) olarak bilinen güçlü yeni bir aristokrasi ortaya çıktı. Bu yeni aristokrasi, “Parlement” adı verilen ve on üç yüksek mahkemeden oluşan yargı kurumlarında yoğunlaşmış, büyük siyasi güç kazandı. Özetle, devlet mali çöküşün eşğine gelmişken, ciddi bir geçim krizi halkı umutsuzluğa sürükledi. Fransa'nın ekonomisi büyük oranda tarıma dayalıydı; nüfusun çoğunluğu, yıllık tahıl hasadına bağlı kırılgan bir hayat sürüyordu. 1789 öncesi yıllar, ardi

³⁷ Swansea University, “The Long and Short Reasons for Why Revolution Broke out in France in 1789,” *History Study Guides*, accessed July 10, 2025, <https://www.swansea.ac.uk/history/history-study-guides/the-long-and-short-reasons-for-why-revolution-broke-out-in-france-in-1789/>.

³⁸ Ujjwal Kumar Jha, “Causes of the French Revolution,” *International Journal of Humanities Social Science and Management* 3, no. 3 (May–June 2023): 1.

³⁹ Maria Waldinger, ““Let Them Eat Cake”: Drought in 1788 and Political Outcomes in the French Revolution,” *Journal of Economic Growth* 29, no. 1 (March 2024): 3,11.

ardına yaşanan iklim felaketleriyle geçti. Zayıf hasat yıllarının ardından 1788 ilkbaharında şiddetli bir kuraklık yaşandı ve tarlalardaki ürünler soldu. Ardından 13 Temmuz 1788’de kayıtlara geçen en şiddetli dolu fırtınalarından biri kuzey Fransa’yı vurdu ve hasadın büyük kısmı yok oldu.⁴⁰

Bu bağlamda onlarca yılın en kötü tahıl mahsulü alındı. Kıtlık derinleştikçe, kentlerdeki işçi sınıfının temel gıdası olan ekmek fiyatları fırladı. Normal şartlarda 18. yüzyıl işçisinin günlük ücretinin yarısını ekmek için harcaması yeterliydi; ancak 1789 baharında bu oran %88’e çıktı. Açlık milyonlarca insan için günlük bir gerçeklik haline geldi ve Fransa genelinde “ekmek ayaklanmaları” patlak verdi.⁴¹ Bu tarımsal felaket, daha geniş bir ekonomik durgunluğa yol açtı. İnsanlar tüm gelirlerini hayatta kalmak için harcadıkça, sıradan halk imal edilen malları almaktan vazgeçti. Tekstil gibi ürünlere talep %50 azaldı. Fabrikalar kapandı, iflaslar arttı, kentlerde işsizlik şiddetle yükseldi; Paris ve diğer şehirlerde binlerce işsiz ve umutsuz kişi isyanlarda yer aldı. Böylece, ekmek krizleri mali krizle birleşerek sosyal huzursuzluğun ve hükümete yönelik öfkenin artmasına yol açtı.⁴²

Mali kriz, kraliyet yönetimini siyasi bir çatışmaya sürükleyen temel faktör oldu ve bu mücadele kazanılmadı. Krallığın iflası sadece muhasebe ile ilgili teknik bir sorun değildi; devrimin kapılarını aralayan anahtardı. Kral, ayrıcalıklı sınıflara vergi yüklemek zorunda kaldı; bu da uzun süredir pasif veya bağlı olan siyasi kurumların — önce Asiller Meclisi, sonra Genel Meclis — toplantıya çağrılmasını zorunlu kıldı. Bu çağrı, mali bir umutsuzluk sonucu doğmuş ve bütçe tartışmasını Fransa’nın siyasi anayasası üzerine temel bir mücadeleye dönüştürmüştü. İflas olmasaydı, Asiller Meclisi Kral’a karşı durmaz, Genel Meclis üçüncü sınıfın devrimci meydan okumasına alan açmazdı. Boş hazine Kralı onay almaya zorladı ve böylece istemeden devrimin kapılarını ardına kadar açtı.

⁴⁰ “Climate Chaos Helped Spark the French Revolution—and Holds a Dire Warning for Today,” *Time*, October 20, 2021, <https://time.com/6107671/french-revolution-history-climate/>.

⁴¹ Lisa Bramen, “When Food Changed History: The French Revolution,” *Smithsonian Magazine*, July 14, 2011, accessed July 10, 2025, <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/when-food-changed-history-the-french-revolution-93598442/>.

⁴² Al Jazeera Net, “Fransız Devrimi: Kökleri, Nedenleri ve Sonuçları” Ansiklopedi – Al Jazeera Net, 21 Eylül 2022.

1.2.3.3. Reform girişimi

Krallık, savaşlardan kaynaklanan borçlarla boğuşurken, sonunda hayatta kalmak için gerekli olan temel reformları uygulamaya çalıştığında çelişki doruğa ulaştı. Anne-Robert-Jacques Turgot veya Charles Alexandre de Calonne gibi bakanlar, yönetimin rasyonelleştirilmesini, soylulara da uygulanacak genel vergilerin konulmasını veya mevcut kurullarla rekabet edecek yeni bölgesel meclislerin kurulmasını önerdiklerinde, yalnızca yeni politikalar sunmakla kalmıyor, aynı zamanda kraliyet tarafından rüşvet aracı olarak yaratılmış olan mülk, servet, statü ve ayrıcalıklara doğrudan saldırıda bulunuyorlardı. Görevlerini miras gibi gören parlamento üyeleri, sahip oldukları kurumsal yetkileri – kraliyet fermanlarını kaydetmeyi reddetme ve itiraz etme haklarını – bu reformları her seferinde engellemek için kullandılar. Bu direnişlerini ise “özgürlük” ve “krallığın temel yasaları”nı savunma kisvesi altında, sözde “bakan despotizmine” karşı bir duruş olarak sundular. Böylece Eski Rejim, kendi elleriyle yarattığı kurumsal bir çöküş sarmalına sürüklendi. Yıllar boyunca kısa vadeli mali çözümlerden biri olarak makamların satılması, devletin uzun vadeli çıkarlarıyla çelişen güçlü ve köklü bir sınıf yarattı. Özetle, taç, kendini iflastan kurtarmak için gerekli olan siyasi gücü daha önce satmıştı.⁴³ Bu nedenle reform girişimleri başarısız oldu: çünkü taç, elitlerin çıkarlarını – devletin ekonomik hayatta kalması pahasına bile olsa – kırmızı çizgi olarak gördü.

XVI. Louis dönemindeki iki büyük reform girişimi, tamamen farklı karakterlere sahip iki figür tarafından yürütüldü: ekonomik filozof Turgot ve pragmatik Cenevrelî bankacı Jacques Necker. Biri radikal ideolojik dönüşüme, diğeri ise mali idareye dayanan bu iki çaba da başarısız oldu. Bu durum, Eski Rejim'i oluşturan çıkar gruplarının ne kadar kararlı ve güçlü olduğunu daha en başından gözler önüne serdi. Turgot'nun 1774'te genel maliye müfettişi olarak atanması, Aydınlanma çağında yönetim adına cesur bir deneydi. Politikaları, zenginliğin nihayetinde topraktan kaynaklandığını ve ekonominin “doğal bir düzen” tarafından yönetildiğini savunan “fizyokrazi” düşüncesine dayanıyordu. Fizyokratlar, müdahalesizliği savunuyor, hükümet kısıtlamalarının kaldırılmasıyla ekonomik refahın sağlanabileceğini ileri sürüyorlardı. Turgot'nun reform programı, bu düşüncenin doğrudan bir uygulamasıydı: Fransa'da serbest piyasa temelli birleşik bir ulusal ekonomi kurma girişimi. Turgot, Eski Rejim'in ticari ve mesleki yapısını dağıtmayı amaçlayan kapsamlı fermanlar dizisi önerdi: iç gümrük duvarlarının

⁴³ Smith, *France's Financial Crisis*, 23.

kaldırılması, tarım üretimini teşvik etmek amacıyla tahıl ticaretindeki fiyat kontrollerinin kaldırılması, iş gücü hareketliliğini kısıtlayan ortaçağ zanaat loncalarının feshi ve en tartışmalı olanı – soylulara dayatılacak yeni bir toprak vergisi ile angaryanın (zorunlu ücretsiz yol çalışması) kaldırılması.⁴⁴

Turgot'nun vizyonu, çağının gerçeklerine göre fazlasıyla radikaldi. Planları güçlü ve köklü çıkar gruplarını doğrudan tehdit ediyordu.

Tahıl ticaretinin serbest bırakılması fiyat artışlarına ve halk arasında huzursuzluklara neden oldu. Loncaların feshi zanaatkârları kızdırdı. Önerilen genel toprak vergisi ise soylular ve din adamlarının ayrıcalıklarını hedef alıyordu. Fakat esas kurumsal engel, "cübbe soyluları"nın hâkim olduğu parlamentolardı. Turgot'nun reformlarını, kendi güç ve konumlarına dayanak sağlayan sosyal yapıya yönelik bir tehdit olarak gördüler. Reformlarının önündeki bir diğer engel de Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na Fransız müdahalesine karşı çıkmasıydı. Turgot, bu savaşın reform programını rayından çıkaracağını ve devletin iflasına neden olacağını öngörmüştü. Ancak mahkeme, Britanya'dan intikam alınmasını istiyordu ve bu duruşu Turgot'nun siyasi desteğini kaybetmesine yol açtı. Parlamentoların ve saray entrikalarının baskısı karşısında, XVI. Louis kararsız davrandı ve Mayıs 1776'da Turgot'yu görevden aldı.⁴⁵

Böylece ilk ciddi reform girişimi başarısız oldu. Turgot'nun halefi Jacques Necker, tamamen farklı bir karaktere sahipti. Cenevreli Protestan bir bankacı olan Necker, mali krizi, toplumu dönüştürmeye çalışan bir filozof gibi değil, bütçesini yönetmeye çalışan bir maliyeci gibi ele aldı. Stratejisi iki yönlüydü: Amerikan Savaşı'nın maliyetini vergi artışına başvurmadan finanse etmek ve idari reformlar ile şeffaflık yoluyla devletin kredi güvenilirliğini yeniden tesis etmek. İlk hedefini, büyük bir borçlanma kampanyasıyla gerçekleştirdi – yaklaşık 1,3 milyar livre borç aldı, ancak yüksek faiz oranları nedeniyle uzun vadeli borç sorununu daha da kötüleştirdi. Necker'in "iyileştirmeler" olarak adlandırdığı idari reformları daha temkinliydi: gereksiz harcamaların kısılması, muhasebe yöntemlerinin iyileştirilmesi, yolsuzluk barındıran bazı ofislerin kaldırılması gibi adımları içeriyordu. En ünlü ve en tartışmalı hamlesi 1781'de yayımlanan "Kralın Raporu"ydü. Bu, Fransız tarihindeki ilk kraliyet maliyesi açıklamasıydı. Rapor, aslında ustaca hazırlanmış muhasebe hilesiyle bütçede sahte bir

⁴⁴ Smith, *France's Financial Crisis*, 4.

⁴⁵ Lowell, *The Eve of the French Revolution*, 116–122.

fazlalık sunuyordu, ancak siyasi etkisi devrimsel oldu: kraliyet mali hesaplarının halka açık denetime açılması, hükümetin ulusa karşı mali sorumluluğu olduğu fikrini gündeme taşıdı. Rapor büyük halk desteği kazandı ama Necker'in siyasi sonunu getirdi.⁴⁶

Necker'in reformları, Turgot'nunkiler kadar kapsamlı olmasa da, iktidar merkezlerinde rahatsızlık yarattı: saray masraflarının ve emekli maaşlarının kısıtlanması, yüksek soyluların öfkesine neden oldu; rüşvetle elde edilen makamların kaldırılması parlamentoları kızdırdı. Kont Rendu'da kralın yakın çevresine ve kardeşlerine yapılan yüksek ödemelerin ifşa edilmesi, bu bilgileri sızdırmanın protokole aykırı ve kamuoyuna davetiye niteliğinde olduğu gerekçesiyle tüm güç yapısını öfkeliendirdi. Turgot'nun aksine, Necker doğrudan politikaları nedeniyle değil, saray entrikaları ve tehdit altında hisseden ayrıcalıklı sınıfların ittifakı nedeniyle görevden alındı. 1781'deki düşüşü, daha temkinli bir mali yaklaşımın dahi başarısız olacağını gösterdi – zira temel güç ve ayrıcalık yapıları hâlâ dokunulmazdı.⁴⁷

Her iki reform girişiminin de başarısızlığı, Eski Rejim'in çözülemeyen yapısal ikilemini açıkça ortaya koydu: devleti mali çöküşten kurtarmak için gereken reformlar, ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarına doğrudan zarar veriyor, ancak bu sınıflar, kralın reformları yürürlüğe koyabilmesi için ihtiyaç duyduğu siyasi ve toplumsal desteğin temelini oluşturuyordu. Taç, kendi gücünü zayıflatan bir sisteme bağımlı hale gelmişti; ne onları zorla bastırabilecek güce sahipti, ne de onları ikna edebilecek siyasi sermayeye. Bu nedenle, her reform girişimi kaçınılmaz olarak bir açmazla karşılaştı. Böylece Fransa, 1780'li yıllara girdiğinde, hem mali hem de siyasi düzeyde çözümsüz bir krize saplanmıştı. Kralın gücüne dair mutlakiyetçi söylem, gerçek karar alma süreçlerini felce uğratan karmaşık çıkar gruplarının ve kurumsal çatışmaların maskesi haline gelmişti. Aydınlanma düşünürlerinin etkisiyle şekillenen reformist fikirler ile geleneksel ayrıcalıkların çıkarıcı savunusu arasındaki bu çatışma, 1789'da patlak verecek olan devrimin tohumlarını ekmişti.⁴⁸

⁴⁶ Stanford University Libraries. (n.d.). *The Financial Crisis and Necker*.

⁴⁷ Georges Lefebvre, *The Coming of the French Revolution* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1947), 21–22.

⁴⁸ Smith, *France's Financial Crisis*, 1-13.

1.3. Fransa'da Devrim Öncesi Toplumsal Gerilimler

1789 öncesi Fransız toplumu, statüko ile yükselen yeni sınıfların çıkarlarının çatıştığı, derin sosyal uçurumların yaşandığı bir yapı arz etmekteydi. Bu dönemde monarşinin sarsılan otoritesi ve sınıflar arası adaletsizlikler, devrime giden süreçteki toplumsal gerilimlerin temel kaynağını oluşturmuştur. Söz konusu huzursuzlukların hangi zeminlerde geliştiğini ve halkı ayaklanmaya iten temel etkenleri anlayabilmek için bu gerilimlerin kökenindeki nedenleri ayrıntılı olarak ele almak gerekmektedir.

1.3.1. Toplumsal gerilimlerin nedenleri

1789 Fransız Devrimi öncesinde yaşanan karışıklıklar, aslında devrimin patlak vermesinin gerçek göstergesiydi. Eş zamanlı protesto ve ayaklanmalar incelendiğinde, nedenleri ve sonuçları analiz edildiğinde, devrim öncesi Fransız toplumunun durumu daha derinlemesine anlaşılabilir. Bu eş zamanlı karışıklıklar, Croquant isyanları, Nu-Pieds ayaklanması, La Fronde krizi ve Kırmızı Şapkalılar devrimi gibi farklı ve çeşitli nedenlere sahipti. Bu ayaklanmaların nedenleri çeşitlilik gösterse de özünde benzerdiler. Bu isyanlar, eski rejimin yapısal özellikleri olarak ortaya çıktı ve merkezi askeri mali devletin baskıları tarafından tetiklenmişti. Bu olayların analizi, derin ve çelişkili bir diyalektiği açığa çıkarabilir. Bir yandan, monarşi her meydan okumadan öğrenerek giderek gelişmiş, merkezi ve acımasız bir baskı aygıtı yaratarak devleti güçlendirmiş ve barışçıl reform yollarını kapatmıştır. Bu baskılar, Fransız mutlak monarşisinin yerleşmesini sağlamıştır. Öte yandan, bu tekrarlayan ve başarısız mücadeleler Fransız halkı arasında kökleşmiş bir protesto kültürü ve "mücadele birikimi" yaratmış, mali adaletsizliklere ve keyfi yönetime karşı kolektif bir hafıza oluşturmuş, eski rejimin meşruiyetini sarsmış ve direniş için ideolojik ve pratik modeller sağlamıştır. Böylece, 17. yüzyılda Fransa'da gerçekleşen halk ayaklanmalarının rastgele olaylar değil, devletin yaşadığı radikal dönüşüme doğrudan ve beklenen bir tepki olduğu sonucuna varılabilir. Mutlak monarşiye doğru sistematik kayma, yıkıcı dini savaşların ardından istikrar ihtiyacıyla hızlanmış ve güçlü bir "merkezi askeri mali devlet" in oluşumu ile yakından bağlantılıdır. Bu yeni yönetim modeli, taçın gelir toplama ve savaş yürütme kapasitesinde benzeri görülmemiş bir genişleme gerektirmiştir; bu da Fransız toplumuna büyük ve eş görülmemiş bir yük bindirmiştir. Monarşinin sürekli olarak gücü merkezileştirme ve dış politikada hırslı politikalarını finanse etmek için kaynakları tahsis etme çabası, ayaklanmaların ana itici gücü olmuştur. İronik biçimde, devleti güçlendirmeye yönelik

bu adımlar, iç istikrarsızlığın ana kaynağı haline gelmiş; güç arayışı, bastırmaya çalıştığı direnişi doğurmuştur. Özellikle savaşlar devletin o dönemdeki en büyük motoruydu.

Fransa'nın Otuz Yıl Savaşı (1618-1648) ve XIV. Louis dönemindeki sonraki çatışmalara derin katılımı, daha önce hayal edilemeyecek mali çabalar gerektirmiştir. Bu maliyetleri karşılamak için taç, özellikle Üçüncü Tabaka'ya orantısız biçimde yüklenen çeşitli vergilere başvurmuştur. Bunların en önemlisi, doğrudan toprak ve kişilere uygulanan "taille" vergisiydi; köylülerin ezilmesinin sembolü haline gelmiştir. Richelieu Kardinal'in zirvede olduğu 1632-1643 yılları arasında sadece "taille" vergisinden toplanan miktar beş katına çıkmıştır. Bu ağır yük, geçim ekonomisiyle yaşamaya çalışan köylüler için büyük bir felaket sebebiydi. "Gabelle" yani tuzun kraliyet tekeli, taillenden bile daha nefret edilen bir vergiydi. Bu vergi birleşik ve eşit değildi; krallığın farklı mali bölgelerinde oranlar büyük ölçüde değişiyordu. Gabelle'nin yüksek olduğu bölgelerde vergi çok yüksekti ve ailelerin sabit fiyattan minimum miktarda tuz satın almaları zorunluydu; bu da verginin doğrudan bir çeşidi olarak kabul ediliyordu. Yüksek vergiye sahip bir bölge ile vergi muafiyeti ya da düşük vergi uygulanan komşu bölge arasındaki fiyat farkı 50 katına kadar çıkabiliyordu; bu durum yaygın kaçakçılığa ve karaborsa satışına neden oldu. Devletin bu keyfi ve popüler olmayan sistemi dayatma çabaları, kraliyet vergi memurları (gabelle görevlileri) ile kaçakçılar arasında sürekli ve düşük düzeyli bir savaş çıkmasına yol açtı. 18. yüzyılda devletin kaçakçılığı ortadan kaldırma çabalarının, yüksek verginin uygulandığı bölgelerde şiddetli çatışmaları yirmi kat artırdığı kantitatif analizlerle gösterilmiştir. Bu da, 1789'daki cahiers de doléances (şikayet defterleri) gibi belgelerde güçlü biçimde ortaya çıkan devlet karşıtı derin ve kalıcı bir hoşnutsuzluk yaratmıştır.⁴⁹

Var olan ağır vergilere ek olarak, "yeni vergiler" (Nouveautés) olarak bilinen uygulamalar karışıklıkların fitilini ateşlemiştir. Bu yeni vergiler, bölgesel geleneklere ağır bir saygısızlık olarak algılanmış ve 1675'te Kırmızı Şapkalılar isyanı, damgalı kağıt (Papier Timbré), tütün ve kalay gibi yeni vergiler nedeniyle patlak vermiştir. XIV. Louis, Hollanda Savaşı'nı finanse etmek için bu vergileri getirmiştir. Bu vergiler, Bretagne'de "Paris merkezli" uzaktan yönetilen otoriter devlet tarafından dayatılan ve bölgesel sınıfların yeni vergiler üzerinde onay hakkını ihlal eden bir uygulama olarak görülmüştür. Fransızlar bu uygulamayı, sadece vergiden çok, kişisel özgürlüklere yapılan bir saldırı

⁴⁹ Tommaso Giommoni, Gabriel Loumeau, and Marco Tabellini, *Extractive Taxation and the French Revolution*, Working Paper 25-047 (Boston: Harvard Business School, April 2025), 13.

olarak değerlendirmiştir. Ancak, bu isyanların sadece köylülere özgü olduğu ve genellikle “köylü ayaklanmaları” olarak adlandırılması, sosyal gerçekliği karmaşık biçimde gizleyen bir basitleştirme. Köylüler, kırsal ayaklanmaların demografik omurgasını oluşturmakla birlikte, bu hareketler nadiren tek bir sosyal sınıftan oluşmuştur.⁵⁰

Bunlar, yevmiyecilerden başlayarak mevcut durumdan bıkmış soylulara kadar eski rejim toplumunun farklı kesimlerini geçici olarak bir araya getiren esnek ittifaklardı. Bu ittifaklar zayıftı; ortak devlet karşıtlığı etrafında şekillenmişti ancak bu hiyerarşik toplumun derin çelişkileri ve farklı çıkarları nedeniyle genellikle çözüldü. Bu ayaklanmalar, basit sınıf mücadelesi olarak değil, farklı toplumsal grupların tacin müdahaleci otoritesiyle ilişkiyi yeniden müzakere etmek için kullandıkları çok katmanlı bir politik dil, yani “mücadele birikimi” olarak daha iyi anlaşılabilir.⁵¹

Köylülerin katılımı, devletin onların geçim ekonomisine oluşturduğu varoluşsal tehdide dayanıyordu. Alberta Üniversitesi’nden Prof. Emad Afkham’ın kapsamlı araştırmasına göre, köylülerin devrim öncesindeki varoluşsal sorunları şu şekilde analiz edilmiştir: “Aile yapısı hayati önemdeydi çünkü mevcut iş gücünün miktarı temelde ailenin büyüklüğü ve fertlerinin yaşlarına bağlıydı. Tüketici-işçi oranının dengesi doğrudan aile biriminin yapısına bağlıydı ve bu da üretim, tüketim ve yatırım/ tasarrufu belirliyordu. Ailenin üretkenliği, üretimin artışı ile iş artışının verimsizliği arasında dengeliydi; çünkü aile fertleri hem işçi hem tüketiciydi. Tüm bu faktörler asgari geçim ihtiyacına ve kalanının yatırım ya da tasarrufa ayrılmasına bağlıydı.”⁵²

Köylü ailesi, geçimini sağlamak için tarımsal üretime bağımlıydı. Bu muhafazakâr etik, geçimlik yaşamlarını tehdit eden ya da zayıflatan tüm değişikliklere karşı direnişi tetikledi. Bu nedenle, aile çiftliği o dönemin temel geçim birimi ve tek yaşam kaynağıydı. Taçtan artan vergi talepleri, feodal harçlar ve din adamlarının ondalıkları, zayıf ürünler ve ekonomik durgunluk koşullarında yaşamlarını sağlayan çok az artığı elinden alma tehdidi oluşturuyordu. Köylülerin talepleri genellikle muhafazakâr, hatta bazı tarihçilerin deyimiyle “gericiydi.” Onlar, sosyal sistemin yeniden kurulması

⁵⁰ Herman Ruiz, *Historiography of Peasants Revolts: France During the Early Modern Period*, course paper, Eastern Illinois University, Fall 2009, 129–139.

⁵¹ Micah Alpaugh, “The Politics of Escalation in French Revolutionary Protest: Political Demonstrations, Non-Violence and Violence in the Grandes Journées of 1789,” in *Non-Violence and the French Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 342.

⁵² Emad Afkham, *Peasant Revolts during the French Wars of Religion (A Socio-Economic Comparative Study)* (MA thesis, Central European University, 2016), 6.

için değil, adil olduğu varsayılan eski sistemin geri getirilmesi için savaşıyorlardı. Croquant'tan Bonnet Rouge hareketine kadar talepleri, haksız ve belirli vergilerin kaldırılması, "kötü bakanların" ve "vergi toplayıcıların" (hainlerin) cezalandırılması üzerineydi. Ayaklanmalar çoğu kez "iyi kral"ın savunusu olarak görülüyordu; halk, kralın kendilerinin durumundan habersiz olan yozlaşmış yetkililer tarafından kandırıldığını ve kralın durumu bildiğinde onlara adalet vereceğine inanıyordu.⁵³

Köylülerin yanı sıra, kentsel merkezler de devrimin kıvılcımı oldu; zanaatkârlar, esnaf ve halkın alt sınıfları (menu peuple) arasında karışık bir sosyal yapı bu isyanlarda yer aldı. Ekmek fiyatlarının artışı ve yeni tüketim vergileri bu kesimleri sıkça harekete geçirdi. Bazı durumlarda, bu kentsel hareketler siyasi yapılar geliştirdi; örneğin Fronde⁵⁴ sırasında Orléans ve Bordeaux'da. Bu dernekler, esas olarak alt kent burjuvazisinden oluşuyor, şehir mahkeme hakimlerine karşı radikal bir siyasi güç yaratıyor ve halkın özyönetim biçimlerini deniyordu. Daha geniş burjuvazinin rolü ise daha karmaşıktı. Yüksek vergiler ve aristokrasinin üst pozisyonları tekelinde tutması nedeniyle çoğunlukla hayal kırıklığı yaşadılar. Ancak devrimi desteklemek yerine, kendilerini ikinci tabakaya katılmanın geleceğinde gördüler. Çünkü yetenekleri ve kaynakları sayesinde, yüksek mevkilere atanarak sosyal sınıflarını geliştirebiliyorlardı.⁵⁵

Bu nedenle, 17. yüzyılın büyük isyanlarını incelemek, eski rejim toplumundaki halk çatışmasının genel modellerini ve devletin bu tepkilere verdiği gelişmiş yanıtları ortaya koyar. Croquant ve Nu-Pieds tarafından yönetilen geleneksel mali karşıtı savaşlardan başlayarak, tüm krallığı sarsan La Fronde krizine ve Bonnet Rouge hareketinin son büyük bölgesel ayaklanmasına kadar her çatışma monarşi için bir dersti. Devlet her meydan okumadan öğrenerek zorlayıcı ve merkeziyetçi yöntemlerini geliştirdi. Bu, 1789 devrimine yol açan sebeplerden biridir; zira halkı baskıyla susturma ve kontrol etme devamlılığı, büyük bir volkanik patlamanın sadece ertelemesinden ibaretti. O dönemde mali karşıtı savaşların örnekleri arasında özellikle 1624 ve 1637 yıllarındaki Croquant isyanları dikkat çeker. Bu isyanlar, vergiye karşı ilk büyük ayaklanma örnekleridir. Güneybatıdaki Quercy ve Périgord gibi bölgelerde patlak vermiş, doğrudan taç mali ve idari müdahalelerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Başlıca nedenler

⁵³ Emad Afkham, *French Wars of Religion*, 7.

⁵⁴ Fronde, 17. yüzyıl Fransa'sında, özellikle 1648-1653 yılları arasında gerçekleşen bir dizi iç karışıklık ve ayaklanmalar bütünüdür.

⁵⁵ Sal Alexander Westrich, *The Ormée of Bordeaux: A Revolution During the Fronde* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1972), 44-64.

artan vergi yükü ve özellikle kral memurları tarafından yönetilen yeni seçim ve vergi dairelerinin geleneksel özerkliklerini koruyan bölgelere dayatılmasıydı. İsyancılar, çoğunlukla köylüler olmakla birlikte, aralarında terhis edilmiş askerler de bulunuyordu. Yerel liderlerin öncülüğünde, kendilerini “iyi Fransızlar” olarak tanımlıyor, kral değil “Parislilerin zorbalığına” - yani halkı ezen ve ülkeyi yıkan vergi toplayıcılar ve finansörlere - karşı savaştıklarını söylüyorlardı. Örgütlenmeleri çok büyük sayıdaki isyancı ordusuna rağmen askeri açıdan zayıftı ve ilkel silahlar kullanıyordu. Devletin cevabı karanlık ama etkili bir model belirledi: Kraliyet birliklerinin hızlı müdahalesi, isyancıların dağıtılması, yakalanan liderlerin örnek olmak üzere kamuya açık idamları. 1624'te isyancı lider Douat idam edilmiş ve cesedi parçalara ayrılmış, Baraud ise asılmıştır.⁵⁶

Baskı sonrasında taç genellikle geniş bir kraliyet affı çıkararak, güçle otoritesini pekiştirdikten sonra siyasi sahneyi yeniden düzenliyordu. Nu-Pieds isyanını ise önceki dönemlerde görülmemiş bir vahşette bastırmasıyla ayırabiliriz; bu, devletin kontrol yöntemlerinde bir dönüm noktasıdır. Bu sadece bir baskı değil, planlı ve sistematik bir terör uygulamasıydı. Devlet, en üst yetkililerinden Pierre Séguier'i binlerce kraliyet askerinin yanında General Jean de Gassion komutasında bölgeye gönderdi. İsyancı ordusu açık bir savaşta yenildikten sonra, askerler halka karşı yaygın yağma, tecavüz ve katliama girişti; bu halk için yeni bir deneyimdi. En önemlisi, Séguier yerel mahkemelerin yetkisini aşarak, isyancı liderleri işkence ve idamla cezalandırmak üzere olağanüstü mahkemeler kurdu. Baskı, monarşinin yeni keşfettiği güçle ve yasaların dışındaki güç kullanma yetisiyle iradesini dayatma arzusunu gösteriyordu. Ancak, devlet pragmatizminin son adımı olarak, bölgeyi terörle sindirdikten sonra "gabelle" sistemini getirme planından sessizce vazgeçildi. Böylece taç, direnişin anlamsızlığını gösterdi ancak haksızlığı da kabul etti. Bu durum uzun sürmeyecekti.⁵⁷

1.3.2. Fronde ayaklanmaları

Fronde Devrimi'nin niteliği tarihçiler arasında net olarak belirlenememiştir; bazıları bunu bir devrim, bazıları ise bir dizi iç savaş olarak tanımlamıştır. Ancak her iki durumda da Fronde, farklı türde bir kriz olarak kabul edilir. Yerel bir halk ayaklanması

⁵⁶ “Révolte des Va-Nu-Pieds,” *EHNE – Tensions, mutations et crispations de la société d'ordres*, accessed July 14, 2025, <https://www.ehne.fr/fr/eduscol/seconde-generale/.../1639-la-revolte-des-nu-pieds>

⁵⁷ Howard G. Brown, “Domestic State Violence: Repression from the Croquants to the Commune,” *Historical Journal* 42, no. 3 (September 1999): 2–7.

değil, tüm krallığı sarsan, çok yönlü geniş çaplı bir iç savaş olup, Richelieu⁵⁸ tarafından kurulan mutlak monarşi sistemini neredeyse yıkmıştır. Devrim, XIV. Louis'nin küçük yaşta olduğu beş yıl boyunca devam etmiş ve birkaç yıla yayılmıştır. Bu süreci parçalara ayırarak yıllar içinde gelişimini incelemek mümkündür:

İlk aşama (1648-1649), anayasal bir mücadele olarak başladı. Paris Parlamentosu'nun yargıçları, krallığın en yüksek mahkemesi olarak, Mazarin'in yeni vergi önerilerine karşı geleneksel itiraz haklarını kullandılar (kraliyet fermanlarını eleştirme ve erteleme yetkisi). Kendilerini "krallığın temel yasalarının" koruyucuları olarak ilan ettiler ve bakanlık tiranlığına karşı durdular. Bu meydan okuma, yüksek vergiler ve ekonomik zorluklardan zaten rahatsız olan Paris halkından güçlü destek gördü. Bu aşama, yargıçlar ile halkın ortak çabalarıyla "Tüfekler Günü" (Jour des Mazarins) ile zirveye ulaştı ve kraliyet ailesinin başkentten kaçışıyla sonuçlandı.⁵⁹

İkinci aşama, "Prenslerin Fronde'u" (1650-1653), soylular arasında geleneksel bir iktidar mücadelesiydi. Büyük soylular, özellikle Condé Prensi Louis II de Bourbon, hükümet konseylerindeki yasal pozisyonlarından dışlandıklarını düşünüyor ve Mazarin'i görevden alarak vesayeti kendileri üstlenmek istiyorlardı. Bu soylular, politik emellerini gerçekleştirmek için halkın vergi karşıtı duygularını kullanarak müşteri ağları ve bölgesel ordularını seferber ettiler. Bu durum, Borçnev'in tanımladığı klasik bir dinamik örneği olup, elitlerin köylü öfkelerini sömürmesini göstermektedir.⁶⁰

Bu ikinci Fransız devrimi sırasında, Bordeaux şehrinde sıradışı bir oluşum olarak "Ormée" ortaya çıktı. Temelde zanaatkârlar ve alt kent burjuvazisinden oluşan bu organize siyasi birlik, gelişmiş ve radikal bir siyasi program geliştirdi. Belediye yönetiminde daha fazla söz hakkı talep etti, yerel parlamentonun otoritesine meydan okudu ve Condé Prensi ile ittifak kurdu. İngiliz Devrimi'nden esinlenen Ormée'nin radikalizmi, sadece kraliyet sarayını değil, Fransız Devrimi'nin daha muhafazakâr kanadını da, aralarında çok sayıda soylu ve parlamenter bulunan kesimleri, derinden korkuttu. Sonuçta, Fronde hareketi Mazarin karşıtlığında birleşmiş bir hareket olduğu için başarısız oldu. Bileşenleri — anayasal gündemi olan parlamenterler, kişisel hırsları olan prensler ve ekonomik şikayetleri olan halk — ortak bir gelecek vizyonu ya da programdan

⁵⁸ Armand Jean du Plessis de Richelieu, Cardinal-Duc de Richelieu (d. 9 Eylül 1585 – ö. 4 Aralık 1642), genellikle kullanılan ismiyle Kardinal Richelieu, Fransız bir din adamı, asilzade ve siyasetçidir.

⁵⁹ Kiley Bickford, *Nationalism in the French Revolution of 1789* (Honors thesis, University of Maine, 2014), 6–7.

⁶⁰ Ruiz, *Historiography of Peasants Revolts*, 134.

yoksundu.⁶¹ Mazarin stratejik olarak sahneden çekilince, Frondeular arasındaki derin iç bölünmeler açığa çıktı ve birbirlerine karşı döndüler. Ardından, Fronde'daki kaos ve kargaşa, elitler nezdinde tacın direncini zayıflattı. Onlar için, Mazarin döneminde bile krallık otoritesinin yeniden tesis edilmesi, kaostan daha iyi görünüyordu.

Bu deneyim, o dönemde genç olan XIV. Louis üzerinde derin ve kalıcı bir etki bıraktı. Başkentten kovulmanın acısıyla, monarşik otoriteye yönelik böyle bir meydan okumanın bir daha yaşanmamasına kararlıydı. Versailles sarayındaki izole saray kültürünü yaratarak mutlak devleti kurması, Fronde şokuna doğrudan bir yanıt oldu. Bunun ardından 1675 yılında, "Kırmızı Şapkalar" ya da "Damgalı Kağıt İsyanı" olarak bilinen isyan patlak verdi. Bu isyan, XVII. yüzyılın son büyük bölgesel ayaklanmasıydı ve dönemin zirvesine ulaşmış olan XIV. Louis ile bölgesel yerel sınıflar arasında şiddetli bir mücadeleydi. İsyan, uzun süre krallık içinde özel bir konuma sahip olan ve 1532'de Fransa'ya katıldığında yeni vergilerde onay hakkı elde etmiş olan Bretagne bölgesinde patlak verdi. Bu "Bretagne'nin Altın Çağı" bağımsızlığı, Louis'nin Hollanda savaşı için finansman arayışı nedeniyle aniden sona erdi; damgalı kağıt, tütün ve kalay üzerine yeni vergiler, Breton sınıflarının onayı olmadan dayatıldı. Kralın tepkisi hızlı ve sert oldu. 6.000 kişilik bir ordu bölgeye gönderildi. Bu ordu sadece isyanı bastırmakla kalmadı, aynı zamanda onu unutulmaz bir ders haline getirdi. Baskı sistematik ve acımasızdı, toplu idamlar yapıldı. Sembolik bir ceza olarak, isyancı kiliselerin kuleleri yıkıldı ve daha önce halkı silahlanmaya çağırmak için çalan çanlar susturuldu. Rennes şehri parlamentosu sürgün edildi. Önceki isyanların aksine, bastırıldıktan sonra herhangi bir taviz verilmedi. Monarşi geri adım atmadı. Bonnet Rouge isyanı tamamen ezildi ve Bretagne'nin siyasi ve mali ayrıcalıklarının son kalıntıları ortadan kaldırıldı. Bu baskı, merkezî devletin on yıllardır süren savaşlar ve isyanlar serisi üzerindeki nihai zaferiydi. 1675'ten sonra Fransa'daki halk protestolarının doğası değişti; daha küçük, yerel ve daha az iddialı protesto biçimlerine dönüştü ve 1789'daki büyük devrime kadar sürdü.⁶²

Devletin bu isyanları bastırmak için kullandığı aşırı sertlik halkı bir süreliğine susturmuştu; halk, hükümetin bu konuda yumuşama niyetinde olmadığını ve her türlü isyana karşı acımasızca bastırıldığını anlamıştı. Böylece XVIII. yüzyıl, köylü savaşlarının krallığı temelden sarsmadığı görece sosyal huzur dönemi yaşadı. Ancak bu huzur

⁶¹ Patrick Travens, *The Ormée of Bordeaux: Popular Politics and Urban Revolt during the Fronde (1648–1653)*, honors thesis, Rutgers University, March 24, 2017, 43.

⁶² Brown, "Domestic State Violence," 2–5.

yanıltıcıydı. On Yıl Savaşları'nın mirası devlet yapısında ve halkın kolektif hafızasında derinlemesine kök salmıştı. Monarşinin muhalefeti ezmedeki başarısı, katı ama kırılğan bir devlet yarattı; öte yandan devrim deneyimi, yenilgiye rağmen Fransız halkına güçlü bir direniş geleneği bıraktı. 1789 Fransız Devrimi boşlukta doğmadı; çözülmemiş gerilimlerin ve kalıcı çatışma mirasının doğrudan varisiydi. 1675'ten sonra büyük bölgesel ayaklanmalar durdu, ancak halk protestoları devam etti, dönüşerek küçüldü. Küçük çaplı huzursuzluklar – gıda isyanları, vergi protestoları, devlet görevlileriyle çatışmalar – sadece sürdü kalmadı, 1789'a dek belirgin biçimde arttı. Bu yerel çatışmalar, "halk seferberliği geleneği"ni ve ortak politik protesto kültürünü canlı tuttu. XVII. yüzyıl ayaklanmalarında gelişen mücadele biçimleri — ani şiddet olaylarından yazılı şikayetlere ve yasalar yoluyla hak aramaya kadar — 1789 isyancıları için tanıdık bir "mücadele cephaneliği" oldu. 1789 isyancıları yeni protesto araçları icat etmek zorunda kalmadılar; onları miras aldılar.⁶³

Ayrıca, XVII. yüzyıldaki ayaklanmaları harekete geçiren temel şikayetler, halk arasında güçlü öfke kaynağı olmaya devam etti. Eski rejimin mali sistemi, zenginler için ayrıcalıklı, fakirler için ağır kalmaya devam etti. Tuz vergisi (gabelle), Nu-Pieds isyanını ve sayısız küçük çatışmayı tetikleyen önemli bir adaletsizlik simgesiydi. Bu vergi, 1789'daki şikayet listelerinde — ki bunlardan ileride bahsedilecektir — en sık ve şiddetli şekilde eleştirilen unsurlardan biri oldu. Devrimciler, keyfi ve adaletsiz, sömürücü bir vergi sistemine karşı köklü bir hoşnutsuzluğa sahip bir halk miras aldılar. Bu olayların tümü, geçici de olsa, monarşi lehine sonuçlandı. Frondecular ve Bonnet Rouge gibi rakiplerin yenilgisi, bölgesel meclisler, parlamento ve aristokratik meclisler gibi muhalefet kanalı olabilecek veya reform sağlayabilecek ara kurumların tasfiye edilmesiyle sağlandı. Bunun sonucu, büyük zorlayıcı güç ama derin siyasi durgunluk oldu. 1780'lerde, savaş borçları ve aristokrat direnişi yüzünden ortaya çıkan mali ve siyasi krizde, monarşi barışçıl müzakere veya köklü değişim için etkili mekanizmalar bulamadı. Yetkisi, sürdürülemez ayrıcalıklar sistemine ve krizle başa çıkamayan baskı gücüne dayalıydı. XIV. Louis'nin mutlak yetkisini garanti eden zaferler, torunlarının monarşisini o kadar kırılğan hale getirdi ki, kolayca yıkılmaktan başka çare kalmadı. XVII. yüzyıl ayaklanmalarının başarısızlığı, yaklaşan büyük çatışmanın sadece sınırlı bir ayaklanma değil, tüm sistemi süpürecek gerçek bir devrim olacağına garantiydi.⁶⁴

⁶³ Tilly, C. (1986). *The Contentious French*. Harvard University Press.

⁶⁴ Wilde, R. (2023). *The Gabelle: The Salt Tax in France*. World History Encyclopedia.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FRANSIZ DEVRİMİ'NİN ÜÇ AŞAMALI SÜRECİ (1789-1799)

Bu bölüm, devrimin kronolojik ve kurumsal akışını, Bastille Hapishanesi'nin düşüşünden "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin yayımlanmasına kadar olan üç ana evre üzerinden sunmaktadır. Anayasal monarşiden cumhuriyete geçiş sürecini ve bu süreçte Kral XVI. Louis'nin idamı, Jakobenlerin yükselişi ve "Terör Dönemi" gibi kritik olayları analiz etmektedir. Bölümün önemi, farklı siyasi akımlar arasında yeni kurulan Fransız devletinin kimliği üzerine yürütülen şiddetli mücadeleyi yansıtmada yatmaktadır.

2.1. Birinci Aşama (1789-1792)

Devrimin ilk aşaması, mutlak monarşinin sarsıldığı ve halkın egemenlik arayışının somutlaştığı en kritik dönemlerden biridir. Bu süreçte yaşanan kitlesel eylemler ve hukuki düzenlemeler, yeni bir siyasal rejimin temellerini atmıştır. Bu dönemin en simgesel olayı ve devrimin itici gücü olan gelişmeleri şu şekilde detaylandırmak mümkündür.

2.1.1. Devrimin ortaya çıkışı: Bastille'in düşüşü ve İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilanı

Bastille, devrimin ve zorbalığın yıkılmasının yankısını taşıyan bir isimdir; varlığının başlangıcında baskının bir sembolü değil, Paris'in bir muhafızı olarak kurulmuştur.⁶⁵ 14. yüzyılda, şehrin doğu kanadını korumaya yönelik sağlam bir kale olarak inşa edilmiştir. Ancak yüzyıllar boyunca bu kale ve Saint-Antoine Kapısı derin bir

⁶⁵ Auguste Coeuret, *La Bastille (1370–1789): Histoire, Description, Attaque et Prise* (Paris: J. Rothschild, 1890), accessed June 2, 2025, <https://www.gutenberg.org/ebooks/23484>.

dönüşüme uğramıştır.⁶⁶ Başlangıçta dış düşmanları caydırmayı amaçlayan kalın duvarları ve heybetli kuleleri, gitgide içeriye dönmüş; Bastille, Fransız monarşisinin mutlak gücüne dair somut bir tezahür olan kötü şöhrete sahip bir devlet hapishanesine dönüşmüştür. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, halkın zihninde Bastille, bir kral fermanıyla, yargılama olmaksızın ve hukuki bir başvuru hakkı tanınmadan kişilerin hapsedilebileceği istibdadın ideal zindanı haline gelmişti.⁶⁷ 14 Temmuz 1789'da Bastille'in dramatik bir şekilde basılması ve düşürülmesi, sadece stratejik önemi sınırlı olan bir hapishanenin ele geçirilmesinden çok daha fazlasıydı; bu olay devrimsel yüklen dolu sembolik bir an haline gelmiştir ve kısa sürede Fransız Devrimi'nin başlıca simgelerinden biri olmuştur.⁶⁸ Onun düşüşü, Fransa'da köklü bir değişimin başladığını ve halkın nihayet söz hakkı elde ettiğini gösteren bir işaretti.

2.1.1.1. Hapishanenin kuruluşu ve gelişimi

Bastille'in hikayesi, Yüzyıl Savaşları'nın damga vurduğu ve şehir savunmalarının güçlendirilmesine duyulan ihtiyacın arttığı 14. yüzyılın ikinci yarısında başlar. İlk olarak 22 Nisan 1370 tarihinde, V. Charles döneminde, "Saint-Antoine Kapısı Kalesi ve Mühendisliği" (chastel et forteresse de la porte Saint-Antoine) adıyla temeli atılmıştır. Bu yapının inşası fikri, o dönemde Paris Başhakimi olan Hugues Aubriot'ya aittir. Aubriot, bu yapının, şehrin doğu savunmasının temel parçası olmasını, stratejik öneme sahip Saint-Antoine Kapısı'nı, nüfus yoğunluğu fazla olan Faubourg Saint-Antoine mahallesini ve yakındaki Saint-Paul sarayını korumasını amaçlamıştır.⁶⁹

İlk mimari tasarımı tamamen askeri gayelere hizmet etmek üzere şekillendirilmiştir. Mevcut tahkimatlar gözden geçirilerek genişletilmiştir. Saint-Antoine Kapısı'nın orijinal hali, 1380'den önce, her biri yaklaşık 24 metre yüksekliğinde iki büyük yuvarlak kuleye sahipti ve bu kuleleri Vincennes'e giden yoldan ayıran, 28 metre genişliğinde derin bir hendek bulunmaktaydı. Aubriot bu ilk çift kuleye yaklaşık 22 metre geride yerleştirilmiş iki kule daha ekledi. Kalın duvarlarla birbirine bağlı bu dört kule, Charles V'in tahkimat sistemi içinde yer alan yeni kalenin merkezini oluşturuyordu. Yapı, geniş ve derin hendeklerle çevriliydi; bu hendekler suyla doldurulabiliyor, böylece kaleyi

⁶⁶ Hans-Jürgen Lüsebrink and Rolf Reichardt, *The Bastille: A History of a Symbol of Despotism and Freedom*, trans. Norbert Schürer (Durham, NC: Duke University Press, 1997)

⁶⁷ *Historical Remarks on the Castle of the Bastille* (London: Printed for T. Cadell and N. Conant, 1780).

⁶⁸ Hans-Jürgen Lüsebrink and Rolf Reichardt, *The Bastille: A History of a Symbol of Despotism and Freedom*, trans. Norbert Schürer (Durham, NC: Duke University Press, 1997).

⁶⁹ Coeuret, *La Bastille*, 88.

daha da ulaşılmaz hale getiriyordu. Bu savunma mimarisi, yapının ne kadar etkileyici olduğunu gsterse de, ileride alacağı yeni işlevlere de zemin hazırlamıştı.

Bastille'in başlangıçta dış tehditlere karşı şehri koruma amaçlı bir askeri tahkimat olarak inşa edilmesi, sonraları iç tehditlere ynelik bir devlet kontrol aracına dnuşmesinin temelini atmıştı. Bu gotik yapının kalınlığı, kulelerinin heybeti ve hendeklerinin derinliği, zamanla onu bir hapisane için ideal kılan ozellikler haline getirmiştir. Bu durum, fiziksel yapının içinde bulunduğu sosyo-politik bağlam değiştiğinde anlamların da değişebileceğini gsterir. Başlangıçta halkı korumayı simgeleyen Bastille, zamanla halkı bastırmanın sembolu haline gelmiştir.⁷⁰

Her ne kadar Bastille öncelikli olarak savunma yapısı olarak inřa edilmiş olsa da, hapisane olarak kullanılması oldukça erken bir dönemde başlamıştır. Ana inşaatı tamamlandıktan kısa bir süre sonra devlet hapisanesi olarak kullanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır ve bu kullanım 1417 yılından itibaren resmen belgelenmiştir. Bu erken dönem çift kullanım, Fransız monarşisinin devlet kaynaklarını yönetmedeki pragmatik yaklaşımını yansıtmaktadır. Bařkentte yer alan güvenli ve görkemli bir kale, çok amaçlı hizmet edebilirdi. Bastille'in devlet hapisanesi olarak rolü, sonraki krallar döneminde daha da belirgin ve sistematik hale gelmiştir. Özellikle Louis XI (1461–1483) döneminde, bu yapı siyasi mahkumları ve kraliyet nezdinde hoşnutsuzluk uyandıran kişileri tutmak için sıkça kullanılmıştır. Ancak Bastille'in bir iç güvenlik ve siyasi kontrol aracı olarak merkezi rolü, Louis XIII'ün başbakanı Kardinal Richelieu'nün yönetiminde belirginleşmiştir. Richelieu, bu kaleyi sistematik olarak devlet dūřmanlarını, muhalifleri ve monarşi düzenini tehdit ettiği dūřünülen bireyleri hapsedmek için kullanmıştır.⁷¹

Askeri kale olarak inşa edilen Bastille'in bir devlet hapisanesine dnuşmesi, halkın kolektif belleğinde bu yapıya dair algının değişmesine neden olmuştur. Bir zamanlar Paris'in ve kraliyet gücünün koruyucusu olarak görülen bu yapı, zamanla bastırıcı kraliyet otoritesinin bir aracı olarak anılmaya başlanmıştır. Bu işlevsel dnuşüm, ani bir kararla değil, artan merkezileşme eğilimindeki monarşik otoritenin ihtiyaç ve yöntemlerinden kaynaklanan kademeli bir gelişimin sonucuydu. Bastille'in erken dönem çift işlevliliği, monarşinin mutlakiyetçi gücünü pekiştirme çabasının bir yansımasıydı. Güçlü bir kale, başkenti dış tehditlerden korurken, içerideki muhalifleri de hapseder hale

⁷⁰ Lüsebrink, *The Bastille*, 42.

⁷¹ Lüsebrink, *The Bastille*, 88.

geldi. Paris'e ve monarşiye yönelik tehditlerin doğası değiştikçe — dış saldırılardan iç muhalefete, komplolara ve siyasi istikrarsızlıklara doğru — Bastille'in iç güvenlikteki rolü giderek ön plana çıktı. Ancak bu pragmatik yeniden işlevlendirme, Bastille'in zamanla baskıcı yönetimin karanlık bir sembolüne dönüşmesinin de temelini attı.⁷²

2.1.1.2. Bastille'in despotizm aracı olarak kullanımı (17. Yüzyıl Ortası – Devrim Arifesi)

17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, XIV. Louis gibi mutlakiyetçi kralların yönetimi altında Bastille hapisanesi yalnızca bir mahkûmiyet yeri değil, aynı zamanda mutlak kraliyet otoritesinin güçlü bir sembolü ve aracı haline gelmiştir. Bastille'in işleyişi – özellikle *lettres de cachet* (kraliyet mührüyle doğrudan çıkarılan gizli tutuklama emirleri) kullanımı ve çok çeşitli bireylerin bu duvarların arkasına hapsedilmesi – devrim arifesine kadar ulaşacak bir terör ve zorbalık efsanesinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Bastille'in temel işleyiş mekanizmasını belirleyen unsur, doğrudan kralın mührüyle çıkarılan ve herhangi bir yargılama, adli inceleme ya da gerekçe sunulmadan bireylerin tutuklanmasını ve hapsedilmesini emreden “lettres de cachet” adlı gizli emirlerdi.⁷³ Bu emirler, taç tarafından, etkili saray çevrelerince ya da hatta kimi zaman nüfuzlu aileler tarafından – söz dinlemeyen üyelerini “terbiye etmek” amacıyla – kullanılabilir ve yürürlükteki hukuk sisteminin tamamen dışına çıkılmasına olanak sağlıyordu. Bastille, bu gizli emirlerle hedef alınan kişilerin başlıca varış noktası hâline geldi.⁷⁴

Bu uygulama Bastille'i basit bir hapisane olmaktan çıkarıp, doğrudan kralın kişisel iradesinin bir uzantısı haline getirdi. Bastille'de hapis çoğu zaman yasal bir suçun yargı sonucu değil, hükümdarın hoşnutluğu ya da öfkesiyle alınan bir kararın sonucu oluyordu. Bu durum, Bastille ile mutlak monarşinin özü arasında derin bir bütünleşmeye yol açtı; teoride sınır tanımayan ve hiçbir denetime tabi olmayan kral otoritesi burada somutlaşmıştı. “Lettre de cachet” emirlerinin düzenlenmesi ve tutukluların kaderinin tamamen gizlilik içinde kalması, Bastille'in korkutucu imajını daha da pekiştiriyordu. Daha sonraki bir tutuklu olan Cagliostro'nun “Fransa'da ‘Hırs’ten sonra Bastille geldi”⁷⁵

⁷² Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2024, May 15). *Bastille*. Encyclopedia Britannica. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/Bastille>

⁷³ Coeuret, *La Bastille*, 67.

⁷⁴ Frantz Funck-Brentano, *Cagliostro and Company: A Sequel to the Story of the Diamond Necklace*, trans. George Maidment (London: Heinemann, 1902), 23.

⁷⁵ Frantz Funck-Brentano, *A Sequel to the Story of the Diamond Necklace*, 23.

sözleri, kamuoyunun bu keyfi güce dair algısını yansıtıyordu. Bastille'in Paris'in merkezindeki görkemli fiziksel varlığı ve adalet sisteminin tamamen dışında çalışması, tarihçiler Hans-Jürgen Lüsebrink ve Rolf Reichardt'ın deyimiyle, onu halkın zihninde "mutlak hâkimiyetin ve korkunç despotizmin ideal bir tecessümü" haline getirmişti – özellikle de yasaklı edebiyatın onu nasıl betimlediği dikkate alındığında.⁷⁶

Louis XVI döneminde bu "tehlikeli bölüm"ün başındaki yetkili Baron de Breteuil idi. Breteuil, Cagliostro gibi figürler tarafından bu yetkileri kötüye kullanmakla suçlanmış, hatta iftira içeren bilgiler temelinde masum bireyleri hücrelere attığı ve evlerine el koyduğu iddia edilmiştir. Ancak çelişkili olarak, bazı kaynaklar Breteuil'in 1784 yılında gizli emirlerin kullanımını sınırlamayı amaçlayan genelgeler yayımladığını ve hatta Bastille'in yıkılarak sıradan suçlular için bir hapishaneye dönüştürülmesini incelediğini belirtir.⁷⁷

Her ne kadar bu tür reformist niyetler söz konusu olsa da, Bastille'in "lettre de cachet" ile özdeşleşmiş keyfi iktidarın sembolü oluşu, devrim öncesi kamu bilincinde derinlemesine yerleşmişti. Duvarları ardında hüküm süren "vahşi sessizlik" ve salıverilen mahkûmlardan istenen gizlilik yemini⁷⁸, Bastille'in adaletin işlediği değil, kralın iradesinin şeffaflıktan uzak ve hukuki denetime kapalı biçimde yürütüldüğü bir yer olduğu fikrini daha da güçlendirdi.⁷⁹

2.1.1.3. Bastille mahkûmları hakkında genel bir bakış

Bastille hapishanesi, bir devlet hapishanesi olarak faaliyet gösterdiği yüzyıllar boyunca, dikkat çekici ölçüde çeşitli bireylere ev sahipliği yapmıştır. Bu çeşitlilik, Fransız monarşisinin ilgi alanlarını ve hedeflerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Hapishane kayıtlarının ve tarihsel anlatıların incelenmesi, tutukluların birkaç farklı kategoriye ayrıldığını göstermektedir. Alfred Begis, 1782 ile 1789 yılları arasındaki Bastille'e giriş kayıtlarını incelediği çalışmasında, devrimden hemen önceki yıllarda sayıca az olan "devlet mahkûmları" (prisonniers d'État)⁸⁰ ile sayıca çok daha fazla olan "polis mahkûmları" (prisonniers de police) arasında bir ayırım yapmıştır. Bu ikinci grupta genellikle kışkırtıcı, iftira niteliğinde ya da ahlaka aykırı içerikler ürettiği veya dağıttığı

⁷⁶ Frantz Funck-Brentano, *A Sequel to the Story of the Diamond Necklace*, 89.

⁷⁷ Kelli Hansen, "Historical Remarks on the Castle of the Bastille," *Mizzou Libraries*, July 14, 2011,

⁷⁸ Serbest bırakılan tutuklular, cezaevinde gördüklerini anlatmayacaklarına dair yemin etmeye zorlandılar.

⁷⁹ Frantz Funck-Brentano, *A Sequel to the Story of the Diamond Necklace*, 89.

⁸⁰ Hilaire Belloc, *Marie Antoinette*, 9.

gerekçesiyle suçlanan yazarlar, yayınevleri, kitap satıcıları, matbaacılar ve seyyar satıcılar yer alıyordu – yani siyasi, dini veya ahlaki normlara meydan okuyan bireyler.⁸¹

Auguste Coeuret, tarihsel anlatısında bu listeye ayrıca aşağıdaki grupları da ekler: soylular, kraliyet onurunu zedelemekle suçlananlar (kral karşıtı suçlar), burjuva vatandaşlar, tüccarlar, sıradan halktan insanlar, cinayet ve hırsızlıkla suçlananlar, büyücülükle suçlananlar, dini suçlular (örneğin Jansenistler) ve özellikle dikkat çeken bir grup olarak “edebiyat insanları”. Lüsebrink ve Reichardt, bu listeye şu grupları da dahil eder: isyancı aristokratlar, casuslar, Nantes Fermanı'nın iptalinden sonra Katolikliğe geçmeyi reddeden Protestanlar ve ailelerinin talebi üzerine "gizli izinler" yoluyla – genellikle toplumsal utanç ya da miras anlaşmazlıkları gibi sebeplerle – hapsedilen bireyler.⁸²

Bastille'in kötü şöhreti, büyük ölçüde bazı ünlü mahkûmlarının kimlikleri ve kaleme aldıkları anılar sayesinde yaygınlık kazanmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra çoğu kez yayımlanan bu kişisel anlatılar, acı ve adaletsizliğin canlı tasvirlerini sunmuş ve hapishanenin karanlık efsanesinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Aşağıdaki tablo, Bastille'de hapis hayatı yaşamış ve deneyimlerini kaleme alarak geniş kitlelere ulaştırmış en tanınmış mahkûmların bir listesini sunmaktadır:

Tablo 2.1. Bastille'de en tanınmış mahkûmların listesi

İsim	Tahmini Tutukluluk Süresi	Sebeup / Ana İddia	Onun Bastille Hapishanesi'nin Tasvirine Katkıları	Kaynak
Voltaire (François-Marie Arouet)	1717-1718; 1726	Vekil ve soyluları eleştiren hicivli yazılar	Önemli bir düşünürün sözleri nedeniyle hapse atıldığı erken bir örnek, ifade özgürlüğünün baskı altında olduğunu göstermektedir.	83
Constantin de Renneville	1702-1713	Casusluk	1715 yılında yazdığı “Fransız Engizisyonları” veya “Bastille Tarihi” başlıklı anılarında, hapishanede yaşanan korkunç	84

⁸¹ Hilaire Belloc, *Marie Antoinette*, 11.

⁸³ Frantz Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, trans. George Maidment (London: John Lane, 1909), chap. 5, 99, 126, 128–129, 148–152.

⁸⁴ Hans-Jürgen Lüsebrink and Rolf Reichardt, *The Bastille: A History of a Symbol of Despotism and Freedom*, trans. Norbert Schürer (Durham, NC: Duke University Press, 1997), 11–12.

			koşulları tasvir etmiş ve bunu İspanyol Engizisyonları ile karşılaştırmıştır; bu yaklaşım, Bastille'in olumsuz imajının oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.	
Abbé Bucquoy	1709 yılında kaçtı	Casusluk ve tuz kaçakçılığı	Macera dolu kaçıışı ve sonrasında yayımlanan romanı, onu despotizme karşı bir düşman olarak resmetmiş ve Bastille'in ününü daha da artırmıştır.	85
The Man in the Iron Mask	1698 yılında Bastille'de hapsedildi ve 1703'te vefat etti.	Kimliği ve hapse atılma nedeni bilinmiyor (devlet sırrı)	Ömür boyu süren hapsi, Voltaire'in elinde ün kazanmış ve Bastille'in gizliliğinin, kraliyet zulmünün ve devletin işlediği iddia edilen suçların güçlü bir sembolü haline gelmiştir.	86
Simon-Nicolas-Henri Linguet	1780-1782	Bakanları ve kurumları eleştiren gazetecilik yazıları	Etkileyici eseri " <i>Bastille Hakkında Anılarım</i> " (1783) ile hapsini "yaşayan ölüm" olarak nitelendirmiş ve ihlalleri ayrıntılı şekilde tasvir ederek Bastille'in baskıcı imajını güçlendirmiştir.	87
Marquis de Sade	1784-1789 (Bastille'de)	Ahlaksızlık, müstehcen yazılar, aile talebi	Vincennes'ten alınması ve Bastille'in düşüşünden kısa bir süre önce (kısıktıcı açıklamalar yapmasının ardından) buradan uzaklaştırılması, onun ününü daha da artırmıştır	88

⁸⁴ Hans-Jürgen Lüsebrink and Rolf Reichardt, *The Bastille: A History of a Symbol of Despotism and Freedom*, trans. Norbert Schürer (Durham, NC: Duke University Press, 1997), 11–12.

⁸⁵ Madame Du Noyer, *L'histoire du sieur abbé-comte de Bucquoy, singulièrement son évasion du For-l'Évêque et de la Bastille* (Paris: Chez la veuve C. Dezallier, 1719), 39.

⁸⁶ Frantz Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, trans. George Maidment (London: T. Fisher Unwin, 1899), 114–147.

⁸⁷ Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, 148-152.

⁸⁸ Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, 72.

Count Cagliostro (Alessandro Cagliostro)	1785-1786	Elmas Kolye Davasındaki Sonuçlar	Serbest bırakıldıktan sonra Fransız halkına geniş çapta yayılan mektubunda, Bastille hapisanesinin dehşetini açık bir şekilde tasvir etmiş ve yönetimini kınamıştır.	89
Jean-François Marmontel	1759	Bir soyluya hakaret eden hicivli sözler	Anılarında, görece kısa ancak rahatsız edici deneyimlerine dair ayrıntılar yer almış ve bu durum, basit suçlar nedeniyle keyfi tutuklamaların resmini çizmeye katkıda bulunmuştur.	90
Denis Diderot	1749 (kısa bir süre, ardından Vincennes)	<i>Eseri: Lettre sur les aveugles (Körler Üzerine Mektup)</i>	Aydınlanma Çağı'nın önde gelen filozoflarından birinin hapsedilmesi, rejimin tartışmalı fikirlere karşı hoşgörüsüzlüğünü gözler önüne sermiştir.	91

Bu mahkûmlar grubu, hapsedilme nedenlerinin çeşitliliğini gözler önüne sermektedir; vatana ihanet ve casusluktan başlayarak, dinî muhalefet, ahlâka aykırı davranışlar ve sadece iktidar sahiplerini eleştiren yazılar kaleme almak gibi sebeplere kadar uzanmaktadır. Bu kişilerin — özellikle de tanınmış şahsiyetler olduklarında ya da hikâyeleri etkileyici bir biçimde aktarıldığında — yaşadıkları deneyimler, Bastille'in yalnızca bir hapisane olarak değil, aynı zamanda baskıcı ve keyfi bir rejimin sembolü olarak inşa edilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

2.1.1.4. Duvarların ardında yaşam: koşullar, idare ve mahkûm deneyimi

Bastille Hapishanesi'ndeki yaşamın gerçekliği karmaşıktı ve çoğu zaman mahkûmun toplumsal statüsüne, isnat edilen suçun niteliğine ve hapis süresine göre farklılık göstermekteydi. Ancak halk arasında yaygın olan imaj, özellikle eski mahkûmların anıları aracılığıyla aktarılan, eşi benzeri olmayan bir dehşet ve ıstırap

⁸⁹ Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, 96.

⁹⁰ Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, 96.

⁹¹ Funck-Brentano, *Legends of the Bastille*, 96.

görüntüsüydü. Mahkûmların anlatıları sıklıkla “hücrelerin kötü döşenmiş olması, yetersiz aydınlatma ve havalandırma, aşırı soğuk ya da sıcak, kalın duvarlar ve ağır kilitli kapılarla kapatılmış olmaları” üzerinde durmuştur⁹².

Anıları oldukça etkileyici olan Constantin de Renneville, sıradan hücreleri böceklerle dolu, kırık mobilyalı, pislik içinde çukurlar olarak tanımlamıştır.⁹³ En korkunç yerler ise yeraltındaki hücreler ya da bilinen adıyla “cachot”lardı. Renneville, böyle bir hücrede yirmi iki gün boyunca zincire vurulmuş, çıplak hâlde çürümüş saman üzerinde, yalnızca ekmek ve suyla hayatta kalmaya çalışarak geçirdiği kişisel deneyimini anlatmıştır; dondurucu soğuk ve rutubet bedeninde hastalıklara yol açmıştır.

19. yüzyılda Corré tarafından hazırlanan bir rapor, genellikle genişlik ve yükseklikleri 15 ile 20 feet arasında değişen sekizgen şekilli hücreleri, ayrıca “calotte” adı verilen ve tavan altında yer alan, aşırı sıcaklara maruz kalan üst hücreleri detaylı biçimde aktarmaktadır. Hücreler, avlu seviyesinin yaklaşık on dokuz feet altında bulunmaktaydı. Ancak 1774 yılına ait, kimliği belirsiz bir yazar tarafından kaleme alınmış bir broşür, daha nesnel bir ton benimsemeye çalışırken, farelerle dolu hücrelerin varlığından, demir kafeslerden ve bazı mahkûmlar için sadece ekmek ve su rasyonlarından söz eder. Hücrelerdeki pencereler ışık ve hava kaynağı olmaktan ziyade, genellikle çok katmanlı kalın demir parmaklıklarla kapatılmış, kaçışı ve gözetlenmeyi engellemek üzere tasarlanmış dar deliklerdi.⁹⁴

Bununla birlikte, koşulların aktarımıyla ilgili bir tür “anlatı savaşı”⁹⁵ nin da varlığından söz etmek önemlidir. Mahkûm anıları — ki genellikle sempati, maddi destek kazanma ya da intikam amacıyla yazılmıştır — aşırı karanlık bir tablo çizerken, bazı anlatılar daha nesnel ya da düzeltilmiş bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır. Örneğin 1774’te yayımlanan anonim bir broşür, sert yönleri ayrıntılı biçimde aktarmasına rağmen, “gizli ölümlerin nadir” olduğunu belirtmiştir. Franz Funck-Brentano, *Bastille Efsaneleri* gibi eserlerinde, daha aşırı efsanelerden bazılarını çürütmeyi hedeflemiş; halk arasında yaygın olan korkunç görüntüye karşı bir tür “kamuflej” ya da en azından bir meydan okuma olduğuna dikkat çekmiştir. Günlük yaşamın gerçekliği muhtemelen büyük ölçüde

⁹² Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 10–15.

⁹³ Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 10–15.

⁹⁴ Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 10–15.

⁹⁵ Anlatı savaşı terimi, kamuoyunu etkilemek ve belirli bir gündemi veya hedefi desteklemek için anlatıların stratejik kullanımını tanımlamak için kullanılır.

değişiklik gösterse de, eski mahkûmlar tarafından güçlü biçimde dile getirilen mutlak dehşet efsanesi, kamuoyu oluşturma ve devrimci duyguların alevlenmesinde etkili bir güç hâline gelmiştir. Bu efsane, tüm mahkûm deneyimlerine birebir uymasa da, devrimci bir araç olarak son derece işlevsel olduğunu kanıtlamıştır.⁹⁶

2.1.1.5. Kamusal bilinçte Bastille: Despotizm efsanesinin körüklenmesi

Bastille'in mutlak monarşinin en belirgin sembolüne dönüşmesi, sadece fiziksel varlığına ya da idari işlevine bağlı değildi; bu dönüşüm, yayımlanan anlatılar, yeraltı edebiyatı ve Aydınlanma Çağı'nın düşünsel akımları tarafından şekillendirilen gelişen bir kamusal bilinç tarafından yönlendirilmiştir. Simon Nicolas Henri Linguet, Jean Henri Maser de Latude (cesur kaçışıyla ün kazanmış) ve Constantin de Renneville gibi eski mahkûmların anıları bu süreçte belirleyici rol oynamıştır.⁹⁷ Genellikle sansasyonel ve geniş çapta dolaşımda olan bu anlatılar, Bastille'deki yaşamı keyfi ıstırap, acımasızlık ve derin adaletsizlikle dolu kişisel ve çarpıcı tanıklıklarla resmetmiştir. Linguet'nin hapsedilme deneyimini “canlı bir ölüm” olarak tanımlaması, keyfi otoriteye giderek daha fazla eleştirel yaklaşan halkta derin yankı uyandırmıştır.⁹⁸

Bastille'in korkutucu bir hapisane olarak betimlendiği yazılar arttıkça, halk arasında bu yapıya yönelik korku da büyümüştür. Broşürler, hicivli eserler ve eleştirel mektuplar — ki çoğu zaman sansürden kaçmak için anonim olarak ya da yurtdışında yayımlanmıştır — Bastille'i mutlak baskının ideal sembolü olarak işlemiştir. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Claude Le Petit'nin *Le Petit's Chronique* gibi eserlerinde Bastille, “herkesi titreten” bir yer olarak tanımlanmıştır.⁹⁹ 18. yüzyıl boyunca bu eleştiriler daha sert ve yaygın hâle gelmiştir. Aydınlanma düşüncesinin akıl, bireysel haklar, yasal süreç ve keyfi otoritenin eleştirisine yaptığı vurgu, Bastille'deki hapis uygulamaları ve “lettres de cachet” sistemiyle somut ve mahkûm edici bir örnek bulmuştur.¹⁰⁰ Filozoflar ve toplumsal yorumcular, doğrudan ya da dolaylı biçimde, hukukun üstünlüğü ve kamusal hesap verebilirlik dışındaki kurumları kınamışlardır. Louis XIV'ün 1715'teki ölümü itibarıyla, Lüsebrinck ve Reichardt, Bastille'in zaten “despotizmin ayırt edici bir işareti” olarak kabul edildiğini — en azından eğitimli üst sınıflar arasında — gözlemlemişlerdir.

⁹⁶ *Castle of the Bastille*, 45.

⁹⁷ Lefebvre, *The Coming of the French Revolution*, 12.

⁹⁸ Lüsebrinck and Reichardt, *The Bastille*, 29–36.

⁹⁹ Lüsebrinck and Reichardt, *The Bastille*, 28.

¹⁰⁰ *The Fall of the Bastille: Revolution in France*, Scribd, accessed June 2, 2025, 18-20.

18. yüzyıl boyunca bu olumsuz simgesellik yoğunlaşmış ve toplum genelinde daha geniş biçimde yayılmış, basının büyümesi ve kamusal alandaki siyasal bilinç artışıyla iyice güç kazanmıştır. Bastille, soyut bir kavram olan “despotizmin” somut, net ve merkezi bir temsiline dönüşmüştür.

Bu efsane, kişisel mağduriyetler, eski mahkûmların dramatik anlatıları, Aydınlanma Çağı'nın keyfi yönetime karşı çıkan ideolojik akımları ile monarşinin bu gücü gizlilik ve hesap sorulamazlık içinde kullanması gibi birçok unsurun birleşimiyle bilinçli bir şekilde kökleştirilmiştir. Kamu bilincine derinlemesine kazınan bu güçlü imaj, Temmuz 1789'daki olaylarda oynayacağı dramatik rolün zeminini hazırlamıştır.

2.1.1.6. Bastille uçurumunun kenarında: 14 Temmuz 1789 olaylarına giriş

1789 yazında Fransa, öfkeyle kaynayan bir ulus durumundaydı. Yıllarca süren kötü mali yönetim, ağır ekonomik zorluklar ve gergin siyasi ortam, özellikle Paris'te çalkantılı bir atmosfer yaratmıştı. Kralcı baskının güçlü bir simgesi olan Bastille Hapishanesi, devrimci bir patlamanın odak noktası haline gelmek üzereydi. 1789 öncesindeki yıllar, sıradan Fransız vatandaşlarının yaşamını derinden etkileyen ciddi bir ekonomik krize sahne olmuştu. 1788'in felaketle sonuçlanan hasat sezonu, tahıl kıtlığına yol açmış ve ekmeğin fiyatında büyük artışa neden olmuştu — halkın temel gıdası olan ekmeğin fiyatları Paris'te Temmuz 1789'a gelindiğinde son yılların en yüksek seviyesine ulaşmış, çalışan ailelerin gelirlerinin büyük bir bölümünü tüketmiş ve diğer ihtiyaçlar için az kaynak bırakmıştı. Bu yaygın açlık ve ekonomik sıkıntı, halkın hoşnutsuzluğunu körüklemiş, dilencilik, evsizlik ve genel bir güvensizlik duygusunun artmasına yol açmıştı.¹⁰¹

Kriz, özellikle Paris gibi kent merkezlerinde, üretim talebindeki sert düşüş nedeniyle işsizliği de artırmıştı. Daha önceki olaylar, örneğin 1775'te tahıl ticaretinin serbest bırakılmasıyla patlak veren ve “Un Savaşı” olarak anılan isyanlar, halkın gıda kıtlığı ve dağıtımındaki adaletsizlik karşısındaki görüşlerindeki dalgalanmayı gözler önüne sermişti.¹⁰² Bu ekonomik sıkıntılar, yaygın bir siyasi endişeyle daha da derinleşti. Mayıs 1789'da toplanan Genel Meclis, reform umudu yaratmış olsa da, Ulusal Meclis'e dönüşmesi ve egemenliği vurgulaması, monarşi ve ayrıcalıklı sınıflarla çatışma yolunu

¹⁰¹ Lefebvre, *The Coming of the French Revolution*, 8-10.

¹⁰² Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, 21–22.

açtı. Bu gerginlik ortamında halk arasında kökleşmiş güçlü bir inanç vardı: “Aristokrat Komplosu”.¹⁰³

Bu inanca göre, soylular ve sarayın muhafazakâr unsurları, yükselen devrimi bastırmak, Ulusal Meclis’i dağıtmak ve eski düzeni yeniden kurmak için aktif bir plan içindeydiler. Soyluların halkı aç bırakmak için tahıl stokladığı veya Paris’e yabancı paralı askerler göndermeyi planladığı dedikoduları yayılıyordu.¹⁰⁴

16 Temmuz 1789’da Kral XVI. Louis’nin sevilen Maliye Bakanı Jacques Necker’in görevden alınması, Parisliler tarafından bu komponun kesin kanıtı ve yaklaşan bir kral darbesinin habercisi olarak algılandı.¹⁰⁵ Kralın bu kararı, başkentte büyük bir korku ve öfke patlamasına yol açtı. “Aristokrat Komplosu” teorisi tam anlamıyla koordine edilmiş bir plan olmasa da, halkın çeşitli şikâyetlerini birleştiren güçlü bir anlatıydı. Ekonomik korkuları, siyasi hayal kırıklıklarını ve baskı korkularını belirgin ve net bir düşmana — aristokrasi ve saraydaki müttefiklerine — yöneltti. Böylece bu anlatı, birçokları için koruyucu ve önleyici bir devrimci harekete dönüştü; yaygın korkuları acil müdahale gerektiren yoğun bir endişeye dönüştürdü.¹⁰⁶

Necker’in görevden alınmasının haberi 12 Temmuz 1789’da Paris’e ulaştı ve gergin havada kıvılcım oldu. Şehirde, özellikle siyasi tartışmaların ve kışkırtmaların merkezi olan kraliyet sarayı çevresinde kalabalıklar toplandı. Genç gazeteci Camille Desmoulins, coşkulu bir konuşma yaptı; masaya çıkararak toplanan yurttaşları “silahlanmaya” çağırdı. Şöyle dedi: “Silahlanın, vatandaşlar! Bu, Saint Barthélemy Katliamı’nın ulusalılar için çığlığıdır!” Sonra bir ağacın yaprağını koparıp slogan uydurdu; herkes onu taklit etti. Silahını sallayarak kalabalığı peşinden sürükledi.¹⁰⁷

Necker’in görevden alınmasının “Saint Bartholomew Günü’nde yurttaşlara yönelik bir katliam bahanesi” olduğunu ilan etti ve halkı ortak bir tanınma işareti benimsemeye teşvik etti; kısa sürede ağaç yapraklarından yapılmış yeşil kolyeler bu yeni

¹⁰³ François-Alphonse Aulard, *The French Revolution: A Political History, 1789–1804*, trans. Bernard Miall (New York: Charles Scribner's Sons, 1910), 40-66-120

¹⁰⁴ Aulard, *The French Revolution: A Political History*, 146.

¹⁰⁵ Lefebvre, *The French Revolution*, 116.

¹⁰⁶ Lefebvre, *The French Revolution*, 116.

¹⁰⁷ Coeuret, *La Bastille*, 73.

devrimin sembolü haline geldi. Necker ve ünlü Orleans Dükü'nün büstleri sokaklarda protesto amacıyla sergilendi.¹⁰⁸

Ertesi gün, 13 Temmuz'da silah arayışı hız kazandı. Kral güçlerinin saldırıya hazırlandığına inanan Parisliler, kendilerini ve Ulusal Meclis'i koruma ihtiyacı duyuyorlardı. Düzenli toplanan Paris seçmenleri belediye binasında kalıcı bir komite kurdu ve sivil bir milis, yani daha sonra Ulusal Muhafız olacak bir yapı oluşturulmasına izin verdi.¹⁰⁹

Mızrak üretimine başlanması emredildi, kalabalıklar silah dükkanlarını ve diğer potansiyel silah kaynaklarını yağmalamaya başladı. Halk yalnızca askeri hazırlık yapmadı; 13 Temmuz olayları ekonomik baskı sembollerine ve yaşam kaynaklarına yönelik saldırılar da içeriyordu. Tahıl deposu olduğu söylentileri yayılan Saint-Lazare Manastırı yağmalandı ve içerikleri ele geçirildi.¹¹⁰

Nefret edilen dolaylı vergilere karşı açık bir meydan okuma olarak, öfkeli kalabalık Paris çevresinde bulunan 55 gümrük kapısından 40'ını yıktı veya yaktı; bu kapılar şehre giren mallardan vergi alıyor, bu da tüketici fiyatlarını artırıyordu. Bu eylemler, belirsiz korku ve hoşnutsuzluğu organize ve yönlendirilmiş bir halk savunması ve protestosuna dönüştüren hızlı ve büyük ölçüde spontane bir örgütlenmeyi ortaya koymaktadır. Gümrük kapılarının ve Saint-Lazare Manastırı'nın hedef alınması, siyasi ve ekonomik şikâyetlerin iç içe geçtiğini göstermekte ve kalabalıkların motivasyonlarının yalnızca doğrudan askeri tehdide değil, eski düzenin baskıcı yapılarının genel reddine de dayandığını işaret etmektedir. Bu hızlı özörgütlenme, algılanan otorite boşluğu veya mevcut otoritelerin doğrudan tehdidi karşısında, Bastille kendisi başlıca hedef haline gelmeden önce Paris'teki devrimci dinamiğin güçlü varlığını ortaya koymuştur.¹¹¹

2.1.1.7. Lizanvalide hapishanesi'nde toplanma ve Bastille Hapishanesi'ne yürüyüş

14 Temmuz sabahı, savunma ihtiyaçları giderek artan binlerce Parisli halkın dikkati, Invalides Sarayı'na yöneldi. Hem hastane hem de emekli askerlerin evi olarak

¹⁰⁸ Lefebvre, *The French Revolution*, 117.

¹⁰⁹ Richard Franklin Bense, "The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen," in *The Founding of Modern States* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 199–328.

¹¹⁰ Richard Franklin, *Rights of Man and of the Citizen*, 199-328.

¹¹¹ Wilde, R. (2023, April 11). *The Fall of the Bastille*. World History Encyclopedia. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.worldhistory.org/article/1948/the-fall-of-the-bastille/>

kullanılan bu büyük kompleks, önemli bir cephane deposu işlevi görmekteydi. Kalabalık, sarayı ele geçirip 30.000 ile 40.000 arasında tahmini tüfek ve birkaç topu ele geçirmeyi başardı. Ancak hayati bir unsur eksikti: barut. Tüfekler, fişek olmadan büyük ölçüde işlevsizdi. Çok geçmeden, eski ve sağlam yapısı ile Faubourg Saint-Antoine'a bakan Bastille Hapishanesi'nin büyük bir barut stoğu tuttuğu haberi yayıldı.¹¹²

Böylece halk seferberliği odağını değiştirdi. Kısmen silahlanmış, fakat barut bakımından ciddi eksikliği olan kalabalık, Bastille'e doğru akın etmeye başladı. İlk tahminlere göre yaklaşık 800 ila 900 kişi vardı; bunların çoğu çevredeki Faubourg Saint-Antoine bölgesinden gelmekteydi. Ancak gün ilerledikçe ve çatışmalar şiddetlendikçe bu sayı önemli ölçüde arttı.¹¹³

Genellikle “Bastille Saldırganları” olarak anılan bu kalabalığın yapısı tarihsel olarak araştırma konusu oldu. Polis kayıtları ve diğer arşiv belgelerini titizlikle inceleyen tarihçi Georges Rudé'nin öncü çalışması, daha önceki ve genellikle önyargılı “ayrıştırılmayan kalabalık” ya da “alt sınıf yığınları” tanımlamalarının ötesine geçti. Rudé şöyle yazdı: “Ancak bu unsurlar diğer sosyal sınıf unsurları ile çatışma halinde ya da izole değildi. Devrimin ilerlemesi — hatta patlaması — büyük ölçüde bu unsurların ortaya çıktığı sıradan halkın, liberal aristokrasi ve burjuvazinin yaydığı yeni politik fikirleri benimsediği ve onlarla özdeşleştiği için mümkün olmuştur. Ancak devrimci kalabalık bu fikirlerle doldurulmuş ve harekete geçirilmiş olsa da, bu nedenle orta sınıf liderlerin pasif araçları olarak kabul edilemez; onları, sosyal kimliği olmayan ilkel “kalabalıklar” veya en iyi ihtimalle suçlu, aşağı tabaka ya da kent sakinleri olarak göstermek mümkün değildir. Bu roller oynanmış olsa da, bu çok azdır ve Taine gibi dönemin yazarlarının çizdiği kayıtsız üstün sınıf tablosuyla bağdaşmaz.”¹¹⁴

Rudé'nin çalışması, Joseph Durieux gibi araştırmacılar tarafından desteklenip genişletilerek, Bastille baskınına katılanların çoğunlukla zanaatkarlar, küçük dükkan sahipleri, vasıflı tüccarlar ve Faubourg Saint-Antoine ve çevresinden ücretliler olduğunu ortaya koydu. Bu Parisli işçiler arasında marangozlar, mobilya ustaları (ébénistes) Jean-Philippe Foerstein, Jean Wendelin Weber gibi isimler, kilitçiler, ayakkabıcılar ve nehir taşıyıcıları yer almaktaydı; ayrıca bazı burjuva unsurlar ve ayrılmış önemli bir Fransız

¹¹² Lefebvre, *The French Revolution*, 119.

¹¹³ Jules Michelet, *History of the French Revolution*, trans. Charles Cocks (London: H.G. Bohn, 1847), 148.

¹¹⁴ George Rudé, *The Crowd in the French Revolution* (Oxford: Oxford University Press, 1959), 179.

Muhafız alayı vardı. Bu demografik yapı, kalabalığın düşüncesiz bir kitle olmadığını, köklü becerilere ve sosyal bağlara sahip bireylerden oluştuğunu göstermekte; bu da geniş bir devrimci duygu tabanı ve belirli bir kolektif amacın varlığına işaret etmektedir.¹¹⁵

Bu çeşitli grubun Bastille kapılarına yönelmesinin motivasyonları şunlardı:

1. Barut Arayışı: En acil ve pratik amaç, yeni ele geçirilen tüfeklerin işlevsel hale gelmesi için gerekli barutun sağlanmasıydı.
2. Kendini Savunma: Yakın zamanda beklenen kraliyet askerlerinin saldırısı korkusu hakimdi; kalabalık, kendilerini ve Ulusal Meclis'i savunmak için yeterince silahlanmak istiyordu.
3. Sembolik Meydan Okuma: 1789 yılına gelindiğinde Bastille, monarşik despotizmin, keyfi hapis ve eski rejimin baskıcı doğasının somut simgesiydi. Onun saldırıya uğraması derin bir meydan okuma ve tiranlığa ağır bir darbe anlamına geliyordu.
4. Ekonomik Zorluklar: Bastille kapıları doğrudan ekonomik zorlukların hedefi olmasa da, açlık, ekmek fiyatlarının yükselişi ve ekonomik umutsuzluk kalabalığın öfkesini ve hayal kırıklığını körüklemiş, radikal eylemlere hazır hale getirmişti.

Sonuç olarak, Bastille saldırısı ani ve kaotik bir patlama değil, halk hareketlerinin artan birikiminin mantıklı ve sembolik zirvesiydi. Invalides'ten (silah için) Bastille'e (barut için) stratejik geçiş, kalabalığın zanaatkâr ağırlıklı çeşitli yapısı, doğrudan pratik ihtiyaçlara ve daha geniş devrimci hedeflere yönelik gelişmiş bir örgütlenme ve anlayışı ortaya koymaktadır.

2.1.1.8. Kuşatma ve düşüş: Müzakereler, Saldırı ve Teslimiyet

Bastille'e ulaştıklarında, kalabalık, valisi Marki de Launay yönetiminde kalenin savunmaya hazır olduğunu gördü. Ardından saatlerce süren gerilimli ve şiddetli çatışmalar yaşandı. Başlangıçta, Paris seçmenlerinin temsilcileri, aralarında avukat Thuriot de La Rosier'in de bulunduğu kişiler, Belediye Sarayı'nda De Launay ile müzakere etmeye çalıştı. Başlıca talepleri, Bastille kulelerinden Faubourg Saint-Antoine'a tehditkar bir şekilde doğrultulmuş topların kaldırılması ve içerideki barut

¹¹⁵ Ericsson, Tom. *I giljotinens skugga: En historia om en minoritet under franska revolutionen*. Umeå: Umeå universitet, 2009, 135.

stokunun teslim edilmesiydi. Thuriot'un sözleri aynen şöyledir: "Sayın beyefendi, valiye şunu iletin; halkın, onurun ve vatanın adına, topraklarınızı geri çekmenizi ve Bastille'i teslim etmenizi talep ediyorum." Daha sonra muhafızlara döndü ve aynı sözleri tekrar etti.¹¹⁶

De Launay, kalenin teslimine izin vermese de, bazı temsilcilerin görüşme yapmasına müsaade etti.¹¹⁷ Hatta çağdaş bir gazete, De Launay'nın "barış bayrağı" çektiğini ve bunun, Fransız Muhafız birliği ile silahlı burjuvaların Bastille dış avlusuna güvenle ilerlemesini teşvik ettiğini yazdı. Ancak müzakereler kısa sürede çöktü.

Dışarıda toplanan binlerce kişi arasında sabırsızlık ve kuşku yükseldi. Olayların tam sıralaması hakkında farklı anlatımlar olsa da, ilk rampa köprüsünün inildiği ya da kalabalık tarafından zorla yıkıldığı anlaşılıyor. Yüzlerce kişi öne doğru atılırken, köprü ya yeniden kaldırıldı ya da çöktü; bu da bazılarının tuzağa düşmesine ve en önemlisi, garnizonun aşağıdaki kalabalığa ateş açmasına neden oldu. Kuşatıcılar tarafından ihanet olarak değerlendirilen bu eylem, gergin çatışmayı tam bir saldırıya dönüştürdü. Kalabalık arasında kayıpların yaşanması öfkeyi artırdı ve çatışma giderek şiddetlendi. Bazı kaynaklar, De Launay'nın Bastille önündeki kalabalıktan endişe duyarak bilinçsizce hareket ettiğini belirtir. Barutu teslim etmeyi reddetti, toprakların surlardan çekildiğini iddia etti. Ancak kalabalık dış avluya köprü yoluyla girmeyi başardıkça, De Launay doğrudan saldırıdan korktu ve askerlerine sızanlara ateş etmelerini emretti. Aynı zamanda kuşatma süresince attıkları tek top atışını gerçekleştirdi. Bastille valisinin bu pervasız davranışı gizli bir ihanet olarak yanlış yorumlandı; bu da öfkeli halk kalabalığını net bir amacı olan devrimci bir güç haline dönüştürdü.¹¹⁸

Genel olarak, güçlü kale savunmasına rağmen kuşatıcılar farklı yönlerden şiddetle saldırdı. Bazıları yakınlardaki evlerin çatısına çıkarak Bastille'i ateş altına aldı, bazıları ise odaları basmaya çalıştı. Kuşatmanın dönüm noktası, iki Fransız Muhafız birliğinin gelmesi ve müdahalesi oldu. Bunların çoğu kraliyet komutasından ayrılarak halkın tarafını tutmuş profesyonel askerlerdi ve Invalides'ten daha önce ele geçirdikleri toprakları

¹¹⁶ Jules Michelet, *Histoire de la Révolution française* (Paris: Chamerot, 1847-1853), 1: 271-272.

¹¹⁷ Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 42.

¹¹⁸ Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 42

getirmişlerdi. Holin ve Ély gibi subayların liderliğinde toplar ustalıkla Bastille'in iç köprü ve kapılarına yönlendirildi; savunmalar büyük zarar gördü.¹¹⁹

Artan ve iyi donanımlı saldırı karşısında, çoğunluğu yaşlı veya hasta eski askerlerden oluşan, küçük bir İsviçreli paralı asker birimi ile tereddütlü garnizonun direnişi sürdürülemez hale geldi. Bir noktada, De Launay'nın Bastille'deki devasa barut deposunu ateşlemekle tehdit ettiği bildirildi; bu eylem Paris'in büyük bölümünü yok edecekti. Ancak adamları, özellikle gardiyan Féron ve asker Bécart tarafından engellendiği söylenir.¹²⁰ Yaklaşık saat beşte, iç savunmalar çökerken ve garnizon savaşı sürdürmeyi reddederken, De Launay askerlerinin can güvenliğini sağlama koşuluyla teslim olmayı teklif etti. Bazı halk liderleri, Ély gibi, teslim şartlarının korunması için çaba harcamış olsa da, son köprü indirildiğinde kalabalık Bastille'in iç avlusuna girdi.¹²¹

Tablo 2.2. Bastille Baskını'ndaki (14 Temmuz 1789) başlıca şahsiyetler

İsim	Rolü / Bağlılığı	14 Temmuz'daki Başlıca Roller
Marquis Bernard-René de Launay	Bastille Valisi	Kaledeki garnizonu yönetti, temsilcilerle müzakere etti, garnizona ateş etmelerini emretti (veya izin verdi), kaleyi patlatmakla tehdit etti ve sonunda teslim oldu. Kalabalık tarafından saldırıya uğrayıp öldürüldü.
Pierre-Augustin Hulin	Fransız Muhafızı Subayı (eski çavuş)	Toplarla donatılmış bir Fransız muhafız birliğine komuta etti ve askeri saldırıda, savunmaları delmede kritik bir rol oynadı. De Lunay'ı korumaya çalıştı.
Jacob Job Élie	Fransız Muhafızı Subayı (Kraliçe Alayı)	Fransız muhafızlarını Holin ile birlikte yönetti, saldırıda aktif bir rol oynadı, De Lunay'ın teslimiyet notunu kabul etti ve teslimiyet koşullarını güvence altına almaya çalıştı.

¹¹⁹ Jackson J. Spielvogel, *Western Civilization: A Brief History* (Belmont, CA: West/Wadsworth, 1999), 416.

¹²⁰ Coeuret, *La Bastille*, 90.

¹²¹ Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 92.

Thuriot de la Rozière	Avukat, Paris Seçmeni	Ana saldırıdan önce De Lunay ile müzakere etmek üzere gönderilen resmi elçilerden biri; silahların teslim edilmesini ve topların kaldırılmasını talep etti.
Stanislas-Marie Maillard	Châtellerie Sarayı görevlisi, halk lideri	Kuşatanlar arasında öne çıkan bir figür; kalabalığı yönlendirmede rol oynadı ve daha sonra bir tür büyücü olarak tanındı.
Claude Cholat	Şarap tüccarı, amatör sanatçı	Saldırıya katıldı, topu çalıştırdı ve sonrasında olayın ünlü bir tanık tablosunu oluşturdu.
Arné	Bomba atıcısı (muhtemelen Fransız Muhafızı veya milislerden)	Söylenene göre Bastille'e giren ilk kişilerden biriydi; De Lunay'ı tanıdı ve intihar etmesini engelledi.
Louis Deffle (de Flue)	Salis-Samed İsviçre Alayı Teğmeni	Bastille garnizonunu güçlendirmek için bir grup İsviçreli askere komuta etti. Anıları, savunucuların bakış açısından bir tasvir sunar.

Bu tabloda yer alan kişiler, kuşatma altındaki kraliyet valisinden, kaçan profesyonel askerlere, sivil delegelerden, sıra dışı rollere itilen sıradan Parislilere kadar çeşitli figürlerden oluşan bir grubu temsil ediyor ve bu kişilerin eylemleri bir araya gelerek tarihin en ünlü devrimci anlarından birini yaratmış.

2.1.1.9. Doğrudan sonuçlar: Kurtuluş, İntikam ve Kraliyet tavizleri

Bastille'in düşüşü, acımasız bir intikamla karışık halk coşkusunun dalgasını başlattı ve doğrudan sonuçlarıyla monarşiyi derin tavizler vermeye zorladı. Kaleye giren kalabalık, şaşırtıcı şekilde, az sayıda mahkûm buldu ve onları serbest bıraktı — toplamda sadece yedi kişi. Bu büyük siyasi şehitler ordusu, halk efsanelerinin ima ettiği gibi değildi. Serbest bırakılanlar arasında dört sahtekâr (Jean Lacourige, Jean Pichard, Bernard Laroche ve Jean Antoine Bouget) vardı; mahkeme kayıtları kaybolmuştu. İki kişi ise "akli dengesi bozuk" kabul edilmişti (birisini kendisini Julius Sezar veya bir tanrı sanan İrlandalı James Francis Xavier White, diğeri ise gizemli bir vakaya sahip Tavernier). Ayrıca bir

aristokrat, Kont de Solages, "vahşi suçlar" ve ahlaksızlık suçlamalarıyla ailesinin talebi üzerine hapsedilmişti.¹²²

Bastille'deki gerçeklik, 14 Temmuz'daki bu sakinlerin sembolik olarak masum kurbanlarla dolu zindan imajıyla çarpıcı bir şekilde çelişiyordu. Ancak bu çelişki, kalenin ele geçirilmesinin sembolik zaferini azaltmadı; çünkü kalabalıkların yendiği, baskıcı otoritenin temsilcisi Bastille'in kendisiydi. Kuşatmanın insan kaybı özellikle savunmacılar açısından yüksekti. Yaklaşık 100 saldırgan öldü ya da yaralanmalarından dolayı öldü, 73 kişi yaralandı. Kaleyi koruyan garnizon ise gerçek çatışmalarda çok az kayıp verdi (bir engelli asker öldü, üçü yaralandı).¹²³

Bununla birlikte, savunucuların bazıları için sonuçlar yıkıcı oldu. Vali De Launay, öfkeli kalabalık tarafından yakalandı ve halk liderlerinden Ély gibi bazıları onu güvenli bir şekilde belediye sarayına yargılanmak üzere götürmeye çalışsa da, yolda vahşice öldürüldü. Kafası kesilerek bir mızrağa takıldı ve halk intikamının korkunç simgesi olarak sokaklarda sergilendi. Pazar valisi Jacques de Flesselles de benzer bir kaderi paylaştı; kalabalık tarafından ihanetle suçlandı ve kendilerini silah arayışlarında aldattığına inanıldı. Belediye binasının merdivenlerinde vuruldu ve kafası De Launay'ninkiyle birlikte korkunç bir kortejde taşındı. Bastille garnizonunun birçok üyesi, özellikle İsviçreli askerler, teslimiyet sonrası kaos içinde halk tarafından darağacında idam edildi. Bu halkın yargılaması, o günün şiddetli ortamı ve uzun süren adaletsizlikler bağlamında anlaşılabilir olsa da, resmi yasal prosedürlerin çöküşüne işaret ediyor ve devrimde ileride daha fazla aşırılığın habercisiydi. Bastille'in düşüşü haberi, Versailles'daki kraliyet sarayında şok etkisi yarattı. Kral XVI. Louis olayı duyduğunda meşhur ifadesini kullandı: "Bu bir isyan!" Dük de La Rochefoucauld-Liancourt'a göre ise: "Hayır efendim, bu bir devrimdir."¹²⁴

Kral durumu hızla kavradı. 15 Temmuz'da Ulusal Meclis önünde, Paris ve Versailles'tan kraliyet birliklerinin çekildiğini ilan etti ve sevilen Maliye Bakanı Jacques Necker'in geri çağırılmasını kabul etti. 17 Temmuz'da, yeni durumu daha derinden kabullenerek Paris'e gitti. Burada yeni kurulmuş belediye hükümeti başkanı Jean Sylvain Bailly ve yeni oluşturulan Ulusal Muhafız komutanı Marki de Lafayette ile görüştü. Sembolik bir jest olarak, kırmızı ve mavi (Paris'in renkleri) ile beyaz (kraliyet rengi)

¹²² Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 44.

¹²³ Lüsebrink and Reichardt, *The Bastille*, 44.

¹²⁴ Thomas Carlyle, *The French Revolution*, 140

karışımı olan üç renkli bayrak rozetini kabul etti ve taktı; bu da devrimi çekingен bir şekilde tanınmasının işaretiydi. Bastille'in düşüşü, kralın kardeşi Kont d'Artois de dahil olmak üzere birçok seçkin asilzadenin ilk göç dalgasını başlatmasına yol açtı. Onlar güçteki radikal değişikliği fark edip güvenliklerinden endişe ediyorlardı. Bu olay, Paris'ten gelen haberler ya da hızla yayılan gazeteler ve broşürler aracılığıyla "Büyük Korku" (Grande Peur) olarak adlandırılan, Temmuz sonu ve Ağustos 1789'da Fransız kırsalını kasıp kavuran paniği tetikledi. Haberler, zaten ekonomik zorluklar ve aristokrat komploları söylentileriyle huzursuz olan köylülerin heyecanını artırdı. Soyluların intikamından korkan köylüler, eski rejimin zayıflığını fırsat bilerek saraylara saldırdı, feodal belgeleri yaktı ve feodal vergileri ödemeyi reddetti.¹²⁵

Böylece Bastille'in düşüşü, Paris'teki siyasi değişim için doğrudan bir katalizör oldu ve ülke genelinde devrimci hareketliliğin dolaylı bir tetikleyicisi işlevi gördü. Başarılı halk devriminin güçlü ve geniş çaplı bir örneği olarak meşruiyet kazandı ve başka yerlerde benzer hareketlere domino etkisi yaptı. Bastille'in tarihi, 14. yüzyılda Paris'i korumak üzere Hughes Aubriot tarafından tasarlanmış stratejik bir kale olarak başlamasından, 17. ve 18. yüzyıllarda monarşinin keyfi otoritesinin simgesi olarak kötü şöhretli bir devlet hapishanesine dönüşmesine kadar, büyüleyici bir dönüşüm hikayesidir. Özellikle yargısız tutuklamalara izin veren "gizli mektuplar"ın yaygın kullanımıyla otoriter bir baskı aracı haline gelmesi karanlık ününü pekiştirdi. Bu karanlık efsane, Lingé, Rennville ve Latude gibi eski mahkumların dehşet verici anılarıyla canlı tutuldu; bu anlatılar, mutlak güce karşı giderek artan eleştirel bir toplumda derin yankılar buldu. Bu anlatılar, eski rejimin sosyal ve siyasi kaygıları ve ekonomik zorlukları ile 1789 yazında "aristokrat komplosu" korkusuyla birleşerek dramatik hedeflemesine zemin hazırladı. 14 Temmuz 1789 olayları bu tırmanan gerilimlerin zirvesiydi. Fobourg Saint-Antoine ve çevresinden gelen zanaatkarlar, tüccarlar ve işçilerden oluşan çeşitli bir Parisli kalabalık, barut için acil ihtiyaç ve despotizme ağır bir darbe vurma isteğiyle kaleye akın etti. Tutuşma noktasında gelen Fransız Muhafızlarının kritik müdahalesi, toplar ve askeri deneyim getirerek Bastille'in savunmasını yıkmada ve valisi De Launay'ı teslim olmaya zorlamada belirleyici oldu. Bastille'in doğrudan siyasi sonuçları ağırdı; XVI. Louis'i

¹²⁵ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2024). *Louis XVI: The French Revolution*. Encyclopedia Britannica. Retrieved February 6, 2026, from <https://www.britannica.com/biography/Louis-XVI>

büyük tavizler vermeye zorladı ve Fransa'nın her yerinde yerel ayaklanmaları ateşleyerek monarşinin otoritesinin aşınmasını hızlandırdı.¹²⁶¹²⁷

Ancak daha kalıcı olan, Bastille'in hızla uluslararası bir sembole dönüşmesiydi. Fiziki yapı hızla yıkıldı, taşları yenilmiş bir despotizmin kalıntısı haline geldi; ancak efsanesi ölümsüzleşti. Bastille'in düşüşü, Fransız Devrimi'nin sembolik anı oldu; halk egemenliğinin keyfi yönetim üzerindeki zaferini ve yeni özgürlük çağının doğuşunu temsil etti.

2.1.2. Ulusal Meclis'in anayasa yapımındaki rolü

1789 yılı, Fransa'da derin krizler çağının ve toplum ile siyasette köklü değişim taleplerinin başlangıcı olarak ilan edilmiştir. 1614 yılından beri toplanmamış olan geleneksel bir kurum olan Genel Meclis'in toplanması, monarşinin eski rejimin geleneksel yapılarının artık sürdürülemez olduğunu açıkça kabul etmesi anlamına gelmekteydi. On yıllar süren mali kötü yönetim, ruhban sınıfı ve soylulara geniş ayrıcalıklar tanınırken, Üçüncü Sınıf'a ağır yükler bindiren adaletsiz sosyal yapı ile birleşerek krallığı çöküşün eşiğine getirmişti. Bu kargaşa ortamında, anayasa talebi devrimci bir merkezî talep olarak öne çıktı. Bu talep, mutlak monarşik yönetimin keyfiliklerinden kopma ve belirli yasalara, akılcı ilkelere ve yönetilenlerin onayına dayalı yeni bir siyasal düzen kurma yönünde kararlı bir arzuyu yansıtmaktaydı. Yazılı bir yönetim çerçevesine duyulan bu özlem yalnızca bir siyasi manevra değil, aynı zamanda akıllı, bireysel hakları ve halk egemenliğini savunan Aydınlanma idealleriyle beslenen derin bir entelektüel ve kültürel dönüşümün ifadesiydi.¹²⁸

Bu ulvi görevi üstlenmekle sorumlu olan kilit kurum, Üçüncü Sınıf'ın devrimci beyanından doğan Ulusal Meclis idi. 17 Haziran 1789'da, özellikle ortaklaşa yetki doğrulaması ve sınıflara göre değil bireysel oyla karar alma taleplerinde ayrıcalıklı sınıfların ısrarcı tutumları nedeniyle, Üçüncü Sınıf vekilleri –sonrasında reform yanlısı ruhban ve soyluların da katılımıyla– kendilerini cesur bir şekilde Ulusal Meclis olarak

¹²⁶ Robert Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime* (Cambridge: Harvard University Press, 1982), 40-45.

¹²⁷ William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2002), 109-111.

¹²⁸ Château de Versailles, *The Summoning of the Estates General in 1789*, accessed June 11, 2025, <https://en.chateauversailles.fr/discover/history/key-dates/summoning-estates-general-1789>.

ilan ettiler.¹²⁹ Bu meclis, Fransa'nın ilk yazılı anayasasını hazırlamak üzere kurucu yetkiyi fiilen üstlendi. Bu yapı, 9 Temmuz 1789 tarihine kadar bu adla devam etti ve bu tarihte resmen Kurucu Ulusal Meclis adını alarak, anayasanın tamamlanması ve kral tarafından kabul edilmesinden sonra, 30 Eylül 1791'de feshedilene kadar bu adı taşıdı.¹³⁰

Görev süresi boyunca meclis, hem yeni Fransız devletinin temel yasalarını dikkatle hazırlayan bir kurucu organ, hem de ülkedeki benzeri görülmemiş kargaşayı yöneten bir yasama ve yürütme gücü olarak çifte ve karmaşık bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu görevlerin eş zamanlılığı büyük baskılar yaratmış, milletvekillerini çoğu zaman anayasa taslağı hazırlığı sürecinde pratik ve kimi zaman tavizkâr kararlar almaya zorlamıştır; zira günlük yönetimin acil gereklilikleri ile uzun vadeli anayasal tasarım çabaları sıklıkla çakışmıştır. Üçüncü Sınıf'ın kendisini Ulusal Meclis olarak ilan etme eylemi –temsil ettiklerinin "ulusun en az %96'sı" olduğu temelinde– egemenlik kavramının köklü bir şekilde yeniden tanımlanması anlamına gelmiştir. Bu, egemenliğin ilahi hakla hüküm sürdüğüne inanılan kral şahsında vücut bulduğu yüzyıllık siyasi teori ve uygulamalardan temel bir kopuşu temsil ediyordu. Meclisin ilanları, başlangıçta örtük olarak, sonrasında ise açıkça, egemenliği "millete", yani seçilmiş temsilcilerinde somutlaşan bir kolektif varlığa devretmiştir. Kraliyet egemenliğinden ulusal egemenliğe doğru bu düşünsel devrim, sonraki tüm anayasal çalışmaların üzerine inşa edildiği temeli oluşturmuş ve Fransız tebaasının yurttaşlara dönüşmesinde belirleyici bir adım olmuştur. 1789 ile 1791 yılları arasındaki dönem, Fransa'da benzeri görülmemiş bir siyasi mayalanma sürecine tanıklık etmiştir. Bu süreçte Ulusal Meclis, köhne bir monarşik sistemi söküp atarak yerine yeni bir anayasal çerçeve oluşturma gibi muazzam bir görevi üstlenmiştir. Bu süreç düz bir çizgide ilerlememiştir; devrimci coşku, ideolojik çatışmalar ve dışsal olayların sürekli etkisi altında şekillenmiştir.¹³¹

2.1.2.1. Kurucu iktidarın Doğuşu: Genel Meclislerden Ulusal Meclis'e

Anayasa yapımına giden yol, Mayıs 1789'da *Etat-Général*'ın toplanmasıyla başladı. Bu, XVI. Louis'nin isteksizliğine rağmen, taç üzerindeki mali kriz ve yaygın

¹²⁹ French National Assembly, *History and Heritage: The Beginning – 1789*, accessed June 11, 2025, <https://www2.assemblee-nationale.fr/langues/welcome-to-the-english-website-of-the-french-national-assembly/history-and-heritage#:~:text=The%20beginning%20%3A%201789,least%2096%25%20of%20the%20nation>.

¹³⁰ Jeanette Needham, *The Meeting of the Estates-General, 1789: The Union of the Three Orders, June 24 to June 27*, University Studies, Paper 103 (University of Nebraska–Lincoln, 1917), 1–10,

¹³¹ HistoryCrunch, "National Assembly of the French Revolution," HistoryCrunch, accessed June 11, 2025, <https://www.historycrunch.com/national-assembly-of-the-french-revolution.html#/>.

toplumsal huzursuzluklar nedeniyle zorunlu kılınmış bir adımdı. Ancak meclis, yapısal işleyişine dair temel bir anlaşmazlık nedeniyle derhal kilitlendi: Birinci sınıf (din adamları) ve ikinci sınıf (soylular), geleneksel vetolarını korumak için sınıf başına bir oy esasını savunurken; temsili iki katına çıkarılan üçüncü sınıf (avam), bireysel oylama sistemini talep etti. Bu usuli tıkanıklık, aslında krallıkta temsil ve iktidarın doğasına dair derin bir siyasi çatışmayı yansıtıyordu.¹³²

Haftalarca süren çıkmazın ardından, ilerleme sağlanamamasından hayal kırıklığına uğrayan üçüncü sınıf temsilcileri, Aydınlanma fikirlerinden ilham alarak ve giderek güçlenen ulusal bir amaç duygusuyla cesaretlenerek bir dizi devrimci adım attılar. Öncelikle, ayrı ayrı “avam” olarak toplanmaya başladılar ve kendi meşruiyet belgelerini kendileri incelemeye koyuldular. 17 Haziran 1789'da, Abbé Sieyès gibi figürlerin öncülüğünde tarihi bir kararla, üçüncü sınıf kendisini Ulusal Meclis (Assemblée nationale) ilan etti ve "ulusun en az %96'sını temsil ettiklerini" belirterek, onun adına hareket etme meşruiyetine sahip olduklarını açıkladılar.¹³³ Bu ilan, kraldan ve ayrıcalıklı sınıflardan egemenliğin fiilen alınması anlamına geliyordu.

Sonraki günlerde çok sayıda din adamı ve bazı liberal soylular da onlara katılarak bu iddianın meşruiyetini pekiştirdi. Kralın ilk tepkisi ise düşmanca oldu. 20 Haziran 1789'da, milletvekilleri olağan toplantı salonlarının kapalı olduğunu gördüklerinde (görünüşte bir *Séance Royale* için hazırlık amacıyla), yakındaki bir kapalı tenis kortunda (Jeu de Paume) tekrar bir araya geldiler. Burada, tarihi Tenis Kortu Yemini (Serment du Jeu de Paume)'ni ettiler ve “asla ayrılmama, koşullar ne olursa olsun tekrar toplanma ve anayasa oluşturulana kadar birlikte kalma” sözü verdiler. Bu yemin, kolektif kararlılıklarının güçlü bir sembolü ve kurucu rollerine duydukları açık bağlılığın bir ifadesiydi; kralın gözdağı girişimlerine karşı açık bir meydan okumaydı.¹³⁴

23 Haziran'daki *séance royale* sırasında, XVI. Louis otoritesini yeniden tesis etmeye çalıştı: Meclisin kararlarını geçersiz kıldı, sınıfların ayrılmasını emretti ve sınırlı bazı reform önerilerinde bulundu. Ancak, Mirabeau'nun etkileyici hitabıyla temsil edilen üçüncü sınıf milletvekilleri dağılmayı reddetti. Paris'te giderek artan huzursuzlukla ve

¹³² Doyle, 2002, pp. 96-99

¹³³ Jeanette Needham, *The Meeting of the Estates-General, 1789: The Union of the Three Orders, June 24 to June 27*, *University Studies* vol. XVII, nos. 2 & 3 (April–July 1917; Lincoln, NE: University of Nebraska–Lincoln, 1917), 229–230.

¹³⁴ Vedantu, “Tennis Court Oath – Introduction, Primary Sources, Revolution, FAQ's,” *Vedantu*, accessed July 17, 2025, <https://www.vedantu.com/history/tennis-court-oath>.

nihayet 14 Temmuz'da Bastille'in basılmasıyla doruğa ulaşan bir isyan karşısında, kral sonunda geri adım attı. Geri kalan din adamları ve soyluların da Ulusal Meclis'e katılmalarını emretti. 9 Temmuz 1789'da meclis, kendisini resmen Kurucu Ulusal Meclis (Assemblée nationale constituante) olarak ilan etti ve temel görevini açıkça kabul etti: Fransa için bir anayasa hazırlamak.¹³⁵

2.1.2.2. İdeolojik Temel: İnsan ve Yurttaş Hakları bildirgesi (Ağustos 1789)

Meclis, anayasanın ayrıntılı maddelerini incelemeye başlamadan önce, yönlendirici bazı temel ilkeleri belirleme gerekliliğini kabul etti. Bu durum, Ağustos 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) hazırlanmasına ve kabul edilmesine yol açtı. Bu belge, tarihsel ve felsefi açıdan büyük öneme sahipti.¹³⁶ Aydınlanma düşünürleri Locke, Rousseau ve Montesquieu'dan etkilenmiş, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve çeşitli hak bildireleri gibi önceki belgelerden esinlenmişti. Amacı, “doğal, devredilemez ve kutsal insan haklarını” beyan etmektir.¹³⁷

Hazırlık süreci yoğundu. Meclis, Demunier, La Luzerne, Tronchet, Mirabeau ve Redon'dan oluşan beş kişilik bir komiteyi, sunulan çeşitli bildiri taslaklarını inceleyerek tek bir metin oluşturmakla görevlendirdi. Maddeler 20-26 Ağustos 1789 tarihleri arasında tek tek tartışıldı ve oylanarak kabul edildi. Bildirgenin on yedi maddesi, yeni anayasal düzenin temelini oluşturacak birtakım hakları ve ilkeleri ilan etti. Bunlardan en önemlileri şunlardı:

Madde 1: İnsanlar özgür ve eşit haklarla doğar ve öyle kalırlar. Toplumsal farklılıklar ancak kamu yararına dayandığında haklı gösterilebilir. Bu, ayrıcalık ve sınıflara dayalı eski rejime ağır bir darbe anlamına geliyordu.

Madde 2: Politik bir topluluğun amacı, insanın doğal ve devredilemez haklarını korumaktır: Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnmedir.

¹³⁵ HISTORY.com Editors, “Third Estate Makes Tennis Court Oath”, History.com, 9 February 2010 (Erişim 12 June 2025), <https://www.history.com/this-day-in-history/june-20/third-estate-makes-tennis-court-oath>.

¹³⁶ Présidence de la République (Palais de l'Élysée), *The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*, updated December 14, 2022; accessed June 12, 2025, <https://www.elysee.fr/en/french-presidency/the-declaration-of-the-rights-of-man-and-of-the-citizen>.

¹³⁷ Vincent Robert Johnson, *The Declaration of the Rights of Man and of Citizens of 1789, the Reign of Terror, and the Revolutionary Tribunal of Paris* (San Antonio, TX: St. Mary's University School of Law, 2022), 3–11.

Özellikle mülkiyetin doğal bir hak olarak dahil edilmesi, burjuva vekiller açısından büyük öneme sahipti.

Madde 3: Egemenliğin ilkesi esasen ulusa aittir. Hiçbir tüzel kişi ya da birey, açıkça ulustan kaynaklanmayan bir otorite kullanamaz. Bu madde, ulusal egemenlik ilkesini teyit ederek meşruiyeti kraldan yurttaşlara devretti.

Madde 6: Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşlar, doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla yasa yapımına katılma hakkına sahiptir. Kanun, herkes için koruma ve cezalandırma açısından eşit olmalıdır. Yurttaşlar, yeteneklerine göre tüm kamu görevlerine eşit şekilde erişebilmelidir; tek ayırım, erdem ve yetenek esasına dayanmalıdır. Bu, hukuki eşitlik ve temsili hükümet ilkelerinin temelini attı.

Madde 10: Kamu düzenini bozmadığı sürece, fikir ve inanç özgürlüğü güvence altına alınmıştır.

Madde 11: Düşünce ve ifade özgürlüğü, insanın en kıymetli haklarından biri olarak ilan edilmiştir.

Madde 16: Hakların güvence altına alınmadığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin belirtilmediği bir toplumda anayasa yoktur. Bu madde, bildirgenin ilkelerini doğrudan Kurucu Meclis'in misyonuna bağlamış ve denge-denetleme mekanizmaları içeren bir yönetim sisteminin önemini vurgulamıştır.¹³⁸

Bu bildirge, 5 Ekim 1789'da halk baskısıyla XVI. Louis tarafından onaylandı ve 1791 Anayasası'nın resmi önsözü haline geldi. Eski rejimin meşruiyet temellerini ortadan kaldıran devrimci bir beyan niteliğindedi ve kralın geleneksel otoritesine doğrudan meydan okuyan evrensel haklar dilini ortaya koydu. Etkisi Fransa'nın çok ötesine ulaşarak 19. yüzyıl boyunca Avrupa ve Latin Amerika'daki birçok anayasal bildirgeye ilham verdi.¹³⁹

2.1.2.3. 1791 Anayasasının hazırlanması: Yapılar, yetkiler ve kişiler

Ulusal Kurucu Meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni ideolojik bir pusula olarak benimseyerek, yönetim mekanizmasını tasarlama gibi karmaşık bir göreve yöneldi. Bu çabanın öncülüğünü yapmak üzere 14 Temmuz 1789 tarihinde on iki üyeden oluşan bir anayasa komisyonu kuruldu; ardından Eylül 1790'da, anayasal hükümleri

¹³⁸ Présidence de la République, *The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*.

¹³⁹ Doyle, *The Oxford History*, 121-123.

sıradan yasalardan ayırmakla görevli bir gözden geçirme komisyonu daha oluşturuldu. Meclisteki tartışmalar sıklıkla sert geçmekteydi ve bu durum, meclis içindeki farklı siyasi eğilimleri yansıtmaktaydı. 3 Eylül 1791'de resmen kabul edilen ve 14 Eylül'de XVI. Louis tarafından onaylanan 1791 Anayasası, anayasal monarşi sisteminin kurulmasına yol açtı. Anayasanın en belirgin özellikleri şunlardı¹⁴⁰:

Yönetişel Yapı;

1. Monarşi: Kral yürütme yetkisini elinde tutmaya devam etti, ancak yetkileri büyük ölçüde sınırlandırıldı ve hukuka tabi kılındı. Artık mutlak bir hükümdar değil, "Fransızların Kralı" olarak, anayasa ve hukuk çerçevesinde hüküm sürmekteydi.¹⁴¹
2. Yasama Organı: İngiltere ya da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi iki meclisli bir sistem önerilerine rağmen, Ulusal Meclis sonunda iki yıllığına seçilen tek meclisli bir yasama organını tercih etti. Bu meclis yasama yetkisinin ana taşıyıcısıydı.
3. Yürütme Yetkisi: Kral, meclis tarafından kabul edilen yasaları erteleme yetkisini (veto hakkı) aldı; ancak bu yasaları süresiz olarak durdurma yetkisi yoktu. Kral tarafından veto edilen bir yasa tasarısı, üç ardışık yasama organı tarafından yeniden kabul edilirse yürürlüğe girebiliyordu. Bu durum, yürütme ve yasama erkleri arasında bir denge kurma, ancak yürütmenin keyfi hale gelmesini önleme amacı taşıyordu. Kral aynı zamanda bakanları, büyükelçileri ve askeri komutanları atama yetkisine sahipti; ancak bakanlar meclise karşı sorumluydu.
4. Kuvvetler Ayrılığı: Anayasa, Montesquieu'nun düşüncelerinden ve Bildirge'nin 16. maddesinden ilham alarak, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında açık bir ayırım kurmayı amaçladı. Yargı bağımsız kılındı ve hâkimlerin belirli sürelerle halk tarafından seçilmesi öngörüldü.¹⁴²

Vatandaşlık ve Oy Hakkı;

Vatandaşlık tanımı ve oy kullanma hakkı, anayasa tartışmalarının en önemli ve tartışmalı konularındandı. Bildirge'nin evrensel dili (her yurttaşın karar alma sürecine

¹⁴⁰ Fiveable, *Constitution of 1791*, Fiveable (AP European History) «accessed June 12, 2025, <https://library.fiveable.me/key-terms/ap-euro/constitution-of-1791>.

¹⁴¹ Mary Denis O'Grady, *The Theory of the Separation of Powers as Expressed in the French Revolution* (master's thesis, Loyola University Chicago, 2022), 40.

¹⁴² Tackett, *Becoming a Revolutionary*, 187.

katılma hakkı...) ile anayasanın sınırlayıcı yaklaşımı arasında açık bir çelişki bulunmaktaydı. Anayasada vatandaşlar şu şekilde ayrıldı:

1. "Etkin Vatandaşlar": 25 yaşını doldurmuş ve doğrudan vergi ödeyen (en az üç günlük işçilik ücretine eşdeğer bir vergi) erkeklerdi. Yalnızca etkin vatandaşların genel meclislerde oy kullanma ve siyasal hayata katılma hakları vardı. Bu hak, yaklaşık 4,3 milyon erkeğe yani yetişkin erkek nüfusunun üçte ikisine verilmişti.
2. "Pasif Vatandaşlar": Kadınlar ve vergi veya hizmet koşullarını yerine getirmeyen erkekler de dâhil olmak üzere diğer tüm bireyler pasif vatandaş olarak kabul edildi. Bu bireyler medeni haklara ve hukuki korumaya sahip olsalar da siyasi katılımdan mahrum bırakıldılar. Robespierre gibi radikallerin sert biçimde eleştirdiği bu ayırım, Ulusal Meclis'in egemen burjuva karakterini ve siyasal hakları mülkiyet ile algılanan ehliyete bağlama eğilimini yansıtmaktadır. Bu durum, haklarda eşitliği savunan söylem ile siyasal dışlamayı içeren gerçeklik arasında temel bir çelişki yaratmıştır.¹⁴³

İdari ve Ruhban Yeniden Yapılanması;

İdari Reform: Eski rejimin karmaşık ve iç içe geçmiş idari bölünmeleri feshedildi. Fransa, yaklaşık olarak nüfus ve yüzölçümü açısından eşit olan 83 departmana ayrıldı; bu departmanlar ayrıca daha küçük bölgelere—ilçeler (arrondissement), kantonlar ve belediyeler—bölündü. Bu düzenlemenin amacı, daha akılcı, merkezî ve yeknesak bir idari yapı oluşturmaktı.

Ruhban Sınıfının Sivil Anayasası (12 Temmuz 1790): Bu düzenleme, Kurucu Meclis'in en tartışmalı adımlarından biri oldu. Katolik Kilisesi'ni Fransız devleti denetimine almak amacı taşıyordu. Kiliseye ait topraklar, Kasım 1789'da mali krize çözüm bulmak için zaten kamulaştırılmıştı. Sivil Anayasa, piskoposlukların yeni idari bölgelere göre yeniden düzenlenmesini, piskopos ve papazların (bazı durumlarda Katolik olmayanlar tarafından da) halk tarafından seçilmesini ve din adamlarının maaşlı devlet memurları haline gelmesini öngörüyordu. En önemli unsur ise, din adamlarının şu yemini etmelerini zorunlu kılmasıydı: "Ulusa, yasaya ve krala sadakat göstermek ve Ulusal Meclis tarafından kabul edilip kral tarafından onaylanan anayasayı tüm güçleriyle korumak" (1791 Ruhban Yemini).¹⁴⁴

¹⁴³ O'Grady, *Theory of the Separation*, 72-76.

¹⁴⁴ *Land and the Civil Constitution of the Clergy of 1790* (Clemson, SC: Clemson University), 41.

Bu adım, Papa'nın onayı alınmaksızın hayata geçirildiğinden, Roma tarafından kınandı ve Fransız halkı ile ruhban sınıfı arasında derin bir ayrışmaya neden oldu. “Yemini kabul eden” din adamlarına *aslına sadık kalanlar (jureurs)* denirken, yemin etmeyi reddedenler *reddiyeciler* veya *isyancı din adamları (réfractaires)* olarak adlandırıldı. Bu ayırım, karşı-devrimci faaliyetlerin ve dinî çatışmaların temel kaynaklarından biri hâline geldi ve yalnızca rasyonel reformlarla köklü dinsel kurumların dönüştürülemeyeceğini gösterdi. Kilisenin akılcı prensiplerle düzenlenip devlet kontrolüne alınması, Kurucu Meclis'in birlik ve merkezîleşme hedefleriyle örtüşse de, halkın geniş kesimlerini yabancılaştırarak devrim için kalıcı bir iç tehdit yarattı.¹⁴⁵

Aşağıdaki tablo 1791 Anayasası'nın başlıca hükümlerini göstermekte ve bunları Milli Meclis'teki tartışmalar ve kararlarla ilişkilendirmektedir:

Tablo 2.3. 1791 Anayasası'nın başlıca hükümlerinin Milli Meclis'teki tartışmalar ve kararlarla ilişkileri

Anayasal Yönetim	1791 Anayasası'nın Başlıca Özellikleri	Ulusal Meclis'teki Başlıca Tartışmalar / Kararlar
Hükümetin Niteliği	Anayasal Monarşi	Monarşi ile cumhuriyet kurulması arasındaki tartışmalar (çoğunluk başlangıçta monarşiyi tercih etti); kral unvanının “Fransızların Kralı” olarak tanımlanması.
Yasama Yetkisi	Tek meclisli Yasama Meclisi, iki yıllığına seçilir	Tek meclisli yasama organı ile iki meclisli yasama organı (tek bir yapı seçildi, Senato veya Yüksek Meclis kurulması önerileri başarısız oldu); yasama organının devamlılığı.
Yürütme Yetkisi	Kral, yürütme organının başı; yasalar üzerinde geçici veto yetkisi	Kralın veto yetkisi (mutlak ve durdurucu; durdurucu yetki kabul edildi ve üç milletvekili tarafından iptal edilebiliyor); kralın bakanları ve elçileri atama yetkisi.
Yargı Yetkisi	Yargı bağımsız; hakimler belirli süreler için seçilir	Yasama ve yürütme organlarından bağımsız bir yargı otoritesi kurulması ve hakimlerin seçilmesi.

¹⁴⁵ J. H. Robinson (ed.), “The Civil Constitution of the Clergy, 12 July 1790”, Readings in European History (Boston: Ginn, 1906), 2: 423-427.

Vatandaşlık ve Oylama	“Aktif” ve “pasif” vatandaşlar arasında ayırım; vergiye dayalı ayrıcalık	Oy hakkının kapsamı üzerine tartışmalar; oy kullanma ve göreve gelme için mülkiyet şartları; kadınların ve “pasif” vatandaşların dışlanması. Robespierre gibi aşırı uçlarca eleştirildi.
Haklar	İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi önsöz olarak	Demokratik Kongo Cumhuriyeti Anayasası’nın temel haklar bildirgesi olarak kabul edilmesi (özgürlük, mülkiyet, güvenlik, kanun önünde eşitlik, ifade/din özgürlüğü).
İdari reform	83 ilin oluşturulması; merkezi yönetim	Eski bölgesel sınırların ve ayrıcalıkların kaldırılması; yerel yönetimlerin düzenlenmesi ve birleştirilmesi.
Din	Din Adamları için Medeni Anayasa; kilise mülklerinin millileştirilmesi	Kilise topraklarının millileştirilmesi (Kasım 1789); din adamlarının seçilmesi; din adamlarının devlet memuru statüsüne geçirilmesi; sadakat yemininin zorunlu kılınması, bu da bölünmeye yol açtı.

Anayasa sürecine etkiler ve baskılara bakıldığında 1791 Anayasası, boşlukta ortaya çıkmadı; aksine, milletvekilleri arasındaki gelişen ideolojilerin, siyasi kulüplerin artan etkisinin, kralın tutumlarının ve sürekli devam eden halk hareketleri ile toplumsal-ekonomik huzursuzlukların oluşturduğu karmaşık etkileşimlerden derinden etkilendi. Milletvekillerinin değişen zihniyeti de bu süreçte şekillenen etkenlerdendi. Amerikalı tarihçi Timothy Tackett’in belirttiği üzere, 1789’da Versailles’a gelen pek çok milletvekili, önceden hazırlanmış net bir anayasal plana sahip devrimciler değildi. Çoğunluğu pratik düşünen kişiler, avukatlar, yerel seçkinler ve din adamlarıydı; onların görüşlerini esasen “Meclis deneyimi” şekillendirdi. Ortak müzakerelerin tecrübesi, kraliyet otoritesiyle yaşanan çatışmalar, halk hareketlerinin baskısı ve devrimci dönemin entelektüel canlılığı zamanla bakış açılarını değiştirdi. Başlangıçta monarşik düzenin reformunu destekleyen birçok milletvekili, olayların seyriyle birlikte daha köklü çözümlere yöneldi. Meclis içinde gelişen bu “devrimci kültür”, anayasal fikirlerin sabit

değil; tartışmalara, uyarlamalara ve değişen koşullara göre yeniden formüle edilmeye açık olduğunu ortaya koyuyordu.¹⁴⁶

Siyasi Kulüpler de; devrim süreci, fikirlerin tartışıldığı, örgütlendiği ve yayıldığı merkezler olan siyasi kulüplerin hızla yaygınlaşmasına sahne oldu. Bu kulüpler, Ulusal Meclis üzerinde dikkate değer bir etki yarattı. Öne çıkan kulüpler şunlardı:

1. Jakobenler Kulübü (Anayasa Dostları Derneği): Başlangıçta görece ılımlı bir milletvekili grubuyken, kısa sürede Fransa'nın dört bir yanında şubeleri bulunan güçlü bir ulusal ağa dönüştü. Zamanla, özellikle kralın kaçış girişiminden sonra, daha radikal bir çizgiye kayd. 1791 Anayasası üzerindeki doğrudan etkisi daha çok erken ve ılımlı döneminde hissedilse de, kamuoyunu harekete geçirme kapasitesi ve sonraki anayasal metinleri hazırlayan Ulusal Konvansiyon üzerindeki hâkimiyeti, önemini açık biçimde gösterdi. Michael L. Kennedy'nin araştırmaları, Jakoben kulüplerinin ilk dönemde Paris'teki "ana dernekten" görece bağımsız olduklarını ve üyelik yapılarında dalgalanmalar bulunduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁷ Bu kulübün anayasa sürecindeki etkisi öylesine büyüktür ki, ilerleyen sayfalarda ayrıca ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.
2. Cordeliers Kulübü (İnsan ve Yurttaş Hakları Dostları Derneği): Nisan 1790'da kurulan bu kulüp, Jakobenlerin ilk dönemine kıyasla daha halkçı ve daha radikal bir çizgiye sahipti. Danton, Marat ve Desmoulins gibi önde gelen isimlerin öncülüğünde *doğrudan demokrasi*, erkeklere genel oy hakkı ve iktidarın kötüye kullanılmasına karşı sürekli uyanıklık gibi talepler dile getirildi. Özellikle Varennes'e kaçış girişiminden sonra kralın tahttan indirilmesi ve bir cumhuriyet kurulması çağrısında bulunan ilk gruplardan biri oldular. Yürüttükleri ajitasyon ve verdikleri dilekçeler, Meclis üzerinde sol kanattan ciddi baskılar oluşturdu.¹⁴⁸
3. Feuillants Kulübü: Temmuz 1791'de Antoine Barnave, Adrien Duport ve Alexandre de Lameth'in önderliğinde Jakobenlerden ayrılan daha ılımlı milletvekilleri tarafından kuruldu. Cumhuriyet taleplerinin yükselmesinden ve

¹⁴⁶ Timothy Tackett, *Becoming a Revolutionary: The Deputies of the French National Assembly and the Emergence of a Revolutionary Culture (1789–1790)* (University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2006), 59-76.

¹⁴⁷ Gail Bossenga, review of *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The Middle Years*, by Michael L. Kennedy, *Histoire Sociale / Social History* 22, no. 44 (1989): 371–372.

¹⁴⁸ *Club of the Feuillants*, " *Encyclopædia Britannica*, *Encyclopædia Britannica, Inc.*, accessed June 14, 2025, <https://www.britannica.com/topic/Club-of-the-Feuillants>.

devrimin radikalleşmesinden endişe duyan bu grup, özellikle kralın kaçış girişiminden sonra, 1791 Anayasası çerçevesinde anayasal monarşiyi korumaya yöneldi. Devrim içinde daha muhafazakâr bir güç olarak ortaya çıkan Feuillants, devrimi istikrara kavuşturmayı ve mülkiyet haklarını güvence altına almayı amaçladı. Ancak radikalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte etkileri hızla azaldı.¹⁴⁹

Meclis ile kulüpler arasındaki ilişki karmaşıktı: kulüpler, çoğu zaman fikirlerin olgunlaştığı baskı grupları olarak işlev görürken, Meclis'in kararları da kulüplerin yeniden yapılanmasına yol açabiliyordu. Feuillants örneğinde olduğu gibi, yeni ayrışmalar ortaya çıkmaktaydı. Siyasi kulüpler yalnızca tartışma mekânları değil, aynı zamanda halkın taleplerini karar alıcılara aktaran ve anayasal metinleri reform ile değişim fikirleriyle besleyen etkin baskı odaklarıydı. Ayrıca yeni bir siyasi kültürün inşasına ve kamuoyunu yönlendirebilecek liderlerin yetişmesine katkı sundular. Böylece anayasal sürecin istikrarını pekiştirdiler ve gelecekteki demokratik uygulamalar için sağlam temeller attılar.

Halk baskısı ve sosyo-ekonomik bağlama bakıldığında; Ulusal Meclis, bir “fildişi kulede” faaliyet göstermiyordu; müzakereler sürekli olarak toplumsal-ekonomik bağlamdan ve halk hareketlerinin baskısından etkileniyordu. Süregelen ekonomik sıkıntılar, gıda kıtlığı ve “çalışan yoksulların” kaygıları — Jeffrey Kaplow'un araştırmalarında da belgelendiği üzere — gergin bir atmosfer yaratmaktaydı. Bastille'in düşüşü (Temmuz 1789), Ekim Olayları (kadınların Versailles'a yürüyerek kraliyet ailesini Paris'e dönmeye zorlaması) ve kırsal ile kentsel bölgelerdeki çeşitli ayaklanmalar, milletvekillerine halkın beklentilerini ve taleplerin karşılanmaması hâlinde geniş çaplı bir kaosun ihtimalini sürekli hatırlatıyordu. 1791 Anayasası esasen burjuvazinin çıkarlarını yansıtsa da, Meclis yine de kararlarında halkın ruh halini dikkate almak zorunda kaldı.¹⁵⁰

¹⁴⁹ “Club of the Feuillants,” *Encyclopædia Britannica*.

¹⁵⁰ Jeffrey Kaplow, *The Names of Kings: The Parisian Laboring Poor in the Eighteenth Century* (New York: Basic Books, 1972), 154-158.

Aşağıdaki tabloda bu dönemdeki başlıca siyasi gruplar ve bunların etkileri gösterilmektedir:

Tablo 2.4. Dönemdeki başlıca siyasi gruplar ve bunların etkileri

Grup/Kulüp	Liderler/Ana Karakterler (örnekleyici)	Temel ideoloji/anayasal konulardaki tutum	Etkileme yöntemleri
Yakupenler (Anayasa Dostları Cemiyeti)	Robespierre (giderek artan bir şekilde), Barnave (başlangıçta), Mirabeau (başlangıçta)	İlımlı bir anayasal monarşiden daha radikal bir cumhuriyete evrildi. Ulusal egemenliği ve hakları destekledi, ancak demokrasinin kapsamı ve kraliyet otoritesi konusunda kendi içinde bölünmüştü.	Derneğin geniş bir ağ olan bağlı kulüpler, bültenler, gazeteler, halk toplantıları ve dilekçelerdeki konuşmalar.
Kordeliyerler (İnsan ve Yurttaş Hakları Dostları Cemiyeti)	Danton, Desmoulins, Marat, Hébert	Popülist, radikal demokrat. Evrensel erkek oy hakkını, doğrudan demokrasiyi (referandumlar), hükümet suistimallerine karşı uyanıklığı, Varennes'ten sonra kralın devrilmesini ve cumhuriyetçiliği savundu.	Halk toplantıları, dilekçeler, bildirimler (örneğin Marat'ın L'Ami du peuple'ü), halk gösterileri düzenleme (örneğin Champ de Mars dilekçesi) ve Paris kesimlerini etkileme.
Feuillants	Barnave, Duport, Lameth, Lafayette	Anayasal bir monarşist ve muhafazakâr bir devrimciydi. 1791 Anayasası çerçevesinde monarşiyi korumayı amaçladı, aşırılıktan korktu, mülkiyet haklarını korudu ve demokratik genişlemeye karşı çıktı.	Jakobenlerden ayrıldı; Meclis'te konuşmalar yaptı, Ulusal Muhafızları kontrol etmeye çalıştı (Lafayette) ve komiteler aracılığıyla nüfuzunu kullandı (Barnave, Revizyon Komitesi 49).
Monarşistler (Erken Dönem) / Meclis İçindeki Sağ Kanat	Mounier, Lally-Tollendal	Genellikle iki meclisli bir yasama organı ve mutlak kraliyet veto yetkisine sahip (İngiliz modeline benzer) güçlü bir anayasal monarşiyi destekledi. Bu destek, ilk tartışmaların ardından azaldı.	Meclis'in anayasal yapı (örneğin, iki meclisli sistem, kraliyet vetosu 29) konusundaki ilk tartışmalarındaki konuşmalar ve öneriler.

<p>"Ovalık" / Merkez (Marais)</p>	<p>Sieyès, Barère</p>	<p>Büyük, sık sık kararsız, belirli siyasi yönelimlere tam olarak bağlı olmayan ılımlı milletvekillerinden oluşan bir grup. Pragmatikler, genellikle gündemdeki konulara göre oy kullanırlar. Çoğunluk oluşumu için hayati öneme sahiptirler. Destekleri, birçok kararın alınmasında temeldi.</p>	<p>Konuşmalar, komite çalışmaları ve seçim bloklarının oluşumu. Olaylar ve tartışmalardan etkilenen gelişen görüşleri, çoğu zaman büyük anayasa tartışmalarının sonuçlarını belirledi.</p>
--	-----------------------	---	--

Başarılar, Çelişkiler ve Önemi; Ulusal Meclis'in iki yıl süren ve Fransa'nın ilk yazılı anayasasını hazırlamaya yönelik çabaları, olağanüstü bir yaratıcılık ve büyük zorluklarla dolu bir dönemi temsil etmiştir. 1791 Anayasası kısa ömürlü olmuş olsa da, Eski Rejim'den köklü bir kopuşu simgelemekte ve hem Fransız hem de dünya tarihinde kalıcı etkiler bırakacak ilkeleri tesis etmiştir. Ancak aynı zamanda içsel çelişkilerle dolu bir belgeydi ve kendi harekete geçirdiği devrimci güçleri dizginlemekte başarısız oldu.

Ulusal Meclis'in Kalıcı Başarıları; Halk Egemenliğinin Tesis Edilmesi: En önemli başarı, egemenliğin kralda değil, ulusta olduğu ilkesinin yazılı hale getirilmesiydi. Bu, ilahi hak despotizmini resmen sona erdiren ve meşru siyasi otoritenin, halkın ortak iradesinden doğduğunu teyit eden devrimci bir beyanattı. Bu irade, seçilmiş temsilciler aracılığıyla hayata geçirilmeliydi.¹⁵¹

Bireysel Hakların Güvence Altına Alınması: İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi aracılığıyla Ulusal Meclis, özgürlük, mülkiyet, güvenlik, zulme karşı direnme, hukuk önünde eşitlik, ifade ve inanç özgürlüğü gibi "doğal ve devredilemez" hakları ilan etti. Anayasanın önsözü olan bu bildirge, modern liberal demokrasilerin temel metinlerinden biri haline gelmiş ve küresel insan hakları söylemini derinden etkilemiştir.¹⁵²

Kuvvetler Ayrılığına Giriş: Aydınlanma düşüncesine, özellikle Montesquieu'nun fikirlerine dayanarak, yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden bağımsız biçimde ayrılmıştır. Bu uygulamanın amacı, yetki birikimini önlemek ve mutlakiyetçi yönetim

¹⁵¹ "Declaration of the Rights of Man and of the Citizen," Élysée.fr.

¹⁵² Michael P. Fitzsimmons, *The Forgotten Constitution: The Origins, Realization, and Legacy of the French Constitution of 1791* (Oxford: Oxford University Press, 2025), 45.

tecrübesinden kaynaklanan despotizm endişelerine karşı koruma sağlamaktı. Yazılı Anayasa Hazırlanması: Resmî ve yazılı bir anayasanın hazırlanıp kabul edilmesi, Fransız bağlamında devrim niteliğinde bir başarıydı. Bu, kişilere değil, yasalara dayanan bir hükümete bağlı kalma taahhüdünü ve keyfi otoritenin sınırlandırılmasını gösteriyordu. Ayrıca devletin rasyonel temeller üzerine inşa edilmesine imkân sağladı. Bu gelişme, Fransa ve Avrupa'da anayasal yönetim alanında bir ilki temsil etti.¹⁵³

Ulusal Birliğin Sağlanması ve Rasyonelleştirme: İç gümrük engelleri, feodal ayrıcalıklar ve Eski Rejim'in karmaşık ve örtüşen yetki alanları kaldırıldı. Yeni birleştirilmiş vilayet sistemi, idari rasyonelleşmeye katkı sağladı ve ulusal birlik duygusunu güçlendirdi.

1791 uzlaşmasının temel çelişkileri ve sınırlamaları; Haklar Bildirgesi'nin evrensel dili ("insanlar özgür ve eşit haklarla doğar ve öyle kalır") ile anayasanın önemli bir kısmı seçme hakkından mahrum bırakması arasında belirgin bir çelişki mevcuttu. Daha önce açıklandığı gibi, mülkiyet esaslı kriterlere göre "aktif" ve "pasif" vatandaşlar arasında ayırım yapılması, yetişkin erkeklerin yaklaşık üçte birini ve tüm kadınları siyasi katılımdan dışladı. Bu durum, bildirilen evrenselliğin pratikteki dışlayıcılığı ile burjuva karakterli çoğunluğun halk demokrasisine dair endişelerini gözler önüne serdi. Böylece, dışlanmış kesimlerde hoşnutsuzluk arttı ve eşitliğe yönelik daha radikal talepler için ideolojik bir zemin oluştu. Bu da sonraki devrimci evreleri besleyen temel bir itki haline geldi.¹⁵⁴

Monarşinin Kırılganlığı; XVI. Louis başkanlığındaki anayasal monarşi kurma girişimi temelden sorunluymuştu. Geleneksel yetkilerine ve dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı olan kral, ulusal iradeye tabi anayasal bir hükümdar rolünü büyük ölçüde kabul etmeye yanaşmadı. Haziran 1791'de Varennes'e kaçma girişimi, kralın devrime açık karşıtlığını net biçimde ortaya koydu. Anayasayı isteksizce kabul etmesi, doğası gereği istikrarsız bir yürütme organı ortaya çıkardı. Kralın dengeleyici bir unsur olarak kullanılması öngörülen

¹⁵³ Michael P. Fitzsimmons, *The Forgotten Constitution: The Origins, Realization, and Legacy of the French Constitution of 1791* (Oxford: Oxford University Press, 2025), 39.

¹⁵⁴ "Constitutional Monarchy," in *History of Western Civilization II*, Ch. 22.4: Constitutional Monarchy, Lumen Learning, accessed June 14, 2025, <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/constitutional-monarchy/>.

veto hakkı, zamanla sürekli çatışma ve kralın devrimi engellediğine dair suçlamaların kaynağı oldu.¹⁵⁵

Bölücü Dini Uzlaşma; Kiliseyi devlete tabi kılan ve din adamlarına bağlılık yemini dayatan Ruhbanlar Sivil Anayasası, Fransız toplumunda derin ve kalıcı bir bölünmeye yol açtı. Bu, çok sayıda din adamı ile dindar Katolik halkı yabancılaştırdı ve devrime karşı aktif muhalefete yöneltti. Bu dini çatışma, köklü inançlara ve geleneksel kurumlara merkezi ve akılcı reformlar dayatma çabalarının ne kadar zor olduğunu gösterdi. Aynı zamanda karşı-devrim için güçlü bir birleşme noktası sağladı.¹⁵⁶

“Devrimi Bitirme” Hedefinin Başarısızlığı; Birçok ılımlı milletvekilinin 1791 Anayasası’nın devrimci isyanı sonlandıracak istikrarlı bir düzen getireceğine dair umutlarına rağmen, bu hedefe ulaşamadı. Anayasanın içerdiği tavizler, yapısal gerilimleri ve çözülmemiş meseleler – özellikle monarşinin konumu ve halk katılımına yönelik sınırlamalar – siyasal ajitasyonun ve radikalleşmenin devamına neden oldu. Anayasa, yalnızca bir yıl dayanabildi; 10 Ağustos 1792 Ayaklanması onu devirdi, monarşi kaldırıldı ve Birinci Fransız Cumhuriyeti ilan edildi.¹⁵⁷

Meclisin Rolü: Devrimci Akımlarla Başa Çıkma; Ulusal Meclis’in anayasa yapım süreci, devrimci akımların tehlikeli sularında sürekli bir yolculuk gibiydi. Tackett’in çalışmasında belirttiği gibi, Meclis’in üyeleri çoğu zaman değişken siyasi görüşlere sahip olduklarından, Meclis hem düzen ve istikrar arzusu hem de Cordeliers gibi siyasi kulüplerin ve Jakobenlerin bazı kesimlerinden gelen radikal taleplerin baskısı arasında bir denge kurmak zorundaydı. Aynı zamanda asalet ve din adamları sınıfından gelen muhafazakâr direnişle, kralın ikircikli tutumuyla ve halk hareketlerinin öngörülemez gücüyle yüzleşmek zorundaydı. Bu nedenle Meclis, bir yandan Eski Rejimi aktif olarak ortadan kaldırmaya ve yeni ilkeler oluşturmaya çalışan bir devrim aracı, öte yandan doğrudan kontrolü dışındaki olaylara tepki veren bir yapıydı. Sivil Din Adamları Anayasası gibi kararları zaman zaman gerilimleri artırırken, Haklar Bildirisi gibi diğer

¹⁵⁵ Constitutional Monarchy,” in *History of Western Civilization II*, Ch. 22.4; *he Civil Constitution of the Clergy*, Tom Richey, originally adopted 12 July 1790; published online via Tom Richey’s site ca. 2014 (accessed June 14, 2025), https://www.tomrichey.net/uploads/3/2/1/0/32100773/the_civil_constitution_of_the_clergy.pdf

¹⁵⁶ *he Civil Constitution of the Clergy*, Tom Richey, originally adopted 12 July 1790; published online via Tom Richey’s site ca. 2014 (accessed June 14, 2025), https://www.tomrichey.net/uploads/3/2/1/0/32100773/the_civil_constitution_of_the_clergy.pdf

¹⁵⁷ “Constitution of 1791,” *Fiveable Library*, accessed June 14, 2025, <https://library.fiveable.me/key-terms/ap-euro/constitution-of-1791>.

kararlar devrim kazanımlarını sağlamlaştırmayı ve meşrulaştırmayı amaçlıyordu. Meclisin aynı anda hem devrimi doğuran hem de onun tarafından şekillendirilen bir aktör olması, rolünün karmaşıklığını anlamak açısından temel niteliktedir.¹⁵⁸

Anayasa sürecine dair belgeler, tarihsel yorumlarla ayrıntılı bir şekilde etkileşim kurmayı mümkün kılar. Furet'nin devrimci ideolojinin bağımsız gücüne yaptığı vurgu, Meclisin ulusal egemenlik ve doğal haklar gibi soyut ilkelere bağlılığında destek bulur; hatta bu ilkelerin uygulanması toplumsal bölünmelere yol açsa bile. Öte yandan, geciktirici veto hakkı ya da aktif/pasif yurttaş ayrımı gibi pragmatik uzlaşmalar, ideolojinin vekillerin siyasi hesaplarıyla ve sosyal-ekonomik arka planlarıyla şekillendiğini gösterir. Bu da, 1789-1791 dönemini burjuva çıkarlarının pekiştirildiği bir süreç olarak yorumlayan Marksist yaklaşımların bazı yönlerine meşruiyet kazandırır.

Tackett'in, vekiller arasında devrimci zihniyetin evrimini konu alan tezi, Meclisin ilk reformist hedeflerinden daha radikal anayasal yeniliklere yönelmesini anlamaya katkı sunar. Vekiller devrimsel deneyimin etkisiyle dönüşüme uğramış ve bu sürece karşılık vermişlerdir. Ortaya çıkan anayasa sadece sınıfsal bir çıkarın ya da uç bir ideolojinin ürünü değil, tüm bu etkenlerin Meclis potasında karmaşık bir etkileşim sonucu şekillenmesidir.¹⁵⁹

Meclis Üzerine Notlar ve 1791 Anayasası; Fransa'ya sürdürülebilir bir siyasi istikrar sağlama konusunda tam bir başarısızlık olmuştur. Nitekim, bu anayasa bir yıldan kısa bir süre içinde resmen feshedilmiştir. Ancak uzun vadeli mirası inkâr edilemeyecek kadar derindir. Zira bu anayasa, "Avrupa'da ve dünyada anayasal yönetime doğru hareketin öncüsü" olmuştur. Halk egemenliği, temel hakların güvence altına alınması, kuvvetler ayrılığı ve yazılı bir anayasa ile yönetilen ulus-devlet kavramı gibi ilkeler, Fransız siyasetinin sonraki gelişimini çeşitli rejimler boyunca şekillendiren temel değerler hâline gelmiş ve 19. ile 20. yüzyıllar boyunca dünya genelindeki anayasal hareketlere ilham vermiştir. Özellikle İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, insan hakları tarihindeki en önemli belgelerden biri olmaya devam etmektedir. 1791 Anayasası, Fransız Devrimi'nin ilkelerini yazıya dökmüştür ve belki de en az bunun kadar önemli olan bir husus olarak, "değişim hakkını meşrulaştırmıştır". Böylece, siyasi yapının kökten yeniden düzenlenmesinin insan iradesi ve aklıyla mümkün olabileceği düşüncesini

¹⁵⁸ ¹⁵⁸ François Fourier ve Denis Richet, Fransız Devrimi, Beşir El-Sıbai'nin çevirisi (Şam: Suriye Genel Kitap Kurumu, 2012), 160.

¹⁵⁹ Albert Soboul, Fransız Devrimi Tarihi, George Koussa'nın çevirisi (Beyrut: Dar Al-Farabi, 1989), 192.

yerleştirmiştir. Bu anayasa, 1789-1791 dönemindeki kazanımları sağlamlaştırmak ve bir “devrimsel duraklama” kurmak isteyen, çoğunluğu burjuva kökenli bir meclisin girişimi olarak görülebilir. Ancak, süregelen çelişkiler ve devrimci güçlerin dizginlenemeyen ivmesi, bu duraklamayı sürdürülemez kılmış ve daha fazla radikalleşmeye yol açmıştır.

Ulusal Meclis içinse, Etats-Généraux’dan Ulusal Kurucu Meclis’e uzanan süreç, başlı başına devrimci bir eylem olmuştur ve bu, vekillerin anayasa yapma kararlılığını pekiştiren Tennis Kortu Yemini ile taçlanmıştır. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, yeni düzenin ideolojik temel taşı dökülmüş; ulusal egemenlik ve temel insan haklarını ilan etmiştir. Ardından gelen 1791 Anayasası, tek meclisli bir yasama organı, kuvvetler ayrılığı ve seçilmiş yetkililer sistemini içeren anayasal monarşi düzeni kurmuştur. Ancak, kamu haklarına bağlılık, etkin vatandaş ve pasif vatandaş ayrımı gibi unsurlar nedeniyle zedelenmiştir; bu ayırım, oy kullanma hakkını mülkiyet şartına bağlamıştır. Öte yandan, Ruhanîler Sivil Anayasası, kalıcı bir dinsel bölünmeye yol açmış; kralın Varennes’e kaçıışı ise XVI. Louis’in yeni anayasal çerçeveye temelde uyumsuz olduğunu ortaya koymuştur. Bu etkenler, siyasi kulüplerin ve halk hareketlerinin baskılarıyla birleşerek, anayasanın kısa vadede uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Ancak, kısa ömürlü olmasına rağmen, Ulusal Meclis’in 1789-1791 yılları arasındaki anayasa yapıcı faaliyeti, yalnızca Fransa’nın değil, dünyanın tarihini geri dönülmez biçimde değiştirmiştir. Bu çalışma, “kurucu bir başarısızlık” olarak görülse de, paradoksal biçimde çok uzun vadeli ve etkili bir başarıya dönüşmüştür. Meclisin şekillendirdiği ilkeler ve gündeme getirdiği yönetim, vatandaşlık ve haklara dair sorular, sonrasında hem Fransız hem de dünya siyasal söyleminde merkezi bir yer edinmiştir. Özellikle Haklar Bildirgesi, liberal ve demokratik hareketler için bir ölçüt olmaya devam etmiştir. Hakların yazılı hâle getirilmesi ve ulusal egemenliğe dayalı temsili bir hükümet kurulması çabası –ilk uygulaması sorunlu olsa da– silinemez bir örnek teşkil etmiştir. Hatta sonraki Fransız anayasaları –gerici dönemlerden çıkanlar bile– 1789-1791 mirasıyla hesaplaşmak zorunda kalmıştır. Ulusal Meclis’in tecrübesi, devrimci bir anayasa yapım sürecinin büyük karmaşıklıklarına dair derin bir ders niteliğindedir. Bu tecrübe, özellikle meşruiyetini yitirmiş bir eski rejimin (bu durumda monarşi) unsurlarıyla, temel olarak zıt ilkelere dayanan yeni bir yapının uzlaştırılmaya çalışıldığı durumlarda, yeni bir istikrarlı sistem inşa etmenin olağanüstü zorluklarını gözler önüne sermektedir. Meclisin yaşadığı mücadeleler, devrimci idealizm ile siyasi pragmatizm arasındaki içsel gerilimleri, kriz dönemlerinde kurumsal tasarımın karşılaştığı zorlukları ve toplumsal dönüşümün çoğu

zaman öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu da Ulusal Meclis'in anayasa yapma çabasını, siyasi dönüşüm dinamiklerini ve meşru, etkili bir yönetime ulaşma mücadelesini anlamak için her zaman geçerli bir vaka çalışması hâline getirmektedir.

2.2. İkinci Aşama (1792-1795)

Devrimin ikinci aşaması, monarşinin tamamen tasfiye edildiği ve radikal siyasal dönüşümlerin yaşandığı bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu süreçte hem iç dinamikler hem de dış savaşın etkisiyle devrim, daha sert ve ideolojik bir boyuta evrilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile sonuçlanan bu köklü değişimin arka planını şu başlıklar altında detaylandırmak mümkündür.

2.2.1. Monarşinin kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve XVI. Louis'nin idamı

Fransız monarşisinin çöküşü, yavaş yavaş aşınarak değil; 1792 yılının çalkantılı ikinci yarısına sıkışan hızlı ve şiddetli bir yıkılış şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönem, Fransız Devrimi'nde belirleyici bir kopuşu temsil etmekte olup, siyasi rotanın geri dönüşsüz biçimde reformdan kralın öldürülmesine evrildiği bir döneme işaret eder. Olayların hızlanmasında, dış savaşın baskısı ile içerdeki radikalizmin yarattığı çift yönlü gerilim etkili olmuş; bu patlayıcı karışım, 10 Ağustos 1792 Devrimi tarafından körüklenmiştir. Bu halk ayaklanması yalnızca monarşiyi felce uğratmamış; aynı zamanda 1791 yılında oluşturulan kırılğan anayasal yönetim çerçevesini paramparça ederek, fiili iktidarı yasama organından Paris'in radikal sokaklarına taşımıştır. Birinci Fransız Cumhuriyeti'nin ilanı yalnızca bir yasama kararnamesiyle değil, kralın yargılanması ve idamıyla mühürlenmiştir. Bu eylem; siyasi, hukuki ve aynı zamanda son derece simgesel bir nitelik taşımış — monarşinin kurucu şahsiyetinin ortadan kaldırılmasıyla, monarşi ilkesinin bütünüyle yok edilmesi ve yeni cumhuriyetin eski kralının kanıyla kutsanması amaçlanmıştır.¹⁶⁰

Her ne kadar devrim 1789'dan beri sürmekte olsa da, monarşinin kaderini belirleyen kritik dönemeç, Kral XVI. Louis'nin Haziran 1791'de Varennes'e kaçma girişimi olmuştur. Kralın yakalanarak küçük düşürücü bir şekilde Paris'e geri getirilmesi, halkın kalan güvenini tamamen sarsmış ve kralın istekli bir ortak olarak yer aldığı reforme

¹⁶⁰ Doyle, The Oxford History, 188-191.

edilmiş bir devlet modeline dayalı anayasal monarşiyi esasen uygulanamaz hâle getirmiştir.¹⁶¹ Bu andan itibaren Louis, devrimin esiri hâline gelmiş ve kaderi, devrimci projenin varlığıyla doğrudan ilintili olmuştur.¹⁶² Bu dönemin anlatımı, tarihçiler için merkezi bir tartışma alanı olmuştur. Klasik Marksist yorumlar — Georges Lefebvre ve Albert Soboul'un ortaya koydukları gibi — devrimi cumhuriyete doğru iten süreçte sınıf mücadelesinin ve halk kitlelerinin (sans-culottes) baskısının rolünü vurgulamaktadır.¹⁶³ Buna karşılık, François Furet ve William Doyle gibi revizyonist tarihçiler, siyasi kültür, ideoloji ve olayların tesadüfi niteliği üzerinde durmuş; teröre doğru gidişin kaçınılmaz olmadığını, aksine belirli siyasi kararların ve olağanüstü koşulların ürünü olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁶⁴

Savaş kararı, devrimin radikal seyrini hızlandıran dönüm noktası olmuştur. 20 Nisan 1792'de Yasama Meclisi, Jacques Pierre Brissot¹⁶⁵ gibi isimlerin önderlik ettiği Girondin kanadının da desteklediği¹⁶⁶ bir adımla Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Girondinlerin motivasyonları karmaşıktı: Savaşın ulusu devrim etrafında birleştireceğine, kralın karşı-devrimci eğilimlerini açığa çıkaracağına ve Fransa'ya özgürlük ideallerini tüm Avrupa'ya yayma fırsatı sunacağına inanıyorlardı. Ancak savaş, planlandığı gibi gitmedi. Birçok aristokrat subayın göç etmesiyle zayıflayan Fransız ordusu, başlangıçta bir dizi küçük düşürücü yenilgi yaşamıştır. Bu askerî başarısızlık, iç politikada ciddi sonuçlar doğurdu. Paris'te korku ve güvensizlik atmosferini pekiştirdi; özellikle Avusturya doğumlu Kraliçe Marie Antoinette'in de içinde bulunduğu bir "Avusturya Komitesi"nin savaş çabalarını baltalamak ve düşmana yardım etmek üzere aktif biçimde çalıştığı yönündeki radikal söyleme itibar kazandırdı.¹⁶⁷

¹⁶¹ "Monarchy Falls," *Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution*, Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University, accessed June 16, 2025, <https://revolution.chnm.org/exhibits/show/liberty--equality--fraternity/monarchy-falls>.

¹⁶² Louis XVI," *Encyclopaedia Britannica*, last modified May 29, 2024, accessed June 16, 2025, <https://www.britannica.com/biography/Louis-XVI>.

¹⁶³ Georges Lefebvre, *The Coming of the French Revolution*, trans. R. R. Palmer; new intro. by Timothy Tackett (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015), 62.

¹⁶⁴ Albert Soboul, *The Sans-Culottes: The Popular Movement and Revolutionary Government, 1793–1794*, trans. Remy Inglis Hall (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981), 102.

¹⁶⁵ Encyclopaedia Britannica Online, s.v. "Girondin," *Encyclopaedia Britannica*, Inc., accessed June 16, 2025, <https://www.britannica.com/topic/Girondin>.

¹⁶⁶ Girondiler, Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkan bir siyasi partinin üyeleridir. Partiye bu isim verilmesinin nedeni, örgüt liderlerinin çoğunun Girond bölgesinden gelmesidir.

¹⁶⁷ Peter McPhee, *Liberty or Death: The French Revolution* (New Haven: Yale University Press, 2016), 154-156.

Kralın tutumu ise bu şüpheleri daha da derinleştirdi. Meclis tarafından kabul edilen önemli kararnameleri veto etti; bunlar arasında karşı-devrimci din adamlarına yönelik tedbirler ve Paris'i savunmak amacıyla başkent yakınlarında 20 bin bölgesel Ulusal Muhafız'dan (Fédérés) oluşan bir kamp kurulmasına ilişkin plan da vardı. Paris'teki mahalleler (sections) ve siyasî kulüpler, bu vetoları ve popüler Girondin bakanların görevden alınmasını ihanetin açık kanıtı olarak yorumladı. Girondinlerin kralın sadakatini sınamak amacıyla başlattıkları savaş, radikallerin gözünde onun ulusun düşmanı olduğunu kanıtladı.¹⁶⁸

Tam bu güvensizlik ve yaklaşan askerî felaket ortamında Brunswick Bildirisi yayımlandı. 25 Temmuz 1792'de, istilacı Avusturya-Prusya ordusunun komutanı ve Braunschweig Dükü Charles William Ferdinand tarafından ilan edilen bu bildiri, sonuçsuz bir gözdağı şaheseri olarak tarihe geçti. Çoğunlukla Fransız göçmenler tarafından kaleme alınmıştı ve müttefiklerin, XVI. Louis'yi tam yetkileriyle yeniden tahta çıkarma niyetini ilan ediyordu. Ayrıca, savaş sırasında esir alınacak herhangi bir Ulusal Muhafız üyesinin isyancı olarak cezalandırılacağı tehdidinde bulunuyordu. En ünlü paragrafında, Tuileries Sarayı'na saldırı düzenlenmesi veya kraliyet ailesine “en ufak bir şiddet veya hakaret” gösterilmesi hâlinde, müttefiklerin Paris'i “askerî infaz ve topyekûn yıkıma” maruz bırakacakları belirtiliyordu.¹⁶⁹¹⁷⁰

Bildirinin haberi 1 Ağustos'ta Paris'te dolaşmaya başladı ve etkisi hızlı ve derin oldu. Geleneksel tarih yazımı, Brunswick Bildirisi'nin felaket niteliğinde ters etki yarattığını; Paris halkını öfkelenirdiğini, 10 Ağustos Ayaklanması'nın doğrudan fitilini ateşlediğini savunur. Bildiri, kralın Fransa düşmanlarıyla işbirliği yaptığına dair “kesin kanıt” olarak görülmüş, devrimcilerin en kötü korkularını doğrulamış ve onu devirmek için birleşmelerine yol açmıştır. Kral ve kraliçenin metni yayımlanmadan önce gizlice görüp onayladıklarının daha sonra ortaya çıkması, monarşik siyasetin özündeki yıkıcı yanlış hesaplamayı açıkça göstermektedir.

Buna karşılık, özellikle tarihçi Elizabeth Cross'un çalışmaları, bildirinin etkisine dair daha incelikli bir okuma sunmaktadır. Bu revizyonist yaklaşım, belgenin isyanın başlıca nedeni olmaktan çok, önceden var olan radikal inançları güçlendiren bir onay işlevi gördüğünü öne sürer. Parisli radikallerin — özellikle Jakobenler ve isyancı Paris

¹⁶⁸ Schama, *Citizens*, 605.

¹⁶⁹ Doyle, *The Oxford History*, 185-187.

¹⁷⁰ Schama, *Citizens*, 609-611.

Komünü liderlerinin — odağı, bildiriden çok önce “iç düşman” olarak kralın üzerine yoğunlaşmıştı. Paris’in bazı bölgeleri, ağustos ayı başlarında kralın tahttan indirilmesini talep etmekteydi. Bildiri, monarşinin devrilmesi yönündeki iradeyi doğurmadı; aksine, önceden titizlikle planlanmış bir eylem için tartışmasız ve uygun bir gerekçe sağladı. Bu durum, ılımlıların temkin çağrılarını engelleyerek radikal duruşu pekiştiren değerli bir propaganda malzemesi işlevi gördü. Bazı çevrelerde tepkiler yalnızca öfke değil, alay ve küçümsemeyi de içeriyordu. Bu da birçok devrimcinin bildiriye planlarını değiştiren korkutucu bir tehdit olarak değil, benimsedikleri kraliyet ihaneti anlatısını abartılı ve sahte bir biçimde doğrulayan bir unsur olarak gördüklerini gösterir. Böylece, nedensel vurgu, dışsal bir tetikleyiciden ziyade, anayasal monarşinin sona erdirilmesi gerektiğine önceden karar vermiş olan Paris’in bölümleri ve kulüplerinin iç siyasî dinamiklerine kayar.¹⁷¹

10 Ağustos Ayaklanması, yaz aylarının krizlerinin şiddetli bir doruk noktasıydı. Bu, kendiliğinden gelişen bir isyan değil; Paris’in devrimci Komünü tarafından planlanmış, taşradan gelen Ulusal Muhafız birliklerindeki (fédérés) deneyimli subaylar ile Paris mahallelerinin radikal savaşçıları sans-culottes tarafından yürütülen örgütlü bir saldırıydı. 9 Ağustos gecesi, isyancı Paris Komünü şehir yönetiminin kontrolünü ele geçirdi. Ertesi sabah, yaklaşık yirmi bin silahlı devrimciden oluşan bir kuvvet Tuileries Sarayı’na doğru yürüdü.¹⁷²

Saray, kralın kişisel korumasını oluşturan yaklaşık 950 sadık İsviçre Muhafızı paralı askeri ve sadakati belirsiz birkaç yüz Ulusal Muhafız tarafından savunuluyordu. Kalabalık ilerledikçe, XVI. Louis’in danışmanları direnişin beyhude olduğuna onu ikna ettiler. Bunun üzerine, kral ailesiyle birlikte sarayı terk ederek yakınlardaki Yasama Meclisi salonuna sığındı.¹⁷³ Kralın ayrılması, İsviçre Muhafızlarını imkânsız bir durumun ortasında bıraktı. Ardından kanlı bir çatışma patlak verdi. Disiplinli ve kararlı olan İsviçre Muhafızları, başlangıçta saldırganları püskürttüler; ancak sayıca üstün kuvvetler tarafından sonunda aşıldılar. Kendi kayıplarından öfkelenen devrimciler, merhamet göstermediler. Muhafızların çoğu sarayda, bahçelerinde veya şehir içinde kaçmaya

¹⁷¹ Elizabeth Cross, “The Myth of the Foreign Enemy? The Brunswick Manifesto and the Radicalization of the French Revolution”, *French History* 25/2 (2011), 188-213.

¹⁷² Lumen Learning, “The Reign of Terror,” in *World Civilizations II*, accessed June 17, 2025, <https://courses.lumenlearning.com/suny-fmcc-worldcivilization2-1/chapter/the-reign-of-terror/>.

¹⁷³ Lumen Learning, “The Reign of Terror,” in *World Civilizations II*

çalışırken öldürüldü. Olay, çoğu saray savunucusu olmak üzere binden fazla kişinin hayatını kaybettiği bir kan gölüne dönüştü.

Siyasal sonuçlar derhâl ve kesin oldu. Kraliyet ailesi meclisten alınıp Temple Hapishanesi'ne kapatıldı. Ayaklanma, iktidarda kesin bir dönüşüm anlamına geliyordu. Olayı yöneten Yasama Meclisi değildi; aksine, zafer kazanan Komün'ün fiilî rehinesi durumunda, dehşet içinde seyirci kalan bir organdı. “Kaçış oturumu”nda, çoğu ılımlı milletvekilinin meclisi terk etmesiyle, Jakobenlerin hâkimiyetindeki kalan üyeler galiplerin iradesine boyun eğdi. Monarşinin resmen askıya alınmasına, kraliyet ailesinin gözaltında tutulmasına ve en önemlisi, Fransa'nın geleceğini belirleyecek olan ve tüm erkeklerin genel oyuyla seçilecek yeni bir organ — Ulusal Konvansiyon — için seçim yapılmasına karar verildi.¹⁷⁴

10 Ağustos günü, devrimin bir biçimi diğerine karşı zafer kazandı. 1791 Anayasası'nın öngördüğü büyük ölçüde temsili, hukuki ve burjuva demokrasisi, Albert Soboul'un siyasal felsefelerini ve toplumsal bileşimlerini ayrıntılı biçimde incelediği, Paris halkının doğrudan, şiddetli ve popüler demokrasisi tarafından devrildi. O andan itibaren, Ulusal Yasama Meclisi sürekli olarak halk müdahalesi tehdidi altında yönetildi. Radikal liderler tarafından seferber edilen Paris sokaklarının gücü belirleyici olmuştu. Siyasi hedeflere örgütlü şiddet yoluyla ulaşma pratiği, sonraki devrim sürecinin yönünü belirleyen bir emsal teşkil etti; bu durum, haftalar sonra Eylül Katliamları'na ve nihayetinde Terör Dönemi'nin siyasî ikliminin oluşmasına doğrudan zemin hazırladı.¹⁷⁵

Cumhuriyetin Doğuşu: Hukuk, Sembol ve Yeni Takvim; Ulusal Konvansiyon, 10 Ağustos'un şiddetinden ve ardından gelen korku atmosferinden doğdu ve monarşinin sona erdirilmesini kurumsallaştırmak için şaşırtıcı bir hızla hareket etti. Birinci Fransız Cumhuriyeti'nin kurulması çift aşamalı bir süreçti. İlk olarak, 21 Eylül 1792'de bin yıllık monarşiyi sona erdiren hızlı ve kesin bir yasa çıkarıldı. İkinci olarak, en az bunun kadar önemli olan, kültürün yeniden icadı eylemiydi — zamanın kendisini yeniden şekillendirmeye yönelik bir girişim olarak yeni bir takvim oluşturuldu; böylece eski rejim günlük yaşamın ve kolektif bilincin dokusundan silindi.

10 Ağustos ayaklanmasıyla yetkilerini yitiren Yasama Meclisi, yeni bir cumhuriyet anayasası hazırlamak üzere bir Ulusal Konvansiyon toplanmasını

¹⁷⁴ Doyle, 2002, pp. 190–191

¹⁷⁵ Albert Soboul, Fransız Devrimi Tarihi, George Koussi çevirisiyle (Beyrut: Oueidat Publications for Publishing and Printing, 1989), s. 226.

kararlaştırdı. Bu yeni meclis, 1791 Anayasası'ndaki mülkiyete dayalı seçim sisteminden radikal bir kopuş olarak, erkekler arasında genel oyla seçilen ilk Fransız meclisi olacaktı. 21 yaş ve üzerindeki tüm Fransız erkekleri, sınıf ayrımı olmaksızın oy kullanma hakkına sahipti. Buna rağmen, demokratik bu genişlemenin karşısında seçmen katılım oranı %12'nin altında kaldı; kralcılar ve ılımlılar ya katılmadı ya da yıldırdı. Seçimler 1792'nin son Ağustos ve ilk Eylül haftalarında yapıldı; bu süreç, monarşinin düşüşü ve Paris hapisanelerindeki karşı-devrimci şüphelilerin hedef alındığı Eylül Katliamları'nın gölgesinde gerçekleşti. Böyle bir ortamda, Paris'te toplanan 749 milletvekili çoğunlukla cumhuriyetçi ve seleflerine göre çok daha radikal bir yapıya sahipti. Meclis büyük oranda avukatlar, profesyoneller ve işadamlarından — devrimin ilk dönemlerinden beri aktif olan burjuva sınıftan kişilerden oluşuyordu.¹⁷⁶

Fransız Ulusal Konvansiyonu 20 Eylül 1792'de toplandı. Büyük bir tarihî talihle, bu gün tam da Fransız ordusunun Prusyalı istilacılara karşı beklenmedik ve kesin bir zafer kazandığı Valmy Savaşı'nın gerçekleştiği gündü. Bu zaferin haberleri hızla Paris'e ulaştı ve yeni meclise büyük bir moral desteği sağladı; ulusal bir güven ve hatta ilahi bir onay hissi verdi. Bu zafer, davalarının haklılığını doğrular gibiydi ve onları kararlı adımlar atmaya cesaretlendirdi. 21 Eylül'de, Ulusal Konvansiyon'un ilk resmi oturumunda monarşi konusu ele alındı. Sonuç baştan belliydi; tartışma denilebilecek süreç kısa ve oybirliğiyle geçti; milletvekilleri arasında önceden oluşmuş bir uzlaşma vardı. Radikal Jakoben kulübü ile sıkı ilişkiler içinde olan Paris milletvekili Jean-Marie Collot d'Herbois, monarşinin kaldırılmasını önerdi ve bu öneri coşkulu alkışlarla karşılandı.¹⁷⁷ Heyecanı yatıştırma ve daha ölçülü bir tartışma çağrısı yapan girişimler hızla boşa çıkarıldı. Georges Danton'un arkadaşı Claude Basire, karar öncesi tartışma yapılmasını önerdiğinde, Anayasal Blois Piskoposu Abbé Henri Grégoire tarafından sert bir şekilde azarladı.

Grégoire'nin konuşması, meclisin ruhunu ve yeni cumhuriyetin ideolojik temelini ustalıklı yansıtıyordu: “Herkes hemfikirken neden tartışmaya gerek var? Krallar ahlaki ve maddi düzenin canavarlarıdır. Saraylar suç atölyeleri, yolsuzluk yuvaları, zorbayı

¹⁷⁶ “National Convention,” *Encyclopaedia Britannica*, last modified May 14, 2024, <https://www.britannica.com/topic/National-Convention>.

¹⁷⁷ “Excerpt from debates of the National Convention, 21 September 1792,” in *Readings in European History*, J. H. Robinson, ed., vol. II (Boston: Ginn, 1906), 446–450.

barındıran yerlerdir. Kralların tarihi milletlerin şehitlik kayıtlarıdır!”¹⁷⁸ Bu sözler, Aydınlanma felsefesinin monarşiye karşı söylemini yansıtarak, monarşiyi yalnızca kusurlu bir siyasi sistem değil, aynı zamanda ahlaki ve doğal bir sapma olarak reddediyordu. Jean-François Ducos, “10 Ağustos’ta ışık doğduğuna” işaret ederek tartışmanın anlamsız olduğunu savundu ve yasamanın meşruiyetini doğrudan halk devriminin verdiği yetkiye bağladı.

Konvansiyon bir araya gelerek öneriyi oybirliğiyle kabul etti. Resmî karar basit ama nettir: “*Ulusal Konvansiyon, Fransa’da monarşinin kaldırılmasını onaylar.*” Bu birkaç kelimeyle Fransa’da bin yılı aşkın süredir hüküm süren monarşi sona erdi. Milletvekilleri, sadece kurumların yok edilmesinin yetmeyeceğinin farkındaydı; bu kurumları ayakta tutan kültür de yıkılmalıydı. Bu düşünce, yeni bir tarih çağını başlatmak için tasarlanmış bir dizi sembolik önlemin alınmasına yol açtı.¹⁷⁹

Cumhuriyet resmen ilan edilmemiş olmasına rağmen, Konvansiyon 22 Eylül 1792 tarihinden itibaren tüm resmi işlemlerin “Fransız Cumhuriyeti’nin Birinci Yılı” olarak tarihlendirilmesine karar verdi. 22 Eylül seçimi anlamlıydı; çünkü bu tarih, sonbahar gündönümü olup gece ve gündüzün eşit olduğu bir andır ve cumhuriyetin başlatmayı amaçladığı eşitlik çağının simgesidir. Bu karar, geçmişle bilinçli ve radikal bir kopuş, tarihi yeniden başlatma girişimiydi. Bu eğilim, 1793 Ekiminde kabul edilen ve Cumhuriyetin doğum tarihi olan 22 Eylül 1792’ye geri tarihlenen Fransız Cumhuriyet Takvimi’nin oluşturulmasında kendini tam anlamıyla gösterdi. Bu takvim, derin ideolojik iddiaları olan ve daha geniş kapsamlı Hristiyanlık karşıtı hareketin temel bir ögesi olan bir projeydi. Bu hareket, Fransız hayatının tüm yönlerini Aydınlanma ilkelerine göre rasyonelleştirmeyi amaçlıyordu. Gregoryen takvimi, aziz günleri, dini bayramları ve yedi günlük haftayı — Hristiyan Pazar gününü doruk noktası olarak — içeren bu eski takvim, eski batıl inançlar ve monarşik despotizmin temel direği olarak görülüyordu. Yeni cumhuriyet vatandaşını yaratmak için, devrimciler zamanın çerçevesini yeniden şekillendirmek gerektiğine inanıyordu.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Liam Foley, “This Date in History. September 21, 1792: France Abolishes the Monarchy,” *European Royal History* (blog), September 21, 2019, <https://europeanroyalhistory.wordpress.com/2019/09/21/this-date-in-history-september-21-1792-france-abolishes-the-monarchy/>.

¹⁷⁹ Harrison W. Mark, “French Republican Calendar,” *World History Encyclopedia*, last modified October 26, 2022, https://www.worldhistory.org/French_Republican_Calendar/.

¹⁸⁰ Geri Walton, “The French Republican Calendar: How Time Was Different,” *Geri Walton* (blog), September 21, 2018, <https://www.gerivalton.com/french-republican-calendar-time-different/>.

Yeni takvim, şair Fabre d'Églantine'in de içinde olduğu bir komite tarafından tasarlanmıştı ve akıl, doğa ve onluk sistem ilkelerine dayanıyordu.

1. Yıl, her biri 30 gün olan on iki aya bölünmüştü. Aylar, Paris havzasının mevsimlerini hatırlatan, doğa ve tarım döngüsünden esinlenen şiirsel yeni isimler aldı: Vendémiaire (Bağbozumu) ve Brumaire (Sis) sonbaharda; Nivôse (Kar) ve Pluviôse (Yağmur) kışın; Germinal (Ekim) ve Floréal (Çiçeklenme) ilkbaharda; Messidor (Hasat) ve Thermidor (Sıcaklık) yazın.
2. Her ay, on günlük “onluklar” olarak adlandırılan üç haftaya bölündü. On günlük hafta sistemi, cumartesi gününü kaldırıyor.
3. Onluk günler numaralandırılmıştı (birinci, ikinci vb.). Yılın her günü, bir azizin adıyla değil, bir tohum, ağaç, çiçek, hayvan ya da tarım aracı adıyla anıldı; böylece günlük yaşam doğa ve somut emek dünyasına bağlandı.
4. Yılın sonunda kalan beş veya altı gün “Sansculottides” olarak adlandırılan ulusal bayramlardı ve erdem, deha, emek, fikir ve ödüller kutlanıyordu.¹⁸¹
5. Cumhuriyet takvimi sadece sıradan bir idari reformdan çok daha fazlasıydı. Eski rejimi kolektif hafızadan silmeyi ve yeni bir cumhuriyet bilinci yaratmayı hedefleyen kapsamlı bir projeydi.

Zamanın kendisi, insan deneyiminin temel yapısı, cumhuriyete uygun şekilde yeniden şekillendirilecekti. Takvimi mevsimlerin ve tarımın ritimlerine bağlayarak, devrimciler yeni düzenlerini evrensel ve sonsuz doğa yasaları olarak gördükleri şeye dayandırmak istediler; bu, tarihsel olarak yapay, yozlaşmış ve değişken monarşi ve din dünyasıyla keskin bir tezat oluşturuyordu.

Bu, Aydınlanma felsefesinin uygulamalı bir çerçevesi ve cesur bir girişimdi; başarısız olmasına rağmen yeni bir insanlık inşa etme çabasıydı.

2.2.2. XVI. Louis'un yargılanması ve idamı

XVI. Louis'in yargılanması, Aralık 1792 ile Ocak 1793 arasında gerçekleşmiş olup, yeni cumhuriyet için siyasi ve ideolojik bir pota işlevi gördü. Bu süreç, yasal bir dava olmaktan çok siyasi bir mücadele alanıydı; bir kişinin kaderi, devrimin gelecekteki yönünü belirleyen bir gösterge haline geldi. Yargılama, Girondinler'in yasal ve usulsel

¹⁸¹ Geri Walton, *The French Republican Calendar: How Time Was Different*.

içgüdüleri ile Montanlar'ın varoluşsal siyasi mantığını karşı karşıya getirdi. Montanlar için kralın ölümü bir ceza değil, cumhuriyetin varlığını sürdürmesi için zorunluluktur.

Bu süreci en kapsamlı şekilde inceleyen akademik çalışma, David P. Jordan'ın “*The King's Trial*” adlı eseridir; bu kitap, kralın idamına götüren yasal ve siyasi argümanları ayrıntılı olarak yeniden inşa etmektedir.¹⁸²

Ancak yargılamanın temel hukuki sorusu, kralın yargılanıp yargılanamayacağıydı. XVI. Louis, 1791 Anayasası'nı saygıyla kabul etmişti ve bu anayasa “kralın şahsının dokunulmaz ve kutsal” olduğunu açıkça belirtmekteydi. Kralın savunmasını üstlenen, etkili konuşmacı yargıç Raymond de Sèze liderliğindeki ekip bu noktayı savundu. Onlar, Ulusal Konvansiyon'un kralı yargılama yetkisinin olmadığını ileri sürdü. Anayasaya göre, vatana ihanet eden — örneğin ulusa karşı ordu yöneten — kral için öngörülen tek ceza tahttan feragat etmesiydi; bu ceza fiilen uygulanmıştı. Savunma ekibi için yasa açtı: Louis, anayasal bir kral olarak sahip olduğu dokunulmazlık nedeniyle sıradan bir vatandaş gibi yargılanamazdı.¹⁸³

Buna karşılık, Konvansiyon liderliği bu argümana halk egemenliği ilkesi ile yanıt verdi. Jean-Baptiste Mailhe tarafından sunulan Yasama Komitesi raporu, kralın dokunulmazlığının yalnızca anayasal rollerine ilişkin bir hukuki yanılsama olduğunu; kişisel suçlarının ulusa karşı geçerli olduğunu vurguladı. Daha da önemlisi, 10 Ağustos isyanının halkın egemen iradesini temsil ettiği, bu eylemin fiilen 1791 Anayasası'nı ve tüm hükümlerini iptal ettiği belirtildi. Ulusal Konvansiyon'un seçilmesiyle, millet egemenliğini tamamen yeniden kazandı ve kralın kraliyet sıfatı elinden alınarak “Louis Capet” adlı sıradan bir vatandaş olarak yargılanması meşru hale geldi¹⁸⁴.

Montanlar grubu ise bu hukuki tartışmayı tamamen reddetti ve bunu tehlikeli bir saptırma olarak gördü. Maksimilien Robespierre ve genç öğrencisi Louis Antoine de Saint-Just, güçlü konuşmalarında meselenin hukuki sınırları aştığını, varoluşsal bir siyasi meseleye dönüştüğünü savundular. Robespierre'e göre, kralın yargılanması aslında devrimin yargılanmasıdır; çünkü yargılamada masumiyet ihtimali vardır. Eğer Louis masum bulunursa, 10 Ağustos'ta onu deviren devrimciler suçlu sayılacaktır.

¹⁸² David P. Jordan, *The King's Trial: Louis XVI vs. the French Revolution* (Berkeley: University of California Press, 2004), 115.

¹⁸³ Ronald L. Hayworth, “The Inviolability Controversy in the Trial of Louis XVI”, *Journal of the Arkansas Academy of Science* 20 (1966), 112.

¹⁸⁴ Thomas Carlyle, *The French Revolution: A History. Vol. I, The Bastille* (London: G. Bell and Sons, 1902), chap.

Robespierre'e göre halk zaten o gün hükmünü vermiştir. Kral bir hukuk mahkemesinde değil, yenilmiş bir düşman olarak savaşta yargılanmaktadır ve “Konvansiyon” yargıçlardan değil, kamu güvenliğinden sorumlu devlet adamlarından oluşan bir kurumdur. Robespierre ünlü ifadesini ilan etti: “*Louis ölmeli, ki ulus yaşasın.*”¹⁸⁵ Saint-Just, felsefi açıdan daha açık ve sertti: “*Hiçbir kral masum ilan edilemez... çünkü her kral isyancı ve gaspçidir.*”¹⁸⁶ Onların tartışması hukuki bir emsal değil, yeni bir siyasi düzenin temel zorunlulukları hakkındaydı.

Louis'a yönelik resmi suçlama listesi 33 maddeden oluşuyordu ve bu maddeler 11 Aralık 1792'de Ulusal Konvansiyon'da kendisine okundu. Bu suçlamalar, onun iddia edilen ihaneti hakkında kapsamlı bir anlatı oluşturuyordu; 1789 Haziran'ında Genel Meclis'in kapatılmasından başlayarak, 22 Mart Katliamı'na karıştığı iddialarına ve en önemlisi, kaçma girişimleri ile yabancı güçlerle işbirliği yaptığı suçlamalarına kadar uzanıyordu. Suçlama, “Tiranlığını pekiştirmek ve özgürlüğü yok etmek için birçok suç işlediği” yönündeydi.¹⁸⁷ Kasım 1792'de, Tuilleries Sarayı'ndaki gizli bir odada bulunan “Demir Sandık” (Coffre-fort) keşfiyle dava iyice karmaşıklaştı. Bu sandıkta 726 belge bulunuyordu ve bunlar Louis'in kişisel ve gizli yazışmalarını içeriyordu. Mektuplar, sürgündeki aristokratlarla olan gizli ilişkileri, Mirabeau gibi önde gelen devrimci figürlere rüşvet verme girişimleri ve Avrupa krallarına gizlice müdahale çağrılarını yaptığına dair kesin kanıtlar sağladı. Bu keşiften sonra, kralın suçlu bulunması çoğunluk için kesinleşti ve geriye sadece siyasi sorular kaldı: Nasıl hüküm verileceği ve cezanın ne olacağı¹⁸⁸.

Yargılama kısa sürede, Konvansiyon'daki iki ana fraksiyon – Girondinler ve Montanlar – arasında artan bir çatışma sahnesi haline geldi. Her iki taraf da kralın suçlu olduğunda hemfikirdi ancak cezası konusunda derin ve ölümcül bir bölünme yaşandı. Bu bölünme, Louis Capet adlı adamla değil, cumhuriyetin kontrolü ve geleceği yönlendirmesiyle ilgiliydi. Bir zamanlar savaşın en açık destekçileri olan ve Yasama Meclisi'ne hâkim olan Girondinler, artık daha ılımlı ve tehlikeli bir konuma geldiler. Kralın idamının birleşik monarşi Avrupa'sının öfkesini tetikleyip Fransa'yı

¹⁸⁵ Maximilien de Robespierre, *Œuvres complètes*, Tome IX: Discours, 4e partie (septembre 1792–27 juillet 1793), éd. Marc Bouloiseau et al. (Paris: Presses universitaires de France, 1958), 129-130.

¹⁸⁶ Maximilien, *Œuvres complètes*.

¹⁸⁷ Joseph Trapp, *Proceedings of the French National Convention on the Trial of Louis XVI* (London: Printed for J. Debrett, 1793), 59.

¹⁸⁸ Madame de Staël, *Considerations on the Principal Events of the French Revolution*, ed. Aurelian Craiutu (Indianapolis: Liberty Fund, 2008), 337–338,

kazanılmayacak daha geniş bir savaşa sürüklemesinden korkuyorlardı. En önemlisi, bu idamın, Paris'teki radikal rakipleri – Montanlar ve onların Komün ve Sansculottes müttefiklerine – kesin bir zafer kazandıracığından endişeliydiler. Girondinler'in destek tabanı illerdeydi ve Paris'in kalabalıklarının siyasi hakimiyetinden rahatsızdılar ve korkuyorlardı.¹⁸⁹

Yargılama sürecinde siyasi manevralarının ana unsuru, “halkın temyizi” önerisiydi; bu, sadece Paris'teki radikal milletvekilleri değil, Fransa'nın her yerindeki birincil derneklerde halkın kral hakkındaki kararı vermesini sağlayacak bir referandum olacaktı. Bu, bölgesel desteklerini kullanarak radikalleri yenmek ve kralın hayatını ve kendi siyasi etkilerini kurtarmak için hesaplanmış bir girişimdi. Montagnardlar, güçlerini Jakoben Kulübü ve Paris bölümlerinde yoğunlaştırmışlardı ve yargılamada gerçek bir devrimci anı temsil ettiler. Robespierre, Danton ve sert kalemler Jean-Paul Marat liderliğinde, kralın temyize gitmeden idamını talep ettiler. Onlara göre, idam, cumhuriyetin sağlanması, karşı-devrimin güçlü bir sembolü ve toplanma noktası olan kralın ortadan kaldırılması için mutlak bir gerekliliktir ve köklü davaya bağlılıklarını gösteriyordu.¹⁹⁰

Montagnardlar, Girondinler'in temyiz çağrılarını, bunu bir ılımlılık ya da akılcılık değil, zayıflık ve gizli bir monarşi ile cumhuriyeti bölmeyi ve Konvansiyon'un otoritesini baltalamayı amaçlayan “federalist” bir komplo olarak ustalıkla tanımladılar. Bu yargılama, cumhuriyet için iki rekabetçi vizyon arasındaki temel çelişkiyi ortaya koydu. Girondinler, ülke çapında mülk sahibi sınıfların rızasına dayanan hukuk egemenliği ve yasal usullere bağlı bir cumhuriyet savundu. Montagnardlar ise savaşın devam eden krizi ve ekonomik zorluklardan güç alarak, Paris'teki radikal öncülerin temsil ettiği bölünemez, sabit “halk” iradesine dayalı bir cumhuriyet için mücadele etti. Bu vizyonda adalet, devrimin varoluşsal hedefi olan devrimci hayatta kalmaya tabi idi. Paris, gıda sıkıntısı çeken ve istilaya maruz kalan bir kent olarak, Girondinler'in hukuki argümanları gerçeklikten ciddi şekilde kopuk görünüyordu. Montagnardlar'ın kararlı ve sert önlemler çağrısı daha güçlü, daha vatansever ve devrimci olarak algılandı. Bu nedenle yargılama, kralın mahkumiyetine katkıda bulunmakla kalmadı, aynı zamanda Girondinler'in siyasi

¹⁸⁹ Encyclopaedia Britannica Online, “Girondin.”

¹⁹⁰ Tackett, *Coming of the Terror*, 224.

izolasyonuna ve mahkumiyetine yol açarak, sadece beş ay sonra, Haziran 1793'te Konvansiyon'dan tasfiye edilmelerinin yolunu açtı.¹⁹¹

XVI. Louis'in hayatının son bölümü, yeni cumhuriyetin bilinçli ve dikkatle hazırlanmış siyasi bir oyunu oldu. İdamı, kraliyet kutsallığını iptal etmeyi ve egemenliğin nihai olarak millete devredilmesini amaçlayan felsefi ve siyasi bir bildiri olarak tasarlandı. Konvansiyon, Louis'in kaderini belirlemek için üç ana soruyu üst üste oyladı. Bunlardan ilki, Demir Sandık keşfinden sonra kesinleşmiş olan suçluluk meselesiydi. 15 Ocak'ta, Konvansiyon 693 oyla, hiç ret oyu olmadan, "Louis Capet" in kamu özgürlükleri ve devlet güvenliğine karşı komplo kurmakla suçlanmasını kabul etti; 28 milletvekili oy kullanmaktan çekindi ya da yoktu.¹⁹²

İkinci oy, Girondinler'in "halkın temyizi" önerisi üzerindeydi ve bu kritik siyasi testte 424'e karşı 287 oyla reddedildi. Bu, Girondinler için ağır bir darbe oldu ve Montagnardlar'ın olayı, iç savaşı ateşlemek için bir kraliyet komplosu olarak göstermedeki başarısını ortaya koydu. Son ve üçüncü oy, cezanın niteliği üzerinedi¹⁹³ ve 16 Ocak'ta başladı; 24 saat süren bir maraton oturumu halini aldı. 721 milletvekilinin her biri, sahneye çıkarak oyunu ve gerekçelerini yüksek sesle sundu; bu oturum Paris'teki halkın salonlarda izlediği bir kamu gösterisiydi.

Sonuç acı derecede yakın çıktı ve milletvekillerinin karşılaştığı karmaşık baskıları ortaya koydu. Sadece "idama evet" ya da "hayır" oylarını saymak yanıltıcıdır, çünkü birçok oy şartlıydı.¹⁹⁴ Tarihi anlatımlarda rakamlar biraz değişiklik gösterse de, oyların gruplar bazında bölünmesi daha net bir tablo ortaya koyar.

¹⁹¹ Encyclopaedia Britannica Online, s.v. "Girondin," accessed June 17, 2025, <https://www.britannica.com/topic/Girondin>.

¹⁹² John W. Davis, "The Lawyers of Louis XVI," *The International Lawyer* 1, no. 3 (April 1967): 354–377.

¹⁹³ Albert Soboul, ed., *Dictionnaire historique de la Révolution française* (Paris: Quadrige / PUF, 2005), s.v. "Armoire de Fer," by Grendron, 42.

¹⁹⁴ Peter McPhee, *Liberty or Death: The French Revolution* (New Haven, CT: Yale University Press, 2016), 172.

Tablo 2.5. Oylama, milletvekili sayısı ve tartışmalar

Oylama	Toplam milletvekili sayısı (yaklaşık)	Tartışma ve Fraksiyonlar Arası Uzlaşma
Doğrudan İnfaz	361	Bu grubun çekirdeği, politik bir zorunluluk olarak ölüm cezasını savunan "Montagnard" fraksiyonuydu. Onlara, kralın kuzeni Philippe Égalité gibi önde gelen figürler ve en önemlisi, kamu güvenliği ve devrimci görünmeme korkusuyla ilgili argümanlardan etkilenen merkezdeki "Ova" (La Plaine) bölgesinden çok sayıda milletvekili katıldı.
İdam	72	Bu grup, Mâle'in değişiklik önermesini (infazın ertelenmesi olasılığını tartışma çağrısı) destekleyenleri kapsıyordu ve bunlar, Ovalık bölgeden ılımlı milletvekilleri ile bazı Jirondenlerdi. İlke olarak idam cezasını kabul ettiler, ancak Avrupa'yı kışkırtmaktan kaçınmak ve siyasi durumun yatışmasına zaman tanımak umuduyla infazı ertelemeye çalıştılar.
Ölüm Cezasına Karşı (Hapis/Sürgün Cezasıyla)	288	Bu, Jirondenler fraksiyonunun, Ovalık'ın önemli bir bölümüyle birlikte, ana bloğuydu. Kralı öldürmekten daha az istikrarsızlaştırıcı olacağına inanarak, savaş boyunca hapis cezası ve ardından sürgün gibi alternatif cezalar talep ettiler.
Toplam oy sayısı	721	

İdam oyu çok az bir farkla kabul edildi — bazı tahminlere göre, şartlı oylar yeniden sınıflandırıldığında sadece bir oy farkı vardı. Bu dar çoğunluk, meclis içinde büyük bir siyasi tartışma ve derin bir bölünmeyi ortaya koymaktadır. Daha sonra yapılan bir erteleme oylaması, 380'e karşı 310 oyla reddedilerek kralın kaderi kesinleşti. 21 Ocak 1793 sabahı, XVI. Louis Temple Hapishanesi'nden alınarak at arabasıyla Paris sokaklarından geçirilirken, binlerce asker ve Ulusal Muhafız arasında ilerledi. İdam edileceği yer olan Devrim Meydanı'na (günümüzde Concorde Meydanı) varıldı.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 212.

Olayın anlatımları, kralın metaneti ve cesaretini vurgular. Saçı kesilip boynu bağlıktan sonra, idam sehпасına çıktı ve kalabalığa hitap etmeye çalıştı. Konuşmasına, "Üzerime atılan bütün suçlardan beriyim ve ölümünden sorumlu olanları affediyorum; Allah'tan, dökülecek kanların Fransa'ya asla zarar vermemesini diliyorum" sözleriyle başladı. O anda, Ulusal Muhafızlar Komutanı General Antoine Joseph Santerre, davulları çalmalarını emretti ve bu yüksek ses, kralın sözlerini bastırdı. Saat 10:22'de giyotin düştü. Cellat Charles-Henri Sanson, kesik başı kalabalığa gösterdi; kalabalık "Yaşasın ulus! Yaşasın cumhuriyet!" diye tezahürat yaptı.¹⁹⁶

XVI. Louis'in idamı, devrim için dönülmez bir kırılma noktası oldu. Siyasal olarak, Fransa Devrimi ile Avrupa monarşileri arasında herhangi bir uzlaşmayı imkânsız kıldı, Birinci Koalisyon Savaşı'nı derinleştirerek İngiltere, İspanya ve Hollanda'yı da Fransa'nın düşmanları listesine ekledi. İç politikada ise, bu idam Paris ile taşra arasındaki uçurumu derinleştirerek özellikle Vendée bölgesinde karşı-devrimci iç savaşı alevlendirdi. Devrimi radikalleştirdi, ılımlı sesleri susturdu ve Kamu Güvenliği Komitesi'nin diktatörlüğü ile ardından gelen Terör döneminin yolunu açtı.¹⁹⁷ Siyasi sonuçlarının yanında, kralın öldürülmesi derin felsefi bir eylemdi. Siyasal düşünür Michael Walzer, "The Killing of Kings and Revolution" adlı eserinde bu kavramı ayrıntılı şekilde analiz etmiştir. Walzer, basit bir suikast ile "devrimci kral ölümü" arasında ayırım yapar. İkincisi sadece bir kral olan bir adamın öldürülmesi değildir; o, monarşinin kendisini yok etmeyi amaçlayan kasıtlı, açık ve yasal bir eylemdir.¹⁹⁸

Yüzyıllar boyunca Fransız monarşisi sofistike ve kutsal temeller üzerine inşa edilmişti — "kralın iki bedeni" fikri; biri geçici, diğeri ise kralın ebedi ilahi tezahürüdür. Kral sadece bir hükümdar değil, siyasi ve dini düzenin kalbinde kutsanmış ve dokunulmaz bir figürdü.¹⁹⁹ 21 Ocak 1793 sabahı saat sekizde, eski Fransa kralı Louis Capet, eski Temple Kulesi'ndeki hapisanesinden çıkarıldı ve son yolculuğunu yapacağı araca bindi. Ulusal Muhafızlar tam donanımlı olarak seferber edildi ve Paris, olası isyanlara karşı hazırlıklı muhafızlarla dolup taşı. "Son Louis" arabadan indi ve idam

¹⁹⁶ Peter McPhee, *Liberty or Death: The French Revolution*, 100.

¹⁹⁷ History.com Editors, "French Revolution," *HISTORY*, last modified May 9, 2025, <https://www.history.com/articles/french-revolution>.

¹⁹⁸ Michael Walzer, *Regicide and Revolution: Speeches at the Trial of Louis XVI* (New York: Cambridge University Press, 1974), 4-8.

¹⁹⁹ Marisol López Menéndez, "Body and Head: Equality, Punishment, and Justice in the Decapitation of Louis XVI," *Academia.edu*, n.d., 203, accessed June 17, 2025, https://www.academia.edu/20381223/Body_and_head_Equality_Punishment_and_Justice_in_the_decapitation_of_Louis_XVI.

sehпасına doğru yürüdü. Çağdaş anlatımlara göre kalabalığa hitap etmeye çalıştı: “Efendiler, ben masumum. Kanımın Fransızların mutluluğunu artırmasını umuyorum.” Davullar sesiyle konuşması kesildi ve tören olmadan başı kesildi. Kafası gösterildiğinde, Devrim Meydanı’nda toplanan kalabalıktan sevinç sesleri yükseldi. Sonrasında ise sadece sessizlik vardı. Monarşistler bunu yas işareti olarak yorumlarken, cumhuriyetçiler Paris halkının “olgunlaşmasının” ifadesi olarak gördü. Bazıları o anı nadir bir anı parçası olarak değerlendirmek için yeni kesilen kralın kanına batırılmış mendiller elde etti. Hatta bazıları kendilerini boğarak intihar etti; bir kadın boğazını kesmişti ve idam tarafından gölgelenmişti. Monarşistler, kralın son sözlerini hemen kullanarak Louis’in ölümünü Mesih’inkiyle eşdeğer kıldı ve bu da kralın ikinci bir acı çekişi olarak yorumlanmasına yol açtı; kral aşağılanarak öldü ancak halkını kurtarmak için fedakârlık yaptı. O zamanlar bile birçok kişi için Louis ilahiydi ve hükümdarlığının bir kutsallığı vardı.²⁰⁰

Burada, “kralın iki bedeni” görüşüne karşı halkın cevabı gelir: Kral, halkına zulmeder ve zarar verirse, halk onu iki kere öldürebilir. Bu, kralın ilahi olmaktan çıkarıldığı, yaptığı her şeyin mutlak doğru ve halk tarafından itaat edilmesi gereken bir şey olduğu iddiasıyla sonuçlanır. XVI. Louis’in kamuya açık vatandaş olarak yargılanması, unvanlarından soyutlanması ve giyotinle idam edilmesi — bu yeni, akılcı ve demokratik makine, herkese eşit ceza vermek için tasarlanmıştı — devrimciler kutsallığın iptalini sembolik olarak gerçekleştirmiştir. Egemenlik ve kutsallık, kutsal kralın bedeninden ulusun bedenine aktarılmıştır. İdam, artık gücün kaynağının ne Tanrı ne de gelenekler değil, halkın iradesi olduğunu vahşice ve açıkça kanıtlamıştır. Hiç kimse, bir zamanlar Tanrı’nın yeryüzündeki seçilmiş temsilcisi olarak kabul edilen biri bile, Cumhuriyet yasalarının üstünde değildir.²⁰¹

Bu eylem, herhangi bir yasadan çok daha fazlasıyla Fransa’da yeni siyasal kültürü temellendirmiştir. İlk Cumhuriyet’in kanlı vaftizi niteliğindedir ve çarpıcılığı ile dönüştürücü gücü, gelecek kuşaklar için devrimin kavramsallaşmasını belirlemiştir.

Ve nihayetinde, Birinci Fransız Cumhuriyeti’nin kuruluşu, planlı bir anayasal evrimin sonucu değil, dış savaş, halkın radikalleşmesi ve amansız ideolojik coşkunun kesişimiyle şekillenen yoğun ve şiddetli bir süreçti. 21 Eylül 1792’de monarşinin

²⁰⁰ Menéndez, *Body and Head*, 192.

²⁰¹ Donald R. Kelley, review of *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Volume 2: The Political Culture of the French Revolution*, by Colin Lucas, *French Studies* 43, no. 3 (1991): 392, <https://doi.org/10.1086/244338>.

kaldırılması, 10 Ağustos ayaklanmasının kurumu fiilen yıkmasının ardından kaçınılmaz bir yasal prosedür olarak gerçekleşti. Ancak kralın yargılanması ve idamı, cumhuriyetin nihai, kesin ve kanlı doğuşunu mümkün kılan zorunlu, kasıtlı ve kurucu adımlardı. 1792 yazından 1793 Ocak ayına kadar yaşananlar, cumhuriyetin Kurucu Meclis'in salonlarında değil, Paris sokaklarında ve Devrim Meydanı'ndaki giyotin altında doğduğunu gösterdi. Kriz, birleştirici olmaktan çok, ulusu bölen bir savaşla başladı ve bu durum, "Montanardlar"ın ustalıklı kullandığı varoluşsal bir tehdit ortamı yarattı. Paris'i korkutup teslim olmaya zorlamayı amaçlayan Brunswick Bildirisi, bunun yerine monarşi üzerine önceden planlanmış bir saldırıya en uygun gerekçeyi sundu ve böylece kralın ihaneti anlattısını güçlendirdi. 10 Ağustos'ta gerçekleşen kralın devrilmesi, "sıradan Parislilerin" doğrudan demokrasininin, Ulusal Meclis'in temsilî demokrasisi üzerindeki kesin zaferi oldu ve devrimin geri kalanında sürecek siyasi şiddetin emsallerini oluşturdu. Yeni seçilen Ulusal Konvansiyon, bu gerilimli atmosferde hızla kralın unvanını kaldırdı ve eski rejimin dünyevi ve ruhani çerçevesini silmeyi amaçlayan yeni bir cumhuriyetçi kültür yaratmaya yöneldi. En büyük arzusu, bu amaca hizmet edecek yeni bir takvim icat etmektir.

Ancak, Louis XVI'nın yargılanması, gerçekten yeni rejimi belirleyen olay oldu. Bu süreç, yasal bir mücadele görüntüsü altında gizlenmiş siyasi bir çatışmaydı; Girondinlerin kanunlar cumhuriyeti vizyonu ile Montanardların devrimci irade cumhuriyeti anlayışı arasındaki bir çatışma. Kralın idamı, bu ikinci görüşün nihai ifadesiydi. Michael Walzer gibi düşünürlerin de ileri sürdüğü gibi, kralın öldürülmesi, kutsallığın iptaline yönelik derin bir törendi; mülkiyetin mistik aurayı yıkmayı ve egemenliği halkın bedenine devretmeyi amaçlayan aleni ve yargısal bir performanstı. İdam, geçmişle mutlak bir kopuş anlamına geliyordu; bu da eski rejimle gelecekte herhangi bir uzlaşmayı imkansız kılıyor ve devrimi, doğrudan Terör dönemiyle sonuçlanan bir aşırılık yoluna zorluyordu. Bu dönem, Fransız Devrimi'nin merkezi paradoksunu ortaya koymaktadır. Devrimciler, Aydınlanma ilkeleri olan akıl, halk egemenliği ve insan hakları adına, hemen hemen devlet terörüne başvuran bir siyasi sistem kurdular. Tarihçi David Andress'in ifade ettiği gibi, "özgürlük için amansız savaş" 1793'te Robespierre'in iktidarını sağlamlaştırmasıyla başlamadı; kralın ölümüyle sonuçlanan olaylar dizisiyle başladı. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden giyotine giden yolun ne kadar kısa olduğu kanıtlanmıştır. Fransa'da monarşinin sonu sadece bir hükümet değişikliği değildi; aynı zamanda bin yıl süren bir tarihi silme, ulusu ve halkını

yeniden inşa etmeye yönelik felaket bir girişim, soyut ilkeler üzerine kurulu yeni bir dünya yaratma çabasıydı. Bu kurucu anın şiddeti ve şoku, Fransa'nın kaderini belirlemiş ve modern dünyanın siyasi hayalinde yüzyıllar boyunca yankılanmıştır.²⁰²

2.2.3. Jakobenlerin Louis XVI'nin idamından sonra mutlak güce yükselişi

1789 Devrimi'nin içinden doğan Jakobenler (Jacobinler) kulübü, homojen bir yapı değil, köklü bir dönüşüm geçiren siyasi bir varlıktı. Başlangıçta, 1789 kazanımlarını korumaya kararlı devrimcilerin geniş bir topluluğunu temsil ediyordu ve iç dinamikleri, devrimin radikalleşmesini yansıtıyordu. Zamanla, ideolojik farklılıklar genişledi ve daha ılımlı Girondinler ile radikal Montanardlar (Dağcılar) arasında bir bölünmeye yol açtı. 1793'e gelindiğinde, "Jakoben" terimi büyük ölçüde Montanardların (Dağcılar) eşanlamlısı haline geldi: merkezîyetçi ve bölünmez bir cumhuriyet vizyonuna sahip, Paris'in alt sınıf devrimcileri (sans-culottes) ile karmaşık ama sıkı bir ittifaktan güç alan sol kanat radikal bir fraksiyon. Bu fraksiyonun mutlak iktidara yükselişi, modern tarihin en tartışmalı ve çatışmalı dönemlerinden birini temsil eder. Bu dönemin tarihi, derin ve sürekli bir bölünmeyi yansıtır. Marksist tarihçiler Albert Soboul ve selefi Georges Lefebvre gibi "klasik" ya da "koşullara bağlı" okul, Jakoben diktatörlüğü ve Terör dönemini, cumhuriyetin karşı karşıya kaldığı varoluşsal krizlere karşı vahşi ama gerekli bir tepki olarak yorumlar. Bu perspektife göre, Terör, yabancı istilası ve iç ayaklanmanın kaynağından doğan devrimi düşmanlarından korumaya yönelik savunma amaçlı bir araçtı. Buna karşılık, François Furet ve Patrice Gueniffey gibi "revizyonist" okulun savunucuları, Terör'ün sadece koşullara verilen bir tepki olmadığını, aynı zamanda devrimin mantığından kaynaklanan ideolojik bir sonuç olduğunu ileri sürerler.²⁰³ Bazıları, Terör'ün tohumlarının 1789'da, muhalefetin şeytanlaştırıldığı ve devletin zor kullanarak ideal bir toplumu yeniden şekillendirme arzusunun hakim olduğu politik kültürde atıldığına inanır.²⁰⁴

Modern araştırmalar bu tartışmayı zenginleştirmiştir. Tarihçiler Timothy Tackett gibi duyguların, özellikle "korcu bulaşıcılığı" ve devrimci seçkinler arasında güven

²⁰² David Andress, *The Terror: The Merciless War for Freedom in Revolutionary France* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005), 148-151.

²⁰³ Ross Wolfe, "Classical Revolutionary Historiography and Revisionist Endeavors," *The Charnel-House* (blog), March 13, 2016, https://thecharnelhouse.org/2016/03/13/classical-revolutionary-historiography-and-revisionist-endeavors/#_ftn33.

²⁰⁴ François Furet, *The French Revolution: 1770-1814*, trans. Antonia Nevill (Oxford, UK: Blackwell, 1996), 129.

eksikliğinin şiddete itici güç olduğunu vurgulamıştır. Paul Hanson ise, federalist devrimleri inceleyerek, ana çatışmayı halk egemenliğinin tanımı ve uygulanması üzerine bir mücadele olarak yeniden şekillendirmiştir.²⁰⁵

Öncelikle Jakobenlerin 1793'te iktidara yükselişine yardımcı olan kriz dönemini anlayalım. 1793 yılı, varlığı bile şüpheli bir cumhuriyetin doğuşuna tanıklık etti. Kralın Ocak ayında suikasta uğraması, Avrupa'nın eski düzeniyle uzlaşma olasılığını yerle bir etti ve hem içeriden hem de dışarıdan güçlü bir düşman koalisyonunu harekete geçirdi. Sonraki aylarda devrimi ezme tehdidinde bulunan bir dizi kriz yaşandı ve aşırı bir endişe ve şüphe ortamı yarattı. Bu tehlikenin ortasında Jakobenler, yalnızca radikal ve katı liderliklerinin ülkeyi kurtarabileceğini savunarak güçlerini pekiştirdiler.²⁰⁶ Jakobenlerin Ocak 1793'ten Temmuz 1794'e kadar iktidara yükselişinin kronolojisi şu şekildedir;

Tablo 2.6. Jakobenlerin Ocak 1793'ten Temmuz 1794'e kadar iktidara yükselişinin kronolojisi

Tarihi	Olay	Olayın Sonuçları
Jan 1793	Louis XVI'nın idamı (10 Ocak)	Avrupa muhalefetini harekete geçirir; Jironenler ve Yakupenler arasındaki ayrılığı derinleştirir.
Feb 1793	Fransa, Britanya ve Hollanda Cumhuriyeti'ne savaş ilan eder; 300.000 kişilik bir askere alma kararnamesi çıkarır.	Savaşın yayılması, kıta çapında bir çatışmaya yol açar; zorunlu askerlik ise iç isyanların başlıca tetikleyicisi haline gelir.
Mar 1793	Vendeé'de savaşın patlak vermesi; Devrimci Mahkeme'nin kurulması (10 Mart); Neerwinden'deki yenilgi (18 Mart); Gözetim Komiteleri'nin kurulması (21 Mart).	İç savaşın, askeri yenilginin ve terörün ilk araçlarının ortaya çıkışının tam bir fırtınası.
Apr 1793	General Dumouriez'nin iltica etmesi (5 Nisan); Kamu Güvenliği Komitesi'nin kurulması (6 Nisan); Jironenlerin Marat'ı	Askeri ihanet Jironenlerin itibarını zedeler; Kamu Güvenliği Komitesi bir savaş hükümeti olarak kurulur;

²⁰⁵ Paul McGarr, "The French Revolution: Marxism versus revisionism," *International Socialism* 2:80 (September 1998), accessed June 17, 2025, <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/1998/isj2-080/mcgarr.htm>. <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/1998/isj2-080/mcgarr.htm>.

²⁰⁶ Tackett, *Coming of the Terror*, 243.

	suçlaması (12 Nisan); Marat'ın beraat etmesi (24 Nisan).	Jirondenlerin popüler Yakupenlere karşı saldırısı şaşkıncu bir şekilde ters teper.
May 1793	Federalist Devrim Lyon'da başlar (29 Mayıs); Paris'te Jirondenlere karşı isyan başlar (31 Mayıs).	Bölgesel direnişin Paris'teki radikalizme karşı başlaması; Jirondenlere karşı son saldırının başlatılması.
Jun 1793	Jironden milletvekillerinin Konvansiyon'dan tasfiyesi (2 Haziran); federalist isyanların yayılması.	Mountainardların Konvansiyon'un kontrolünü ele geçirmesi; tasfiyenin geniş çaplı bölgesel bir isyana yol açması.
Jul 1793	Marat'ın Charlotte Corday tarafından suikaste uğraması (13 Temmuz); Robespierre'in Kamu Güvenliği Komitesi'ne seçilmesi (27 Temmuz).	Marat devrimci bir şehit haline gelir; Robespierre'in girişi, Fransız Komünist Partisi'nin radikalleşmesinin bir göstergesidir.
Aug 1793	Kitlesele Kurtuluş Kararnamesi (23 Ağustos).	Ulusal savaş için genel seferberlik ilan edildi, bu Yakupenlerin temel bir politikasıydı.
Sep 1793	"Terör günlük düzen" (5 Eylül); Şüpheliler Yasası kabul edildi (17 Eylül).	Terör resmen bir devlet politikası olarak benimsendi ve toplu tutuklamalar yasallaştırıldı.
Oct 1793	Jironden liderlerinin idamı (31 Ekim).	Başlıca Yakupen siyasi rakipleri fiilen ortadan kaldırıldı.
Dec 1793	14 Ventöse Yasası	Kam Güvenliği Komitesi'nin elinde tüm hükümet yetkisini merkezileştirerek diktatörlüğün yasallaştırılmasına yol açar.
Mar 1794	Hébertistlerin İdamı.	Demokratik Sosyalist Parti (DSDP), aşırı sol muhalefeti yok eder.
Apr 1794	Dantoncuların İdamı.	Hristiyan Sosyalist Parti, sağdaki ılımlı ("hoşgörülü") muhalefeti ortadan kaldırır.

Jun 1794	Yüce Varlık Festivali (8 Haziran); 22 Prairial Yasası (10 Haziran).	Robespierre'in ideolojik projesi zirveye ulaşır; yasal işlemlerin neredeyse tamamen ortadan kalktığı "Büyük Terör" başlar.
Jul 1794	Robespierre'in Düşüşü (9 Thermidor/27 Temmuz).	Hükümet içindeki muhalefet, terörün mimarını devirmek ve Yakupen diktatörlüğünü sona erdirmek için birleşir.

Louis XVI'nın 21 Ocak 1793'teki idamı bir dönüm noktasıydı. Avrupa krallıklarını dehşete düşürdü; İngiltere Başbakanı William Pitt bunu “dünyanın gördüğü en korkunç ve en iğrenç eylemi” olarak tanımladı. Buna karşılık, başlangıçta Avusturya ve Prusya'dan oluşan Fransa karşıtı ittifak hızla genişledi. Şubat ayında Fransa, Britanya Krallığı ve Hollanda Cumhuriyeti'ne savaş ilan etti ve kısa sürede İspanya, Portekiz, Napoli ve Kutsal Roma İmparatorluğu ile çatışmaya girdi.²⁰⁷

1792'deki sınırlı çatışma, kıtaya yayılan geniş çaplı bir savaşa dönüştü ve genç cumhuriyet “yakın bir tehdit” olarak kabul edildi. 1792 sonlarında Valmy ve Jemappes zaferleriyle elde edilen beklenmedik başarılar ardından, Fransız orduları 1793 baharında bir dizi utanç verici yenilgiye uğradı. Girondinlerin savunduğu hızlı zafer umudu boşa çıktı. Fransızların Hollanda Cumhuriyeti'ne yönelik işgali başarısız oldu ve 18 Mart 1793'te Avusturya ordusu Neerwinden Muharebesi'nde Fransızlara ağır bir darbe indirerek Belçika'dan çekilmelerine zorladı.²⁰⁸

Bu askeri felaket, Paris'te sarsıcı bir siyasi ihaneti de beraberinde getirdi. 5 Nisan'da, 1792 zaferlerinin kahramanı olan Fransız general Charles François Dumouriez, ordusunu Paris'e yönlendirip Konvansiyon'u devirmeyi başaramayınca Avusturyalılara sığındı. Dumouriez, Girondinlerin siyasi müttefiki olduğundan, ihaneti onların itibarına ağır bir darbe oldu. Jakobenler bu olayı, Girondinlerin en iyi ihtimalle yetersiz, en kötü ihtimalle devrime ihanet eden hainler olduklarının kanıtı olarak kullandılar ve generalin ihanetini, artan fraksiyonlar arası çatışmada güçlü bir silah haline getirdiler.²⁰⁹

1792 sonlarında elde edilen ani başarıların ardından Fransız orduları 1793 baharında ciddi yenilgiler aldı. Girondinlerin savunduğu hızlı ve kesin zafer vaadi boşa

²⁰⁷ Harrison W. Mark, “War of the First Coalition,” *World History Encyclopedia*, last modified April 18, 2023, accessed June 17, 2025, https://www.worldhistory.org/War_of_the_First_Coalition/.

²⁰⁸ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 201.

²⁰⁹ Hilaire Belloc, *Danton: A Study* (New York: Charles Scribner's Sons, 1899), 210.

çıktı. Hollanda Cumhuriyeti'ne yönelik Fransız işgali başarısız oldu ve 18 Mart 1793'te Avusturya ordusu Neerwinden Savaşı'nda Fransızları yenerek Belçika'yı terk etmelerine neden oldu. Bu askeri yenilgiler, Paris'te siyasi ihaneti derinleştirdi. 5 Nisan'da, 1792'deki zaferlerin kahramanı olan General Charles François Dumouriez, ordusunu Paris'e yönlendirme ve Konvansiyon'u devirmeyi başaramayınca Avusturyalılara sığındı. Dumouriez, Girondinlerin siyasi müttefiki olduğundan, ihaneti onların güvenilirliğine ağır bir darbe vurdu. Jakobenler, bu olayı Girondinlerin en iyi ihtimalle yetersiz, en kötü ihtimalle devrime ihanet eden hainler olduklarının kanıtı olarak kullandılar ve generalin ihaneti, artan fraksiyonlar arası mücadelede etkili bir araç oldu.²¹⁰

Vendée'de Karşı-Devrim; Cumhuriyet orduları dış saldırılar karşısında sarsılırken, Fransa'nın içinde derin bir yara açıldı. Mart 1793'te, Vendée bölgesinde geniş çaplı bir köylü ayaklanması patlak verdi.²¹¹ Bu sadece yerel bir isyan değildi; hızla kapsamlı bir iç savaşa, örgütlü ve dirençli bir karşı-devrime dönüştü.²¹² Doğrudan tetikleyici faktör, Şubat ayında Ulusal Konvansiyon'un sınırdaki orduları güçlendirmek için 300 bin asker seferber etme kararıydı. Vendée köylüleri için bu ulusal zorunlu askerlik, onları vatanlarından uzaklaştıran devrimci politikalar zincirindeki son hakaretti. Çatışmanın kökleri derindi ve belki de önceden öngörülebilirdi; çünkü Vendée, Katolik inancında sıkı sıkıya bağlı geleneksel bir bölgeydi. Devletin denetimine giren din adamlarını düzenleyen Medeni Din Anayasası'na ve yemin etmeyi reddeden "isyancı" din adamlarının sürgün edilmesine şiddetle karşı çıkmıştı. Kralın idamı dehşetle karşılandı, kilise topraklarının satışı ise özellikle kent burjuvazisini zenginleştirerek kent ile kırsal arasındaki uçurumu derinleştirdi. Din adamlarına ve yerel soylularına bağlılıkla, "Tanrı ve Kral" sloganıyla süslenmiş bayraklar altında savaşan isyancılar "Katolik Kraliyet Ordusu"nu kurdular. Başlangıçta etkileyici başarılar elde ettiler; bölgede az sayıdaki cumhuriyet garnizonunu yok ettiler, Maçikül gibi önemli şehirleri ele geçirdiler — burada yüzlerce cumhuriyetçi öldürüldü — ve on binlerce kişilik bir ordu topladılar.²¹³

Vendée Savaşı, hükümeti dış cepheden çekilmek zorunda bırakan, hayatta kalma mücadelesi veren acımasız ve varoluşsal bir çatışmaydı. İç ve dış durum kötüleşirken,

²¹⁰ Belloc, *Danton*, 211.

²¹¹ Irwin Halfond, "War in the Vendée," *EBSCO Research Starters: History*, accessed June 18, 2025, <https://www.ebsco.com/research-starters/history/war-vendee>.

²¹² Cody Totten, *Civil War in the Vendée: The Perpetuation of Brutality During the French Revolution* (HIST 3163 Paper, University of Oklahoma, April 4, 2016), 2.

²¹³ Halfond, *War in the Vendée*.

bunlar yetmiyormuş gibi, 1793 ilkbahar ve yazında üçüncü bir kriz patlak verdi. Paris'teki Girondin milletvekillerinin siyasi tasfiyesinin ardından, Girondin destekçisi eyalet kentlerinde bir dizi ayaklanma başladı. Lyon, Bordeaux, Marsilya, Caen gibi bölgelerde patlak veren bu “Föderalist Devrimler” Jakobinlerin hâkim olduğu Ulusal Konvansiyon’a doğrudan bir meydan okumaydı. Bu mücadele sadece Paris'teki iktidar mücadelesine tepki değildi; Fransa Cumhuriyeti'nin doğasına dair köklü bir anlaşmazlığın şiddetli zirvesiydi. Tarihçi Paul Hanson'ın da belirttiği gibi, Jakobinler ile Girondinleri bölen temel mesele “Egemenlik sahibi halkın kim olduğu ve egemenliğini nasıl kullandığı” idi. Eyaletlerden destek alan Girondinler, Parisli radikallerin orantısız nüfuzundan korkuyordu. Sans-culottes hareketiyle ittifak yapan Jakobinler ise bölünemez, birleşik bir cumhuriyeti savunuyor; yerinden yönetim hareketini — küçümseyerek “federalizm” olarak adlandırdıkları — ulusu zayıflatmaya ve parçalamaya yönelik bir ihanet komployu olarak görüyor, bunun “Cumhuriyetçi Feodalizm”e yol açacağını ve devrimi kesin çöküşe sürükleyeceğini düşünüyorlardı.²¹⁴

2 Haziran'daki Girondinlerin Konvansiyon'dan tasfiyesi, bu siyasi tartışmayı açık bir isyana dönüştüren kritik dönüm noktası oldu. Kaçan Girondin liderleri, başkentteki “kaosçu” Jakobinlere karşı destek toplamak için eyaletlere kaçtı. Bu isyanları öncelikle bölgesel burjuvazi ve yerel yönetim yetkilileri yönetiyordu; Paris'in merkezi otoritesinden memnun değillerdi. Föderalist kentler asla hükümet merkezi için birleşik askeri bir tehdit oluşturacak şekilde koordinasyon sağlayamadılar, ancak Jakobinler isyanı ciddi bir tehlike olarak gördü. Özellikle Toulon sahil kentindeki durum kaygı vericiydi; burada isyancılar limanı İngiliz donanmasına açarak fiilen düşmana ana deniz üssü ve gemilerini teslim ettiler. Bu eylem Jakobinlerin en derin korkularını doğruladı: Föderalist devrim sadece meşru bir siyasi protesto değil, yabancı güçler ve yerel kraliyetçilerle işbirliği içinde cumhuriyeti içeriden yıkmaya yönelik geniş kapsamlı bir karşı-devrimin ayrılmaz parçasıydı.²¹⁵

Gironde'un tasfiyesi ve Jakobinlerin yükselişi; 1793 yılının başlarında birbiriyle iç içe geçmiş tüm bu krizler, Gironde grubunun kaderini az çok belirlemişti. 1792'de Avusturya'ya karşı savaşın en önde gelen savunucuları olarak, 1793 yılındaki askerî yenilgilerin sorumluluğu artık onların omuzlarındaydı. Ekonomide liberal ilkelere bağlı

²¹⁴ Paul R. Hanson, *The Jacobin Republic under Fire: The Federalist Revolt in the French Revolution* (University Park: Pennsylvania State University Press, 2003), 33-57.

²¹⁵ Paul R. Hanson, *The Jacobin Republic Under Fire: The Federalist Revolt in the French Revolution* (University Park: Pennsylvania State University Press, 2003), Chapter 3.

kalmaları ve fiyat kontrollerine karşı çıkmaları, enflasyonun hızla yükseldiği ve gıda kıtlığının yaşandığı bir dönemde “basit Parisliler”in gözünde onları son derece nefret edilen bir konuma getirdi. Maksimilien Robespierre gibi figürlerin önderlik ettiği Jakobenler, bu askerî başarısızlık ile ekonomik hoşnutsuzluğu ustalıklarla kullanarak rakiplerini zayıf, yetersiz ve halkın ihtiyaçlarından kopuk kişiler olarak gösterdi.²¹⁶

İlkbahar boyunca Konvansiyon’da iktidar mücadelesi giderek şiddetlendi. Nisan ayında Girondenciler, Jakobenlerin radikal gazetecisi ve halkın sevgilisi Jean-Paul Marat’yı Devrim Mahkemesi’ne sevk ederek büyük bir stratejik hata yaptılar. Bu girişim ağır şekilde geri tepti. 24 Nisan’daki Marat davası, Jakobenler için siyasî bir zafer oldu; Marat beraat etti ve destekçilerinin coşkulu alkışları eşliğinde mahkeme salonundan omuzlarda çıkarıldı. Bu başarısız dava, Girondencilerin siyasî zayıflığını ve Paris’teki radikal muhaliflerinin sahip olduğu muazzam halk desteğini açıkça ortaya koydu.²¹⁷

Mayıs ayında, askerî durumun kötüleşmesiyle birlikte Girondenciler son bir umutsuz hamle yaparak kontrolü geri almaya çalıştılar. Paris Komünü ve radikal fraksiyonlar tarafından Konvansiyon’a karşı planlandığı iddia edilen komploları soruşturmak üzere On İki’ler Komitesi’ni kurdular. Radikaller bunu savaş ilanı olarak gördüler. 26 Mayıs’ta Robespierre, Jakoben Kulübü’nde yaptığı güçlü bir konuşmayla halkı Konvansiyon’daki “yozlaşmış milletvekillerine” karşı ayaklanmaya çağırdı. Bu gelişmeler 31 Mayıs’ta doruğa çıktı ve 2 Haziran 1793’te patlama noktasına ulaştı. On binlerce silahlı sans-culotte ile Paris Komünü’ne sadık Ulusal Muhafız askerleri, Ulusal Konvansiyon binasını kuşattı ve toplarını doğrudan salona çevirdi. Bu büyük baskı altında Konvansiyon teslim oldu ve 29 önde gelen Girondenci milletvekilinin ve iki bakanın tutuklanmasına oy verdi. Bu ayaklanma, devrimin en radikal kanadı için “kesin bir zafer” anlamına geliyordu ve Gironde fraksiyonunu fiilen ortadan kaldırdı. Bu kriz, Ulusal Konvansiyon’daki muhalefeti ezdi ve bütün yetkiyi Montagnard’ların eline verdi, böylece Jakoben diktatörlüğünün önünü açtı. 1793 yılı krizleri yalnızca radikalleşmenin zeminini hazırlamakla kalmadı, aynı zamanda Jakobenlere, rakiplerini ortadan kaldırmak ve

²¹⁶ Mark, *Fall of the Girondins*.

²¹⁷ Catholic Textbook Project, “Triumph of the Jacobins: June 2, 1793,” *Catholic Textbook Project*, May 30, 2019, accessed June 19, 2025, <https://www.catholictextbookproject.com/post/triumph-of-the-jacobins-june-2-1793>.

devrim üzerinde mutlak kontrol kurmak için gerekli siyasî meşruiyet ve halk desteğini de sağladı.²¹⁸

Çöküşün eşiğindeki bir Cumhuriyet karşısında, yeni iktidarı ele geçiren Jakobenler, 1793 yılı krizlerine yalnızca yanıt vermekle yetinmedi; bunun yerine, devlet inşası için radikal ve eşi benzeri görülmemiş bir projeye giriştiler. “Devrimci hükümet” adını taşıyan, son derece merkezî, güçlü ve sert bir yönetim biçimi kurdular; bu yapı, yetkiyi merkezileştirmek, ulusun kaynaklarını seferber etmek ve her türlü muhalefeti sistematik biçimde ortadan kaldırmak amacıyla tasarlanmıştı. Bu devrimci devlet, üç temel kurum üzerine inşa edildi: Devrim Mahkemesi, Kamu Selameti Komitesi ve kapsamlı “Şüpheliler Yasası”. Bu kurumlar birlikte, daha sonra Terör Dönemi’nin itici gücüne dönüşecek bütünleşik bir sistem oluşturdu.

Paris’teki Devrim Mahkemesi, Jakobenlerin Jirondenler üzerindeki kesin zaferinden önce, 10 Mart 1793’te kuruldu; ancak kısa sürede onların ustalıklı benimsediği radikal mantığı yansıttı. Mahkemenin kurulması, askeri yenilgiler ve içerdeki hain korkusu karşısında, 1792 Eylül’ünde yaşanan düzensiz hapisane katliamlarının tekrarlanmasını önleme arzusuyla doğrudan bağlantılıydı. Konvansiyon’daki radikaller, devlet kontrolü altında resmî bir siyasî adalet aracının gerekliliğini savundu. Kuruluşunu destekleyen ünlü bir konuşmasında Georges Danton amacını şu sözlerle özetledi: “*Halkın sertleşmesini önlemek için biz sert olalım.*”²¹⁹

Mahkeme, devletin siyasî düşmanlarına karşı kullanacağı bir silah olarak tasarlanmıştı. Kurulduğu andan itibaren istisnai bir nitelik taşıyan bu mahkemenin görevi, siyasî suçluları, devrim karşıtı faaliyetlerde bulunmakla suçlananları, vatan hainlerini ve Cumhuriyet’e düşman sayılan her türlü fiili yargılamaktı. Yapısı, siyasî güvenilirliği ve yargılama hızını sağlamak üzere kurgulanmıştı. Ulusal Konvansiyon, yargıçları, jüri üyelerini ve savcuyu doğrudan atıyor, böylece iktidardaki fraksiyona sadakati garanti altına alıyordu. En önemlisi, kararları kesin olup temyiz edilemiyor, bu da sanıkları temel hukukî güvencelerden yoksun bırakıyordu. Başlangıçta Antoine Fouquier-Tinville gibi savcılarının etkisi altında mahkeme, sorgulamalar ve tanık dinlemeler gibi bazı usulî unsurları korudu. Ancak Terör yoğunlaştıkça bu usuller giderek aşındı. Aşırı radikaller, yavaş işleyişinden ve bazen kimi kişileri (örneğin Marat) beraat ettirmesinden şikâyet etti.

²¹⁸ Alan Woods, “1793, Rise and Fall of the Jacobins,” *The Communist*, July 13, 2009, accessed June 19, 2025, <https://communist.red/1783-jacobins/>.

²¹⁹ Boone, *Revolutionary Tribunal*.

Jakobenlerin iktidarı sağlamlaştırmasının ardından mahkemenin infaz kapasitesi büyük ölçüde arttı; amacı, belirgin suçları cezalandırmaktan, varsayılan düşmanları ortadan kaldırmaya dönüştü. Bu dönüşüm, ünlü 22 Prairial Yasası (10 Haziran 1794) ile zirveye ulaştı; bu yasa, sanığın avukat tutma hakkını kaldırdı ve jüri kararını iki ihtimale indirdi: beraat ya da idam. Böylece mahkeme, Terör'ün merkezî yargı mekanizması ve binlerce Jakoben Cumhuriyeti düşmanını giyotine taşıyan bir "konveyör bandı" hâline geldi.²²⁰

Devrim Mahkemesi yeni hükümetin yargı kılıcı ise, Kamu Selameti Komitesi (*Comité de salut public*) onun siyasî silahıydı. Ulusal Konvansiyon tarafından 6 Nisan 1793'te kurulan bu komite, Neerwinden yenilgisi ve General Dumouriez'in ihaneti sonrasında ortaya çıkan kriz atmosferine doğrudan bir yanıtı. Başlangıçtaki görevi, hükümetin icraatlarını denetlemek ve hızlandırmakla yükümlü küçük bir savaş hükümeti olarak ulusun iç ve dış düşmanlara karşı savunmasını sağlamaktı. İlk üç ay boyunca Georges Danton ve yandaşları komiteye hâkim oldu; bunlar ılımlı bir siyaset izleyerek devrimci fraksiyonlar arasında uzlaşma sağlamaya çalıştılar. Ancak artan askerî krizi kararlılıkla yönetememeleri, kritik bir yeniden yapılanmaya yol açtı. 10 Temmuz 1793'te komite yeniden düzenlendi ve Danton yeniden seçilmedi.²²¹ Onun dışlanması, daha radikal bir yapı ve gündeme geçişin dönüm noktası oldu. Bu dönüşüm, 27 Temmuz'da Maximilien Robespierre'in komiteye seçilmesiyle tamamlandı. Robespierre ile Louis Antoine de Saint-Just ve Georges Couthon gibi diğer katı Jakobenlerin etkisi altında komite, Fransa'nın fiilî güçlü yürütme organına dönüştü. R. R. Palmer'in klasik eseri *The Twelve Who Ruled*, bir yıl boyunca devrimin kaderini ellerinde tutan bu on iki adamın toplu portresini sunar.²²²

Komitenin yetkileri son derece genişledi ve kapsamlı hâle geldi. Savaş çabasını yönetti, generalleri atadı ve görevden aldı. Devlet bürokrasisini kontrol etti, kamu düzenini sağladı, orduların ve sivillerin ikmalini organize etti. Devrim Mahkemesi üzerinde de fiilî hâkimiyet kurarak yargıçlarını ve jüri üyelerini atadı; kardeş komitesi olan Kamu Güvenliği Komitesi aracılığıyla ise devletin polis ve istihbarat işlevlerini yönetti. Bu yetki yoğunlaşması, 14 Frimaire Yasası (4 Aralık 1793) ile resmen kayıt altına

²²⁰ Furet, *The French Revolution*, 159-167.

²²¹ Purcell, Aaron D. "Danton versus Robespierre: The Quest for Revolutionary Power." *University of the Cumberland's History Department Journal*. September 8, 2017. Accessed June 19, 2025. <https://web.archive.org/web/20170908221348/http://www.ucumberland.edu/downloads/academics/history/vol6/AaronPurcell94.html>.

²²² R. R. Palmer, *Twelve Who Ruled: The Year of Terror in the French Revolution* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 159.

alındı; bu yasa, 1793 tarihli demokratik anayasayı askıya aldı ve hükümeti “barış sağlanana kadar devrimci” ilan etti. Böylece Kamu Selameti Komitesi’ne Fransa üzerinde neredeyse diktatoryal bir kontrol verilmiş, tüm yetkiler ellerinde toplanmış ve Terör Dönemi’nin en etkili itici gücü hâline gelmişti.²²³

Devrimci hükümetin üçüncü dayanağı, 17 Eylül 1793’te kabul edilen Şüpheliler Yasası (*Loi des suspects*) idi. Bu kararname, yaygın biçimde, Terör’ü resmen başlatan yasama düzenlemesi olarak görülür; siyasî kuşkuyu devlet politikası hâline getirmiş ve kitlesel tutuklamalar için hukukî gerekçeyi sağlamıştır.²²⁴ Yasa, 5 Eylül’de “Terör’ü günlük yönetim biçimi hâline getirin” talebiyle Konvansiyon’u basan Paris’in radikal kesimlerinin baskılarına yanıt olarak çıkarılmıştır.²²⁵

Yasanın en ürkütücü yönü, “şüpheli” kavramına son derece muğlak ve geniş bir tanım getirmesiydi. Bir kişi, belirli bir suç fiili nedeniyle değil; kimliği, sözleri ya da yapmadığı eylemler sebebiyle tutuklanabilirdi. Yasa, “davranışları, ilişkileri, beyanları ya da yazılarıyla, istibdadın ya da federalizmin destekçisi ve özgürlüğün düşmanı olduklarını gösteren” kişileri hedef alıyordu. Bu muğlak ifade, neredeyse herkesi kapsayabilecek bir genişlikteydi. Kararnamede ayrıca eski soylular ve aileleri, göçmen ajanları, görevine iade edilmeyen eski devlet memurları özellikle belirtilmişti. Daha da önemlisi, yerel otoritelerden “vatandaşlık belgesi” (*certificat de civisme*) alamayanlar ya da “devrime sürekli sadakatini göstermeyenler” de hedef alınmıştı.²²⁶ Bu yasa yalnızca muhalefeti suç saymakla kalmıyor; tarafsızlığı ve ilgisizliği de suç hâline getiriyordu. Mart ayında kurulmuş olan yerel “Gözetim Komiteleri” (*Comités de surveillance*) ise kendi yetki alanlarındaki şüpheliler listelerini hazırlamak ve tutuklama emirleri çıkarmak yetkisine kavuştu.²²⁷

Bu bağlamda devasa bir tutuklama dalgası oldu. Paris hapisanelerindeki mahkûm sayısı hızla arttı; ülke genelinde yüz binlerce vatandaş hapsedildi. Bu yasa uyarınca tutuklanan toplam kişi sayısına dair tahminler 200 binden 500 binin üzerine

²²³ McPhee, *Liberty or Death*, 203.

²²⁴ “The Journée of 10 August 1792,” *Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution*, accessed June 19 2025, <https://revolution.chnm.org/d/417/>.

²²⁵ Michael Kennedy, *The Jacobin Clubs in the French Revolution, 1793–1795* (New York: Berghahn Books, 2000), 73–75.

²²⁶ Lee Baker, “Entry Title” in *Encyclopedia of the Age of Political Revolutions and New Ideologies, 1760–1815*, ed. Gregory Fremont-Barnes (Westport, CT: Greenwood Publishing Group, 2007), 397.

²²⁷ James Maxwell Anderson, *Daily Life During the French Revolution* (Westport, CT: Greenwood Publishing Group, 2007), 227–228.

kadar değişmektedir. Şüpheliler Yasası, “koru salgınının” kurumsallaşmasının son aşaması olarak, herhangi bir vatandaşın ihbar edilip hapse atılabildiği bir toplum yarattı; böylece, Cumhuriyeti tüketen şüphe ve güvensizlik sarmalını besledi.²²⁸

Jakoben iktidarının son ve en önemli aracı ise, 23 Ağustos 1793’te ilan edilen genel zorunlu askerlik (*levée en masse*) idi. Bu, basit bir askerî celp uygulaması değil; Jakobenlerin birleşik yurttaşlık ve yurtseverlik anlayışlarıyla yakından bağlantılı, savaş için ulusal çapta devrimci bir seferberlik konseptiydi. Ünlü kararnameye göre, o andan itibaren ve Cumhuriyet’in düşmanları topraklarından tamamen atılana dek, tüm Fransızlar orduların hizmetinde olacaktı. 18 ile 25 yaş arasındaki sağlıklı ve bekar erkekler orduya alınırken, kapsam bununla sınırlı değildi; nüfusun her kesimi için belirlenmiş görevler vardı. Evli erkekler silah üretip ikmal malzemelerini taşıyacak; kadınlar çadır, askerî üniforma dikecek ve hastanelerde hizmet verecek; çocuklar eski ketenden elyaf üretecek; yaşlılar ise meydanlara çıkarak savaşçıları yüreklendirecek, krallara karşı nefret ve Cumhuriyet’in birliği çağrılarını yapacaktı.²²⁹

Bu, Jakobenlerin tüm demografik ve maddi gücü seferber etmeyi amaçlayan, kapsamlı bir “toplumca savaş” politikasıydı. Savaşın seyrini değiştirmek için pratik bir zorunluluktan; ertesi yılın sonuna kadar Fransız ordularının saflarına bir milyondan fazla asker katılmış, böylece daha küçük fakat profesyonel Koalisyon ordularını ezme stratejisinin uygulanması mümkün olmuştu. Bununla birlikte, bu politika Jakoben ideolojisinin derin bir ifadesiydi: Her vatandaşın, merkezi devlet otoritesinin emri altında, kolektif kurtuluşa katkı sağlama yükümlülüğü bulunan, tek ve birleşik bir ulus fikri. Askerî terör, siyasî terörün karşılığı olarak işlev görüyor; her ikisi de Cumhuriyet’i birleştirmeyi ve devrimci hükümetin zorlayıcı gücü aracılığıyla onu arındırmayı amaçlıyordu.²³⁰

Jironenler muhalefeti ortadan kaldırıldıktan ve devrimci hükümetin güçlü mekanizması kurulduktan sonra, Jakobenler, entelektüel ve politik liderleri Maximilien Robespierre öncülüğünde, Fransa’yı kurtarmak ve yeniden inşa etmek üzere harekete geçti. 1793 yazından 1794 yazına kadar süren bu dönem, Jakobenlerin nüfuzunun zirvesi

²²⁸ Jean Tulard, *La France de la Révolution et de l’Empire* (Paris: Presses universitaires de France, 1995), 139.

²²⁹ Donald Greer, *The Incidence of the Terror During the French Revolution: A Statistical Interpretation* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935), 110–140.

²³⁰ War of the First Coalition,” *World History Encyclopedia* timeline entry for 23 Aug 1793, accessed June 20 2025, https://www.worldhistory.org/timeline/War_of_the_First_Coalition/.

olup, devrimin ideallerini katı ve korkutucu bir mantıkla gerçekleştirmeye çalıştıkları dönemdi. Bu dönem “Terör Dönemi” olarak anılır; Jakobenlerin devlet şiddetini sistematik olarak kullanarak “erdemli cumhuriyet” inşa etmeye, halkın radikal katılımını seferber etmeye ve cesur bir kültürel dönüşüm projesi yürütmeye çalıştıkları bir evredir.²³¹

Terör Dönemi’ni anlamak için öncelikle onu harekete geçiren ideolojiyi kavramak gerekir. Bu ideolojiyi, en güçlü ve tutarlı şekilde Maximilien Robespierre temsil etmiştir. Hayranları arasında, sade yaşam tarzı ve devrim davasına sarsılmaz bağlılığı nedeniyle “Erdemli” (*L’Incorruptible*) olarak anılan Robespierre, Jakoben hareketinin en önde gelen siyasi figürüydü.²³² Kamu Selameti Komitesi’nin en etkili sözcüsü olarak, Ulusal Konvansiyon ve Jakoben Kulübü’ndeki konuşmaları, Jakoben felsefesinin en güçlü beyanlarını içeriyordu. Robespierre’in siyaset anlayışı, özellikle Jean-Jacques Rousseau’nun toplumsözleşme, “genel irade” ve daha önce birinci bölümde ele aldığımız sivil erdem kavramlarından derin şekilde etkilenmişti.²³³ Ona göre devrimin nihai amacı sadece siyasal değişim değil, ahlaki yenilenmeydi. O, “erdemli cumhuriyet” inşa etmeye çalışıyordu; eşitlik, yurttaşlık bilinci ve genel ahlak ilkeleri üzerine kurulu bir toplum; bireylerin kendi çıkarlarını ulusun çıkarlarının önünde tutmadığı bir düzen. Robespierre’in vizyonunda, eski rejimin tüm düşük eğilimleri — bencillik, açgözlülük, kibir — yeni cumhuriyetçi erkeğin erdemleriyle değiştirilecekti: dürüstlük, vatanseverlik ve kamu yararına adanmışlık.²³⁴ Ancak bu “ütopyacı” veya idealist görüşün karanlık bir sonucu vardı. Cumhuriyet erdemini alanıysa, muhalifleri tanım gereği ahlaksızlık ve yolsuzluğun ajanlarıydı. 1793 krizinin ortasında, Robespierre manik bir evrensel görüş geliştirdi; dünyayı “erdemli halk” ve nefret dolu düşmanları olarak ikiye böldü. Bu bakış açısı, meşru siyasal muhalefete yer bırakmıyordu; fikir ayrılığı, ahlaki yozlaşma ve ihanetin kanıtıydı.²³⁵

²³¹ David Andress, *The Terror: The Merciless War for Freedom in Revolutionary France* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005), 178-181.

²³² “Robespierre overthrown in France, July 27, 1794,” *History.com*, accessed June 20, 2025, <https://www.history.com/this-day-in-history/july-27/robespierre-overthrown-in-france>

²³³ Thomas M. Keefe, "Review of *The Jacobin Republic 1792–1794; The Thermidorean Regime and the Directory 1794–1799*," *The History Teacher* 20, no. 1 (1986): 131–133.

²³⁴ Richard Bienvenu, *The Ninth of Thermidor* (New York: Oxford University Press, 1970), 32–49.

²³⁵ J. Stewart Alverson, “Robespierre,” *EBSCO Research Starters*, 2022, accessed June 21, 2025, <https://www.ebsco.com/research-starters/history/robespierre>.

Bu inanç onu, 5 Şubat 1794'te Konvansiyon'da yaptığı ve en ünlü ve en korkunç metni olan “Siyasî Ahlak İlkeleri Üzerine” konuşmasına götürdü.²³⁶ Burada açıkça erdem ve terörü birleştirdi: “Barış zamanında halk yönetiminin kaynağı erdem ise, devrim zamanında halk yönetiminin kaynağı erdem ve terördür; erdemsiz terör öldürücüdür; terörsüz erdem ise acizdir. Terör, hızlı, sert ve esnek olmayan bir adalettir; bu nedenle erdemden doğar.” Robespierre ve onun izinden giden Jakobenler için terör, devrim ilkelerinden trajik bir sapma değil; savaş zamanında zorunlu ve mantıklı bir uygulamaydı. Bu, siyasi bedeni komplocular, monarşistler, stokçular ve “federalistler” den arındırmak için gerekli bir araçtı; çünkü bunlar erdemli bir cumhuriyetin kurulmasına engel oluyorlardı. Bu ideoloji, Kamu Selameti Komitesi'nin eylemlerine nihai ahlaki ve siyasî meşruiyet sağladı; devlet tarafından desteklenen şiddeti, acı verici bir zorunluluktan ahlakî bir görev haline dönüştürdü.²³⁷

Bu güçlü ideoloji ve yeni devletin kurumsal silahları benimsendikten sonra, Jakobenler hükümeti sistematik ve acımasız bir Terör kampanyası başlattı. Silahlı isyan merkezleri birincil hedeflerdi. Federalistlerin ayaklanmaları, merkezi Paris otoritesine karşı hiçbir hoşgörünün olmadığını göstermek amacıyla mutlak bir vahşetle bastırıldı. Devrimin ana merkezlerinden biri olan Lyon şehri yıkıcı bir kuşatma yaşadı. Düşüşünün ardından Ulusal Meclis, şehri yok etme ve adını haritadan silme kararı aldı, yerine “Ville-Affranchie” (Özgür Şehir) unvanı verildi. Binlerce kişi idam edildi; çoğu için giyotin çok yavaş bulunduğundan toplu ateş (mitrailleurs) yöntemi kullanıldı. Federalist şehirlerdeki bu baskı “Terör’ün ilk büyük eylemi” olarak kabul edilir ve büyük oranda, devrim yasalarını uygulamak için neredeyse mutlak yetkilerle gönderilen Ulusal Meclis'in atanmış temsilcileri tarafından denetlendi. Vendée bölgesinde ise iç savaş, neredeyse tam bir soykırım kampanyasına dönüştü. Jean-Baptiste Kléber gibi generallerin komutasındaki Cumhuriyet orduları, “Katolik Kraliyet Ordusu”nu ezmek için gönderildi.²³⁸

Vendée'deki ana güç yenilgiye uğradıktan sonra, Kamu Selameti Komitesi acımasız bir teskin kampanyasına izin verdi. “Cehennem Kolonları” (colonnes infernales)

²³⁶ Olivier Postel-Vinay, “L'autorité de l'État, une question politique centrale,” *Dossiers Cairn* 2 (2018), Cairn.info, accessed June 21, 2025, <https://shs.cairn.info/dossiers-2018-2-page-1?lang=en&tab=aperçu>.

²³⁷ J. Stewart Alverson, “Maximilien Robespierre and Injustice Narrative,” *Bill of Rights Institute*, 2022, accessed June 21, 2025, <https://billofrightsinstitute.org/activities/maximilien-robspierre-and-injustice-narrative>.

²³⁸ Irwin Halfond, “War in the Vendée,” *EBSCO Research Starters*, 2023, accessed June 22, 2025, <https://www.ebsco.com/research-starters/history/war-vendee>.

bölgeyi boydan boya geçti, köyleri ateşe verdi ve sivilleri ayırt etmeksizin katletti. Şiddet korkunçtu ve yüz binlerce ölümlle sonuçlandı; mirası kuşaklar boyu sürececek bir acı bıraktı. Terör dalgası tüm Paris'i de yaktı. Jironenler ortadan kaldırıldıktan sonra,²³⁹ Robespierre liderliğindeki Kamu Selameti Komitesi, kendi içindeki Dağcılar (Montagnardlar) fraksiyonundaki muhalefete yöneldi. 1794 baharında komite, tüm muhalefet kaynaklarını ortadan kaldırmak için harekete geçti; politik çizgisine aykırı her sapmanın ölüm cezasını hak ettiğini gösterdi. Başlangıçta, Mart ayında, hedef radikal sol kanat: Hébertistler, Paris Komünü'nün popüler liderleri ve ekonomik sertleşme ve Hristiyanlığın kaldırılması için daha sert bir kampanya isteyen L'Antimissérables idi. Jacques Hébert ve yandaşları isyan planlamakla suçlandı, hızlıca Devrim Mahkemesi'nde yargılandı ve giyotine gönderildi. Birkaç hafta sonra, Nisan ayında, komite Dağcılar'ın sağ kanadına saldırdı: "ılımlılar" adıyla bilinen, Georges Danton ve Camille Desmoulins etrafında toplanan grup; bunlar terörün hafifletilmesini ve af politikasını savunuyorlardı. Danton, yolsuzluk ve devrime karşı komplo ile suçlandı; devrimci direnişin simgesi olan bu adam, Hébertistler'le birlikte idam sehпасına gönderildi. Bu tasfiyeler, artık iktidarın tamamen Robespierre ve komitenin dar çevresinde toplandığını gösterdi. Devrim kendi çocuklarını yutmaya başlamıştı.²⁴⁰

Jakobenlerin hırsı yalnızca siyasi egemenliği aşmış; Fransa'yı kültürel ve ruhsal olarak tamamen yeniden canlandırmayı hedeflemişti. Bu hırsın en çarpıcı yönlerinden biri, 1793-1794 yılları arasında ülkeyi saran ve büyük ölçüde Paris Komünü, temsilciler ve aşırı radikaller tarafından yürütülen dindarlık karşıtı kampanyaydı. Bu hareket, eski rejimin temeli ve devrime karşı hislerin kaynağı olarak görülen Katolik Kilisesi'ne doğrudan saldırıydı. Kiliseler kapatıldı, "Akıl Tapınakları"na dönüştürüldü, dini ikonalar yok edildi, kilise çanları top yapımında kullanmak üzere eritildi. Rahipler halka açık biçimde aşağılandı, papazlıklarından vazgeçmeye zorlandı ve bazen evlenmeye mecbur bırakıldı. Bu hareketin zirvesi, 1793 Kasım'ında Paris'te Notre Dame Katedrali'nde düzenlenen Akıl Festivaliydi. Ancak bu kampanya tüm dinlere yönelik değildi; Yahudiler

²³⁹ Anthony James Joes, "Insurgency and Genocide: La Vendée", *Small Wars and Insurgencies* 9/3 (1998), 28.

²⁴⁰ Robert R. Palmer, "The Culmination", *Twelve Who Ruled: The Year of Terror in the French Revolution* (Princeton: Princeton University Press, 1941), 306-334.

örneğin bu muameleden muaf tutuldu, Fransız vatandaşlığı verildi ve Hristiyanların aksine kötü muamele görmediler.²⁴¹

Robespierre, bu kampanyaya karşı temkinliydi. Deist olan Robespierre, ateizmi ahlaksız ve aristokratik bir felsefe olarak görüyordu; bunun ahlaki bir boşluk yaratıp dindar halkı cumhuriyetten uzaklaştıracağına inanıyordu. İdeolojik hakimiyetini sağlamak için, Katoliklik ve ateist Akıl Tapınması yerine devlet tarafından desteklenen yeni bir *sivil din* getirmeye çalıştı: Yüce Varlık Kültü. Bu deist din, bir Tanrı'nın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul ediyor, ancak bunları cumhuriyetçi erdem ve vatandaşlık görevi bağlamında sunuyordu. Bu projenin ve Robespierre'nin kişisel gücünün doruk noktası, 8 Haziran 1794'te Paris'te kutlanan Yüce Varlık Festivali oldu. Konvansiyon başkanı seçildikten sonra, Robespierre törende başrahip olarak görev aldı, Mars Meydanı'nda inşa edilen yapay bir dağa yürüyüş düzenledi ve yeni cumhuriyet ahlakı üzerine konuşmalar yaptı. Festivale ulusu yeni bir ruhsal temel üzerinde birleştirme hedefiyle yaklaşılsa da, etkisi tam tersine oldu. Radikal din karşıtları, bunu dine geri dönüş olarak küçümsedi; dindar Katolikler ise bir küfür tiyatrosu olarak korkuyla izledi. Birçok gözlemci için, Robespierre'nin yükselişi, kişisel diktatörlük kurma amacını teyit ediyordu. Fransa'nın ruhunu yeniden şekillendirme girişimi, yalnızca toplumsal ayrışmayı derinleştirdi ve onun düşüşünü hızlandırdı. Jakoben diktatörlüğünü anlamak, onun halk hareketiyle, özellikle Paris'in alt sınıfıyla (*sans-culottes*) olan karmaşık ve evrimleşen ilişkisini analiz etmeden mümkün değildir. Bu alt sınıf; zanaatkârlar, küçük esnaf ve işçilerden oluşan, radikal devrimin mücadele tabanını teşkil eden kitledir. Jakobenlerin iktidara yükselişi, bu halk gücüyle yaptıkları ittifakla yakından bağlantılıdır. Alt sınıfın silahlı gücü, başlıca devrimci günlerin—özellikle 31 Mayıs - 2 Haziran 1793 ayaklanmasının—maddi gücünü sağladı. Bu ayaklanma, Jirondenleri Ulusal Konvansiyon'dan temizleyerek Montagnardların hâkimiyetini güvence altına aldı.²⁴²

Bir süreliğine bu ilişki karşılıklıken, L'Antimissérables grubu Konvansiyon'u daha sert tedbirler almaya itti; temel gıda maddeleri fiyatlarının kontrolü (maximum) talebi, stokçular ve spekülâtörlerin cezalandırılması ve devrimin düşmanlarına karşı terörün uygulanması istendi. Jakobenler ise bu halk enerjisini siyasi rakiplerini alt etmek ve yok etmek için kullandı. Marksist tarihçi Albert Soboul'un Paris halk hareketi üzerine

²⁴¹ Lynn Hunt, ed., *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History* (Boston: Bedford/St. Martin's, 1996), 93–95.

²⁴² Alan Woods, "1793: Rise and Fall of the Jacobins," *The Communist*, July 13, 2009, accessed June 22, 2025, <https://communist.red/1783-jacobins/>.

öncü çalışmasında belirttiği gibi, İkinci Yıl Hükümeti, Jakoben liderliğinde, devrimci burjuvazi ile halk kitleleri arasındaki diyalektiğin ürünüdür.²⁴³

Ancak iktidarı ele geçirdikten sonra, Kamu Selameti Komitesi bu halkçı radikalizmi kontrol altına almak ve yönlendirmek istedi, boyunduruk altına almak değil. Jakobenler, sans-culottes'un taleplerini kurumsallaştırdı, fakat bunu merkezi devletin katı otoritesi altında yaptı. Halk hareketinin çağrısıyla ortaya çıkan terör, sokak çetelerinin elinden alınıp hükümet politikası için kasıtlı bir araç haline getirildi; bu aracı Komite ve Devrim Mahkemesi kullandı. Komite'nin hedefleri, halk müttefiklerinin amaçlarından sapmaya başladığında, ilişki bozuldu. 1794 Mart'ında Hébertistlerin idamı, Paris Komünü liderliği ve sans-culottes hareketinin en radikal kanadına doğrudan bir saldırıydı. Onları ortadan kaldırarak, Kamu Selameti Komitesi mutlak otoritesini teyit etti; devrimci hükümet artık bağımsız güç merkezlerine veya tabandan gelen baskılara tahammül etmeyecekti. Jakobenler, halk radikalizminin dalgası üzerinde iktidara gelirken, diktatörlüklerinin zirvesinde aynı terör araçlarını bu hareketin kendisine karşı yönelttiler.²⁴⁴

1793 ve 1794 yıllarında Jakobenlerin yükselişi, modern tarih sahnesinde çarpıcı ve belirgin hatlardan yoksun bir anıt gibidir. Kısa ama son derece önemli diktatörlükleri, benzersiz bir krizin yaşandığı bir dönemde şekillendi; Fransız Cumhuriyeti'nin varlığı doğrudan tehlikedeydi. İlk Koalisyon Savaşı'nın yaklaşması, Vendée'deki acımasız iç savaş ve geniş çaplı federalist isyanlar, varoluşsal korku ve siyasi aciliyet ortamı yarattı. Bu ideal fırtına, Montagnard aşırı kanadının iktidarı ele geçirmesine olanak sağladı; çünkü onların merkezi ve sert bir otorite programının devrimi kurtaracağına inanılıyordu. Böylece, Kamu Selameti Komitesi ve Devrim Mahkemesi etrafında yeni, güçlü bir devlet aygıtı inşa ettiler ve terör dönemi başlatarak düşmanlarını ezip ulusu kapsamlı bir savaşa seferber ettiler. Bu süreç yalnızca olaylara pratik bir yanıt değildi; güçlü bir ideolojiyle desteklenip meşrulaştırıldı. Bu ideoloji, Maksimilien Robespierre tarafından güçlü biçimde ifade edildi; cumhuriyetin savunulması ile erdemini tesisini eşitledi ve terörü zorunlu bir araç olarak tanımladı. Bu dönemin doğasıyla ilgili akademik tartışmalar Fransız Devrimi tarihinin merkezinde yer almaya devam ediyor. Albert Soboul²⁴⁵ ve

²⁴³ Albert Soboul, *A Short History of the French Revolution, 1789–1799*, trans. Geoffrey Symcox (Berkeley: University of California Press, 1977), 106–107.

²⁴⁴ Palmer, *Twelve Who Ruled*, 400.

²⁴⁵ Soboul, *The French Revolution*, 313.

George Lefebvre²⁴⁶ gibi klasik tarihçilerin ortaya koyduğu "koşulcu" yorum, 1793 krizlerinin derin etkisini vurgular. Somut yabancı işgali tehdidi ve iç çöküş olmadan, terörün mevcut biçimini alması hayal edilemez. Bu bakış açısından Jakoben hükümet, kelimenin gerçek anlamıyla, bir milli savunma hükümetiydi ve terör bir savaş silahıydı. Timothy Tackett'in korku ve şüphe psikolojisi üzerine yoğunlaşması, devrimci liderlerin bizzat olaylardan dehşete düştüğünü ve onları aşırı önlemler almaya ittiğini düşündürür.²⁴⁷ Ancak bu görüş tek başına yeterli değildir. François Furet ve Patrice Gueniffey öncülüğündeki "revizyonist" okul, Jakoben ideolojisinin içerik olarak tesadüfi olmayıp terörün doğası ve sertliğinde ana neden olduğunu ikna edici biçimde savunur. Saf erdem ile mutlak kötülük arasında manihaik bir dünya görüşü, siyasi muhalefete tahammülsüzlük, muhalefetin komplo ve ihanetle tanımlanması ve insanlığın yenilenmesi için "ütopyacı" idealler – bunlar 1793 krizinin en kötü olaylarından önce var olan devrimci ideolojik unsurlardı. Gueniffey'nin argümanına göre, terör olasılığı devrim sürecinin ilk aşamalarından itibaren içkin bir özellikti. Bu nedenle Jakobenlerin krize verdikleri tepki, önceden şekillenmiş ideolojik bir mercekte etkilenmiş, olayları belirli bir biçimde yorumlamış ve sınırlı ve sert çözümler grubunu belirlemiştir. Sonuç olarak, Jakobenlerin yükselişi, sadece "koşullar ve ideoloji" arasındaki bir durum olarak değil, bunların dinamik ve yıkıcı etkileşimi olarak en iyi şekilde anlaşılır. 1793'ün sert koşulları, gizli radikal ideolojiyi harekete geçirmiş ve güçlendirmiş; bu ideoloji de tepkinin doğasını belirlemiştir. Bunun sonucu, benzersiz ve korkutucu bir devrimci yönetim biçimidir. Jakoben diktatörlüğü, sadece bir yıl sürmüş olsa da, derin ve tartışmalı bir miras bırakmıştır. Modern merkezi devletin, bir ulusu seferber etme ve ideolojik tutku ile organize şiddet aracılığıyla kapsamlı sosyal ve kültürel dönüşüm arayışındaki muazzam gücünü ilk kez göstermiştir. Sonraki nesiller için Jakobenler, hem bir ilham kaynağı hem de bir uyarı hikayesi olmuşlardır. Bazı sol görüşler için, ulusal kararlılık ve halk egemenliğinin bir modeli; aristokrat düşmanlarına karşı halk devriminin savunmasıdır. Diğerleri için ise, modern ilk totaliter rejimin mimarları ve yirminci yüzyılda devlet terörünün korkunç bir örneğidirler. Patrice Higonnet'in belirttiği gibi, onların hikayesi, yüksek ideallere yönelik arayışın insanlık sınırlarından kopması durumunda radikal siyasetin trajik sınırları ve tehlikeleri hakkında ciddi bir derstir.²⁴⁸

²⁴⁶ Lefebvre, *The French Revolution*, 273.

²⁴⁷ Tackett, *Coming of the Terror*, 342.

²⁴⁸ Patrice L. R. Higonnet, *Goodness beyond Virtue: Jacobins during the French Revolution* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998), 224-227.

2.3. Üçüncü Aşama

Fransız Devrimi'nin üçüncü ve son aşaması, Terör Dönemi'nin ardından toplumsal düzeni yeniden tesis etme ve devrimin kazanımlarını ılımlı bir zeminde koruma çabasıyla karakterize edilir. Bu dönemde kurulan yeni yönetim yapısı, radikalizm ile monarşi yanlısı tepkiler arasında hassas bir denge kurmaya çalışmıştır. Devrimin bu son evresinde sivil yönetimin karşılaştığı zorlukları ve ordunun siyasi nüfuzunun artışı anlamak için öncelikle kurulan yeni sistemi incelemek gerekmektedir.

2.3.1. Direktuar sistemi ve iç çekişmeleri

Fransız Devrimi'nin şiddetli dönüşümlerinin ardından, 1795 yılında Direktuar sistemi ortaya çıktı; bu sistem, bir yandan Jakobinlerin radikal aşamasının ötesine geçen, ılımlı bir cumhuriyet modeli kurmayı; diğer yandan ise mutlak monarşinin geri dönüşünü engellemeyi amaçladı. Bu sistem, halkın doğrudan yetkisini sınırlayan ve kuvvetler ayrılığını amaçlayan Üçüncü Yıl Anayasası çerçevesinde kuruldu. İki yasama meclisinden ve beş kişilik kolektif yürütme organından oluşan çiftli bir yönetim mekanizması benimsendi.

Her ne kadar bu sistem cumhuriyetçi bir karakter taşısa da, yetki dağılımındaki yapısal dengesizlikler belirgindi; bu da iç çekişmelere ve siyasi istikrarsızlığa yol açtı. Uygulamada, iç istikrarın teminatı olarak orduya giderek daha fazla güvenildi; bu durum askeri liderlerin, özellikle Napoleon Bonapart'ın yükselişini hızlandırdı. Ayrıca, ağır bir ekonomik kriz ve sosyal hoşnutsuzluk dalgaları yaşandı; bu durum sistemin meşruiyetini zayıflattı ve izolasyonunu derinleştirdi. Direktuar, özünde cumhuriyeti "akıllı" bir biçimde yeniden kurma çabasıydı; ancak otorite ve özgürlük arasındaki gerekli dengeyi sağlayamadı. Peki, bu sistem nasıl başladı ve Direktuar dönemi Fransası nasıl bir görüntü sergiledi?

Fransız Direktuarı veya "Yönetim", Birinci Fransız Cumhuriyeti'nin hükümet sistemi olarak, 2 Kasım 1795'ten Napoleon Bonapart'ın 18 Brumaire (9 Kasım 1799) darbesiyle devrilmesine kadar ülkeyi yönetti. Yaklaşık dört yıl süren bu dönem, genellikle yanlış anlaşılan devrimin son aşamasıdır; bu dönem, Terör Dönemi'nin radikal coşkusuyla Napolyon'un Konsolosluk döneminin yükselen otoritarizmi arasında kararsız bir köprü işlevi gördü.

Direktuar hükümeti, 1794 Temmuzunda gerçekleşen Termidor Darbesi'nin ardından doğdu; bu darbe, Jakobinlerin egemen olduğu Maksimilien Robespierre ve Kamu Güvenliği Komitesi'ni devirdi. Bu olay, radikal demokrasi yerine daha muhafazakâr ve burjuva bir cumhuriyet vizyonuna geçişi işaret etti. Başta mülk sahiplerinin çıkarlarını temsil eden Termidoryenler, devrim sonrasında yaşanan şiddetli karışıklıkları sona erdirmeyi ve istikrarlı bir siyasi düzen kurmayı amaçladı. Hedefleri, 1789'dan itibaren elde edilen sosyal ve ekonomik kazanımları korumak, ve Bourbon monarşisinin sağdan dönüşü ile yoksul kitlelerin sol talepleri arasındaki çift yönlü tehdide karşı kendilerini korumaktı.

Yönetimlerin siyasi ve ideolojik çerçevesi, Üçüncü Yıl Anayasası'nda (1795) kodifiye edildi. Bu belge, yalnızca yönetim kurallarını değil, aynı zamanda belirli bir cumhuriyet türünün - istikrarlı ve liberal bir cumhuriyetin - tasarımını da temsil etti; bu cumhuriyet, Termidoryenlerin "en iyi" vatandaşlar olarak gördükleri; yani servet ve eğitim sahibi – eğitilmiş – bireyler tarafından sıkı bir şekilde yönetilecekti. Bu anayasa korku ve güvensizlikten doğmuş, monarşik despotizm ve halk demokrasisinin aşırılıklarına karşı engeller koymayı amaçlamıştı. Ancak karmaşık ve katı yapısı, nihayetinde sistemin en büyük zaafı oldu.²⁴⁹

Termidor Yönetimi ve Üçüncü Yıl Anayasası (1795); Robespierre'in devrilmesinin ardından Fransa'yı geçici olarak yöneten Termidor Meclisi, Terör Dönemi'nin mekanizmalarını tasfiye etmeye girişti. Temel görev, yeni bir anayasal düzenin inşasıydı. Onaylanmış ancak hiçbir zaman uygulanmamış olan, aşırı demokratik 1793 Jakobin Anayasası, ütopyik ve tehlikeli derecede radikal görülerek resmen yürürlükten kaldırıldı. Termidorcuların amacı açıktı: burjuvazinin iktidarını pekiştiren ve devrimi kendi şartlarıyla sonlandıran bir "liberal cumhuriyet" kurmak. On bir kişilik bir komite bu yeni anayasal çerçevenin hazırlanmasıyla görevlendirildi. Sonuçta ortaya çıkan Üçüncü Yıl Anayasası, 22 Ağustos 1795'te kabul edildi ve kendisinden önceki devrimci anayasalarla karşılaştırıldığında belirgin biçimde daha muhafazakâr bir karakter taşıyordu. En dikkat çekici özelliği, 1793 Anayasası'nın temel taşını oluşturan genel erkek oy hakkından vazgeçilmesiydi. Onun yerine, 1791 monarşik anayasasına benzer şekilde, vergi ödemeye dayalı bir ayrıcalık sistemi getirildi. Buna göre 21 yaşını doldurmuş vergi ödeyen tüm erkekler, ön meclislerde oy kullanma hakkına sahip

²⁴⁹ McPhee, *Liberty or Death*, 305.

“vatandaş” sayıldı. Ancak “seçmen” yani ulusal temsilcileri belirleyen yaklaşık 30.000 kişiden biri olabilmek için çok daha yüksek mülkiyet nitelikleri aranıyordu. Bu iki kademeli sistem, siyasi iktidarı fiilen zenginlerin elinde topladı ve 1793’te yaklaşık 6 milyon olan ulusal seçmen sayısını 1 milyon civarına düşürdü. Ayrıca yalnızca küçük bir azınlık, ulusal düzeyde görev alabilecek servete sahipti.²⁵⁰

Anayasanın toplumsal düzene yaptığı bu vurgu, önsözünde de yansımaları buldu. Önsöz yalnızca hakların beyanı değil, aynı zamanda ilk kez görevlerin de beyanıydı. Bu ekleme, vatandaşın yasaya saygı göstermesi, vatanı savunması ve dokunulmaz ilan edilen mülkiyete riayet etmesi yönündeki yükümlülüklerini vurguladı. Belge, siyasi dernekleri, silahlı toplanmaları ve toplu dilekçeleri açıkça yasakladı. Bu önlemler, Jakoben kulüplerinin yeniden ortaya çıkmasını ve sans-culottes’un örgütlü halk hareketlerini önlemeye yönelikti. Bununla birlikte, anayasa din ve basın özgürlüğünü garanti altına alıyordu; ancak bu haklar pratikte ciddi kısıtlamalara tabi tutulacaktı. Direktuvar Hükûmeti’nin kurumsal yapısı, dikkatle tasarlanmış denge ve denetim mekanizmalarından oluşuyordu. Bu sistem, Termidorculara göre hem monarşinin hem de Kamu Selameti Komitesi’nin yol açtığı iktidar yoğunlaşmasını engellemeyi hedefliyordu. Yapı, hem yasama erkine duyulan aşırı coşkuya hem de yürütme erkine duyulan ihtirasa karşı köklü bir güvensizlik üzerine inşa edilmişti. Yasama sürecini yavaşlatmak ve önceki tek meclisli yasama organlarının belirgin özelliği olan “siyasal dalgalanmaları” önlemek amacıyla anayasa, iki meclisli bir yasama organı oluşturdu: Yasama Meclisi.²⁵¹

Beş Yüzler Konseyi (Conseil des Cinq-Cents): Bu konsey, tamamı en az 30 yaşında olan 500 delegeden oluşuyordu. Birincil ve tek yasama işlevi tüm yasaları önermekti. Ayrıca yürütme organı adaylarının listesini hazırlamaktan da sorumluydu.

Senato (Conseil des Anciens): Üst meclis, olgunluk ve ılımlılığı sağlamak amacıyla en az 40 yaşında ve evli veya dul olması gereken 250 delegeden oluşuyordu. Senato'nun yasama yetkisi yoktu; bunun yerine, Beş Yüzler tarafından önerilen yasaları, değiştirme imkânı olmaksızın onaylamak veya

²⁵⁰ Martyn Lyons, *France under the Directory* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 15.

²⁵¹ Encyclopaedia Britannica. "Directory (French History)." Last modified February 22, 2024. <https://www.britannica.com/topic/Directory-French-history>.

reddetmekti. Bu, onlara güçlü bir veto yetkisi veriyor, ancak yapıcı rollerini sınırlandırıyor.²⁵²

Elçiler Meclisi üyelerinin üçte ikisinin Ulusal Konvansiyon üyelerinden oluşmasına karar verildikten sonra, yeni yasama organını oluşturan 750 milletvekilinden 500'ü Beşyüzler Meclisi'nde, 250'si Yaşlılar Meclisi'nde görev yapacaktı. Yaşlılar Meclisi, önceki Ulusal Konvansiyon'un toplantı salonu olan Tuileries Sarayı'nda toplanırken, Beşyüzler Meclisi de Tuileries Sarayı'nın başka bir salonunda yer aldı; ancak daha sonra Palais Bourbon'a taşındı.²⁵³

Yaşlılar Meclisi başkanı Girondinlerden Révellière La Louve, Beşyüzler Meclisi başkanı ise yine Girondinlerden Duno idi. Her iki başkan da soylulara ve din adamlarına karşı olan ve aynı zamanda Terör Dönemi'nin radikallerine sert muhalefet eden devrimci burjuvaziyi temsil ediyordu. 30 Ekim 1795'te yasama organının iki meclisi resmen kurulmuştu.

Yürütme organı ise 2 Kasım 1795'te oluşturuldu; yasama organının üçte ikisini oluşturan eski Ulusal Konvansiyon üyeleri bir araya gelerek, Yürütme Konseyi (Direktuar) üyeliği için adayların listesini hazırladılar. Bu listeye göre Senato, anayasa uyarınca 50 aday arasından 5 üyeyi seçti. Seçilenler şunlardı: Girondinler'den Révellière Le Lebo ve Letourneur, Reubell, Siéys (4 Kasım'dan itibaren Siéys yerine Carnot, daha sonra da Baras getirildi).²⁵⁴

Süreçlerin sorunsuz işlenmesini sağlamak için sıkı kurallar konmuştu:

1. Seçim ve Nitelikler: Senato, Beşyüzler Meclisi tarafından hazırlanan kısa liste içinden 5 Yürütme Konseyi üyesini seçer. Üyelerin en az 40 yaşında olması ve daha önce bakanlık veya yasama meclisi üyeliği yapmış olmaları şarttır.
2. Dönüşümlülük: Gücün tek bir kişide toplanmasını önlemek amacıyla, her yıl kura ile seçilen bir yönetici emekli olur ve yerine yeni bir seçim yapılır. Emekli olan yönetici 5 yıl boyunca yeniden seçilemez.²⁵⁵

²⁵² Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 318.

²⁵³ Lyons, *France under the Directory*, 16.

²⁵⁴ Muhammad Fuad Shukri, *Burjuvazi ve Feodalizm Arasındaki Çatışma, MS 1789–1848, Birinci Cilt* (Kahire: Hindawi Vakfı, 2015), s. 290.

²⁵⁵ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 319.

Bu karmaşık sistem istikrarı sağlamak için tasarlanmıştı, ancak meşruiyeti başından itibaren tehlikeye girmişti. Özgür seçimlerin monarşik çoğunluğa yol açarak devrimi başarısız kılmasından korkan Termidoryen Konvansiyon, Anayasa ile birlikte "İki Üçlük Kararnamesi"ni kabul etti. Bu yasa, "Direktuar" hükümetinin ilk yasama organındaki milletvekillerinin üçte ikisinin görev süresi dolmuş Konvansiyon üyeleri arasından seçilmesini öngörüyordu. Bu uygulama deneyimli cumhuriyetçilerin iktidarda kalmasını garanti altına alırken, özgür seçim ilkesini açıkça hiçe sayan bir öz-koruma hamlesiydi. Hemen geniş çapta, özellikle monarşistler arasında büyük tepki uyandırdı ve yeni rejimin resmen başlamasından önce ilk şiddetli krizine zemin hazırladı.²⁵⁶

1795 Anayasası'nın çerçevesi özünde bir güven bunaleti aracıydı. Halkın siyasi duygularına, ardından mülkiyete dayalı kısıtlı seçme hakkına şüpheyle yaklaştı. Tek meclisli yasama organlarının aceleciliğini sorguladı ve bu yüzden yasama sürecini yavaşlatıp süzmek için tasarlanmış iki meclisli sistemi benimsedi.²⁵⁷ En önemlisi, tek bir yürütme organının hırslarına karşı şüpheyle yaklaştı ve bunun yerine başkanlığı beş üyeden oluşan ve görev süreleri dönüşümlü olan Yönetim Konseyi (Direktuar) sistemi kuruldu. Ancak, geçmişteki hataların tekrarlanmasını önleme kaygısıyla, anayasa yapıcılarını yapısal bir zaafıla biçimlendirilmiş bir sistem oluşturdu. Yasama ve yürütme organları arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için yerleşik anayasal bir mekanizma olmaması çok kritik bir eksiklikti. Yönetim Konseyi üyeleri, kendileriyle anlaşmazlık yaşayan meclisleri feshedemezken, meclislerin de karşı çıktıkları üyeleri görevden alma konusunda doğrudan yetkileri yoktu. Bu kurumsal durağanlık, temel bir siyasi çatışma ortaya çıktığında — ki bu, mevcut yönetim karşıtı seçim sonuçlarının kaçınılmaz olduğu durumlarda mutlaka gerçekleşti — tek çarenin anayasa dışı güç kullanımı olması anlamına geliyordu. İronik biçimde, istikrar ve hukukun üstünlüğünü garanti etmek üzere hazırlanan anayasa, istikrarsızlık ve meşruiyetsizliği yaygınlaştırdı. Neredeyse "darbelere dayanan" bir hükümet yarattı; siyasi krizlerini çözmek için gerekli yasal araçlardan yoksundu.²⁵⁸

Kurulduğu günden itibaren, Yönetici Hükümeti kuşatılmış bir sistem olarak, onu yok etmeye çalışan iç düşmanlara karşı umutsuz bir savaş yürütüyordu. Sağda, yükselen

²⁵⁶ Harrison W. Mark, "13 Vendémiaire," *World History Encyclopedia*, last modified December 12, 2022, accessed June 25, 2025, https://www.worldhistory.org/13_Vendemiaire/.

²⁵⁷ Lyons, *France under the Directory*, 20.

²⁵⁸ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 321.

bir monarşi hareketi, ya seçim sandıkları yoluyla ya da zorla krallığı yeniden kurmaya çalışıyordu. Solda ise, 1793'ün vaatleri gerçekleşmediği için hayal kırıklığına uğrayan yeni Jakoben radikaller, daha eşitlikçi ve halkçı bir cumhuriyeti yeniden dayatmak için komplo kuruyorlardı. Yönetici Hükümeti siyasi çatışmaların tam ortasında kalmıştı ve buna yanıt olarak anayasal ilkelerinden vazgeçti. Gücünü korumak için defalarca askeri güç ve yasa dışı tasfiyelere başvurdu; bu strateji yalnızca meşruiyetini yıkmakla kalmadı, aynı zamanda ordunun Fransız siyasetinde nihai otorite seviyesine yükselmesine yol açtı.²⁵⁹

Yönetici Hükümeti'ne yönelik ilk ve en hızlı meydan okuma sağdan geldi. “Üçte İki Kararnamesi”, yeni yasama organının (Beşyüzler Meclisi ve Yaşlılar Meclisi) üçte ikisinin mevcut Ulusal Konvansiyon üyeleri arasından seçilmesini öngören yasal bir kararnamedir. Paris'teki monarşi yanlıları, terör sonrası muhafazakâr dönüşümden cesaret almış ve süregelen ekonomik zorluklardan beslenmiş olarak, bu kararnamenin meşru bir seçim zaferlerinden mahrum bırakmak için açık bir iktidar gaspı olduğunu düşündüler. Bu nedenle, yeni hükümet resmen kurulmadan önce kararı güç kullanarak iptal etmeye karar verdiler. Dördüncü yılın 13. Vendémiaire günü (5 Ekim 1795) yaklaşık 25 bin kişilik monarşist isyancı güç, Ulusal Konvansiyon'un toplandığı Tuileries Sarayı'na doğru ilerledi. Cumhuriyet savunması, aceleyle toplanmış yalnızca 5 ila 6 bin askerden oluşan bir güç tarafından savunuldu. Komuta, Termidoryenlerden önde gelen bir asker olan Paul Barras'a verildi; Barras yönetici olma eşiğindedi. Kendisinin yetkin ve kararlı bir subaya ihtiyacı olduğunu fark eden Barras, topçu birliklerinin komutasını genç ve işsiz, Toulon Kuşatması'ndaki kahramanlıklarıyla tanınan Napolyon Bonapart'a verdi.²⁶⁰

Bonapart hızla ve etkileyici bir verimlilikle hareket etti. Süvari subayı Joachim Murat'ı Sablon Kampı'ndan topladığı topları ele geçirmek ve onları Tuileries Bahçeleri'ne çıkan dar sokakları kontrol etmek üzere stratejik pozisyonlara yerleştirmekle görevlendirdi. Monarşist güçler ilerlerken Bonapart ateş emri verdi. Tarihçi Thomas Carlyle'in daha sonra “üzüm rüzgârı” olarak adlandırdığı top ateşi, kalabalığın üzerine doğrudan el bombası atışı gibi oldu ve isyancıları biçti. İsyan acımasızca bastırıldı ve saatler içinde kesin olarak sonlandırıldı. Bu olay bir dönüm

²⁵⁹ Lyons, *France under the Directory*, 35.

²⁶⁰ Martyn Lyons, *France under the Directory* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 15–17.

noktasıydı: Devrim boyunca Paris sokaklarındaki son büyük halk ayaklanmasıydı ve sistemin kuruluşundan itibaren, yeni rejimin varlığını garantilemek için mutlak biçimde askeri güce dayandığını gösterdi.²⁶¹

13 Vendémiaire Olayları'nın sonuçları ağır oldu. Paris'teki monarşik tehdit ortadan kalktı ve Yönetici Hükümeti kuruldu. Napolyon Bonapart için ise bu olay, parlak kariyerinin başlangıcıydı. Terfi aldı ve kısa süre sonra İtalya'da Fransız ordusunun komutanlığına getirildi; bu görev ona büyük bir şöhret, servet ve siyasi nüfuz kazandırdı.

Eşitler Komplosu (1796) ve Darbe; sağ kanadın tehdidinin bastırılmasının ardından, Yönetici Hükümeti kısa sürede siyasi yelpazenin diğer ucundan bir meydan okumayla karşılaştı. 1795-1796 kışı son derece sert geçti ve gıda kıtlığı ile ekonomik bunalım devam ederken, Paris'in yoksulları arasında radikal duygular giderek artmaya başladı. Bu hoşnutsuzluk, kendisine “Gracchus” takma adını, antik Roma reformcularına bir saygı ifadesi olarak veren radikal gazeteci François Noël Babeuf'un (Babuf)²⁶² dikkatini çekti.

Babuf ve Pantheon Kulübü'nde bir araya gelen destekçileri, 1793 Jakoben hareketinin ötesine geçen kapsamlı bir siyasal ideoloji geliştirdiler. Babuf, “Halkın Sözcüsü” (Le Tribun du peuple) gazetesinde ve çoğunlukla ortağı Sylvain Maréchal tarafından kaleme alınan “Eşitlerin Bildirisi” (Manifeste des Égaux) adlı eserinde, bugün erken bir komünizm biçimi olarak değerlendirilen fikirleri savundu. Babufçular (“Babufistler”), özel mülkiyetin tamamen kaldırılması ve “mal ve emeğin toplumsal” olduğu bir toplumun kurulması yoluyla “ortak mutluluğun” gerçekleştirilmesini talep ettiler. Hedefleri, burjuva Yönetici Hükümeti devirmek ve “Eşitler Cumhuriyeti”ni tesis etmektir; “gerçek eşitlik ya da ölüm” sloganını benimsediler.²⁶³

1796 baharında Babuf, Philippe Buonarroti ve Augustin Darthé gibi diğer radikallerle birlikte “Eşitler Komplosu”nu örgütlemek üzere gizli bir “İsyan Komitesi” kurdu. Planları, ordu ve polis içine sızan gizli bir öncü devrimci güç oluşturmak, Paris'te

²⁶¹ Jeremy D. Popkin, “The Storming of the Bastille Led to Democracy but Not for Long,” *Humanities*, vol. 42, no. 4 (Fall 2021), accessed June 26, 2025, <https://www.neh.gov/article/storming-bastille-led-democracy-not-long>.

²⁶² François-Noël Babeuf (23 Kasım 1760 - 8 Prairie V [27 Mayıs 1797]), aynı zamanda Gracchus Babeuf olarak da bilinir, Fransız Devrimi döneminde proto-komünist, devrimci ve gazeteci idi. Gazetesi Les Tribunes du Peuple, yoksulları savunması ve Fransız Direktuarı'na karşı halk ayaklanması çağrısıyla dikkat çekiyordu.

²⁶³ James H. Billington, *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith* (New York: Basic Books, 1980), 73.

halk ayaklanması başlatmak ve komünist programlarını uygulamak üzere geçici bir diktatörlük kurmaktı. Ancak komplo kötü gizlendi ve aralarından bir polis muhbiri olan Georges Grisel tarafından Yönetici Hükümeti'ne ihbar edildi. Eski Güvenlik Komitesi üyesi ve aşırı geçmişinden uzak durmaya özen gösteren Yönetici Lazare Carnot, komplocuların bastırılmasından sorumlu oldu. 10 Mayıs 1796'da Babuf ve başlıca komplocular tutuklandı. Vendôme'da uzun ve geniş medya ilgisi gören bir yargılamanın ardından, Babuf darbe girişimini Yönetici Hükümeti'ni suçlamak için bir platform olarak kullandı. Nihayetinde, Babuf ve Darthe Mayıs 1797'de giyotinle idam edildiler.²⁶⁴

Eşitler Komplosu açık bir başarısızlık olarak tarihe geçti ve hemen hemen hiçbir anlamlı etkisi olmadı. Ancak uzun vadeli önemi büyüktü. Hayatta kalan komplocu Philippe Buonarroti, 1828'de "Babuf'un Eşitlik Komplosu" (Conspiration pour l'Égalité dite de Babeuf) adlı kapsamlı bir anlatı yayımladı. Bu eser, 19. yüzyılda sosyalist, komünist ve anarşist hareketler için temel bir metin haline geldi ve pek çok kuşak devrimciyi etkiledi. Karl Marx ve Friedrich Engels, daha sonra bu komployu "gerçek anlamda etkin bir komünist partinin ilk ortaya çıkışı" olarak övdüler; böylece Babuf, komünist düşünce tarihinin hem bir şehidi hem de merkezi bir figürü olarak yerini sağlamlaştırdı.²⁶⁵

Yöneticiler Hükümetinin Sağ ve Sol Silahlı Muhaliflerine Karşı Zaferleri, Temel Siyasal Sorununu Çözemedi: Halk Desteğinin Eksikliği. Sistemin özgür seçimlerde başarı gösterememesi, iktidarını korumak için defalarca anayasa dışı yöntemlere başvurmasına yol açtı; bu da cumhuriyeti içi boş bir yapıya dönüştürdü. İlk ciddi sınav, 1797 seçimleriyle geldi. Sağcı Kliché Kulübü'nün organize ettiği etkili propaganda kampanyası sayesinde, monarşistler ve ılımlılar büyük bir zafer kazandı ve hem Beş Yüzler Meclisi hem de Yaşlılar Meclisi'nde açık bir çoğunluğa ulaştılar. Yasal ve barışçıl yoldan monarşinin geri dönüşü ihtimalinin belirmesi üzerine, Yöneticiler Meclisi'nin beş üyesinden üçü — Barras, Reubell ve La Révellière-Lépeaux — harekete geçti. 18 Fructidor, Beşinci Yıl (4 Eylül 1797) tarihinde bir askeri darbe gerçekleştirdiler. Napolyon tarafından İtalya'daki ordusundan Paris'e gönderilen General Pierre Augereau komutasındaki birlikler, iki meclisi kuşattı ve çok sayıda önemli monarşist milletvekilini tutukladı. Üçlü yönetim, 49 Fransız bölgesindeki seçim sonuçlarını iptal eden yasalar çıkardı, birçok muhalifi cezai kolonilere sürgüne gönderdi ve göçmenler ile muhalif din

²⁶⁴ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 234.

²⁶⁵ Philippe Buonarroti, *Buonarroti's History of Babeuf's Conspiracy for Equality*, trans. James Bronterre O'Brien (London: H. Hetherington, 1836; Reprint, New York: Augustus M. Kelley, 1965).

adamlarına karşı yeni sert tedbirler uyguladı. 18 Fructidor darbesi, 1795 Anayasası'nı fiilen yok etti. Bu darbe, yöneticiler hükümetini kurtardı, ancak hukukun üstünlüğünden vazgeçerek, ordunun artık iktidarın nihai teminatı olduğunu gösterdi.²⁶⁶

Ertesi yıl, siyasi durum tersine döndü. Monarşistlerin tasfiyesiyle, 1798 seçimleri Yeni Jakobenlerin dramatik bir şekilde yeniden canlanmasına sahne oldu.²⁶⁷ Yöneticiler Meclisi, bu kez askeri darbeye başvurmak yerine, yasama manipülasyonunu tercih etti. 22 Floréal, Altıncı Yıl (11 Mayıs 1798) tarihli yasa ile, meclisler yöneticiler tarafından kontrol edilen 127 solcu milletvekilinin seçimlerini iptal etti ve sadece destekçilerini seçerek koltukları doldurdu. Bu davranış tarzı yıkıcı bir siyasal mantığı ortaya koyuyordu. Yöneticiler Hükûmeti, devrimsel dalgalanmaları istikrarlı bir anayasal çerçeveye sona erdirmeyi açıkça amaçlamıştı. Ancak kuruluşundan itibaren siyasi zorluklara askeri güçle (Vendémiaire) karşılık verdi. Sağ (Fructidor) ve sol (Floréal) kaynaklı seçim yenilgileri karşısında, yöneticiler hükümeti sürekli olarak iktidarlarını korumak için anayasayı çiğnemeyi tercih etti. Bu döngü, sistem liderleri için iktidarlarını sürdürmenin, cumhuriyetin yasal ve etik ilkelerini korumaktan çok daha hayati olduğunu gösterdi. Bu pragmatizm ve hukuk dışı tutum, tüm siyasi fraksiyonlarda yabancılaşmaya, kamu güveninin erozyonuna ve anayasal kısıtlamaları umursamayan bir lider arzusunun yaygınlaşmasına yol açtı.²⁶⁸

Direktuar döneminde ekonomik durum; Direktuar hükümeti, neredeyse tamamen çökmüş bir ekonomi devraldı. Devrimci hükümetin maliyesi, eski rejimin çöküşüne yol açan iki temel sorunla karşı karşıyaydı: değersiz kağıt para ve devasa kamu borcu. Direktuar hükümetinin bu krizi çözme yönündeki defalarca ve umutsuzca yaptığı girişimler başarısız oldu ve yerel ekonomik refah sağlanamadı. Bu başarısızlık, askeri genişlemeyi ve yabancı toprakların sistematik yağmasını ekonomik bir zorunluluk haline getirdi; Fransız ordusu, Cumhuriyet'in kalkını olmaktan çıkarak esas finansal kaynağına dönüştü.

Ekonomik sorunlar içinde en belirgin olanı, 1789'da ilk kez çıkarılan "Assignat" adlı kağıt paranın aşırı enflasyonuydu. Direktuar hükümeti iktidara geldiğinde, savaşı finanse etmek için uzun yıllar boyunca aşırı basılan bu kağıt paralar neredeyse tamamen

²⁶⁶ Malcolm Crook, *Elections in the French Revolution: An Apprenticeship in Democracy, 1789–1799* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996; rev. ed. August 8, 2002), 131.

²⁶⁷ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 331.

²⁶⁸ Lyons, *France under the Directory*, 46.

değersizleşmişti. 1795 Aralık ayında, Assignat'ın değeri nominal değerinin yalnızca %1'i civarına gerilemişti. Bu değer kaybı, temel gıda maddelerinin fiyatlarında felaket boyutunda artışlara yol açtı; Paris'te bir somun ekmek 50 livre, bir pound tereyağı 100 livre, bir parça sabun ise 170 livreye ulaşmıştı. Durum, kötü hasat ve İngiliz deniz ablukasını nedeniyle daha da kötüleşti; hükümet, gıda, odun ve mum kısıtlamalarını zorunlu kıldı ve bu da 1795-1796 sert kışında halkın çektiği sıkıntıları artırdı.²⁶⁹ Hükümet, Assignatların işlevsiz olduğunu fark ederek radikal bir adım attı ve 1796 Şubat'ında Vendôme Meydanı'nda düzenlenen resmi törende, bu kağıt paraların basımında kullanılan kalıplar yakılarak imha edildi. Yerine, kilise ve göç eden soylulardan müsadere edilen ulusal topraklarla doğrudan değiştirilebilen "Mandat Territorial" adlı yeni bir kağıt para çıkarıldı. Ancak halkın kağıt paraya olan güveni ciddi şekilde sarsılmıştı. Hükümet, başarısızlıklara karşı cevaben altın ve gümüş gibi madeni paralara dönmek zorunda kaldı; ancak yıllarca süren karışıklık ve sermaye kaçıışı nedeniyle dolaşımdaki nakit ciddi şekilde azalmıştı. Bu durum, fiyatların düşmesine neden olan sert bir ekonomik daralmaya yol açtı; ancak para eksikliği ekonomik faaliyetleri boğarak işletmeleri olumsuz etkiledi. Bu devam eden para krizine ancak Napolyon Bonapart'ın 1800 yılında Fransa Merkez Bankası'nı kurmasıyla kalıcı bir çözüm getirildi. Banka, nihayet istikrarlı bir para birimi sağladı ve finansal düzenin teminatı oldu.²⁷⁰

Para krizinin yanı sıra, Yönetmenler Hükûmeti, 1789 devriminin başlıca nedenlerinden biri olan büyük kamu borcuyla da yüzleşmek zorundaydı. Eylül 1797'de Maliye Bakanı Dominique-Vincent Ramel de Nogaret²⁷¹, "Üçte İki İflası" olarak bilinen radikal ve tartışmalı bir çözümü uyguladı. Devlet, alacaklılara olan borcunun üçte ikisinden fiilen vazgeçti. Bu borcun sahiplerine, değeri hızla düşen tahvillerle tazminat verildi. Kalan "Birleşik Üçte Bir" ise kamu borcunun ana defterine kaydedildi ve devlet tarafından geri ödenmesi garanti altına alındı. Bu uygulama, başlıca seçmen kesimi olan burjuva tahvil sahipleri gibi rant sahiplerine ağır bir darbe oldu ve hükümetin itibarını daha da zedeledi. Ancak, saf mali bakış açısıyla, bu girişim başarılıydı. Yükümlülüklerin büyük bir bölümünün iptali ve yıllık faiz ödemelerinin azaltılması sayesinde, Yönetmenler Hükûmeti mali durumunu bir süre için istikrara kavuşturdu ve bütçe

²⁶⁹ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 134–149.

²⁷⁰ Arnaud de Lestapis, "Émigration et faux assignats: II", *Revue des Deux Mondes* (October 1955), 464.

²⁷¹ Dominique-Vincent Ramel de Nogaret (Ramel de Nogaret olarak bilinir; 3 Kasım 1760 - 31 Mart 1829), Fransız Direktuarı'nda Maliye Bakanı olan Fransız avukat ve politikacıydı.

dengeğini sağladı. Ramel ayrıca, "Eski Dört Vergi" olarak bilinen yeni bir dizi vergi uygulayarak devlet gelirlerini artırmayı hedefledi; bu vergiler arazi, taşınmaz mülk, iş lisansları (patentler) ve kapılar ile pencereler üzerinden alınmaktaydı. Ayrıca, vergi tahsilat sistemini daha verimli ve vergi kaçakçılığına daha az açık hale getirmek için merkezileştirdi.²⁷²

Bu mali reformlara rağmen, hükümetin yerel gelirleri devasa harcamalarını, özellikle de yaklaşık bir milyon askerlik büyük bir ordunun bakım maliyetlerini karşılamak için kesinlikle yetersiz kaldı. Devlet hazinesi tamamen boş kaldı ve hükümet, son derece etkili yeni bir gelir kaynağına dayanmadan ayakta kalamadı: yabancı ülkelerin sistematik yağmalanması. Savaş artık sadece ulusal savunma veya ideolojik genişleme meselesi olmaktan çıkmış, Fransız ekonomisinin temel dayanağı haline gelmişti. Fransız ordularına, fethettikleri şehirlerden ve ülkelere büyük mali katkılar, yani "tazminatlar" dayatıldı. Bu politika, savaşın maliyetlerini (hatta daha fazlasını) karşılamasını sağlayan bir mekanizma olarak Avrupa genelinde durmaksızın uygulandı. Para ödemelerinin yanı sıra, İtalya, Platon ve Almanya'dan daha önce görülmemiş ölçüde paha biçilmez sanat eserleri yağmalandı. Bu hazineler Paris'e gönderilerek, yakın zamanda ulusal müzeye dönüştürülen Louvre Müzesi'nin salonlarını doldurdu ve Fransa'nın askeri ve kültürel üstünlüğünün güçlü bir simgesi oldu. Napoleon Bonapart'ın 1796-1797 yılları arasındaki İtalya seferi, altın, gümüş ve sanat eserleri yüklü kervanları Paris'e göndermesiyle ün kazandı; bu, yalnızca Yönetmenler Hükümeti hazinesini değil, aynı zamanda Bonapart ve subaylarını da zenginleştirdi.²⁷³

Dış kaynaklı bu sömürüye dayalı bağımlılık, kritik bir durum yarattı. Yerel ekonomik politikadaki başarısızlık, dışarıdaki askeri zaferleri devletin varlığı için vazgeçilmez kıldı. Ordu, ulusun koruyucusundan birincil gelir kaynağına dönüştü. Bu dinamik, Paris'teki sivil hükümet ile sahadaki generaller arasındaki ilişkiyi köklü biçimde değiştirdi. Generalin zaferler ve zenginlikler getirebildiği sürece, mali yönden zor durumda olan Yönetmenler Hükümeti üzerinde muazzam bir nüfuzu vardı; bu durum ise kısa sürede ciddi siyasi sonuçlar doğurdu.²⁷⁴

²⁷² Louis Rouanet, Bryan P. Cutsinger, and Joshua S. Ingber, *Assignats or Death: The Politics and Dynamics of Hyperinflation in Revolutionary France* (working paper, September 2022), 23–29.

²⁷³ Mark, *French Directory*.

²⁷⁴ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 326.

Yönetmenler Hükûmeti'nin dış politikası agresif, yayılmacı ve nihayetinde kendi kendini yok etmeye yönelmişti. Devrimci ideoloji, stratejik zorunluluk ve ekonomik çaresizliğin birleşimiyle, rejim Fransa'yı "kardeş cumhuriyetlerle" çevrelemeyi ve sınırlarını "doğal sınırları" olarak adlandırdığı Ren Nehri, Alpler ve Pirenelere kadar genişletmeyi hedefledi. Orduları kıtada etkileyici başarılar elde ederek nüfuzunu genişletirken, bu zaferler aynı zamanda neredeyse tam bağımsızlıkla hareket eden güçlü, hırslı ve isyankar yeni bir general sınıfı yarattı. Sonunda, cumhuriyeti güvence altına alması beklenen bu askeri başarılar, onu devirecek adamları güçlendirdi.²⁷⁵

Napolyon'un yürüttüğü en önemli seferlerden İtalya Seferi; 1796-1797 yıllarında gerçekleşen İtalya Seferi, Direktuar hükümetinin kaderinin şekillendiği bir pota oldu. 13 Vendémiaire ayaklanmasının bastırılmasındaki kritik rolünün ardından, 26 yaşındaki Napolyon Bonapart, İtalya Ordusu'nun komutanlığına atandı. Bu ordu moral olarak düşük, donanım açısından zayıf ve birincil savaş cephesi olarak görülmemen ikincil bir cephe olarak maliyetli kabul ediliyordu. Direktuar hükümetinin talimatları açıktı: Piyemonte-Sardinya ordularını yenmek, onların Avusturyalı müttefiklerini Kuzey İtalya'dan çıkarmak ve en önemlisi, Fransız ordusunu düşman topraklarından sağlanan kaynaklarla yeniden beslemek. Napolyon, geldiği andan itibaren askerlerinin moralini yükseltti ve Avrupa'yı şaşkına çeviren askeri dehasını ortaya koydu.²⁷⁶ "Merkez stratejisi" olarak bilinen ve kendine özgü bu yöntemi hızla uygulayarak, hızla güçlerini yoğunlaştırıp Piyemonte ve Avusturya orduları arasında bir gedik açtı ve onların birleşmesini engelledi.²⁷⁷ Nisan 1796'da süren iki haftalık fırtına kampanyasında Montenotte, Millesimo, Dego ve Mondovi savaşlarında kesin zaferler kazanarak Piyemonte-Sardinya'yı barış istemeye zorladı. Daha sonra Avusturyalılara karşı yönelerek Lodi savaşında sağlam bir köprü geçişi yapıp onları Lombardiya'dan kovdu. Ertesi yıl boyunca, Mantuva kuşatmasını kırmak isteyen Avusturyalıların birçok girişimini püskürttü ve Castiglione, Arcole ve Rivoli savaşlarında efsanevi zaferler elde etti.²⁷⁸

²⁷⁵ Alan Forrest, *The Soldiers of the French Revolution* (Durham: Duke University Press, 1990), 168-172.

²⁷⁶ David G. Chandler, *The Campaigns of Napoleon* (New York: Macmillan, 1966), 63-67.

²⁷⁷ Martin Boycott-Brown, *The Road to Rivoli: Napoleon's First Campaign* (London: Cassell & Co, 2001), 194-197.

²⁷⁸ Gunther E. Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (Bloomington: Indiana University Press, 1980), 35-38.

Napolyon'un faaliyetleri geleneksel generallerin çok ötesindeydi; o fiilen bir devlet başkanı gibi hareket ediyor ve İtalya'nın siyasi haritasını kendi isteği doğrultusunda yeniden şekillendiriyordu. Bölgedeki serveti yağmaladı, milyonlarca frank ve paha biçilemez sanat eserini Paris'e gönderdi. Cisalpin ve Transpadane cumhuriyetlerini kurdu, daha sonra bunları Fransız usulü anayasa, bayrak ve hükümete sahip Cisalpin Cumhuriyeti'nde birleştirdi. Cenova'daki eski aristokratik hükümeti devirdi ve Ligurya Cumhuriyeti'ni kurdu; Papa VI. Pius'u devasa tazminatlar ödemeye zorlayarak Papalık topraklarını işgal etti. Bağımsızlık siyaseti en üst düzeye Ekim 1797'de ulaştı. Tam yetkisiyle ve Direktuar hükümetine danışmadan, bizzat Napolyon Avusturya ile Campo Formio Antlaşması'nı imzalayarak Birinci Koalisyon Savaşlarını kendi şartlarıyla sona erdirdi. Bu siyasi gerçekçilik şaheseriyle, işgal ettiği eski Venedik Cumhuriyeti'ni Avusturya'ya bıraktı; karşılığında Fransa'nın Belçika ve Ren Nehri'nin sol yakasını ilhakını tanıttırdı. Bu antlaşma Fransa için bir zaferdi, ancak zafer Napolyon'un, Direktuar hükümetinin değil. Bu durum, gerçek gücün Paris'teki sivil siyasetçilerde değil, sahadaki bağımsız ve muazzam başarı kazanmış generallerin elinde olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.²⁷⁹

Mısır Seferi (1798-1799); Kıta'daki savaş sona erdiğinde, Direktuar hükümetinin geriye kalan en büyük düşmanı Büyük Britanya idi. Paris'te ise büyük popülerlik ve hırsla sahip general Napolyon Bonapart vardı. Mayıs 1798'de başlayan Mısır Seferi, iki soruna aynı anda çözüm arayan yaratıcı bir girişimdi. Stratejik gerekçe, Britanya'nın Hindistan'a kara yoluyla ulaşımını tehdit ederek ticaret merkezini vurmaktır; iç politik gerekçe ise Napolyon'u ve sadık ordusunu Paris'ten uzaklaştırmaktır. Napolyon için bu sefer romantik bir rüya, İskender'in izinden giderek yeni bir doğu imparatorluğu kurma fırsatıydı. Sefer hızlı bir zaferle başladı. Saint John Şövalyeleri'nden Malta Adası'nı ele geçirdi, İngiliz donanmasından kaçan Napolyon'un filosu Temmuz 1798'de İskenderiye yakınlarında karaya indi. Ordusuyla çölde ilerleyip Mısır'daki yönetici askerî sınıf olan Memlûkleri Kahire yakınlarında Muharebe-i Piramit'te kesin bir yenilgiye uğrattı. Ancak bu zafer kısa sürdü. 1 Ağustos 1798'de İngiliz amiral Horatio Nelson komutasındaki filo, Fransız filosunu Abu Kır Körfezi'nde Bulge Savaşı'nda yok etti. Bu deniz yenilgisi stratejik bir felaketti: Fransız ordusunu Mısır'da kuşatmış, ikmal ve takviyeyi kesmiş ve seferin nihai başarısızlığını garantilemişti. 1799'da Osmanlı toprakları Suriye'ye yönelik ikinci

²⁷⁹ R. G. Burton, *Napoleon's Campaigns in Italy 1796–1797 and 1800* (Borah Press, 2007), 15,19,26,54,90,100.

Fransız seferi, İngiliz donanmasının Osmanlı savunucularına verdiği destek sayesinde Akka Kuşatması'nda başarısız oldu. Askeri başarısızlığa rağmen, Mısır Seferi derin ve kalıcı kültürel miras bıraktı. Napolyon, “bilim adamları” olarak bilinen 167 bilim insanı, mühendis ve araştırmacıdan oluşan büyük bir heyet getirdi. Görevleri Mısır'ın antik kalıntılarından modern topluma kadar her yönünü incelemektir. Çalışmaları, “Mısır'ın Tanımı” adlı çok ciltli kapsamlı bir eser ortaya koydu; modern Mısırbilimi için temel metindir. Sefer sırasında Fransız askerleri, daha sonra Jean-François Champollion'un Mısır hiyerogliflerini çözmesini sağlayan Rosetta Taşı'nı keşfettiler. Mısırlılar açısından bu işgal şok edici ve yıkıcı bir olaydı. Çağdaş tarihçilerden Abdülrahman el-Ceberti gibi isimler, Fransızların kahramanlık anlatılarına karşıt ve eleştirel bir tarihsel anlatı sundu. Ağustos 1799'da Napolyon, Avrupa'daki askeri yenilgiler ve siyasi boşluk haberini aldıktan sonra ordusunu gizlice terk ederek Fransa'ya döndü. Mısır'da ise ekim ayında seferin başarısızlığı büyük ölçüde bilinmiyor ya da görmezden geliniyordu. Üstün propaganda sayesinde Napolyon, Cumhuriyet'in kurtarıcısı ve kahramanı olarak yüceltiliyordu.²⁸⁰

2.3.2. Kardeş Cumhuriyetler

Direktuar hükümetinin dış politikasında önemli bir unsur, işgal edilen topraklarda kurulan “Kardeş Cumhuriyetler”di (républiques sœurs). Bunlar arasında Batavia Cumhuriyeti (Hollanda), Helvet Cumhuriyeti (İsviçre) ve İtalya'daki Cisalpin, Ligurya, Roma ve Partenopoli Cumhuriyetleri yer almaktaydı. Bir yandan bu politika ideolojik bir projeydi. Kardeş Cumhuriyetler, 1795 Fransız Anayasası'ndan esinlenen anayasalara, meclislere ve yürütme organlarına sahipti. Amaçları, feodal ayrıcalıkların kaldırılması, hukuki eşitlik ve laik yönetim gibi devrim ilkelerini Avrupa'nın dört bir yanına yaymaktı. Ancak gerçekte, bu ilişkiler kardeşlikten ziyade egemenlik ilişkisiydi. Bu cumhuriyetler, varlıklarını Fransız askeri korumasına tamamen bağımlı, bağlı devletlerdi. İsimdeki bağımsızlık sadece bir illüzyondan ibaretti. Ağır mali yükümlülükler ödemeye zorlandılar, kaynakları Fransız savaş çabasını desteklemek için kullanıldı ve dış politikaları Paris tarafından belirlendi. Fransız generalleri ve sivil komiserleri iç politikalara müdahale edip, devrimci fraksiyonların iktidarda kalması için darbeler düzenlediler; örneğin 1798'de Batavia Cumhuriyeti'nde olduğu gibi.²⁸¹

²⁸⁰ Elias Abu Shabaka, *The History of Napoleon Bonapart* (Kahire: Hindawi, 2017), 70, 72, 86, 87.

²⁸¹ Timothy Blanning, *The French Revolutionary Wars, 1787–1802* (London: Arnold, 1996), 173-176.

Bu politika, Fransız devrimci düşüncesinin 1792'deki idealist “kaleler üzerine savaş, kulübeler üzerinde barış” anlayışından daha karamsar ve gerçekçi bir Fransız milliyetçiliğine evrildiğinin açık bir göstergesiydi. Kardeş Cumhuriyetler, düşman monarşilere karşı stratejik bir tampon bölge oluşturmanın yanı sıra, iflas eden Direktuar hükümetine ekonomik destek sağlayan temel kaynaklardı²⁸². Kardeş Cumhuriyetler arasında Batavia, Cispadane, Transpadane, Cispalpin, Ligurya, Roma, Helvet ve Partenopoli Cumhuriyetleri bulunmaktaydı.²⁸³

Direktuar hükümetinin genişlemeci dış politikası, doğrudan kendi çöküşüne yol açan kendi kendini besleyen bir döngü yarattı. Savaşlar ekonomik olarak rejimin devamı için elzemdi. Başarılı savaşlar büyük servetler kazandırdı, ancak aynı zamanda güçlü, siyasi olarak hırslı ve neredeyse tam bağımsız hareket eden generaller sınıfı yarattı. Mali olarak bu generallere bağımlı ve zayıf olan Direktuar hükümeti, onları kontrol edemedi. 1799'a gelindiğinde ordu Fransa'daki en güçlü ve en saygın kurum olmuştu ve en ünlü komutanı Napolyon Bonapart, yozlaşmış ve etkisiz sivil yönetimden ulusu “kurtarabilecek” tek kişi olarak görülüyordu. Dış politika, Cumhuriyeti korumak adına kurulan düzen, sonunda onu yıkacak adamı ortaya çıkarmıştı.²⁸⁴

Direktörler Hükümeti dönemi, Fransız toplumu ve kültüründe köklü ve derin bir dönüşüme tanıklık etti. Bu dönem, Jakoben terörü sırasında hâkim olan katı ve sert ahlak anlayışına karşı güçlü bir tepki ile karakterize edildi. Robespierre'in düşüşü, kamusal erdemden dayatılmasından kişisel zevklerin açıkça peşine düşmeye yönelen toplumsal bir enerji patlamasına yol açtı. Tüketim aşırılığı, toplumsal gösteriş ve devrimci ideallerin alaycı biçimde reddi ile şekillenen bu kültürel dönüşüm, yeni bir burjuva seçkinlerinin siyasal olarak güç kazanmasına eşlik etti ve Cumhuriyet rejiminin zaten kırılğan olan temellerini daha da aşındırdı. Devrim sırasında yaşanan ekonomik dalgalanmalar – özellikle kilise ve aristokrasiye ait toprakların el değiştirmesiyle ortaya çıkan aşırı fiyat artışları– büyük servetlerin oluşmasına yol açtı. Ordunun tedarikçileri, savaş tüccarları, mali spekülâtörler ve “millî mallar”ın alıcılarından oluşan yeni bir zenginler sınıfı ortaya çıktı. Eski aristokrat geleneklerin yükünden azade olan bu sınıf, gösterişli zenginlik sergileriyle Direktörler döneminin toplumsal sahnesine hâkim oldu. İhtişamlı eğlenceler,

²⁸² Bell, *The First Total War*, 106.

²⁸³ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 327.

²⁸⁴ Isser Woloch, *Napoleon and His Collaborators: The Making of a Dictatorship* (New York: W. W. Norton & Company, 2001), 22-26.

görmekli salonlar ve lüks yaşam tarzları yaygın hale geldi. ²⁸⁵Bu aşırı tüketim, halkın çoğunluğunun sürdürdüğü yoksulluk ve sıkıntılarla keskin bir tezat oluşturuyor, derin bir toplumsal hoşnutsuzluk yaratıyordu.

Dönem aynı zamanda en yüksek düzeyde hükûmet kademelerine kadar ulaşan yaygın bir yolsuzlukla da anıldı. Direktörler ve üst düzey yetkililer, zimmet ve makamlarını kişisel zenginleşme amacıyla kullanmakla suçlanıyordu. Bunların en ünlüsü, asalet kökenli olup devrimci olan Paul Barras'tı. Lüksemburg Sarayı'ndaki sefahati, siyasi entrikaları ve yozlaşmış yaşam tarzı ile rejimin ahlaki çöküşünün adeta yaşayan bir sembolüne dönüştü. ²⁸⁶ Bu alaycılık ve maddiyatçılık ortamı, Cumhuriyet'e yönelik genel bir hayal kırıklığını besledi; halkın gözünde rejim, yalnızca yozlaşmışların ve zenginlerin yararlandığı bir düzen olarak görülmeye başlandı.

Terör sonrası kültürel tepkinin en belirgin ifadesi, Paris'te "Incroyables" (İnanılmazlar) ve "Merveilleuses" (Harikalar) olarak bilinen gençlik alt kültürünün ortaya çıkışı oldu. Yeni seçkinlerin çocukları, çoğu zaman "jeunesse dorée" (altın gençlik) olarak anılan bu grup, Jakoben geçmişe karşı politik ve toplumsal bir protesto biçimi olarak modayı kullandı. ²⁸⁷ Tarzları kasıtlı olarak abartılı, sıra dışı ve kışkırtıcıydı. Erkekler, büyük yakalı dar uzun ceketler, çenelerini saran devasa boyun bağları ve dar pantolonlar giyerdi; saçlarını kulaklarının üzerinde "köpek kulağı" tarzında uzatır, büyük tek gözlükler takar, "yürütme yetkileri" adını verdikleri topuzlu bastonlar taşırdı. Devrime duydukları küçümsemeyi göstermek için kekeler gibi konuşur, "r" harfini telaffuz etmekten kaçınarak kendi adlarının telaffuzunu dahi değiştirirlerdi. ²⁸⁸

Kadınlar arasında, Merveilleuses olarak bilinen bu alt kültürün temsilcileri dönemin moda öncüleriydi. Thérésa Tallien ("Thermidor'un Kraliçesi" olarak bilinir), Joséphine de Beauharnais ve Juliette Récamier gibi toplumun önde gelen hanımefendileri, Antik Yunan ve Roma'dan esinlenen bir tarzı benimsedi. Yüksek belli, ince ve hafif kumaşlardan –çoğunlukla tülbent veya keten– yapılmış şeffaf elbiseler giyerlerdi. Bu elbiseler bazen vücuda daha iyi oturması için ıslatılarak giyilir, korseler ve

²⁸⁵ Bourrienne Paris X, "Le Directoire: Une période riche en histoire," *La Gazette – Bourrienne*, <https://bourrienne.com/en/blogs/la-gazette/le-directoire-une-periode-riche-en-histoire>

²⁸⁶ Wim Klooster, ed., *The Cambridge History of the Age of Atlantic Revolutions: France, Europe, and Haiti*, vol. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 2023), 317.

²⁸⁷ Bourrienne Paris X, "Le Directoire, une période riche en histoire," *La Gazette*, Bourrienne, n.d., accessed June 30, 2025, <https://bourrienne.com/en/blogs/la-gazette/le-directoire-une-periode-riche-en-histoire>.

²⁸⁸ Allyson Payne, "The Incroyables et Merveilleuses as Separate Entities," *Vulcan Historical Review* 24 (2020): Article 4.

iç etekler tamamen terk edilirdi. Bu kıyafetler, yakın geçmişin katı ahlak kurallarından radikal bir kopuşu simgelerdi.²⁸⁹

Kamusal yaşam, bu yeni eğlencenin sahnesine dönüştü. Parisliler, sayıları hızla artan dans salonlarına akın ediyordu. Bunların en ünlüsü, yalnızca giyotine kurban vermiş olanların katılabildiği “Mağdurlar Balosu”ydu. Katılımcılar yas kıyafetleriyle dans eder, birbirlerini, giyotin bıçağının inişini taklit eden keskin bir baş hareketi ile selamlarlardı.
290

Sanat da bir propaganda aracıydı. Hükûmet, askerî zaferleri ve Cumhuriyet’in şehitlerini yücelten eserler sipariş etti; ancak bu, Napoléon dönemindeki kadar sistemli değildi. Louvre Müzesi, kültürel propagandanın en güçlü aracıydı. İtalya ve Mısır seferlerinde yağmalanan şaheserlerle dolup taşan müze, ülkenin askerî şanı ve kültürel üstünlüğünün güçlü bir göstergesiydi. Dekoratif sanatlarda “Directoire üslubu” gelişti; mobilya ustaları ve tasarımcılar, Roma, Pompei ve Etrüsk motiflerini yeni bir zarafet ile harmanlayan mobilya ve iç mekân düzenlemeleri yarattı. Paris’te ortaya çıkan lüks konaklar, maun ve abanoz mobilyalar, zarif formlar ve mor ile yeşilin modaya uygun tonlarıyla süslendi.²⁹¹

Dinî alanda, Direktörler Hükûmeti genel olarak din karşıtı devrim politikalarını sürdürdü ve özellikle devlete bağlılık yemini etmeyi reddeden Katolik rahiplere karşı mücadeleye devam etti. Ancak bazı direktörler, inanç ve ahlaka duyulan insanî ihtiyacın farkında olarak Katolikliğe cumhuriyetçi bir alternatif geliştirmeye çalıştılar. Louis-Marie de La Révellière-Lépeaux, “teofilantropi” (Tanrı ve insan sevgisi) adını taşıyan yeni bir dinî hareketin başlıca destekçisi oldu.²⁹²

Teofilantropi, seküler ve rasyonel bir inanç sistemiydi. Doktrini basitti: Tanrı’nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmak. Dogmaları, mucizeleri ve resmî ruhban sınıfını reddediyor; bunun yerine yurttaş erdemini, ailevi dindarlığı ve hayırseverliği vurgulayan ahlakî bir düşünceyi savunuyordu. Devlet desteğiyle, Paris’teki birçok kiliseyi kullanma hakkı elde eden bu hareket, burada ilahiler, ahlak dersleri ve antik filozofların eserleri ile Kur’an-ı Kerim’den alıntılar da içeren metin okumalarıyla

²⁸⁹ Klooster, *Cambridge History*, 263.

²⁹⁰ Klooster, *Cambridge History*, 267.

²⁹¹ Propaganda – Napoleon. *Napoleon: Revolution to Empire*. National Gallery of Victoria. Accessed June 30, 2025. <https://www.ngv.vic.gov.au/napoleon/art-and-design/propaganda.html>.

²⁹² Klooster, *Cambridge History*, 257

ibadetler düzenliyordu. Ancak teofilantropi, entelektüel bir icat olarak halkın hayal gücünü cezbetmeyi başaramadı; muhaliflerinin alay konusu oldu ve kısa sürede, devrim takviminin on günlük haftasına dayanan “Dekadist” hareketin gölgesinde kaldı. Napoléon, 1801’de Papalık ile yaptığı uzlaşma kapsamında teofilantropiyi resmen bastırdı.²⁹³

Direktörler dönemi kültürel manzarası, derin bir dönüşüm sürecinden geçen bir toplumu ortaya koyar. Jakobenlerin, yeni ve erdemli bir cumhuriyet vatandaşı yaratma projesi başarısız olmuş; bunun yerine özel yaşamı, bireysel başarıyı ve kişisel zevki yücelten bir kültür ortaya çıkmıştır. Terörün yarattığı şokun anlaşılabilir bir tepkisi olarak görülebilecek bu “devrimci enerjinin özelleşmesi”, nihayetinde Cumhuriyet’in ideolojik bütünlüğünü zayıflatmıştır. Yaygın alaycılık, maddiyatçılık ve bireysel çıkar arayışı, halkı soyut cumhuriyet ideallerine daha az bağlı, düzeni, istikrarı ve ulusal ihtişamı yeniden tesis etmeyi vaat eden bir lidere ise daha yatkın hale getirdiği görülmektedir.

Direktörlük Hükûmetinin çöküşü tekil bir olay değildi; bu durum, sistemin doğasında var olan kusurların ve dört yıl boyunca maruz kaldığı kesintisiz baskıların doruk noktasıydı. 18 Brumaire darbesi, tarihin rastlantısal bir tesadüfö değil; siyasi meşruiyetini, mali kaynaklarını ve halk desteğini tüketmiş bir rejimin mantıksal, hatta belki de kaçınılmaz sonucuydu. Son krizinde Cumhuriyet, anayasal ve ahlaki otoritesinden yoksun bırakılmış, dayandığı askerî gücün bizzat kurbanı hâline gelmişti.

1799 yılı, Direktörlük Hükûmetinin krizlerinin zirveye ulaştığı yıl oldu. Askerî açıdan, Britanya, Avusturya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dahil olduğu İkinci Koalisyon’un kurulması, Fransızlar için bir dizi yıkıcı yenilgi getirdi. Koalisyon orduları Fransızları İtalya’nın büyük bölümünden çıkardı, Bonapart’ın parlak kazanımlarını boşa çıkardı ve Fransa’yı bizzat işgal etme tehdidinde bulundu. Bu askerî olağanüstü hâl, Direktörlük Hükûmetini ayakta tutan güç yanılması yok etti ve ülke çapında millî bir panik ortamı yarattı. Direktörler, ülkenin meselelerine ilgisizdi; bu sorunları yönetip karşılamak yerine, iktidarda kalmalarını sağlayacak entrikalarla ve komplolarla uğraştılar. Kargaşa yoğunlaştığında ve halk düzeni yeniden tesis edecek güçlü bir el

²⁹³ Jean-Pierre Chantin, “Les Marges du christianisme: ‘sectes’, ‘dissidences’, ‘ésotérisme’,” in *Dictionnaire du monde religieux dans la France contemporaine*, vol. 10, ed. Jean-Marie Mayeur (Paris: Beauchesne, 2001), 51–53.

arayışına girdiğinde, hem halk hem de direktörlerin kendileri, cumhuriyetçi sistemin sonunun yaklaştığını hissetti.²⁹⁴

Koalisyonun oluşumu, Avrupa'nın Direktörlük Hükûmetinin işgalci politikasına cevabıydı. İngiltere, Fransa'ya karşı kesin darbeler vurmaya umut edebilmek için yeni bir kıtasal düşmanı harekete geçirmek üzere aylarca çalıştı. Koalisyon, Ekim 1799'da İsveç Kralı IV. Gustav'ın katılımıyla tamamlandı. Direktörlük Hükûmeti buna genel seferberlik ilan ederek ve 20 ile 25 yaş arasındaki gençleri zorunlu askerlik hizmetine alarak karşılık verdi. Ancak buna rağmen, ordu sayısal üstünlüğe sahip olamadı; 200.000 askerden yalnızca 143.000'i hizmete elverişli görüldü. 1799 savaşı, özünde bir kıta savaşıydı; büyük ve merkezî devletleri karşı karşıya getirdi. Tuna Ordusu, General Jourdan komutasında 45.000 askerle Güney Almanya üzerinden Viyana'ya ilerlemekle görevlendirildi; aynı büyüklükteki İtalya Ordusu ise General Schérer komutasında Venedik ve Karintiya üzerinden harekete geçti. Almanya'daki harekât kötü başladı; Jourdan, 25 Mart 1799'da Stockach'ta Arşidük'ün üstünlüğüne boyun eğerek geri çekildi. Onunla birlikte, ilerleyişini koruyan Bernadotte komutasındaki Ren Ordusu da çekildi. İtalya'da ise Schérer, Adige Geçidi'ni zorlamaya çalıştı fakat Verona önlerinde başarısız oldu ve Adige Nehri'ne çekildi. Ardından Suvorov'un Rus birlikleri cepheyi ele geçirdi ve saldırıya geçti. İsviçre, Almanya ve İtalya cephelerinde de durum Fransa açısından kötüydü; Cumhuriyet bütün cephelerde geri çekilirken doğal sınırlar şimdilik korunabildi.²⁹⁵

Bundan sonra, Fransız Devrimi'nin son halkası olarak görülen 18 Haziran 1799 darbesi geldi. Dış krizin, Paris'te siyasi bir patlamaya yol açmasının ardından, 1799 bahar seçimleri, yeni Jakoben solunun zaferiyle sonuçlandı. Bunlar, askerî başarısızlıkların sorumluluğunu mevcut Direktörlük Hükûmetine yüklediler. Bu kez yasama meclisleri, karşılık verecek kadar güçlüydü. 30 Prairial (18 Haziran 1799) olarak bilinen darbe ile meclisler, yürütme organını tasfiye etmeyi başardı ve üç direktörü istifaya zorladı. Yasama organı ilk kez Direktörlük Hükûmetini devirmiş, böylece Fructidor ve Floréal darbelerinin seyrini tersine çevirmişti. Ancak bu gelişme, istikrarsızlığı daha da derinleştirdi. Yeni atanan direktörlerden Emmanuel Joseph Sieyès, bu güç boşluğunu doldurdu. 1789'un kıdemli bir aktörü ve tanınmış bir anayasa kuramcısı olan Sieyès, uzun

²⁹⁴ Gustave Le Bon, Devrimlerin Ruhu ve Fransız Devrimi, Adel Zuaiter'in çevirisi (Kahire: Hindawi Vakfı, 2012), 160–161.

²⁹⁵ Albert Soboul, Fransız Devrimi Tarihi, George Koussa çevirisiyle, 4. basım (Beirut: Akdeniz Yayınları ve Oueidat, 1989), 516.

süredir An III Anayasası'nı kusurlu ve uygulanamaz bir belge olarak görüyordu. Direktörlük Hükûmetine, onu içeriden devirmek niyetiyle katıldı. Planı, yasama darbesi yoluyla anayasayı daha otoriter bir sistemle değiştirmek ve yetkiyi güçlü bir yürütme organında toplamaktı. Bunu başarmak için askerî desteğe ihtiyacı vardı. “Kurtarıcı kılıç” olarak adlandırdığı, popüler, itaatkâr ve meclisleri sindirecek, darbeyi güvenceye alacak bir general arayışına girdi. Sieyès, aradığı “kılıcı”, Ekim 1799'da Mısır'dan Fransa'ya dönen Napolyon Bonapart'ta buldu. Dönüşü mükemmel bir zamanlamayla gerçekleşti; son askerî yenilgilerden ve iç siyasi çatışmalardan etkilenmemişti. Mısır seferi, yoğun bir propaganda sayesinde kahramanca bir zafer olarak yansıtılmıştı. Kurtarıcı bekleyen kamuoyunun gözünde Bonapart, düzeni yeniden tesis edip zafere ulaştırabilecek tek figür olarak görünüyordu.²⁹⁶

Sieyès ve Bonapart hızla çıkar ortaklığına dayalı bir ittifak kurdular; Dışişleri Bakanı Talleyrand ve Polis Bakanı Joseph Fouché gibi kilit isimler de onlara katıldı. Darbe, 18–19 Brumaire günleri için planlandı. 18 Brumaire (9 Kasım) sabahı, komplocular, uydurma bir “Jakoben komplosu”nu bahane ederek, yasama meclisinin Saint-Cloud Sarayı'na taşınmasına karar verdiler. Bu hamle, milletvekillerini Paris halkından izole etmeyi ve Bonapart'a bağlı kuvvetlerin koruması altına almayı amaçlıyordu. Beş direktörün tamamı ikna edilerek ya da zorla istifa ettirildi; yürütme organı yasal olarak feshedildi ve bir güç boşluğu yaratıldı. Ertesi gün, 19 Brumaire'de plan neredeyse bozuluyordu. Bonapart, Konsey-i Yaşlılar'a yaptığı agresif ve tutarsız konuşmada geniş bir ret tepkisiyle karşılaştı. Ardından Beşyüzler Meclisi'ne geçti; burada Jakoben vekillerin öfkeli tepkisiyle yüzleşti. Askerî bir darbeye kurban gittiklerini anlayan vekiller, “Kahrolsun diktatör! Onu dışarı atın!” diye bağırdılar. Ortaya çıkan kargaşada Bonapart sertçe itildi, titreyerek dışarı çıkarıldı. Durumu, Meclis Başkanı olan küçük kardeşi Lucien Bonaparte kurtardı. Saraydan çıkarak askerlere seslendi; meclisin azınlıkta kalan silahlı milletvekillerince terörize edildiğini ve komutanlarının öldürülmeye çalışıldığını iddia etti. Kılıcını Napolyon'un göğsüne dayayarak, eğer devrimin ilkelerine ihanet ederse onu kendi eliyle öldüreceğine yemin etti. Bu dramatik sahne işe yaradı. General Murat komutasındaki süngülü grenadierler, meclis salonunu basarak vekilleri dağıttılar; birçok milletvekili pencerelerden kaçmak zorunda kaldı. O akşam, her iki meclisten bir grup milletvekili tutuklandı. Kalanlar, Direktörlük Hükûmetinin kaldırılması ve geçici bir hükümet olarak Napolyon, Sieyès ve Roger

²⁹⁶ Doyle, *Oxford History of the French Revolution*, 338.

Ducos'tan oluşan üçlü konsüllüğün kurulması yönünde oy kullandılar. Fransız Devrimi fiilen sona ermişti. Kısa süre içinde, Napolyon'un Sieyès'e itaatkâr bir "kılıç" olmayacağı anlaşıldı. Napolyon, diğer konsüllerini hızla gölgede bıraktı, Sieyès'in karmaşık anayasa taslağını bir kenara attı ve tüm yetkiyi neredeyse tamamen kendi elinde toplayan yeni bir anayasa dayattı.²⁹⁷

²⁹⁷ Woloch, *Napoleon and His Collaborators*, 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FRANSIZ DEVRİMİ'NİN SONUÇLARI: DEVRİMİN İÇ VE DIŞ ETKİLERİ (1799-1809)

Bu bölüm, devrimin derin toplumsal ve ekonomik sonuçlarını araştırarak, feodal yapının tasfiyesiyle başta burjuvazi olmak üzere yeni toplumsal sınıfların nasıl ortaya çıktığını incelemektedir. Ayrıca, merkezi modern devleti pekiştirmek amacıyla gerçekleştirilen büyük idari ve eğitim reformlarına ışık tutmaktadır. Bu bölümün değeri, devrim ilkelerinin (özellikle Napolyon Kanunları aracılığıyla) Fransa ve Avrupa'da günlük yaşamı değiştiren kurumsal ve yasal bir gerçekliğe nasıl dönüştüğünü göstermesidir.

3.1. Sosyal Ve Ekonomik Etkiler

Fransız Devrimi, sadece siyasi rejimi değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Avrupa'nın sosyal dokusunu ve ekonomik yapısını da derinden sarsmıştır. Bu süreçte feodal bağların çözülmesi, yeni sınıf dinamiklerinin ortaya çıkması ve mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması, toplumsal hayatın her alanında hissedilir bir dönüşüme yol açmıştır. Söz konusu değişimin yarattığı sosyal ve ekonomik etkileri, demografik hareketlerden üretim ilişkilerine kadar geniş bir yelpazede şu başlıklar altında incelemek mümkündür.

3.1.1. Ekonomik etkiler

1799 sonrasında, Fransız Devrimi'ni kurumsallaştırmaya yönelik ciddi girişimler nihayet ortaya çıkmaya başladı; ancak bu, Napolyon Bonapart'ın "otoriter" yönlendirmesi olmadan mümkün değildi. 1799 sonrası dönem, devrimin temel ilkelerinin pratik ve seçici şekilde uygulanmaya başladığı bir dönem olarak öne çıkar. Konsolosluk ve İmparatorluk dönemlerinde inşa edilen yasal ve idari yapı, 19. yüzyıl Fransız

toplumunun kalıcı çerçevesini oluşturdu. Bu sistem, hukuki eşitlik, ulusal birlik ve özel mülkiyetin kutsallığı gibi devrimci ilkeler üzerine kurulu olmakla birlikte, aynı zamanda zafer kazanmış burjuvazinin ataerkil ve hiyerarşik değerlerini de somutlaştırmaktaydı. Başka bir ifadeyle, bu devlet inşa süreci, güçlü ve merkezi bir aygıt ve yasal bir çerçeve oluştururken, hem resmi eşitliği hem de yeni toplumsal hiyerarşileri desteklemiş; böylece sonrasında gelen bir yüzyıllık dönüşümün temelini atmıştır. Fransız Devrimi'nin sosyal ve ekonomik durum üzerindeki etkisini derin ve akıcı biçimde anlamak için, öncelikle beş yöneticinin yönetimini devirdikten sonra Napolyon'un yönetim aygıtının dayattığı gerçekliği kavramak gerekir. Napolyon'un "kanunlaştırmaları", devrim projesinin en belirgin ve kalıcı mirası olmuştur. Eski rejimin (Régime Ancien) bölgesel gelenekler, feodal yasalar ve kraliyet fermanlarının karmaşık mozaigini ortadan kaldırarak, etkisi Avrupa ve hatta dünya çapında hukuk bilimine yansıyan, birleşik, akılcı ve erişilebilir bir hukuk sistemi getirmiştir. Devrim öncesi Fransa'da yasalar oldukça keyfi ve vahşi idi; Voltaire'in ünlü sözü bunu özetler: "Bir yolcu Fransa'da atlarını değiştirdiği kadar yasalarını da değiştirir."²⁹⁸

1804 tarihli Medeni Kanun, daha sonra "Napolyon Kanunu" veya "Fransız Medeni Kanunu" olarak adlandırılan, bu yeni medeni sistemin temel taşıdır. "Saf akla dayalı" ve geçmiş önyargılardan arındırılmış bir yasa olarak tasarlanmıştır. Kanunun dayandığı varsayım, hukukun içeriğinin "yüksek sağduyu"dan türemesi gerektiğidir. Kanun, devrimin temel kazanımları olarak görülenleri korumuştur: tüm erkek vatandaşların yasa önünde eşitliği, sözleşme özgürlüğü ve en önemlisi özel mülkiyetin kutsallığı. Mülkiyet, "mutlak, özgür ve basit bir hak" olarak tanımlanmış ve böylece özellikle devrim sırasında kamulaştırılan topraklara (biens nationaux) sahip olan yeni mülk sahibi sınıfların—burjuvazi ve köylüler—konumunu güvence altına almıştır.²⁹⁹ Böylece hukuk, sonraki dönemde Fransa'nın ekonomik yüzünü şekillendiren temel taş olmuştur.

O dönemde yürürlüğe konan yasaların yanında, Fransız Devrimi ve Napolyon'un reformları 19. yüzyıl Fransası'nda güçlü bir merkezi devlet yaratmıştır. Aslında Fransa'nın ihtiyaç duyduğu da buydu. Terör Dönemi'nde yaşanan sorunlara bakıldığında, bunların temelinde merkezi gücün olmaması yatmaktaydı; başkentten uzak bölgelerde

²⁹⁸ Encyclopaedia Britannica, "Napoleonic Code," last modified January 23, 2024, accessed July 2, 2025, <https://www.britannica.com/topic/Napoleonic-Code>.

²⁹⁹ Koman, Cemal Kutay. "The Napoleonic Code." *Guided History*, Boston University. Accessed July 1, 2025. <https://blogs.bu.edu/guidedhistory/moderneurope/the-napoleonic-code/>.

isyanlar artmış ve istikrarsızlık hüküm sürmüştü. Bu sorunların çözümü, bölgeler, kantonlar ve belediyeler temelinde oluşturulan tek tip bir idari yapı kurmakla mümkün oldu; böylece her biri kendi yasaları ve ayrıcalıkları olan bölge, şehir ve lonca mozaigi ortadan kalktı. Tarihçi İsser Woloch'un "Yeni Düzen" kitabında belirttiği gibi, bu dönem Fransız medeni sisteminde köklü ve kalıcı bir dönüşüm yaşandı; devletin yerel yönetimden ilkokul eğitimine, medeni adalet mekanizmalarından sosyal yardımların yönetimine kadar hayatın hemen her alanına eşi görülmemiş bir müdahalesi söz konusu oldu.³⁰⁰

Ancak bu merkezileşme süreci boşlukta doğmadı. Alexis de Tocqueville'in belirttiği üzere, merkeziyetçi devrim, mutlak monarşinin yüzyıllardır sürdürdüğü bir projeyi tamamladıktan başka bir şey değildir. Fakat devrim, bu sürece yeni, akılcı ve daha güçlü bir biçim kazandırdı. Eski rejimde kraliyet gücünü sınırlayan aristokrasi, kilise, parlamento ve lonca gibi ara kurumları ortadan kaldırarak, bireysel vatandaş ile egemen tek bir devlet arasında doğrudan bir ilişki yarattı. Napolyon bu yeni güçlü aygıtı devraldı ve ustalıkla yönetti; 19. yüzyıl boyunca Fransa'yı birçok rejim değişikliğine rağmen belirgin bir süreklilikle yönetecek idari ve hukuki mekanizmayı kurdu.³⁰¹

Devrimin ekonomik etkisi ise, esas olarak eski rejimin kurumsal engellerinin köklü ortadan kaldırılmasıydı. Feodalizmin kaldırılması, mülkiyet haklarının yeniden düzenlenmesi ve ulusal bir piyasanın oluşturulması, yeni ekonomik güçlerin serbest kalmasını sağladı. Ancak bu süreç, İngiliz benzeri sanayi kapitalizmine hızlı ve sorunsuz bir geçiş sağlamadı; aksine Fransa'yı çoğu zaman çelişkili ve özgün bir yola soktu. Devrim sonrası toprak sahipliği yapısında sağlanan düzenleme, uzun vadede ticaret karşısı elitlerin etkisinin azalmasını teşvik etmiş olsa da, özellikle arazi mülkiyeti alanında Fransız sanayileşmesinin yavaş ve parçalı olmasına neden olan yapısal özellikleri pekiştirmiştir.

Arazilerin yeniden düzenlenmesi ve pazarın organizasyonu; Mülkiyetin geniş çapta devri, Devrim'in ekonomik dönüşümünün merkezinde yer almaktaydı. Kilisenin tüm mülklerinin millî mal (Biens nationaux) olarak kamulaştırılması ve 2 Kasım 1789'da açık artırmayla satışa çıkarılması kararı, son derece kritik bir karardı. Bu karar daha sonra

³⁰⁰ İsser Woloch, *The New Regime: Transformations of the French Civic Order, 1789–1820s* (New York: W. W. Norton, 1994), 351.

³⁰¹ Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution*, trans. Arthur Goldhammer (Chicago: University of Chicago Press, 2011).

sürgünlerin ve devrime düşman olduğu düşünülen kişilerin topraklarını da kapsayacak şekilde genişletildi ve Fransa topraklarının yaklaşık %6,5'i olan 700 binden fazla mülk yeniden dağıtıldı. Bu yalnızca devletin iflas krizini çözmek için basit bir mali işlem değildi; aynı zamanda feodal dönemin temel ekonomik dayanaklarından birinin yıkılması anlamına geliyordu.³⁰²

Ancak, toprak devrinin sosyal ve ekonomik sonuçları karmaşıktı ve tarihsel tartışmaların geniş bir konusunu oluşturdu. Özellikle Finley, Frank ve O'Rourke gibi modern ekonomik tarihçilerinin çalışmaları, detaylı il analizlerine dayanarak yeni ve güçlü bir analiz ortaya koydu.³⁰³ Onlar, satış yönteminin — açık artırmada en yüksek teklifi verene satış — en zengin alıcıları, yani kent burjuvazisini ve daha varlıklı köylüleri tercih ettiğini gösterdiler. Sonuç olarak, kilise topraklarının daha fazla açık artırmaya çıkarıldığı illerde, devrim sonrası dönemde toprak dağılımında fiilen bir eşitsizlik artışı yaşandı. Ancak, bu artan eşitsizlik yüksek bir verimlilik getirisini de beraberinde getirdi. Ticari eğilimli yeni sahipler, topraklarına daha fazla sermaye yatırdı. Bu nedenle, 1841 ve 1852 yıllarında aynı iller, daha yüksek tarımsal verimlilik, sulama ve drenaj yatırımları ve toprakların daha verimli kullanımı (daha az boş bırakılan arazi oranıyla ölçüldü) gösterdi. Piyasa mekanizması aracılığıyla, Devrim, büyük bir ulusal serveti daha üretken ve girişimci kullanıcılara yeniden dağıtmayı başardı.³⁰⁴

Bu süreç gelişmiş bir ekonomik mekanizmayı ortaya koymaktadır. Eski rejimin ekonomisi, ekonomistler tarafından yüksek işlem maliyetleri olarak adlandırılan — karmaşık, çakışan ve belirsiz mülkiyet hakları ağı (feodal vergiler, egemenlik talepleri, toplu haklar) — nedeniyle varlıkların daha verimli kullanımlar için yeniden tahsisini neredeyse imkânsız kılıyordu. Devrimin kilise topraklarını kamulaştırıp açık artırmayla satışa çıkarması, devlet öncülüğünde büyük bir müdahale olup bu maliyetleri bir defada ortadan kaldırdı ve bazı bölgelerde tarımsal modernleşme için kritik bir "başlangıç" imkânı sundu. Bu avantajların 19. yüzyıl boyunca yavaş yavaş ortadan kalkması, diğer bölgelerin özel yollarla kendi işlem maliyetlerini aşması, Devrimin bu alandaki ekonomik

³⁰² Theresa Finley, Raphaël Franck, And Noel D. Johnson. *The Effects of Land Redistribution: Evidence from the French Revolution* (Selinsgrove: Susquehanna University, 2017), 11.

³⁰³ Kevin H. O'Rourke, "The Worldwide Economic Impact of the French Revolutionary and Napoleonic Wars", *Journal of Global History* 1/1 (2006), 132-135.

³⁰⁴ Theresa Finley, Raphaël Franck, and Noel D. Johnson, "The Economic Consequences of the French Revolution: Expropriation and Agricultural Productivity," *The Journal of Economic History* 81, no. 4 (2021): 1145-1150.

mirasının kalıcı bir itici güç değil, ancak radikal ve tek seferlik bir hızlandırıcı olduğunu göstermektedir.

Ancak, devrimci toprak yerleşimi temel ve kalıcı bir çelişki barındırıyordu. Ulusal toprakların satışı ticari açıdan daha büyük ve daha verimli mülkiyetler yaratma eğilimindeyken, aynı zamanda Napolyon Kanunu'ndaki miras yasaları toprakların sürekli parçalanmasını dayatıyordu. Mirasın eşit olarak tüm varislere paylaştırılması yasal şartı, toprak mülkiyetinin birleştirilmesine karşı güçlü bir denge oluşturdu. 19. yüzyıl boyunca bu durum, küçük ve parçalı arazi parçalarının giderek çoğalmasına yol açtı ve bu, modern ve mekanize tarımın etkinliği için gerekli olan geniş arazilere sahip olunmasını engelleyen yapısal bir engel haline geldi. Bu nedenle, 19. yüzyıl kırsal ekonomisi çelişkili iki yöne çekildi: biri, yeni burjuva toprak sahiplerinin yönlendirdiği birleştirme ve pazara açılma, diğeri ise köylü ailelerini yöneten yasal çerçeveden kaynaklanan parçalanma ve geçimlik tarım. Bu gerilim, Fransız köylülerinin esnekliği ile 19. yüzyıl boyunca tarımın komşularına göre görece "geri kalmışlığını" açıklamaya yardımcı olmaktadır. Daha geniş kurumsal perspektiften bakıldığında, Devrimin temel ekonomik başarısı eski rejimin kökleşmiş oligarşik otoritesinin ortadan kaldırılmasıydı.³⁰⁵ Asiller, din adamları ve kent loncaları, ayrıcalıklarını ve gelirlerini tehdit eden ekonomik değişime güçlü bir direniş gösteren elitlerdi. Devrim, onları koruyan yasal ve ekonomik engelleri kaldırdı. Feodal sistemin (yüksek yerel vergiler ve harçlar dahil) kaldırılması, mesleklere girişteki lonca kısıtlamalarının ortadan kaldırılması ve yasalar önünde eşitlik ilkesinin yerleşmesi, birleşik ulusal bir pazarın oluşması için gerekli koşulları hazırladı.³⁰⁶

Bununla birlikte, bu köklü kurumsal reformların ekonomik faydaları anında ortaya çıkmadı, önemli bir gecikmeden sonra belirdi. Asimoglu, Cantoni, Johnson ve Robinson gibi öncü nicel çalışmalar, Fransızların işgal edip reform uyguladığı bölgeler ile reformdan geçmeyen bölgeler arasında karşılaştırmalar yaparak bu gecikmeli etkinin açık kanıtlarını sundu. Reform yapılan bölgelerin çok daha hızlı kentleşme ve ekonomik büyüme yaşadıkları, ancak bunun esas olarak 1850'den sonra gerçekleştiği bulundu. Bu sonuç, ekonomik modernleşmenin iki aşamalı bir süreç olduğunu göstermesi bakımından kritiktir. İlk aşamada (Devrim ve Napolyon dönemi), radikal kurumsal reform, oligarşik

³⁰⁵ Daron Acemoglu, Davide Cantoni, Simon Johnson, James A. Robinson. THE CONSEQUENCES OF RADICAL REFORM: THE FRENCH REVOLUTION (Cambridge: NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, 2009), 7.

³⁰⁶ Daron Acemoglu et al, Liberty, Fraternity, Equality and Industry: The Economic Consequences of the French Revolution (Cambridge: Harvard university, 2006), 16,47.

otorite, feodal kalıntılar ve emek ile mal ticaretine getirilen kısıtlamalar gibi büyümenin önündeki temel engelleri kaldırdı. Bu, büyüme potansiyelini yarattı. İkinci aşamada (1850 sonrası), ikinci sanayi devriminin yoğun beceri gerektiren yeni teknolojileri, bu potansiyelin tam olarak gerçekleşmesini sağladı.³⁰⁷

Kurumsal hazırlık ve teknolojik fırsat arasındaki bu etkileşim, Devrimin uzun vadeli olumlu ekonomik sonuçlarını açıklamakta ve Devrim ile hemen zenginleşme arasında basit bir nedensellik olmadığını ortaya koymaktadır. Reformlar servet yaratmadı; ancak yeni ekonomik fırsatlar ortaya çıktığında servet yaratılmasına olanak tanıyan bir ortam hazırladı.

Sanayileşme Fransa’da farklı bir yol izledi; İngiliz modelinden belirgin şekilde ayrıldı. Fransız sanayileşmesi daha yavaş, daha kademeli ve oldukça dağınıktı. 19. yüzyıl boyunca Fransa ekonomisi ağırlıklı olarak kırsal kaldı ve üretim küçük ölçekliydi. 1914’e kadar nüfusun %40’ı hâlâ çiftçiydi ve I. Dünya Savaşı öncesindeki on yılda, Fransız sanayi kuruluşlarının %90’ı beşten az işçi çalıştırıyordu. Örneğin, tekstil ve konfeksiyon endüstrileri, büyük fabrikalar yerine ev işçiliğine büyük ölçüde bağlı kalmaya devam etti.³⁰⁸

Bu özgün yolun oluşumunda çeşitli faktörler rol oynadı. Küçük parçalara ayrılmış geçimlik tarım yapan büyük köylülerin yapısal özelliği, kentsel fabrikalara işgücü arzını ve büyük ölçekli üretim için yerel pazarı sınırlandırdı. Ayrıca, devrim ve Napolyon savaşlarının etkisiyle Fransa’nın ekonomik coğrafyası kalıcı biçimde değişti. Yirmi yılı aşkın süren çatışmalar ve İngiliz ablukası, 18. yüzyılda son derece kârlı olan Fransız Atlantik ticaretini yok etti; bu ticaret büyümenin başlıca itici gücüydü. Bu istikrarsızlık, ekonomik dinamiği Bordeaux ve Nantes gibi büyük kıyı limanlarından iç bölgelere kaydırды; bu değişim, 19. yüzyılda ihracata dayalı sanayileşmenin yavaşlamasına katkıda bulunmuş olabilir. Böylece, Fransa’nın sanayi “atılımı” gecikti ve gerçekleştiğinde, İngiltere’den oldukça farklı temeller üzerine inşa edildi.³⁰⁹

³⁰⁷ Acemoglu et al., *The Consequences of Radical Reform*, 23

³⁰⁸ François Bernard, "Society and Culture under the Third Republic," *Encyclopaedia Britannica*, last modified March 24, 2024, <https://www.britannica.com/place/France/Society-and-culture-under-the-Third-Republic>.

³⁰⁹ Loïc Charles, Guillaume Daudin, and Silvia Marzagalli, *In the Epicenter of the Storm? The Effects of the Revolution and Warfare on the French Economy, 1789–1815*, Sciences Po OFCE Working Paper no. 06/2022 (Paris: OFCE, 2022), 1.

3.1.2. Sosyal etkiler devrim sonrası Fransa'da sınıf ve statü

Üç sınıfın – din adamları, soylular ve halkın genel tabakasının – yasal olarak kaldırılması, Fransız Devrimi'nin en önemli kararlarından biri olmuştur. Bu karar, soy, ayrıcalık ve kurumsal kimliğe dayalı sosyal yapıyı ortadan kaldırdı. Ancak, bu durum sınıfsız bir toplumun ortaya çıkmasına yol açmadı; bunun yerine, modern zenginlik, mülkiyet ve eğitim ilkeleri etrafında daha rekabetçi yeni bir sosyal hiyerarşi doğdu. On dokuzuncu yüzyıl, egemenliğini kazanan bir burjuvazi tarafından şekillendirilen bu yeni sosyal sistemin yerleştiği dönem olarak kayda geçti. Ancak aynı zamanda, eski aristokrasinin devamı, geniş köylü dünyası ve yeni bir kentsel proletarya doğuşu da bu dönemde varlığını sürdürdü.

Hiyerarşik düzenin örgütleyici ilkesi, belirleyici bir şekilde, soydan servete doğru evrildi; böylece sosyal sınıflandırma ortadan kalkmak yerine güncellendi. On dokuzuncu yüzyıl, her şeyden önce, burjuvazinin çağı oldu. Sermaye, mülkiyet ve zihinsel emeğe dayanan bu çeşitli ve karmaşık sınıf, sosyal, ekonomik ve siyasi egemenliğe yükseldi. George Lefebvre'nin ifadesiyle, onların yükselişi, "gerçek ile yasanın uyumu" vaadini gerçekleştirdi; çünkü ekonomik güç nihayet sosyal ve siyasi üstünlükle birleşmişti. Bu terim – burjuvazi – esnek bir anlam taşımaktaydı ve zengin bankacılardan mütevazı dükkan sahiplerine kadar herkesi kapsıyordu. Ancak ortak bir kültür, mülkiyete saygı ve fiziksel emeği icra edenlerden ayrışma duygusu ile birleştirilmişti.³¹⁰

Bununla birlikte, bu yeni egemen sınıf içinde derin sınıfsal bölünmeler mevcuttu. Zirvede, bankacılar, borsa kralları, demiryolu baronları ve sanayicilerden oluşan seçkin bir üst burjuvazi bulunuyordu. Bu grup, çoğunlukla eski soyluların yaşam tarzını taklit ederek, kırsal mülkler satın aldı ve sanat ile kültürle dolu lüks bir hayat sürdürdü. Özellikle Temmuz Monarşisi gibi rejimler döneminde bu sınıf, siyasi açıdan muazzam bir nüfuz sahibi oldu. Karl Marx'ın ifadesiyle, Fransız burjuvazisi bütünü tarafından değil, "banka sahipleri, borsa kralları... sözde finans aristokrasisi" olarak adlandırılan bir fraksiyon tarafından yönetiliyordu.³¹¹

Küçük burjuvazi ise daha kalabalık ve ekonomik olarak daha istikrarsızdı. Bu geniş ve çeşitli grup, meslek erbabı (doktorlar, avukatlar, öğretmenler), küçük üreticiler, yetenekli zanaatkarlar ve en belirgin olarak her yerde bulunan dükkan sahiplerinden

³¹⁰ Lefebvre, *The Coming of the French Revolution*, 52.

³¹¹ Karl Marx, "Article in the *Neue Rheinische Zeitung*, June 29, 1848," in *Karl Marx: Selected Writings*, ed. David McLellan (Oxford: Oxford University Press, 2000), 147–150.

(boutique) oluşuyordu. Fransız toplumunda orta kesimde yer alan bu sınıf, üst sınıf değerlerine ve güvenliğine özlem duyarken, ekonomik istikrarsızlık tehdidi altında yaşadı. Marx'ın belirttiği gibi, küçük burjuvazi riskli bir konumdaydı; büyük kapitalistler tarafından rekabetle yok edilme tehlikesi ve yoksul proletarya tarafından alt edilme tehdidiyle karşı karşıyaydı. Bu içsel gerilim, on dokuzuncu yüzyılda politik istikrarsızlığın temel motoru oldu. Üst burjuvazinin ekonomik çıkarları (finans, serbest ticaret ve geniş ölçekli sanayi), küçük burjuvazinin çıkarlarıyla (korumacı politikalar ya da küçük işletmeleri koruma çabaları) çoğu zaman doğrudan çatışıyordu. Bu ekonomik çatışma siyasi dalgalanmalara dönüştü; küçük burjuvazi, 1830 ve 1848 yıllarında olduğu gibi yolsuzluk iddialarına karşı ayaklanarak devrimci olabileceği gibi, sosyalizm ve proletarya tehdidine karşı düzen güçlerine destek vererek gerici bir tutum da benimseyebilirdi. Bu iç sınıf çatışmasını anlamak, on dokuzuncu yüzyılda Fransa'yı şekillendiren rejim değişiklikleri ve devrimleri anlamada temel önemdedir. Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılda eski aristokrasi ile devrim ve sonrası süreçte ortaya çıkan yeni elit arasında kayda değer bir kaynaşma yaşandı. 1808'de Napolyon'un liyakate dayalı olarak oluşturduğu yeni İmparatorluk soyluları sınıfı önemli bir dönüm noktasıydı. Bu yeni aristokrasi sınıfının büyük çoğunluğu başarılı generallerden (%59) ve üst düzey devlet memurlarından (%39) oluşuyordu. Bu sınıf, soy yerine hizmet ve yeteneğe dayanan bir elit olarak tasarlandı. Yüzyıl boyunca, Napolyon'un soyluları, karma evlilikler, ortak sosyal çevreler (elit kulüpler veya "toplantılar" gibi) ve ortak yaşam biçimleri aracılığıyla eski aristokrasi ile giderek kaynaştı. Bu süreç, en zengin üst burjuvazi üyelerinin soylu davranışları benimseyip soylu ailelerle evlenmesiyle genişledi. Sonuçta, "soylular" olarak adlandırılan yeni bir üst sınıf oluştu; bu elit grup, salt saf soyluluğa değil, servet, toprak mülkiyeti, siyasi nüfuz ve seçkin, prestijli yaşam tarzının birleşimine dayanıyordu.³¹²

Köylülerin durumu ve kentsel proletaryanın doğuşu; Sanayileşme ve kentleşmeye rağmen, köylüler XIX. yüzyıl boyunca Fransa'nın en büyük ve en önemli toplumsal kesimi olmayı sürdürdüler. Devrim, onların dünyasını kökten değiştirdi. 4 Ağustos 1789 gecesi feodalizmin kaldırılması, onları feodal rüsûm ve yükümlülüklerin baskısından kurtardı. Ardından kilise topraklarının satışı, pek çok kişiye köklü "toprak açıklarını"

³¹² Natalie Petiteau, "The Nobility of the Empire and the Elite Groups of the 19th Century: A Successful Fusion," *Napoleon.org*, accessed July 6, 2025, <https://www.napoleon.org/en/history-of-the-two-empires/articles/the-nobility-of-the-empire-and-the-elite-groups-of-the-19th-century-a-successful-fusion/>.

giderme ve bağımsız mülk sahibi olma fırsatı sundu. Bu deneyim, köylüleri ideolojik olarak devrimci düzenle özdeşleştirdi; onları hem gerici sağın hem de sosyalist solun tehditlerine karşı özel mülkiyeti savunmaya adanmış güçlü bir muhafazakâr güç haline getirdi. Bununla birlikte, XIX. yüzyıl köylü yaşamı çelişkilerle doluydu. Tarımsal reformlardan yararlanmış olsalar da, mülkiyetlerini güvence altına alan yasalar aynı zamanda refahlarının önünde engel oluşturdu. Napolyon'un bölünebilir mirasla ilgili yasası, topraklarının sürekli parçalanmasına yol açarak çoğu zaman ancak geçimlik tarıma elverişli olan, çok küçük ve dağınık parsellerin ortaya çıkmasına neden oldu. Tipik bir köylü ailesi birkaç dönüm araziye sahip olur, biraz daha fazlasını kiralar, gelirini zanaatkârlıkla tamamlar; ancak büyük toprak sahiplerini zenginleştiren tarımsal modernizasyona yatırım yapacak sermaye veya imkâna nadiren sahip olurdu. Onların dünyası yavaş değişti. Tarihçi Eugène Weber'in ifadesiyle, "dağınık ve yalıtılmış bir köylü ülkesinin Fransız ulusuna tam olarak kaynaşması", ancak XIX. yüzyılın sonlarında demiryollarının dönüştürücü gücü, laik Cumhuriyet okulları ve zorunlu askerlik hizmeti sayesinde kolaylaşan uzun ve kademeli bir süreçti.³¹³ Köylüler, devrim sayesinde yasal özgürlük ve mülkiyet elde etmişlerdi; fakat çoğu kez, yine devrimin tetiklediği ekonomik dinamizmin gerisinde kaldılar.³¹⁴

Fransa'da sanayileşme yavaş ilerlemiş olsa da, kaçınılmaz olarak yeni ve büyüyen bir toplumsal sınıf yaratmıştı: şehir proletaryası. Marksist terimlerle ifade edildiğinde, bu sınıf yalnızca emek güçlerinden başka hiçbir şeye sahip olmayan ücretlilerden oluşuyordu. Bu topluluk, yoksulluk tarafından kırsaldan koparılmış eski köylülerden, iş bulma umuduyla taşradan şehirlere göç edenlerden ve mekanik sanayi üretiminin yükselişi nedeniyle becerileri ve geçim kaynakları gerileyen geleneksel zanaatkârlardan oluşan heterojen bir karışımdı. Yaşamları çoğu zaman sefil koşullar içinde geçiyordu. Paris, Lyon ve Saint-Étienne gibi sanayi merkezlerinin hızlı ve plansız büyümesi, aşırı kalabalık ve sağlıksız kenar mahallelerin yayılmasına yol açtı. Aileler tek odalı (garnis) odalara tıkalıyor, mahalleler en temel sanitasyon koşullarından yoksun kalıyor ve bu durum yüksek ölüm oranlarına katkıda bulunuyordu.³¹⁵ Fabrikalarda işçiler, uzun çalışma saatleri, son derece düşük ücretler ve tehlikeli koşullar altında, herhangi bir sosyal

³¹³ Ted W. Margadant, "French Rural Society in the Nineteenth Century: A Review Essay," *Agricultural History* 53, no. 3 (1979): 644–651.

³¹⁴ Paul Lafargue, "Peasant Proprietary in France," *Marxists Internet Archive*, June 1884, sec. "Peasant Proprietary in France," pages 147–150.

³¹⁵ Roger Magraw, *A History of the French Working Class: Workers and the Bourgeois Republic, 1871-1939* (Oxford: Blackwell, 1992), 14-18.

güvenlik ağı olmadan çalışmak zorunda kalıyorlardı. İkinci İmparatorluk döneminde Paris'in Haussmann³¹⁶ tarzı yeniden düzenlenmesi, şehir merkezinin modernleşmesiyle birlikte, işçi sınıfı mahallelerinin yıkılması ve proletaryanın şehrin kuzey ve doğu kesimlerindeki daha da kalabalık ve izole bölgelere itilmesi yoluyla bu durumu ağırlaştırdı. Bununla birlikte, bu mekânsal yoğunlaşma ve ortak sömürü deneyimi, güçlü ve yeni bir toplumsal kimlik biçimini pekiştirdi. İzole köylülerin aksine, şehirli işçiler fabrikalarda ve yoğun nüfuslu mahallelerde bir araya gelmişti. Patronlarla çoğu zaman doğrudan ve şiddetli çatışmaları, devletin ise neredeyse her zaman mülk sahiplerinden yana tavır alması, güçlü bir sınıf bilinci ve dayanışma duygusunun gelişmesine yol açtı. Bu bilinç, karşılıklı yardımlaşma derneklerinden sendikalara (syndicats) ve 1884 yılında yasal statü kazanmalarının ardından sosyalist siyasi partilere kadar uzanan yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Örgütlü proletaryanın yükselişi, Fransız toplumunda güçlü ve yeni bir toplumsal-siyasal çatışma kaynağı oluşturdu; bu çatışma, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında toplumsal sahneye hâkim olacaktı.³¹⁷

Fransız ekonomisindeki ve sınıf yapısındaki yapısal dönüşümler, halkın yaşamı üzerinde ciddi sonuçlar doğurdu. Hukuki eşitlik ilkesine dayanan yeni sistem, yeteneğin soya üstün geldiği daha açık bir toplumun habercisiydi. Bu durum, eğitime erişimi toplumsal ilerlemenin başlıca mücadele alanı hâline getirdi. Ancak devrimin evrensel iddiaları, özellikle kamusal rolleri kısıtlanan ve hukuki statüleri daraltılan kadınlar açısından, keskin bir dışlanma gerçeğiyle çelişmekteydi. Aynı dönemde, kadim servet ve güçlerinden mahrum bırakılan din adamları, laik devlet içinde yeni bir kimlik inşa etmek zorunda kaldılar. Bu deneyimlerin incelenmesi, devrimin uzun vadeli toplumsal mirasının karmaşık ve çoğu zaman çelişkili doğasını ortaya koymaktadır. İlkesel olarak, hukuki ayrıcalıkların kaldırılması, “yeteneğe açık bir kariyer yolu” yaratarak, bireyin kaderinin soy yerine kişisel çaba ve yetenekle belirlendiği bir toplumu mümkün kıldı. Nicel tarihsel araştırmalar, 19. yüzyılın gerçekten de Eski Rejim'e kıyasla daha yüksek toplumsal hareketliliğe sahip olduğunu desteklemektedir. Yüzyıl boyunca tutulan evlilik kayıtları

³¹⁶ Georges Eugène Haussmann (27 Mart 1809'da Paris'te doğdu ve 11 Ocak 1891'de öldü), tanınmış bir Fransız mühendis ve politikacıydı. "Haussmann Planı" olarak bilinen 19. yüzyıl Paris planını ve Paris'teki bulvar sistemini tasarladı. 1853'ten 1870'e kadar Seine bölgesinin valiliğini yaptı.

³¹⁷ Gérard Noiriel, *Workers in French Society in the 19th and 20th Centuries*, trans. Helen McPhail (New York: Berg Publishers, 1990), 55-59.

ve mesleki verilerin analizleri, yukarı yönlü toplumsal hareketlilik olasılığının genel olarak arttığını, aşağı yönlü hareketlilik olasılığının ise azaldığını göstermektedir.³¹⁸

Hukuki düzenlemelerle tanımlanmayan bir toplumda, eğitim ve okuryazarlık, toplumsal ilerlemenin temel “para birimi” hâline gelmiştir. Ulusal dil olan Fransızca’yı okuyup yazabilme, yerel sözlü toplumun sınırlarını aşmak ve ulusun daha geniş ekonomik ve kültürel yaşamına katılmak isteyen herkes için zorunluydu. 19. yüzyıl Marsilyası üzerine çalışan William Sewell’in da belirttiği gibi, okuryazarlık “Fransızca idi; okullarda yalnızca o öğretiliyordu... Dolayısıyla, okuryazarlık ulusal dili ve onun açtığı dünyayı hâkim şekilde bilmek demektir.”³¹⁹

Bu nedenle, devletin eğitimde artan rolü —1833 tarihli, her belediyeye bir ilkokul açma zorunluluğu getiren Guizot Yasası’ndan başlayarak, 1880’lerde ilköğretimi ücretsiz, laik ve zorunlu hâle getiren Ferry Yasaları’na kadar— Fransa’nın geleceğini şekillendiren siyasi ve toplumsal mücadelenin odak noktası oldu. Hukuki ayrıcalıkların kaldırılmasının ardından vatandaşlar arasındaki temel ayırım unsuru “beşerî sermaye” oldu ve eğitimin içeriği ile kontrolü, ulusun ruhu üzerine verilen mücadelenin vekili hâline geldi.³²⁰

Bu mücadele, laik cumhuriyet devleti ile Katolik Kilisesi arasında en keskin hâlini aldı. İkinci Sanayi Devrimi (yaklaşık 1870-1914) sırasında, yoğun beceri gerektiren teknolojilerin ekonomik büyüme açısından kritik hâle gelmesiyle, bu çatışmanın doğrudan ekonomik sonuçları oldu. Cumhuriyetçi devlet, nitelikli bir işgücü yetiştirmeye yönelik daha teknik müfredatları teşvik ederken; Kilise, muhafazakâr ve bilim karşıtı bir programı öne çıkararak, teknik derslerin kabulünü sıklıkla dinî eğitimi tercih etme gerekçesiyle engelledi. Mara Squicciarini’nin araştırmaları, 19. yüzyılın sonlarında dindarlık düzeyi yüksek ve Katolik okullarının oranı fazla olan Fransız bölgelerinin, sanayi istihdamı ve ekonomik gelişme açısından belirgin biçimde daha düşük seviyelere sahip olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni dinin doğrudan ekonomiye karşı olması değil, o dönemin bağlamında, ebeveynlerin bu bölgelerde dinî eğitimi tercih etmesinin, sanayileşme için gerekli “faydalı bilginin” yayılımını sınırlamasıdır.

³¹⁸ Christophe Charle, *A Social History of France in the 19th Century*, trans. Miriam Kochan (Oxford: Berg Publishers, 1994), 62-65.

³¹⁹ William H. Sewell Jr., *Structure and Mobility: The Men and Women of Marseille, 1820–1870* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 172-175.

³²⁰ Noël Bonneuil – Paul-André Rosental, “Changing Social Mobility in Nineteenth-Century France”, *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 32/2 (1999), 54.

Dolayısıyla okul üzerindeki mücadele, başarının gerektirdiği beşerî sermayenin tanımını üzerine bir çatışma, dolayısıyla yeni toplumsal ve ekonomik düzende hangi grupların ve bölgelerin gelişeceği üzerine bir çekişmeydi.³²¹ Ancak bu yeni eğitim odaklı yaklaşıma rağmen, toplumsal hareketlilik mükemmel olmaktan uzaktı. Aile geçmişi, miras kalan servet ve toplumsal bağlantılar, yaşam sonuçları üzerinde hâlâ etkiliydi. Nüfusun büyük çoğunluğu, özellikle köylüler ve kentsel proletarya için toplumsal hareketlilik merdiveninde yukarı çıkmak son derece güç olmaya devam etti.

Kadınlar açısından, devrimin mirası son derece çelişkiliydi. Devrim söylemi evrensel haklar diliyle yoğrulmuş olsa da, inşa edilen “yeni evrensel yurttaş” açıkça ve örtük biçimde erkek olarak tasavvur edilmişti. Tarihçi Joan Landes, kışkırtıcı eseri *Fransız Devrimi Çağında Kadın ve Kamusal Alan*’da, yeni burjuva kamusal alanının yalnızca kadınlar olmaksızın kurulmadığını, aynı zamanda onlara karşı inşa edildiğini yazar.³²² Bu durum, eski rejime kıyasla belirgin bir gerilemeyi temsil ediyordu. Mutlak monarşinin şahsi ve ataerkil siyasal kültürü altında, seçkin sınıfa mensup kadınlar —ister kraliyet sarayında, isterse Aydınlanma düşüncesini şekillendiren entelektüel salonlarda— kayda değer düzeyde gayriresmî nüfuz ve yetki kullanmışlardı. Devrim ise, bu sistemi soyut hukuk, akıl ve ifade özgürlüğüne dayalı yeni bir kamusal alanla ikame ederek, kadının bu kamusal ve siyasal rolünü susturdu. Yeni cumhuriyetçi idealler, kadınları ev ve aile gibi özel alanla sınırlayan burjuva ev içi erdem anlayışlarını vurguladı. Bu ideolojik dönüşüm, Napolyon Yasası’nda resmî olarak kodifiye edildi. Söz konusu yasa, kadınları açıkça babalarının ve kocalarının otoritesine tâbi kıldı; erkeklere ailenin tüm malvarlığı üzerinde yasal denetim sağladı ve kadınları bireysel medeni ve siyasal haklarından mahrum bıraktı. Evli bir kadın, hukuken bir reşit olmayan konumundaydı. Ironik bir şekilde, Fransız kadınlara yönelik “evrensel haklar” ilanı, önceki dönemde görülmemiş ölçüde sıkı yasal ve toplumsal kısıtlamalara yol açtı. Bu dışlanma bir tesadüf değil, yeni burjuva düzeninin temel unsurlarından biriydi. Dolayısıyla, hakların erkeklerden kadınlara da genişletilmesini talep eden Olympe de Gouges gibi figürlerle

³²¹ Mara P. Squicciarini, “Devotion and Development: Religiosity, Education, and Economic Progress in Nineteenth-Century France,” *VoxEU, CEPR*, accessed July 6, 2025, <https://cepr.org/voxeu/columns/devotion-and-development-religiosity-education-and-economic-progress-19th-century>.

³²² Landes, Joan B. *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988.

beliren modern feminist hareketin doğuşu, bu yeni ve daha sistematik kamusal yaşamdan dışlanma biçimine doğrudan ve zorunlu bir tepki olarak değerlendirilebilir.³²³

Fransız Devrimi ve onu izleyen Napolyon yerleşimi, Fransa'daki Katolik Kilisesi ve din adamlarının konumunu köklü ve kalıcı bir biçimde değiştirdi. 1801 Antlaşması her ne kadar kiliseyi itibarlı konumuna geri getirmiş olsa da, onun doğasını tamamen dönüştürdü. Din adamları, krallıkta birinci sınıf olarak sahip oldukları statülerini, kurumsal kimliklerini, geniş arazi mülklerini ve öşürlerden elde ettikleri bağımsız gelirlerini kaybettiler. Fiilen ruhani bir bürokrasiye – devlet tarafından maaş ödenen ve hükümete sadakat yemini etmeleri istenen sivil memurlara – dönüştüler.³²⁴ Bu durum, ciddi toplumsal ve ekonomik sonuçlar doğurdu. Eski rejimde çoğu zaman görev yerlerinden uzak, son derece zengin piskoposlar ve manastır başrahipleri ortadan kalktı; yerlerine, devlet tarafından atanmış ve sabit, mütevazı maaş alan görevliler geçti. Bununla birlikte, bu yoksullaşma, din adamlarının kendi içlerinde sınıfsal ayrışmasını azaltmış ve bazı açılardan onları daha fazla maneviyata yöneltmiştir. Servetlerinin ve siyasal nüfuzlarının büyük kısmının kaybolmasıyla birlikte, otoriteleri giderek daha fazla dini işlevlerine dayanmaya başladı. Bu yeni durum, Fransız Kilisesi içinde büyük bir ideolojik dönüşüme de katkıda bulundu. Kilisenin Fransız topraklarına ve feodal servetlere dayanan köklü bağlarını koparan devrim ve Napolyon, ona kimliğini ve otoritesini temellendirecek yeni bir zemin bulmaya zorladı. Bu yeni zemin, yoğun bir ruhani adanmışlık ve ulusal sınırların ötesinde bir otoriteye – Roma'daki Papalık'a – daha güçlü bir kurumsal bağlılık haline geldi. Ne ironiktir ki, devletin ulusal ve Galikan bir kilise kurma ve onu denetim altına alma çabası, bunun tam tersini, yani Papa'nın üstün yetkisine inancı (ultramontanizm) güçlendirdi. Yerel siyasal ve ekonomik bir güç olarak oynadığı rolün büyük kısmından yoksun bırakılan Fransız Kilisesi, kendisini giderek Papa'nın başında bulunduğu küresel Katolik kurumsal yapısının bir parçası olarak tanımlamaya başladı. Bu dinamik – devlet denetimi altındaki Galikan bir idari yapı ile giderek Papa merkezli hale gelen din adamlarının yan yana varlığı – kilise ile Fransız devleti arasındaki ilişkileri takip eden yüzyıl boyunca şekillendirmiş ve 1905 yılındaki resmî ayrılıkla doruk noktasına ulaşmıştır. Fransız Devrimi, 1799 yılında istikrarlı bir yeni rejimle değil, derin

³²³ Landes, *Age of the French Revolution*.

³²⁴ Gordon Wright, "Society in Napoleonic France," *Encyclopædia Britannica*, accessed July 6, 2025, <https://www.britannica.com/place/France/Society-in-Napoleonic-France>.

ve çalkantılı dönüşümlerle dolu bir yüzyılın başlangıcıyla sona erdi.³²⁵ Devrim sonrası dönem, modern Fransa'nın şekillendiği dönemdi; sonuçları karmaşık, bedeli yüksek ve etkileri uzun vadeli olan bir süreçti. Devrimci düşünce, özgürlük ve eşitlik temellerine dayalı bir toplum düzeninde kurumsallaştırılmıştı; ancak ortaya çıkan toplum da eşitlikçi değildi. Bunun yerine, doğuştan gelen ayrıcalıkların hiyerarşisini, zenginlik, mülkiyet ve eğitim esaslı — daha dinamik, daha çekici ve belki de daha adil denebilecek — bir hiyerarşi ile değiştiren bir toplum ortaya çıktı. Ekonomik dönüşümler temel nitelikteydi; zira devrimin dayandığı esas buydu. Eski rejimin kurumsal ayrıcalıkları — soyluların ve din adamlarının imtiyazları, lonca kısıtlamaları ve feodal kalıntılar — sistematik biçimde ortadan kaldırılarak, Fransa'nın daha önce tanık olmadığı modern kapitalist bir ekonominin ortaya çıkması için gerekli zemin hazırlandı. Arazi mülkiyetinin yeniden düzenlenmesi, birlik ile parçalanma arasında bir gerilim yaratmakla birlikte, nihayetinde kaynakların daha verimli kullanıcılar arasında yeniden tahsis edilmesini sağladı ve uzun vadeli tarımsal büyümenin yolunu açtı. Bununla birlikte, bu yeni kurumsal çerçeve, ekonomik kalkınmayı bütünüyle ateşlemek için teknolojik yenilik kıvılcımına ihtiyaç duyuyordu; bu süreç ise kademeli olarak gelişti ve Fransa'yı sanayileşmeye doğru özgün bir yola soktu.³²⁶

İtibar, yeni seçkinlerle birlikte esnek ve işbirliğine açık bir sınıf oluşturdu. Hukuken özgürleşen köylüler, yeni Fransa'nın temel ve muhafazakâr direği hâline gelirken, sanayileşmenin yavaş ilerleyişi, odaklanmış yapısı ve ortak mağduriyetleriyle güçlü ve yeni bir sınıf mücadelesi hattı açacak olan kentsel bir proletaryanın doğuşuna yol açtı. Bu yeni düzen, çözülmemiş devrim çelişkileriyle doluydu. Hukuken —yani resmî olarak— kayda geçirilmiş evrensel cumhuriyet talepleri, kadınlara yönelik sistematik dışlamayla keskin bir şekilde çelişiyor; onları tâbi bir ev içi alana hapsederek modern feminist bilincin kıvılcımını ateşliyordu. Kiliseye gelince, Katolik Kilisesi'ni idari olarak devlete tâbi kılma girişimi başarılı olsa da, bu durum paradoksal bir biçimde onun ruhani kimliğini ve evrensel Papalık'a olan bağlılığını güçlendirdi; böylece din ile laik devlet arasındaki ilişkinin temel bir çatışma noktası olarak kalmasını sağladı. Bu nedenle, 19. yüzyıldaki Fransız Devrimi mirası, nihai bir uzlaşının mirası değil, “tamamlanmamış” bir proje idi. Modern Fransa'ya kurucu kurumlarını —merkezi bir

³²⁵ Austin Gough, *Paris and Rome: The Gallican Church and the Ultramontane Campaign, 1848-1853* (Oxford: Oxford University Press, 1986), 22-26.

³²⁶ Sylvia Neely, *A Concise History of the French Revolution* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2008), 254-258.

devlet, yeknesak bir hukuk sistemi ve mülk sahiplerinden oluşan bir toplum— bıraktı; fakat aynı zamanda en uzun soluklu toplumsal ve siyasi mücadelelerini de miras bıraktı. Sermaye ile emek, kilise ile devlet ve cumhuriyetin evrensel idealleri ile toplumsal dışlanma gerçeği arasındaki çatışmalar, devrim sonrası sapmalar değil; 1789’un yarattığı yeni dünyanın doğrudan ve mantıksal sonuçlarıydı.

3.2. Devrimin Fransa’daki İdari Reformlar Üzerindeki Etkisi

Fransız Devrimi ve ardından gelen Napolyon dönemi boyunca yapılan idari ve eğitim reformları, Aydınlanma Çağı’nın akılcılık ve halk egemenliği ilkeleriyle şekillenerek, merkezîyetçi, laik ve kalıcı bir devlet yapısının inşasını sağlamıştır. Tarihçi İsser Woloch’un ifadesiyle, bu “yeni düzen”, çelişkili bir biçimde, eski mutlakîyetçi monarşinin birçok idealini gerçekleştirmiştir. Bu derin dönüşüm, devrimin köklü kopuşu ile devlet inşasında tarihsel sürekliliğin derin bağlarının kabulüyle en iyi şekilde anlaşılır; bu bakış açısını ilk kez Alexis de Tocqueville ortaya koymuştur. 1789 ile 1815 yılları arasındaki dönem, Avrupa siyasi ve sosyal tarihinde önemli bir kırılma noktasıdır; bu süreçte “eski rejim” kurumları sistematik olarak yok edilmiş ve bireysel haklara, temsili kurumlara ve ulusa güçlü bir bağlılığa dayalı yeni bir düzen ortaya çıkmıştır.

3.2.1. Merkezîyetçilik sağlanması ve arazi yeniden düzenlenmesi

Devrim sonrası Fransa’da yaşanan kaosa rağmen, eski monarşik sistemin özünde güçlü bir merkezîyetçilik arzusu vardı; bu, çağdaş devrim tarihçisi Alexis de Tocqueville’nin analizinde temel bir argümandır. Tocqueville, Paris’teki tek bir yönetim organı olan Kral Konseyi’nin devletin tamamını etkili bir şekilde yönettiğini, İşlerlerinden sorumlu Baş Denetçi’nin çoğu iç işlere nezaret ettiğini gözlemlemiştir. Fransa’nın otuz bölgesinin her birinde, bu merkezi irade güçlü bir merci tarafından uygulanıyordu: Denetçi (İnspektör). Genellikle soylu kökenli olan ve hükümet isteğiyle görevden alınabilen bu görevliler, bölgelerin gerçek yöneticileri olup, sıklıkla “küçük zorbaymış” gibi tanımlanırlardı. Vergi toplama işlerini yürütür, Köprü ve Yol Kurumu (corps des ponts et chaussées) aracılığıyla kamu işlerine nezaret eder ve kamu düzenini korurlardı; Napolyon’un yöneticilerinin otoritesini doğrudan andıran bir yetki kullanırlardı. Bu “idari vesayet” o denli yaygındı ki, en küçük köyde dahi yerel belediyelerin kilise kulesinin

onarımı gibi küçük projeler için bile Paris'ten merkezi izin alması gerekiyordu; bu onayın alınması bir yıl veya daha fazla sürebilirdi.³²⁷

Ancak, eski sistemde kapsamlı merkezîyetçiliğin neden başarısız olduğunu ve yeni sistemde neden başarıya ulaştığını anlamak için öncelikle aralarındaki farkları kavramak gerekir. Eski monarşi sürekli olarak mutlak merkezîyetçi bir otorite hedeflemiş ve bu iradeyi doğrudan bölgelere dayatmak üzere valiler gibi temsilciler yaratmıştır. Ancak bu hedef, soyluların, din adamlarının, bölgesel yüksek mahkemelerin (parlamento) ve tarihi bölgelerin köklü ve yasal olarak korunan ayrıcalıkları nedeniyle sürekli olarak engellenmiştir. Bu durum, sürekli bir sürtüşme ve pazarlık ortamı yaratmış, “*ître de cachet*” uygulamasıyla kendini gösteren keyfi tutuklamalar gibi baskıcı bir sistem doğurmuş, ancak özellikle iflastan kaçınmak için gerekli mali reformların yapılmasını engellemiştir. Bu nedenle, devrim sadece merkezi olmayan bir feodal sistemi yıkmakla kalmamış, aynı zamanda devlet otoritesini engelleyen ayrıcalıklı kurumsal yapıları ortadan kaldırarak eski sistemin merkezi çelişmesini çözmüştür. Böylece, Tocqueville'nin ilk kez tanımladığı derin bir süreklilikle, monarşinin merkezi gücü yeni bir kılıf altında tam potansiyeline ulaşmıştır. Dolayısıyla, eski monarşinin kapsamlı merkezîyetçiliği gerçekleştirememesinin temel nedeni, o dönemde soylu sınıfına tanınan ayrıcalıklardır. Halk için adil olmayan bir ortamda, monarşi tarafından uygulanmaya çalışılan tam merkezî sistem kabul görmemiştir. Fransa'nın tüm bölgelerinin bu sisteme zorla tabi kılınabilmesi için devlette görece bir adaletin sağlanması zorunludur. Bu büyük çelişki, daha önce bahsedilen ve Fransız Devrimi'nden önce yaşanan çok sayıda kargaşa ve isyanın nedenidir; bu isyanlar kral tarafından acımasızca bastırılmış ve böylece eski sistemde merkezîyetçilik krizi devrim öncesine kadar devam etmiştir.

Bu nedenle, devrimcilerin hedefi, eski sistemin neredeyse tamamının sistematik olarak tasfiyesiyle “temizlenmesi” olmuştur. Bu projenin temel taşı ise krallığın idari yeniden yapılandırılmasıdır. Kont Mirabeau'nun önerisi doğrultusunda, eski bölgeler kaldırılmış ve 1790'da yerine “departmanlar” adı verilen seksen üç yeni birim getirilmiştir. Bu reformun iki temel amacı vardı³²⁸:

Birincisi, Normandiya, Brittany ve Provence gibi eski krallık bölgelerinin tarihi ve kültürel kimliklerini ortadan kaldırarak ulusal birliği güçlendirmektir. Bu bölgeler

³²⁷ Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution*, trans. Stuart Gilbert (New York: Anchor Books, 1955), Part II, Chapter II.

³²⁸ Béatrice Majza, *Les institutions administratives en cartes mentales* (Paris: Éditions Ellipses, 2023), 22.

aristokratik iktidarların ve bölgesel bağılıkların kaleleri olarak görülmekteydi. Yeni departmanlara, vatandaşların tarihsel bölgelerinden çok yeni ulusa kimlik duymalarını teşvik etmek üzere, nehirler ve dağlar gibi coğrafi özelliklere dayanan “nötr” isimler verilmiştir.

İkincisi ise, denetim altına alınabilen rasyonel idari birimler oluşturmaktı. Departmanlar, neredeyse eşit büyüklükte ve nüfusta tasarlanmış, her birinin başkentine bir günde at sırtında ulaşılabilecek şekilde sıkı bir şekilde konumlandırılmıştır; bu da merkezi hükümetin ve ordusunun etkin denetim ve kontrolünü sağlamıştır. Bu yeni coğrafya katı bir hiyerarşiyle karakterize edilmiş, departmanlar (daha sonra ilçeler olarak adlandırılmış), kantonlar ve belediyelere ayrılmıştır.³²⁹

Böylece, departmanların kurulması yalnızca bir idari yeniden düzenleme değil; coğrafyayı kullanarak yeni bir ulusal bilinç inşa eden devrimci bir sosyal mühendislik eylemidir. Eski departmanlar sadece harita üzerindeki çizgiler değil; kültürel kimlikler, ayrı hukuk gelenekleri ve aristokratik otoritelerin depolarıydı. Bu tarihi varlıkların kaldırılması ve doğal coğrafya isimlerine sahip yapay birimlerle değiştirilmesi, devrimcilerin güçlü sembolik bir silinme eylemiydi. Bu hareket vatandaşları, yerel tarihsel topluluklarından uzaklaştırıp yeni ve soyut bir “Fransız ulusu” kimliğine yönlendirmiştir; bu ulusun başlıca politik ifadesi Paris’teki merkezi devlettir. Bu nedenle, bu idari reform, güçlü merkezi devletin ortaya çıkması için temel koşul olan ulusal birliğin oluşturulduğu daha geniş devlet inşası projesinde kritik bir araç olmuştur.

Gerçekte, yeni yönetim başlangıçta gerçekten de yerinden yönetimi (özerkliği) uygulamaya çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. Yeni idari sistem başlangıçta yüksek derecede yerinden yönetim özelliği taşıyordu. Belediye başkanından bölge meclisine kadar tüm yetkililer halk tarafından seçiliyordu. Bu, eski sistemdeki kraliyet vesayetine karşıt olarak yerel yönetimlere büyük bir özerklik tanınması anlamına geliyordu. Ancak bu yerel özerklik deneyimi istikrarsız ve nihayetinde etkisiz olduğu görüldü. Seçilen yetkililer çoğu zaman gerekli deneyimden yoksundu ve karşılaştıkları ağır görevleri yerine getirebilecek yeterlilikte değildi. Devrimin karışıklıkları sırasında, belediye organları genellikle etkili bir yönetim için gereken yetki, kaynak ve kapasiteden yoksundu. Bu “idari düzensizlik” ve yol açtığı kaos, bir otorite boşluğu yarattı; bu

³²⁹ Andy Smith, *Government Defeats in the House of Lords* (London: UCL Constitution Unit, 2025), 6.

boşluğu ise önce Terör Dönemi'nin jakoben güçleri, ardından Napolyon rejimi hızla doldurdu.³³⁰

Napolyon Bonapart ayrıca Fransız devletinin temel yapı taşlarını da pekiştirdi. Yeni idari sisteminin yapısal planı, Cumhuriyetin toprak ve yönetim düzenlemesiyle ilgili olan ve 28 Pluviôse, Yıl VIII (17 Şubat 1800) tarihinde kabul edilen yasa ile somutlaştı. Bu düzenleme, Fransız idari tarihindeki önemi çok büyük bir kanundur ve devrim dönemi reformları arasında en kalıcı olanı olduğu kanıtlanmıştır; valilik sistemi gibi pek çok sonucu bugün bile sürmektedir. Bu yasa, yerel özerklik deneyimiyle radikal bir kopuş teşkil ederek, seçilmiş yetkililer ilkesini yukarıdan aşağıya sıkı bir hiyerarşik sistemle değiştirmiştir; bu sistemde yöneticiler atanırdı. Bu kanun, halen Fransa'yı büyük ölçüde yöneten bölgesel, vilayet, kanton ve belediye idari coğrafyasını güçlendirmiştir. Bu tarihten itibaren, tarihçi Yser Voloch'un ifadesiyle, yöneticiler "yalnızca devlet adamları" haline gelmiştir.³³¹

Pluviôse Yasası'nın temeli, valilik kurumunun kurulmasıdır. Napolyon tarafından doğrudan atanan bir vali (préfet), her vilayetin başına getirilmiş ve Paris'te İçişleri Bakanı'na karşı sorumlu kılınmıştır. Altında, her ilçeyi yöneten bir yardımcı vali (sous-préfet) bulunmaktaydı. Napolyon, valilerine "küçük ayaklı imparatorlar" (empereurs au petit pied) adını vermiştir; görevleri, bölgedeki devlet otoritesinin tartışmasız temsilcisi olmaktır. Valiler, kamu düzenini sağlamak, ulusal politikaları uygulamak, askerî seferberliği denetlemek, vergi toplamak ve merkezi hükümetin iradesinin ülke genelinde etkili ve uyumlu biçimde uygulanmasını garanti etmekle yükümlüydüler. Bu sistem, atanmış memurlardan oluşan güçlü ve doğrudan bir komuta zincirini Paris'ten yerellere kadar oluşturmuş, devrim döneminin seçilmiş meclislerinin yerini alarak, monarşik dönemdeki denetçi modelinin merkezî yapısını tamamlamıştır.³³²

Öte yandan, bazı tarihçiler "Napolyon'un mutlak merkezîyetçiliği" kavramına şüpheyile yaklaşmışlardır. Arşiv çalışmaları üzerine kurulu Marie-Cécile Thorat gibi tarihçilerin eserleri, yönetişimin sadece yukarıdan aşağıya bir komuta yapısından ibaret olmadığını göstermektedir. Thorat'ın Isère bölgesi üzerine yaptığı araştırmalar, yerel

³³⁰ Hippolyte Taine, *The French Revolution*, trans. John Durand, intro. Mona Ozouf (Indianapolis: Liberty Fund, 2002), chap. 1.

³³¹ Martijn Van Der Burg, "Local Administration in the Napoleonic Empire: The Case of Napoleon's Third Capital," *Napoleonica. La Revue*, no. 25 (2016): 123–41.

³³² Encyclopaedia Britannica, "Prefect," s.v. "Prefect, in France," accessed July 16, 2025, <https://www.britannica.com/topic/prefect-French-political-history>.

seçkinlerin ya da notabloların yerel işlerin yönetiminde önemli roller oynamaya devam ettiğini ortaya koymuştur. Bu toprak sahipleri ve etkili burjuvazi, yerel ekonomik ve siyasi çıkarlarını savunmak için merkezi hükümete baskı yapmaktan çekinmemiş ve belediye başkanları gibi yerel yetkililerin seçiminde resmi olmayan, fakat güçlü bir etki uygulamışlardır. Bu durum, Napolyon dönemi ve sonrası için notablolar sistemi (système des notables) varlığını işaret etmekte ve sistemin, otoriter yapısına rağmen, yerel güç araçlarının katılımıyla belli bir müzakere ve uzlaşma derecesine dayandığını göstermektedir.³³³

Bu dönemde oluşturulan idari çerçeve kayda değer bir sağlamlık kazanmıştır. Valilik sistemi, Devlet Konseyi, idari hiyerarşinin vilayetlere ayrılması ve Napolyon Kanunu, günümüzde de Fransız devletinin temel özellikleri olarak varlığını sürdürmektedir. Genellikle “Napolyoncu idari geleneği” olarak adlandırılan bu model, Fransa’nın en önemli ihracatlarından biri olmuştur. İstilalar ve nüfuz aracılığıyla, İtalya, İspanya, Almanya’nın bazı bölgeleri ve Polonya gibi Avrupa’nın birçok yerinde modern devlet yapıları üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu geleneğin ayırt edici özellikleri arasında köklü merkezîyetçilik, güçlü profesyonel bürokrasi ve devletin topluma aktif ve müdahaleci rolü—ki buna “devletçilik” (étatisme) denir—yer almaktadır.³³⁴

Tüm bu başarılarla rağmen, eleştirilenler de az olmamıştır. Bu yeni devletin etkinliği ve gücü yüksek bir bedel karşılığında gelmiştir. En önemli eleştiri, özgürlüklerin düzen karşılığında feda edilmiş olmasıdır. Napolyon, sansür ve toplu toplanma özgürlüğünün baskılandığı gelişmiş bir polis devleti aracılığıyla sistematik olarak gücü merkezileştirerek otoriter bir diktatörlük kurmuştur. İdari makine, sadece Fransa’dan değil, işgal altındaki tüm Avrupa’dan vergi ve daha önemlisi asker toplamayı etkin şekilde gerçekleştiren güçlü bir sömürü aracı olmuştur; bu da Napolyon’un sürekli savaşlarını beslemiştir. Ayrıca, tüm devrimci eşitlik söylemine rağmen, yeni sistem bazı temel alanlarda sosyal olarak muhafazakâr kalmıştır. Özellikle Napolyon Kanunu, kadınlara karşı gerici bir tutum sergileyerek onları yasal olarak eşlerine tabi kılmış ve ataerkil aile yapısını güçlendirmiştir. Bu idari reformların yorumlanması, Fransız Devrimi tarih yazımında kritik bir tartışma alanı olmuştur. Klasik Marksist okul, Georges

³³³ M.-C. Thoral, “Limits of Napoleonic Centralization: Notables and Local Government in the Department of the Isère from the Consulate to the Beginning of the July Monarchy,” *French History* 19, no. 4 (December 2005).

³³⁴ Sudhir Hazareesingh, *The Jacobin Legacy in Modern France: Essays in Revolutionary Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 142-145.

Lefebvre ve Albert Soboul gibi tarihçilerle temsil edilen, devrimi ve reformları “burjuva devrimi” olarak görmüş, yükselen kapitalist burjuvazinin feodal aristokrasiyi devirdiği ve devlet yapısını kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirdiğini savunmuştur. Buna karşılık, liberal cumhuriyetçi okul, Alphonse Aulard gibi isimlerle, bu reformları siyasi mücadele olarak vurgulayarak, reformları kraliyet otoritesine karşı demokratik cumhuriyetin zaferi olarak kutlamıştır.³³⁵

3.2.2. Devrim sonrası eğitim

1789 öncesinde, Fransa’da eğitim sistematik ve genel değildi; büyük ölçüde Katolik Kilisesi’nin tekelindeydi. Kilise, geniş bir okul, hastane ve diğer hayır kurumları ağı işletmekteydi; bu kurumlar ise kilisenin büyük arazi mülkiyeti ve serveti tarafından finanse edilmekteydi. Sistem son derece elitistti; resmi eğitim ancak çok küçük bir “seçkin azınlık” için erişilebilirdi. Kolejler olarak bilinen liseler, asil ailelerin çocuklarına Latince odaklı klasik bir müfredat sunar, bu eğitimle rahipler ve soylular yetiştirilirdi. Bazı dini tarikatlar fakir çocuklara sınırlı sayıda ücretsiz eğitim sağlasa da, yaygın ve genel eğitim anlayışı yoktu. Kilise’nin yetkisi mutlak olup tüm öğretmenlere lisans verme hakkı vardı; bu yetki, dini doktrinlerin dayatılması ve tehdit olarak görülen düşünce akımlarının bastırılması için kullanılıyordu. Bu tekelleşme, Aydınlanma düşünürleri ve yükselen burjuvazi arasında derin bir hoşnutsuzluk kaynağıydı; çünkü ilerleme ve akıl yolunda büyük bir engel olarak görülüyordu.³³⁶

Devrim, kilisenin tekelini devlete ait genel bir eğitim sistemiyle değiştirmeyi hedefledi; bu sistem tüm vatandaşlara açık, ücretsiz ve devlet tarafından yönetilen bir sistem olacaktı. Bu proje, yeni ulusun erdemli ve vatansever vatandaşlarını yetiştirmeyi amaçlayan, doğa, özgürlük ve eşitlik temelli eğitim fikirlerini savunan Jean-Jacques Rousseau gibi Aydınlanma filozoflarından ilham almıştır. Ulusal eğitim sistemi kurulması, birleşik ve sadık bir ulusal siyasi düzenin inşasında temel bir unsur olarak kabul edildi. Bunun sağlanması için devletin laikleşmesi zorunluydu. Ulusal Meclis, kilisenin yetkisine kararlılıkla karşı çıktı; ilk olarak Kasım 1789’da kilisenin tüm mülklerini “milletin tasarrufuna” aldı. Ardından, Temmuz 1790’da Dini Görevli Sivil Anayasası kabul edildi; bu yasa ile rahipler ve piskoposlar maaşlı sivil memurlar haline

³³⁵ Dhruv Aryan Kundra, “Historiography of the French Revolution” (Scribd2020) 1, 7, <https://www.scribd.com/document/556545242/Historiography-of-the-French-Revolution>.

³³⁶ Howard G. Brown, *Domestic State Violence: Repression from the Croquants to the Commune* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 437.

getirildi ve devlete sadakat yemini etmeleri istendi. Bu durum, papaya bağılıklarının fiilen koparılması ve kilisenin hükümet kontrolüne alınması anlamına geliyordu. Napolyon'un 1801'deki daha sonra yaptığı anlaşma, toplumsal barışı yeniden tesis etmeyi amaçlayan pragmatik bir uzlaşıydı; ancak devletin hakimiyetini daha da güçlendirdi. Bu anlaşma ile Katoliklik sadece çoğunluğun dini olarak tanındı ve devlet piskoposların atanmasından sorumlu oldu. Böylece, din adamları hükümete bağlı kalmaya devam etti ve sosyal düzenin bir aracı olarak kullanıldı.³³⁷

Napolyon'un eğitim politikalarına gelince, meritokrasiye (liyakat sistemine) güçlü bir inancı vardı ve eğitimin, imparatorluğunu yönetmek için gerekli olan yetenekli memurlar ve askeri subaylar yetiştirmek için temel olduğunu düşünüyordu. Devletin sıkı kontrolü altında olan ve dört seviyeden oluşan merkezi bir eğitim yapısı kurdu: ilkokullar, ortaokullar, meslek okulları ve en üstte lise (lycée) okulları.³³⁸ Bu okullar 1801 yılında kuruldu ve genellikle askeri disiplin esaslarına göre yönetilen seçkin ortaöğretim kurumlarıydı; devrim döneminde daha az organize olan merkezi okulların yerini aldılar. Ortaokulların müfredatı devletin çıkarlarına hizmet edecek şekilde tasarlanmıştı. İtaat, askeri ve ulusal değerler vurgulanırken, bilim ve matematik gibi yararlı kabul edilen derslere öncelik veriliyordu. Tüm sistem, öğretmenlere sabit maaşlar ve emeklilik maaşları sağlayan ve atamaları kişisel olarak aday listelerine dayanarak yapan merkezi hükümetin sıkı kontrolü altındaydı. Bu yeni sistemde eğitim, sosyal statüyü belirleyen ve devlet mekanizmasına doğrudan erişim sağlayan temel bir unsur haline geldi. Bu eğitim reformları, esas olarak yeni sosyal düzenin istikrarını sağlamak ve memurların sadakatini güvence altına almak amacıyla tasarlanmış bir seçkin yetiştirme projesiydi. Devrim, eski aristokrasiyi yıkmıştı. Ulusu yönetmek ve orduları yönetmek için yetenek ve devlete sadakat esasına dayanan yeni bir elit sınıfa ihtiyaç vardı. Napolyon'un eğitim sistemi, özellikle liseler, bu yeni devlet memuru sınıfını üretmek için açıkça tasarlanmıştı. Askeri subayların ve hükümet yetkililerinin çocuklarına burslar vererek, sistem doğrudan hizmet ettikleri rejimle bağlantılı, kendi kendini sürdüren bir sınıf yarattı.³³⁹ Müfredatın odak noktası milliyetçilik ve itaatti; bu, başarılı, refah içinde ve sadık "devrimci olmayan" orta ve üst sınıfların oluşmasını amaçlayan siyasi bir telkin biçimiydi. Böylece eğitim sistemi,

³³⁷ Muzzey, David Saville. "State, Church, and School in France I: The Foundations of the Public School in France." *The School Review* 19, no. 3 (1911): 178–195.

³³⁸ Robert B. Holtman, *The Napoleonic Revolution* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1967), 84-87.

³³⁹ Martyn Lyons, *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution* (New York: St. Martin's Press, 1994), 110-114.

Napolyon'un siyasi güç temelini sağlamlaştırmada temel bir dayanak oldu ve devletin, servetlerini tamamen devletin devamına bağlayan bireylerden oluşmasını garanti etti.³⁴⁰

³⁴⁰ Isser Woloch, *The New Regime: Transformations of the French Civic Order, 1789-1820s* (New York: W. W. Norton & Company, 1994), 178-182.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FRANSIZ DEVRİMİ'NİN SONU: FRANSIZ DEVRİMİ'NİN BAŞARI VE BAŞARISIZLIK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüm, devrimin insan hakları ve vatandaşlık konusundaki kalıcı başarıları ile istikrarsızlığa yol açan ekonomik ve siyasi başarısızlıkları arasında bir denge kurarak eleştirel bir kapanış sunmaktadır. Devrimin sınırları aşan küresel etkisini ve Avrupa kıtası ile ötesindeki ulusal ve anayasal hareketlere nasıl ilham verdiğini analiz etmektedir. Bölümün önemi, devrimi tarihsel bağlamına oturtarak, günümüz modern siyaset ve demokrasi kavramlarını şekillendiren temel bir güç olarak değerlendirmesidir.

4.1. Devrimin Başarıları

Fransız Devrimi, yarattığı siyasal sarsıntılar ve ödediği ağır bedellere rağmen, modern dünyanın inşasında silinmez izler bırakan muazzam kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlar, sadece Fransa sınırları içerisinde kalmamış, tüm insanlığın ortak mirası haline gelen hukuki ve toplumsal değerlerin temelini oluşturmuştur. Devrimin monarşiye karşı kazandığı zaferin ve modern vatandaşlık anlayışının gelişimindeki en somut başarılarını şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür.

4.1.1. İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi

Fransız Devrimi'nin başarılarını kusursuz bir şekilde tanımlamak mümkün değildir; zira tarihçilerin devrimin ne zaman sona erdiği konusundaki görüşleri farklılık göstermektedir. Devrimin kronolojik çerçevesi genellikle 1789'da Genel Meclis'in (États Généraux) toplanmasından, 1799'da Napolyon Bonapart'ın gerçekleştirdiği darbeye kadar uzatılır. Ancak, başarılarının herhangi bir analizi, bundan daha karmaşık bir zaman dizimiyle karşı karşıya kalmak zorundadır. "Devrimin sonu"nun belirlenmesi, aynı zamanda onun mirasının da tanımlanması anlamına gelir.

Bazı tarihçiler, 1795'te "Direktuar" hükümetinin kurulmasını, devrimin ilk yıllarındaki radikal demokratik ideallerden muhafazakâr bir dönüğe işaret eden nihai nokta olarak görmektedir. Daha yaygın kabul gören tarih ise 1799'dur; bu tarih, cumhuriyetçi istikrarsızlığın sona erdiği ve bir yandan devrimci projeyi pekiştiren, diğer yandan da ona ihanet eden otoriter bir figürün yükseldiği dönemi ifade eder. Howard G. Brown gibi bazı tarihçiler ise 1802 yılını, kamu düzenini liberal demokrasiye üstün tutan modern bir "güvenlik devleti"nin kökleştiği nokta olarak kabul ederler.³⁴¹ Daha geniş bir bakış açısı ise süreci 1815'e, hatta 19. yüzyılın sonlarında Üçüncü Cumhuriyet'in nihai olarak pekişmesine kadar uzanan, devrimci güçler ile restorasyon güçleri arasındaki uzun süreli bir mücadele olarak değerlendirir. Bu bakış açısına göre devrimin kazanımları tek bir on yıl içinde değil, bir asırlık çatışma boyunca şekillenmiştir.³⁴²

Bu bağlamda, Fransız Devrimi'nin başarılarının 1799'da tamamlanmış sabit bir kazanımlar listesi olmadığını; aksine çoğu zaman çelişkili ve dinamik bir miras olduğunu anlamak gerekir. 1789'da dünyayı değiştirecek ölçüde güçlü bir şekilde vücut bulan özgürlük, eşitlik ve ulusal egemenlik gibi temel ilkeler, ancak uzun, çetin ve şiddetli bir siyasi mücadele, toplumsal dönüşüm ve kurumsal deneme süreci sonunda gerçekleşebilmiştir. Bu süreç, sonraki yüzyılın Fransız tarihinin çerçevesini belirlemiştir. Tüm sonraki devrimci kazanımların ideolojik temeli, 26 Ağustos 1789'da Ulusal Meclis tarafından kabul edilen ve daha önce ele aldığımız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi idi. Bu belge, sıradan bir yasa metni değil; yeni bir çağın kurucu metni, "sivil bir inanç bildirgesi" ve eski dünyayı yıkıp yeni bir dünya inşa etmenin felsefi ve siyasi planını sunan bir metindi. O döneme kadar Avrupa'da "insan hakları" olarak adlandırılabilen bir kavram mevcut değildi.

Bildirge, birinci bölümde ele aldığımız Aydınlanma felsefesinin temel akımlarının çarpıcı bir yansımasıydı. Doğal haklar, toplumsal sözleşme ve kuvvetler ayrılığı gibi kavramları, John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu gibi düşünürlerin teorilerinden doğrudan beslenmişti. Metnin hazırlanmasında yer alanlar, siyasi meşruiyeti ilahi iradede veya tarihsel geleneklerde değil, evrensel ve akılcı ilkelerde temellendirmeyi amaçladılar.

³⁴¹ Howard G. Brown, *Ending the French Revolution: Violence, Justice, and Repression from the Terror to Napoleon* (Charlottesville: University of Virginia Press, 2006), 350-355.

³⁴² François Furet, *The French Revolution, 1770-1814*, trans. Antonia Nevill (Oxford: Blackwell, 1996), 260-264.

Bildirgenin entelektüel kökleri, sadece altı yıl önce sona eren Amerikan Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Yeni bağımsız Amerikan eyaletlerinin anayasaları, özellikle George Mason'ın kaleme aldığı 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesi, doğrudan örnekler sunmuştur. Atlantik'in iki yakasında öne çıkan isimlerin katkıları, bu bağı güçlü bir şekilde göstermektedir. Amerikan Savaşı'nın kahramanı ve bildirgenin ilk taslaklarını kaleme alan Marki de Lafayette, dönemin Paris'teki Amerikan büyükelçisi Thomas Jefferson ile yaptığı yakın istişarelerle bu bağı pekiştirmiştir. Birçok tarihsel analizde vurgulandığı gibi, Amerikan öncülleri, Aydınlanma ilkelerinin pratikte uygulanmasına dair somut bir örnek sunmuş ve Fransız reformculara ilham kaynağı olmuştur.

Bildirgenin On Yedi Maddesi, eski rejimin tüm siyasi ve toplumsal yapısına doğrudan bir saldırı niteliği taşıyordu. Temel ilkeleri, mevcut düzeni bütünüyle altüst eden bir devrimi temsil ediyordu:

Halk Egemenliği: Üçüncü madde, “Egemenliğin ilkesi esasen ulusta yatar. Hiçbir organ veya kişi, kaynağını doğrudan ulustan almayan hiçbir yetkiyi kullanamaz” hükmünü içerir. Bu, siyasi iktidarın nihai kaynağını kralın ilahi hakkından halkın kolektif iradesine taşıyan devrimci bir adımdı.

Hukuksal Eşitlik: Birinci madde, “İnsanlar özgür ve haklar bakımından eşit doğar ve öyle kalır” derken; altıncı madde, yasanın “koruma ya da cezalandırmada herkes için aynı olması gerektiğini” vurgular. Bu ilke, tek başına, ruhban sınıfı ile soyluların ayrıcalıklarına dayalı üç sınıflı eski rejim hukuk düzenini ortadan kaldırmaya yeterdi. Ayrıca bu ilke, doğuştan hak devrini açıkça reddetmekteydi.

Devredilemez Doğal Haklar: İkinci madde, hükümetin amacını “özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme” gibi “devredilemez doğal insan haklarını” korumak olarak tanımlar. Bu, bireyin ve onun doğuştan sahip olduğu hakların, siyasi düzenin temeli haline getirilmesiydi.

Liyakat: Altıncı madde aynı zamanda, tüm yurttaşların “yetkinliklerine göre, erdem ve yeteneklerinden başka hiçbir ayırım gözetilmeksizin, tüm kamu makam ve görevlerine eşit olarak uygun” olduğunu belirtir. Bu hüküm, kamu görevlerinin rüşvetle satın alındığı ve ordunun ile idarenin üst kademelerinin aristokrasi tarafından tekel altında tutulduğu sisteme doğrudan bir saldırı niteliğindedir.

Temel Özgürlükler: Bildirge, monarşi döneminde ya hiç bulunmayan ya da zayıf olan temel özgürlükleri güvence altına aldı. Onuncu madde “din dahil” düşünce özgürlüğünü, on birinci madde ise “fikir ve kanaatlerin serbest dolaşımını” teminat altına aldı. Ayrıca keyfi tutuklamaya karşı koruma (madde 7) ve masumiyet karinesi (madde 9) gibi önemli yargısal güvenceler getirdi; bu, özellikle monarşik iktidarın nefret edilen araçlarından olan “lettre de cachet” uygulamasını hedef alıyordu.³⁴³

Bildirgenin etkisi, sıradan bir hukuki belgenin etkisini fazlasıyla aştı. Tarihci Valentin Zuber’in ifade ettiği gibi, bildiri adeta kutsallaştırılmış, “Fransız Cumhuriyeti’nin sivil inancı” haline gelmişti; toplumsal bağın temeli olarak dini ikame etmeyi amaçlayan laik bir kurucu metin konumuna gelmişti. İlk yazılı Fransız Anayasası’nın (1791) önsözünde yer aldığı gibi, günümüzde de beşinci cumhuriyet anayasasının önsözünde doğrudan atıf yapılan Fransız hukukunun köşe taşı olmaya devam etmektedir.³⁴⁴

Bununla birlikte, bildirgenin belki de en derin ve uzun süreli başarısı, özünde verimli bir çelişkide yatmaktadır. Metnin evrensel dili – “tüm insanlar”, “tüm yurttaşlar”, “ulus” – herkes için hakları ilan etmekteydi.³⁴⁵ Ancak, çoğunluğu mülk sahibi burjuva erkeklerden oluşan hazırlayıcıları, bu hakların uygulanmasını hızla sınırlandırdılar. Oy hakkı da dahil olmak üzere aktif vatandaşlık, belirli bir vergi eşiğini karşılayan erkeklerle sınırlandırılmış, yoksullar fiilen dışlanmıştı. Bildirge, Fransa’nın sömürgelerindeki köleleştirilmiş insanların haklarına değinmemiş; en çok bilineni ise kadınları tamamen kapsam dışı bırakmış olmasıydı.

Bu evrensel vaat ile dışlayıcı uygulama arasındaki keskin uçurum, bildirgeyi başarısız kılmadı; aksine, onu gelecekteki siyasi mücadelelerin ve demokratik genişlemelerin güçlü bir itici gücü haline getirdi. Metin, hak taleplerinin dile getirilebileceği, devletçe tanınan resmi bir dil sağladı. Artık dışlanan gruplar taleplerini, yeni fikirler olarak değil, cumhuriyetin kendi temel ilkelerine bağlı kalması çağrısı olarak formüle edebiliyordu. Olympe de Gouges, 1791’de kaleme aldığı *Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi* ile 1789 metninin yapısını ve dilini ustaca kullanarak onun

³⁴³ Lynn Hunt, ed., *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History* (Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1996), 77–79.

³⁴⁴ Valentine Zuber, “The 1789 Declaration of the Rights of Man and of the Citizen,” in *The Cambridge History of Rights*, vol. 4, ed. Dan Edelstein and Jennifer Pitts (Cambridge: Cambridge University Press, 2024), 77.

³⁴⁵ *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*.

ikiyüzlülüğünü ortaya koydu ve kapsayıcılığını talep etti. Takip eden yüz elli yıl boyunca genel oy hakkı, işçi hakları, kadın hakları ve köleliğin kaldırılması için verilen mücadeleler, bildirgenin oluşturduğu zeminde ilerledi. Bu mücadeleler, Fransız vatandaşlığının sınırlarını sürekli olarak zorlayarak onu evrensel ilkelerine daha uyumlu hale getirmeye çalıştı.³⁴⁶

4.1.2. Feodalizmin kaldırılması

Devrimin en dikkat çekici toplumsal başarısı, Ulusal Meclis'in tek bir gece süren oturumunda gerçekleşti. “Büyük Korku” (*Grande Peur*) olarak bilinen, köylülerin tüm kırsalda efendilerine karşı başlattığı isyan dalgasının etkisiyle, milletvekilleri tüm feodal sistemi ortadan kaldırmak üzere harekete geçti. Aylar boyunca krallığın dört bir yanından gelen ve feodal baskının sona erdirilmesini talep eden şikâyet defterlerinde (*Cahiers de doléances*) ifade edilen yakınmalar, beklenmedik ve dramatik bir şekilde karşılık buldu.³⁴⁷

Ağustos Fermanları, tarihçi François Furet'nin ifadesiyle, “aristokrat toplumu yukarıdan aşağıya ortadan kaldırdı.” Bu fermanlar; kişisel köleliği, feodal harç ve mahkemeleri, soylulara tanınan avlanma tekeli, aşar vergisini, kamu görevlerindeki rüşveti ilga etti. Tüm mali ayrıcalık biçimleri kaldırıldı ve böylece vergi eşitliği ilkesi tesis edildi. Bu yasa, karmaşık bağımlılık ve ayrıcalık ağlarına dayalı toplumu, “modern bağımsız birey”in—yasanın yasaklamadığı her şeyi yapma özgürlüğüne sahip bireyin—temel alındığı bir toplumla değiştirdi.³⁴⁸ Ancak bu olay, yalnızca toplumsal bir yeniden düzenleme değil; mülkiyetin ve iktidarın doğasını yeniden tanımlayan derin bir kavramsal devrimdi. Eski rejim, bu iki unsurun iç içe geçmiş yapısıyla tanımlanıyordu: Soyluların toprakları, üzerinde çalışan köylüler üzerinde yargı yetkisine sahipti; kamu makamları özel mülkiyet olarak satın alınabiliyordu; hatta bazı vergileri toplama hakkı bile özel mülkiyete dâhildi.

Ağustos Fermanları, araştırmacı Rafe Blaufarb'ın “büyük ayırım” (*great demarcation*) adını verdiği dönüşümü gerçekleştirdi. Mülkiyeti kamusal ve yargısal niteliklerinden arındırarak, devrimciler Fransa'da ilk kez günümüzdeki anlamıyla ayrı bir

³⁴⁶ *The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, 1789*, in *Tolerance*, ed. Caroline Warman (Cambridge: Open Book Publishers, 2016), 1–3.

³⁴⁷ Lefebvre, *The Great Fear of 1789*, 203.

³⁴⁸ Jeffrey P. Jacobs, *Automated Content Analysis and the 1789 Cahiers de Doléances* (Stanford University, June 1, 2018), 1–6.

“özel mülkiyet” alanı yarattılar. Aynı zamanda, parçalanmış bu egemenlik yetkilerini— yönetme, vergi koyma ve askeri komuta etme hakkını—geri alıp birleştirerek, devletin elinde birleşmiş, “kamusal” ve ulusal bir egemenlik tesis ettiler.³⁴⁹

Bu kavramsal ayırım, modernitenin gerekli önkoşuluydu. Bu olmaksızın, hukuk önünde gerçek bir eşitlik mümkün olamazdı; çünkü adalet, hâlâ bir mülkiyet biçimi olarak kalırdı. Yine aynı şekilde, ulusal demokrasi de var olamazdı; çünkü siyasi iktidar hâlâ miras yoluyla geçen veya satın alınabilen bir meta olurdu. Bu girişim, modern siyasal düşünceyi şekillendiren kavramsal ikilikleri—kamusal ile özel, devlet ile toplum, egemenlik ile mülkiyet—net bir şekilde formüle etti.³⁵⁰

Devrimin tarih yazımında, bu toplumsal felaketten kimin yarar sağladığı sorusu merkezi bir yer tutmuştur. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde egemen olan ve Georges Lefebvre ile Albert Soboul gibi tarihçilerin savunduğu klasik Marksist yorum, devrimi bir sınıf mücadelesi olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede, ekonomik gücü siyasal nüfuzunu aşan yükselen kapitalist burjuvazi, feodal aristokrasiyi devirerek kapitalizmin gelişiminin önünü açmıştır.³⁵¹

Ancak bu yorum, 1960’lardan itibaren “revizyonist” tarihçiler tarafından ciddi biçimde sorgulanmıştır.³⁵² Alfred Cobban ve George Taylor gibi araştırmacılar, bütünleşmiş ve sınıf bilincine sahip bir burjuvazi fikrinin bir efsaneden ibaret olduğunu öne sürmüşlerdir. Onlara göre, devrimci liderlik sanayi kapitalistlerinden değil, meslek sahiplerinden, avukatlardan ve devlet memurlarından oluşmaktaydı; ayrıca pek çok soylu ticaret ve finansla uğraşıyordu. Bu bakış açısıyla devrim, toplumsal değil, devletin çöküşü ve iktidar mücadelesi tarafından yönlendirilen siyasal bir devrim olarak yeniden tanımlanmıştır.³⁵³

David Bell tarafından kaleme alınan ve *Sınıf, Bilinç ve Burjuva Devriminin Çöküşü* başlığını taşıyan daha yeni ve ayrıntılı bir inceleme, devrimin belki de önceden

³⁴⁹ Rafe Blaufarb, *The Great Separation: The Failure of the Ancien Régime and the Invention of Modern France* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 1-5.

³⁵⁰ Lobingier, Charles Sumner. “Rise and Fall of Feudal Law.” *Cornell Law Review* 18, no. 2 (February 1933): 227.

³⁵¹ Alex Callinicos, “Bourgeois Revolutions and Historical Materialism,” *International Socialism*, no. 43 (Summer 1989): 114-116.

³⁵² Anushka Pareek, *French Revolution Historiography* (New Delhi: Miranda House, University of Delhi, 2022), 1-6.

³⁵³ Kris Duda, “Historiographical Approaches to the French Revolution,” *Fairmount Folio: Journal of History* 4 (2000; published April 19, 2016): 140.

var olan bir burjuvazinin sonucu olmadığını, ancak en önemli başarılarından birinin yeni bir burjuvazi yaratmak olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıcalıkların ve makam rüşvetinin kaldırılmasıyla birlikte seçkin devlet okullarının (*grandes écoles*) kurulması, yetenekler için açık bir kariyer alanı oluşturmuştur. Bu yeni sistem, ticari servetle değil, eğitimle ve merkezi devlete hizmetle tanımlanan bir “devlet burjuvazisini öne çıkarmıştır. Yönetime ve orduya liyakat esasına göre giren bu yeni seçkinler, Fransız toplumunun en itibarlı kesimi haline gelmiştir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca bu kesim, eski aristokrasinin kalıntıları ve Napolyon’un yarattığı yeni soylularla bütünleşerek, güçlerini yalnızca kalıtsal unvana değil, servet, toprak ve devlet hizmetinin birleşiminden alan bir “eşraf” yönetici sınıfını oluşturmuştur.³⁵⁴

Devrim, kısa süre sonra Katolik Kilisesi ile karşı karşıya geldi; bu çatışma kaçınılmazdı, zira Eski Rejim’de Katolik Kilisesi’nden daha merkezi bir kurum yoktu. Kilise, Fransa’nın en büyük toprak sahibiydi; eğitimi ve sosyal yardımı kontrol ediyor, monarşiye ideolojik meşruiyet sağlıyordu. Dolayısıyla devrimin eşitlik ve ulusal egemenlik arayışı, onun otoritesiyle doğrudan bir hesaplaşmayı zorunlu kıldı. Bu saldırı üç boyutta gerçekleşti: Ekonomik olarak: Kasım 1789’da, devletin felaket boyutundaki borçlarını hafifletmek amacıyla, Meclis kiliseye ait tüm mülkleri kamulaştırdı. Bu, yeni devleti finanse etmek üzere satılacak devasa bir servet transferi anlamına geliyordu.³⁵⁵ Siyasal olarak: *Din Adamlarının Sivil Anayasası* (1790), kiliseyi devlete tabi kılmayı, din adamlarını halk tarafından seçilen ve maaş alan devlet memurlarına dönüştürmeyi, ayrıca onlardan Papa’ya değil, ulusa sadakat yemini etmelerini talep etmeyi hedefliyordu.³⁵⁶ Kültürel olarak: En radikal dönemde (Terör Dönemi), Hristiyanlığı ortadan kaldırmaya yönelik şiddetli bir kampanya yürütüldü; kiliseler tahrip edildi, dini semboller yok edildi, *Akıl Kültü* ve *Yüce Varlık Kültü* gibi seküler tarikatlar teşvik edildi.³⁵⁷

Topraklar açısından – ki bu en önemli ve tek gerçek ekonomik unsurdu – kilisenin Fransa topraklarının %6,5’inden fazlasına tekabül eden tüm mülklerinin el konulması ve bunların açık artırımla satılması, modern çağın en önemli ekonomik olaylarından biri oldu. Bu yalnızca mali bir önlem değil, aynı zamanda servetin ana kaynağı olan toprak

³⁵⁴ David Bell, “Class, Consciousness, and the Fall of the Bourgeois Revolution,” *Critical Review* 16, nos. 2–3 (2002–2003): 340–346.

³⁵⁵ Christy Leigh Salinari, *Tyranny Plagued the French Revolution* (BA thesis, Coastal Carolina University, May 7, 2020), 5–7.

³⁵⁶ “Revolutions in France: 1789, 1830, 1848,” in *Women in the French Revolution*, guide, Library of Congress.

³⁵⁷ “Revolutions in France: 1789, 1830, 1848,”.

mülkiyetinin köklü bir yeniden yapılanmasıydı. Ekonomik tarihçiler Theresa Finley, Raphael Frank ve Noel D. Johnson tarafından yürütülen yakın tarihli kantitatif araştırmalar, bu sürecin uzun vadeli sonuçlarını veri temelli olarak analiz etmiştir. 1789’da kiliseye ait toprak oranlarına göre Fransız bölgelerini karşılaştıran araştırmacılar, açık artırmada daha yüksek oranda toprak yeniden dağıtılan bölgelerin, sonraki yıllarda –1841 ve 1852’de– çok daha yüksek tarımsal verimlilik, sulama gibi altyapı yatırımlarında artış ve toprağın daha etkin kullanımı gösterdiğini tespit ettiler.³⁵⁸ Bu verimlilik artışının altında yatan mekanizma, devrimin ekonomik kazanımlarındaki temel bir paradoksu ortaya koyar. Kazançlar, küçük köylü toprak sahiplerinden oluşan daha eşitlikçi bir toplumun inşasından kaynaklanmamıştı. Tam tersine, en yüksek teklif sahiplerini kayıran açık artırma süreci, bu bölgelerdeki toprak dağılımındaki eşitsizliği artırmış; varlıklı burjuvalar ve müreffeh köylüler, daha büyük ve daha verimli arazileri birleştirip sahiplenmişlerdi.

Asıl başarı, ekonomistlerin “işlem maliyetleri” dediği kalemin dramatik biçimde düşmesiydi. Devrim, feodal sistemin karmaşık, iç içe geçmiş ve belirsiz mülkiyet haklarını, tekil ve açık toprak mülkiyetiyle değiştirdi. Bu durum, esnek ve etkin bir toprak piyasası yaratarak bu bölgelere tarımsal modernleşmede kritik bir “ilk hareket avantajı” sağladı. Bu avantajlar, yalnızca diğer bölgeler, mülkleri yalnızca piyasa yoluyla yeniden dağıtmanın yüksek maliyetlerini yavaş yavaş aştıklarında, 19. yüzyıl boyunca kademeli olarak ortadan kalktı. Bu, devrimin başlıca ekonomik mirasının, hukuki eşitsizliği ortadan kaldıran bir hareketten doğmasına rağmen, ekonomik eşitsizliği artıran piyasa temelli bir süreç tarafından desteklendiğini göstermektedir.³⁵⁹

Böylece görüyoruz ki devrim öncesi Fransa ekonomisi dikkate değer ölçüde parçalıydı. Mallarını Güney Fransa’dan Kuzey’e taşıyan bir tüccar, karmaşık bir iç gümrük ağından, yerel vergilerden ve farklı ölçü sistemlerinden geçmek zorundaydı. Üstelik, birçok şehirde üretim, Orta Çağ’dan kalma katı lonca kurallarıyla sınırlandırılmıştı. Devrim, bu engelleri ortadan kaldırdı. İç gümrük ve vergilerin kaldırılmasıyla, ilk kez ulusal ölçekte birleşik bir pazar yaratıldı. Loncaların feshi ve girişim özgürlüğünün pekişmesiyle birlikte bu, Fransa’da modern kapitalist bir ekonominin gelişmesi için gerekli temeli attı.

³⁵⁸ *The Effects of Land Redistribution: Evidence from the French Revolution.*

³⁵⁹ *The Effects of Land Redistribution.*

4.1.3. Günlük hayatın kaotik yapısının rasyonel sistemlerle düzenlenmesi

Devrimin dünya çapında en kalıcı ve etkili başarılarından biri, günlük hayatın kaotik yapısına rasyonel ve birleştirici sistemler getirilmesiydi. Bunlar arasında şunlar yer alır:

Metre Sistemi: Resmî olarak 7 Nisan 1795'te kabul edilen metre sistemi, "Fransız Devrimi ile Aydınlanma Çağı'nın bilim ve felsefesinin ölümsüz bir başarısı" olarak kabul edilir. Ölçü birimlerinde kapsamlı bir akılcılığın uygulanmasıydı; eski ve yerel birimleri, doğal bir sabitten (başlangıçta Dünya'nın çevresi) türetilen mantıklı ve ondalık tabanlı bir sistemle değiştirdi. Bu sistem ekonomik verimlilik ve siyasi birliği sağlamak için bir araçtı. Ağırlık ve ölçü birimlerinin standartlaştırılmasıyla ulusal ticareti kolaylaştırdı, vergilerin ve arazi değerlemesinin basitleştirilmesini sağladı ve devletin merkezi otoritesinin, yönetilebilir, net ve tek bir ekonomik alan üzerinde kontrolünü artırdı. Sistem bugün bile evrensel olarak kabul görmekte olup, Fransız Devrimi'nin en önemli miraslarından biridir.³⁶⁰

Napolyon Yasası (1804 Medeni Kanun'u): Daha önce değindiğimiz bu yasa, imparatorluk döneminde çıkarılmış olmasına rağmen, kuşkusuz devrimin en önemli hukuki başarısıdır. 1789'un temel sosyal ilkelerini, tüm ulusa uygulanan tutarlı bir yasal çerçevede birleştirmiştir. Kanun, tüm erkek vatandaşlar için hukuk önünde eşitliği sağlamış, mülk sahiplerinin haklarını güvence altına almış ve feodalizmin ve aristokrat ayrıcalıklarının kaldırılmasını vurgulamıştır. Birleştirilmiş bu hukuk sistemi, eski rejimin karmaşık bölgesel hukuk karışımının (güneyde Roma hukuku, kuzeyde teamüller) yerine geçmiştir.³⁶¹ Ancak yasa aynı zamanda devrimin çelişkilerini de ortaya koyar; ataerkil bir yapı sergiler, kadınların boşanma, mülkiyet ve medeni haklarını kısıtlar, kocanın ve babanın otoritesini pekiştirir. Buna rağmen, kanunun netliği, rasyonelliği ve burjuva mülkiyet haklarını sağlamlaştırması, onu büyük ölçüde etkili kılmış ve dünya çapında birçok hukuk sisteminin temelini oluşturmuştur.³⁶²

³⁶⁰ "France Adopts the Metric System," *Research Starters: Politics & Government* (EBSCO).

³⁶¹ Robert B. Holtman, *The Napoleonic Revolution* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1967), 88-91.

³⁶² Suzanne Desan, *The Family on Trial in Revolutionary France* (Berkeley: University of California Press, 2004), 284-287.

Demokrasi: Fransız Devrimi, Fransa’da demokratik siyaseti başlatmıştır, ancak projesini tamamlayamamıştır. İstikrarlı bir demokratik cumhuriyetin kurulması, 19. yüzyıl boyunca devam eden uzun ve çalkantılı bir süreç olmuştur; bu süreç daha fazla devrim, darbeler ve restorasyonlarla doludur. Bu alandaki kazanımlar, tek bir olay değil, sancılı bir ilerlemenin sonucudur. Örneğin, Jakobenlerin 1793 anayasasında önerdiği tüm erkekler için genel oy hakkı, devrimin en radikal önerilerindendi ancak uygulanamamıştır. 1791 anayasası ise mülk vergilerine dayanan sınırlı bir oy hakkı tanımış, “aktif” ve “pasif” vatandaşları ayırmıştır.³⁶³ Genel erkek oy hakkı ancak 1848 Devrimi ve İkinci Cumhuriyet’in kurulmasıyla tam anlamıyla gerçekleşmiştir ve bu önemli bir demokratik kazanımdır. Oy hakkının genişletilmesi, yukarıdan aşağıya bir yasal değişiklikten çok, Fransız halkının siyasi eğitimini teşvik eden güçlü bir itici güç olmuştur. Geleneksel tarih anlatıları, kitle siyasetinin yükselişini genellikle ekonomik modernleşme veya devletin genişlemesi gibi geniş güçlere bağlarken, güncel araştırmalar kurumsal bir açıklama sunar: Seçimlere, ne kadar sınırlı olursa olsun, katılmak, tebaaları vatandaşlara dönüştüren bir tür “demokratik çıraklık” biçimindedir.³⁶⁴ Temmuz Monarşisi (1830-1848) sırasında yerel oy yasalarındaki yarı rasgele farklılıkları inceleyen bir çalışma bu süreci deneysel olarak ortaya koymuştur. 1848 öncesinde daha geniş oy hakkı verilen belediyeler, daha sonra çok daha yüksek siyasi katılım göstermiştir. Bu belediyelerde gazete abonelikleri (siyasi ilgiyi gösteren bir gösterge) daha yüksektir, 1851’de Louis-Napoléon Bonaparte’ın anti-demokratik darbesine karşı daha şiddetli yerel direnişler gerçekleşmiş ve otoriter referandumlarına karşı daha fazla “hayır” oyu verilmiştir. Bu veriler, demokratik değerlerin sadece soyut idealler değil, pratikle şekillendiğini gösterir. Oy hakkının kademeli genişlemesi, demokratik kurumları talep etme, katılma ve nihayetinde onları savunma becerisi ve motivasyonuna sahip vatandaşların oluşumuna yol açmıştır.³⁶⁵

Tabii ki, bu demokratik başarının önündeki en büyük engel, kadınların oy hakkının Fransa’da ancak 1944’te tanınmasıdır; bu, devrimin evrenselliğinin ne kadar tamamlanmamış olduğunun çarpıcı bir hatırlatıcısıdır.³⁶⁶

³⁶³ Peter McPhee, *The French Revolution, 1789–1799* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 85-88.

³⁶⁴ Raymond Huard, *L’Avènement du suffrage universel en France* (Paris: Aubier, 1991), 112-115.

³⁶⁵ Victor Gay, "The Legacy of the Franchise: Lessons from Post-Revolutionary France," *The Journal of Economic History* 81, no. 3 (2021): 884-889.

³⁶⁶ Anne Degrave, Alejandro Lopez-Peceno, and Arturas Rozenas, *Peasants into Citizens: Suffrage Expansion and Mass Politics in France*, TSE Working Paper No. 24-1529 (Toulouse: Toulouse School of Economics, April 2024), 1–32.

Laiklik (Sekülerlik): 19. yüzyıl, tarihçiler tarafından “İki Fransız arasındaki mücadele” olarak tanımlanır: biri kırsal, geleneksel Katolik; diğeri ise kentsel, cumhuriyetçi ve seküler. Üçüncü Cumhuriyet’in iki önemli başarısı, devrim projesinin din ile devletin ayrılması hedefini nihayetlendirmiş ve seküler vizyonun kesin zaferini pekiştirmiştir³⁶⁷:

Jules Ferry Yasaları (1881-1882): Bu dizi yasa, ücretsiz ve zorunlu bir genel eğitim sistemi kurmuş ve en önemlisi bu eğitimi sekülerleştirmiştir. Dini eğitim müfredattan çıkarılmış ve yerine “ahlaki ve medeni eğitim” getirilmiştir. Yasalar, devlet okullarındaki öğretmenlerin yalnızca seküler olmasını zorunlu kılmıştır. Cumhuriyetçiler için, kilisenin etkisinden arındırılmış genel eğitim sistemi kurmak, sadık vatandaşlar yetiştirmek ve “Fransa’nın Fransa’ya karşı savaşı”nı kazanmak açısından temel bir adımdı.³⁶⁸

1905 Din ve Devletin Ayrılması Yasası: Bu “tarihi” yasa, bir asır boyunca kilise ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen 1801 anlaşmasını resmen iptal etmiştir. Katolik Kilisesi ve diğeri tanınan dinler resmen feshedilmiş; cumhuriyet “hiçbir dini tanımadığını, maaş vermediğini ve desteklemediğini” ilan etmiştir. Devletin dini konularda tarafsızlığı teyit edilmiş, vicdan ve ibadet özgürlüğü güvence altına alınmış, böylece laiklik temel bir devlet prensibi olarak tartışmasız biçimde yerleşmiştir.³⁶⁹

Devrimin küresel etkisinin en somut ölçütlerinden biri, yasal çerçevesinin yaygın benimsenmesidir. Akılcı yapısı ve hukuk önünde eşitlik ile mülkiyet hakları gibi ilkeleri yazılı hale getirmesi bakımından Napolyon Kanunu, devrimin en başarılı ve en kalıcı ihracatı olmuştur. Hukuk modernizasyonu ve ulusal birlik için bir model olarak görülmüştür. Etkisi büyüktür; birçok ülkede yeni medeni kanunların temelini oluşturmuştur. Napolyon’un işgal ettiği topraklarda – Belçika, Hollanda, İtalya ve Almanya’nın bazı bölgeleri gibi – doğrudan uygulanmıştır. Napolyon sonrası dönemde, İspanya, Portekiz ve yeni birleşen İtalya’daki hukuk sistemleri üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Latin Amerika’ya kadar uzanmış, Şili Medeni Kanunu gibi birçok ülkeye

³⁶⁷ Cathy Byrne, “The Secular Principle — a Guiding Compass,” in *Religion in Secular Education: What, in Heaven’s Name, Are We Teaching Our Children?* (Leiden: Brill, 2014).

³⁶⁸ Weaver, Kate. “Secularism Unveiled: A Comparative Analysis of French Laïcité and the American First Amendment.” *Southwestern Journal of International Law* (2025): 18–19.

³⁶⁹ Maurice Larkin, *Church and State after the Dreyfus Affair: The Separation Issue in France* (London: Macmillan, 1974), 138-142.

örnek olmuştur (Kolombiya ve Arjantin gibi).³⁷⁰ Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da, Fransız ve İslam hukukunun karışımı olan Mısır Medeni Kanunu, pek çok Arap ülkesi için bir model olmuştur. Son olarak, Fransız sömürgeciliği, Afrika’daki Fransızca konuşan ülkelerde hukuk ilkelerini yaymıştır.³⁷¹

Bu geniş kapsamlı hukuki yayılım, Fransız Devrimi’nin başarılarının sadece Fransa’yla sınırlı kalmadığını, modern hukuk ve yönetim yapısına küresel bir standart getirdiğini göstermektedir.

İdeolojik Bölünme ve Yapısal Çöküş (1789-1792); Fransız Devrimi’nin temel başarısızlıkları, giyotin bir simgeye dönüşmeden çok önce, devrimin ilk yıllarında ortaya çıkan yapısal sorunlar ve siyasal gerilimler içinde şekillenmiş ve kök salmıştır. İstikrarlı bir siyasi mutabakat oluşturulamaması ve radikal politikaların derin toplumsal bölünmeler yaratmadaki aktif rolü, yeni sistemin sürekli bir kriz içinde doğmasına yol açtı. Eski rejime karşı birleşik görünen ilk ivme, devlet inşasının karmaşık gerçekleri karşısında hızla çöktü ve hiçbir anayasa ile giderilemeyen derin bir ideolojik uçurum açığa çıktı. Bu dönem, siyasi sistemin her alanında derin bir güven krizinin yaşandığı bir dönemdi; bu da ilerlemenin istikrarlı bir özgürlük değil, artan bir kaos yoluna çıkacağı anlamına geliyordu.

Mali Başarısızlık; Devrim, başlangıçta devletin iflasına, özellikle de monarşinin nihai mali çöküşüne tepki olarak doğmuştur. Ancak devrim, “birlik illüzyonu” diye adlandırabileceğimiz bir durumun da ifadesiydi. Üçüncü sınıf, ki burada Abbé Sieyès gibi figürler bu sınıfın ulusu temsil ettiğini iddia etmiştir, eski rejimin temellerini yıkmak için dikkat çekici bir uyum içinde hareket etti. Ulusal Meclis’in kurulması, Tenis Kortu Yemini ve Bastille Hapishanesi’nin basılması ortak bir monarşi ve aristokrat ayrıcalıklarına karşı muhalefetten kaynaklanıyordu. Ancak bu birlik geçici ve yüzeyseldi. Devrimci hareket, aslında anayasal monarşiden radikal cumhuriyetçilere uzanan geniş bir siyasi inanç yelpazesinden oluşan “bir inançlar mozağı”ydi. Bu “temel uyumsuzluk” giderek şiddetli çatışmalara ve esnekliğin ciddi eksikliğine yol açtı.³⁷²

³⁷⁰ Matthew C. Mirow, *Latin American Law: A History of Private Law and Institutions in Spanish America* (Austin: University of Texas Press, 2004), 126-130.

³⁷¹ Amr Shalakany, *The Rise of the Modern Egyptian Legal System* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 45-49.

³⁷² Doyle, *Origins of the French Revolution*, 44.

Ortak düşman olan eski rejim yenildikten sonra, bu derin ideolojik çatlaklar ortaya çıktı. Ne yıkılması gereken konusunda mutabakat vardı, ne de inşa edilmesi gereken hakkında. Bu başarısızlık, 1791 Anayasası'nda yerleşti; bu anayasa anayasal monarşi kurdu ancak baştan başarısız olmaya mahkum bir uzlaşmaydı. Feodalizmi ortadan kaldırıp yasama organını oluşturmakta başarılı olsa da, birçok devrimci tarafından güvenilmez görülen bir kralla bağlandı. Haziran 1791'de Kral XVI. Louis'nin Varennes'e kaçıışı, anayasal deneyin dayandığı kırılğan güveni paramparça etti. Tutuklandıktan sonra Paris'e geri getirilen kral, artık ulusun lideri değil, yabancı düşmanlarla işbirliği yapan hain olarak görüldü. Bu olay, anayasal monarşinin uygulanamaz hale gelmesine neden oldu; ılımlıları zayıflattı ve cumhuriyeti savunan radikal grupları güçlendirdi.³⁷³

Bu ilk siyasi çerçeve kurma başarısızlığında terörün tohumları atıldı. Coastal Carolina Üniversitesi'nden araştırmacı Kristy Lee Salinari, bu konuda şöyle demektedir: "Mutlak monarşinin yıkılması başlangıçta özgürlük, ilerleme ve demokrasi için büyük bir başarı olarak görülüyordu; ancak sonunda devrimciler, monarşiden çok daha zorba oldular ve Fransız halkına karşı korkunç vahşetlere imza attılar. Dış savaşlar, yerel ayaklanmalar ve kıtlık baskısı altında yönetim, paranoya ve vatandaşların ihaneti korkusuyla boğuştu. Bu korku, baskıcı yasalar, Şüpheliler Yasası, 22 Prairial Yasası ve 14 Frimaire Yasası'nın yürürlüğe girmesine yol açtı (McPhee, 2017). Ancak Ulusal Konvansiyon'un en baskıcı ve antidemokratik kararı İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin askıya alınmasıydı. Bu eylem, Fransız halkını yeni kazanılmış anayasal haklarından mahrum bıraktı ve hükümetin gereksiz ve aşırı güçlü, otoriter olmasına olanak sağladı. Doğal olarak bu önlemler, halkı kontrol altına alma ve yeni hükümeti koruma amacıyla alındı."³⁷⁴

Güven Krizi; Ulusal Meclis'in en önemli iki reformu olan kilisenin ve yargının yeniden yapılandırılması, kendi içinde felaketle sonuçlanan başarısızlıklar olarak ortaya çıktı. Yeni düzeni pekiştirmek yerine kalıcı çatışma odakları yarattılar ve devrim projesinin özünde derin bir güven krizini açığa çıkardılar. Bu nedenle, Hristiyanlık karşıtı kampanya erken devrim döneminin en büyük stratejik başarısızlığı olarak kabul edilebilir.

³⁷³ Mona Ozouf, *Varennes: The Death of Monarchy*, trans. Catherine Temerson (New York: Hill and Wang, 1983), 102-106.

³⁷⁴ Christy Leigh Salinari, *Tyranny Plagued the French Revolution* (BA thesis, Coastal Carolina University, May 7, 2020), 18.

Mali çıkmaz içinde ve Aydınlanma dönemi rahiplerine karşı yoğun düşmanlıkla dolu olan Meclis, Kasım 1789'da kilisenin tüm mal varlıklarını kamulaştırdı. Bu geniş toprak mülkiyeti, devletin mali krizine çözüm olarak yeni bir kağıt para türü olan *assignat*'ın teminatı olarak kullanıldı. Ancak bu yasada yıkıcı bir iç çelişki mevcuttu: Mali istikrar sağlamak amacıyla ayrılan aynı kaynak, sosyal ve siyasi istikrarsızlık yaratarak istikrarı zedeledi.

Kilisenin mülklerine el konmasının ardından 1790'da kabul edilen *Din Adamları Sivil Anayasası* (Constitution Civile du Clergé) ile kilise devlete bağlandı ve tüm rahiplerin yeni hükümete sadakat yemini etmeleri zorunlu kılındı. Bu politika, "felaketle sonuçlanan" bir hata olarak görüldü ve Fransız toplumunun dokusunu parçaladı. İnanç ile devrim sadakati arasında seçim yapmaya zorlanan din adamları "yemin edenler" ve "yemin etmeyenler" olarak bölündü.

Bu durum, özellikle kırsalda yaşayan milyonlarca dindar Katolik'i devrimden uzaklaştırdı; onlar devrimi Tanrı'ya ve kültürel geleneklerine saldırı olarak algıladılar. Bu dinsel çatışma, Vendée bölgesi gibi yerlerde vahşi bir iç savaşı körükledi ve hükümetin terör yoluyla yok etmeye çalıştığı kalıcı bir iç düşman yarattı. Devrimcilerin dini kamusal yaşamdan silmeye yönelik çabaları — hatta yeni bir laik takvim yaratmaları — birçok kişi tarafından Fransız kimliğinin temel unsuru olarak görülen bir yapıyı hedef aldı ve siyasi devrimi büyük bir halk kesimine karşı kültürel ve ruhani bir savaşa dönüştürdü.³⁷⁵

Güven krizinin bir başka belirtisi de yargı sisteminin yeniden inşasında yaşanan başarısızlıktı. Devrimciler, eski rejimin keyfi ve vahşi mahkemelerini, özgür bir toplumun temeli olarak sunulan jüri önünde yargılamaya dayanan bir sistemle değiştirmeyi amaçladılar. Ancak bu reform tartışmaları, elitlerin desteklediklerini iddia ettikleri halktan duydukları korkuyu gözler önüne serdi. Ulusal Meclis kayıtları, "adaletin ehli olmayan jüriye emanet edilmesi fikrinin, Meclis derinleştikçe giderek zorlaştığını" ortaya koyar.

Farklı siyasi kanatlardan milletvekilleri, sıradan Fransız vatandaşlarının delilleri değerlendirme ve adil yargı verme konusundaki zihinsel ve ahlaki yeterliliklerini defalarca küçümsedi. Onlar için sıradan halk daha az olgun, daha çok duygulara kapılan

³⁷⁵ Ravindra Panwar, "Analyze the Impact of Enlightenment Ideas on French Revolution Movements," *International Journal of Research and Analytical Reviews* 11, no. 3 (September 2024): 1–25.

ve sindirilen “kamuoyu” etkisi altında kalan — ki bu güç giderek bir tehdit olarak algılanıyordu — bir kitleden ibaretti ve bu nedenle yönetme yetkisi kendilerine verilemezdi.

Bu “kaygı ve güvensizlik” iki yılı aşkın bir gecikmeye yol açtı ve sonrasında kusurlu bir sistem ortaya çıktı. Bu çelişki temeldi: Halk egemenliği ilkesine dayanan bir devrim, halkına güvenmekten korkuyordu.

Bu güven krizinin, devrimin erken dönemlerindeki psikolojik başarısızlığın özünü oluşturduğu söylenebilir. Devrimciler, eski sadakat bağlarını (kral ve kilise) yıktılar, ancak yerlerine yeni güven bağları inşa edemediler. Bu güven olmadan hiçbir anayasa, yasa veya kurum meşru kabul edilemezdi; ve bu, ancak şiddet ve korku yoluyla doldurulabilen bir iktidar boşluğu yarattı.³⁷⁶

Terör Dönemi; Terör dönemi bir anomali değil, ilk devrim başarısızlıklarının mantıksal ve felaketle sonuçlanan zirvesiydi. Yabancı işgali, geniş çaplı iç ayaklanmalar (çoğunlukla kendilerinin yol açtığı), ve kapsamlı ekonomik çöküşle karşı karşıya kalan devrimci hükümet, hayatta kalmak için kurucu ilkelerinden vazgeçti. Bu dönem, devrimin en derin başarısızlığını temsil eder: Soyut bir “erdem” arayışının özgürlüğün sistematik imhası ve devlet destekli korkunç zulümlere dönüşmesi. Terör, devletin tamamen başarısızlığının tezahürü olup, yönetim soykırımı dönüşmüştür.

Terörün en büyük başarısızlığı, devrimci hükümetin idealist değerlerini açıkça ihanet etmesidir. “Klasik bir siyasi teori suçu” olarak tanımlanan bu durum, Jakobenlerin hakim olduğu Ulusal Konvansiyon’un halkın özgürlüklerini kendi güvenlikleri uğruna feda etmesidir. 1793 Anayasası — radikal demokratik bir belge — neredeyse hemen askıya alındı ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi anlamını yitirdi.

Hükümet “barışa kadar devrimci” olduğunu ilan etti ve Kamu Güvenliği Komitesi gözetiminde fiili bir diktatörlük kurdu. Maximilien Robespierre gibi liderler “özgürlük karşıtı zorbalık” olarak tanımladıkları bu durumun, erdemli bir cumhuriyet inşası için gerekli bir araç olduğuna inandılar. Kristy Lee Salinari, bu olayı şöyle yorumlamaktadır:

"Anayasanın ömrü çok kısaydı; hükümet onu yayımlandığı yıl askıya aldı. Bu nedenle hükümet, Fransız halkına verilen tüm doğal ve sivil hakları hemen kaldırdı.

³⁷⁶ Andress, David. “The Nation Does Not Even Know What a Jury Is”: Trust, Fear and Judicial Reconstruction in the French Revolution, 1789–91. *French History*. Advance article published September 2024, 1-20.

Demokratik bir anayasayı askıya almak özünde otoriter bir eylemdir çünkü vatandaşların sivil ve insan haklarını da askıya alır. Anayasanın askıya alınması, devrimcilerin ilk başta mücadele ettiği ilkeleri ihlal eden ve anayasa ile çelişen bir dizi otoriter yasanın başlangıcı oldu. Fransız Devrimi'nin kaosu, Fransız halkının anayasal haklarının bastırılmasına yol açtı."³⁷⁷

Yeni otoriter rejim, adalet için değil siyasi temizlik için tasarlanmış bir yasal yapıyla belgelendi. Daha önce değindiğimiz Eylül 1793'te kabul edilen *Şüpheliler Yasası*, devrimci paranoyanın kanıtıdır. Bu yasa, vatandaşların davranışları, ilişkileri, sözleri veya yazıları gibi belirsiz kriterlere dayanarak tutuklanmasına izin veriyordu. “Zorba, federalist ve özgürlük düşmanı” olarak kabul edilen herkes, yargısız ve süresiz hapse atılabiliirdi. Bu yasa korku ve şüpheyle dolu bir toplum yarattı; komşular birbirini ihbar etmeye teşvik edildi. 1794 Haziran'ında yürürlüğe giren *22 Prairial Yasası* ile süreç vahşice basitleştirildi. Bu yasa, sanığın anlamlı savunma yapma hakkını ortadan kaldırdı; avukat ve tanık çağırma haklarını kaldırdı; Paris Devrim Mahkemesi'ne sadece “beraat” veya “idam” kararı verme seçeneği bıraktı. Bu yasa, infazların hızını artırarak giyotin aracını adeta idari bir katliam makinesine dönüştürdü. Terörün iç mantığı kendini yok etmeye meyilliydi: Robespierre'in Fransa'yı yozlaşmışlardan temizleyip “erdemli bir cumhuriyet” kuracağına dair inancı, siyasi kültürde muhalefeti ihanet olarak görmeye yol açtı. Girondinler ile Montagnardlar arasındaki acı sınıf çatışması, 1793 ortasında Girondinlerin tasfiyesiyle zirveye ulaştı. 1794'te ise Kamu Güvenliği Komitesi, aşırı sol Hebertistler'i, ardından daha ılımlı Dantonistleri, aralarında Georges Danton'un da bulunduğu sağ kesimi tasfiye etti. Bu yükselen güvensizlik ortamı kimsenin güvende olmadığını garantiledi. Sonunda terör, ana mimarı olan Robespierre tarafından kendi meclisindeki korkulu milletvekilleri koalisyonu tarafından 27 Temmuz 1794'te (9 Thermidor) devrildi. Robespierre ve yakın destekçileri hemen yakalandı ve daha önce belirttiğimiz gibi giyotinle idam edildi. Böylece, devrimin en kanlı evresi, ilkelerle değil, toplu bir kendini koruma eylemiyle sona erdi.

4.2. Ekonomik Başarısızlık

Siyasi korku, kapsamlı bir ekonomik çöküşe yol açtı; bu da büyük bir acıya neden olarak yönetimin temel bir başarısızlığı oldu. Karl Marx'ın da belirttiği gibi, bu çöküşün

³⁷⁷ Salinari, *Tyranny Plagued the the French Re Revolution*, 14.

temel itici gücü, yerel para biriminin aşırı enflasyonuydu. Etkili bir vergi sistemi olmayan ve büyük savaş harcamalarını finanse etme ihtiyacı duyan hükümet, para basmaya yöneldi ve büyük miktarda kağıt para çıkardı. Parasal arzın patlaması ile siyasi istikrarsızlık ve para biriminin çöküşü arasındaki ilişki inkâr edilemez görünüyordu. Her yeni kriz – savaş ilanı, monarşinin çöküşü, iç savaşın patlak vermesi – hükümetin daha fazla para basmasına, halkın güveninin azalmasına ve yerel paranın pratikte değersizleşmesine neden oldu. 1795 yılına gelindiğinde, para birimi değerinin %99’undan fazlasını kaybetmişti. Bu aşırı enflasyon, orta sınıfın birikimlerini yok etti, ticareti felç etti ve en önemlisi, yoksul şehir halkı ve sıradan insanlar için çaresiz bir yaşam krizine yol açtı; artık ekmek fiyatlarını karşılayamaz hale geldiler.³⁷⁸

Gıda kıtlığı ve “Sans-culottes”un (Sans-kulot) yoğun baskısı üzerine, Konvansiyon Eylül 1793’te Genel Fiyat Tavanı Yasası’nı yürürlüğe koydu. Bu, ekmekten ete, yakıttan ayakkabıya kadar tüm temel malların fiyatlarını kontrol altına alan kapsamlı bir sistemdi ve aynı zamanda ücretleri sabitledi. Ancak, yönlendirilmiş bir ekonomi uygulama girişimi büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Çiftçiler ve tüccarlar, mallarını yapay olarak düşük fiyatlarla satmak istemedikleri için, bunları resmi pazardan geri çektiler. Bu sabotaj ciddi bir mal kıtlığına yol açtı ve yüksek fiyatlarla çalışan büyük bir kara piyasa oluşturdu. Fiyat Tavanı Yasası’nın uygulanması, devasa ve müdahaleci bir devlet aygıtı gerektirdi; stokçuluk ağır bir suç haline getirildi ve devrimci komiteler evlere ve özel işletmelere baskın yapmaya yetkilendirildi. Bu politika, yoksulların acılarını hafifletmek yerine, yaşam krizini derinleştirdi ve hükümetin ekonomiyi yönetme konusundaki temel yetersizliğini ortaya koydu. Sonuçta, bu durum, Jakobenlerin iktidara yükselişinde kritik bir destek olan Sans-culottes’un kendilerinin bile uzaklaşmasına neden oldu.³⁷⁹

Bu dönemde, üçüncü sınıfın çoğunluğunun yaşam standartları dramatik şekilde kötüleşti. Devrimin birincil yararlanıcıları olması beklenen köylüler ve şehir işçileri, başarısızlıkların bedelini ödediler. Sağlam erkekler çiftliklerinden ve atölyelerinden askere alındı. Kötü hasatların yol açtığı ekonomik kargaşa artarken, tarih boyunca yaşanmış en büyük kıtlıkla karşı karşıya kaldılar.³⁸⁰

³⁷⁸ Louis Rouanet, Bryan P. Cutsinger, and Joshua S. Ingber, "Assignats or Death: The Politics and Dynamics of Hyperinflation in Revolutionary France," *European Economic Review* 157 (June 2023): 12.

³⁷⁹ Karl Marx, *The Class Struggles in France, 1848–1850*, in *Collected Works*, vol. 10 (Moscow: Progress Publishers, 1969), 50–67.

³⁸⁰ Alan I. Forrest, *The French Revolution and the Poor* (New York: St. Martin’s Press, 1981), 99–116.

Eşitlik vaatleri, acımasız bir alaya dönüştü; açlıkla mücadele ettiler ve adına hükmeden hükümet tarafından siyasi teröre maruz kaldılar. Mayıs 1795'te Paris'te çaresiz kalabalıklar Konvansiyon binasına saldırarak “Ekmek ve 1793 Anayasası” talebinde bulundular; bu, devrimin ihanete uğrayan halkının trajik son çılgılığıydı.³⁸¹

Bu nedenle, Terör dönemi sadece siyasi bir olgu olarak anlaşılmamalı, aynı zamanda tam bir devlet başarısızlığının kanıtı olarak görülmelidir. Meşru bir yönetime, etkili bir bürokrasiye, istikrarlı bir ekonomiye ve yönetilenlerin onayına sahip bir hükümetin düzeni korumak için kitlesel katliamlara başvurması gerekmez. Kamu Güvenliği Komitesi'nin giyotin kullanımına dayanmaları, modern yönetim araçlarının tümünden yoksun olduklarının örtülü bir itirafıydı. Şiddet, devletin gerçek kapasitesine kıyasla ilkel ve sürdürülemez bir alternatiftir. Bu durum, krizlere dayalı bir yönetim biçimiydi; çünkü diğer tüm yönetim ve kontrol mekanizmaları ya yok edilmiş ya da hiç var olmamıştı. Böylece, Bastille'in basılmasından 18 Brumaire darbesine uzanan dönem, devrimci başarısızlığın güçlü ve trajik bir tanığıdır. 1789'daki ilk vaat — özgürlük, eşitlik ve iyi yönetimle yenilenen bir ulus — birbirini takip eden ve bağlantılı başarısızlıklar zinciriyle çökmüş ve nihayetinde istikrarlı bir cumhuriyet yerine askeri bir diktatörlüğe yol açmıştır. Bu dönemdeki siyasi kargaşa, sosyal ve ekonomik bozulma ile kronik istikrarsızlık birbirinden ayrı olgular değil, her başarısızlığın diğerini beslediği kısır bir döngünün parçalarıdır. Yaptığımız analiz, açık bir nedensellik zinciri göstermektedir. Devrimin temel zayıflıkları — derin ideolojik çatışmalar ve elitlerle halk arasındaki derin güven krizleri — ilk aşamada (1789-1792) istikrarlı bir siyasi sistem inşa etmeyi imkansız kılmıştır. Kendine zarar veren yaralar, felaket derecesinde Hristiyanlık karşıtı kampanya ve başarısız yargı reformları gibi, aktif olarak iç düşmanlar yaratmış ve ulusal uzlaşma olanaklarını yok etmiştir. Bu ilk başarısızlık doğrudan ikinci aşama olan Terör dönemi (1793-1794) boyunca umutsuz ve otoriter önlemlerin hızlanmasına yol açmıştır. Dış savaşlar ve iç ayaklanmalar karşısında devrimci hükümet kendi ilkelerinden vazgeçmiş, yönetimi terörle değiştirmiş ve halkın ıstırabını derinleştirmiştir. Tüm bu süreçte kötüleşen ekonomik koşullar hem siyasi istikrarsızlığın nedeni hem sonucu olmuştur. Hükümetin mali istikrar sağlayamamasının doğrudan sonucu olan ve “assignat” olarak bilinen aşırı enflasyon ekonomiyi yıkmış ve halkın hayal kırıklığını körüklemiştir. “Genel tavan fiyat” gibi başarısız ekonomik politikalar, geçim krizi derinleştirmiş, kentsel

³⁸¹ Dax Tate, “*There Must Be Neither Rich nor Poor*”: *The Role of Economic Inequality in the French Revolution* (Master's thesis, University of Victoria, 2022), 117.

yoksulların uzaklaşmasına ve sistemin yetersizliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Son olarak, Terör karşıtı yorgun tepki, yapısal olarak zayıf ve meşruiyetten yoksun Yönetimciler Cumhuriyeti'ni (1795-1799) doğurmuştur. Felç edici, yolsuzlukla beslenen ve sürekli darbelerle desteklenen bu rejim, devrimin siyasi iflasını simgelemektedir. Kronik istikrarsızlığı ve ordunun desteğine bağımlılığı, Napoleon Bonaparte gibi otoriter bir liderin yükselişini sadece mümkün değil, aynı zamanda kaçınılmaz kılmıştır. 1799 yılına gelindiğinde devrim idealleri tükenmişti. Kargaşa on yılı, anayasal yönetim ve halk egemenliği anlamını yok etti. Bu dönemde Fransız Devrimi'nin nihai başarısızlığı, vatandaşlarının haklarını koruyabilecek ve işleyen bir toplum için gerekli istikrarı sağlayabilecek bir siyasi sistem kuramamasıydı. Demokrasi yoluyla özgürlüğü elde edemeyen Fransız milleti, devrim kargaşasından otoriterliğin güvenliğine sığınmıştır. Napoleon'un iktidara gelişi, devrimin ihaneti değil, mantıksal ve kaçınılmaz sonucuydu.

4.3. Fransız Devrimi'nin Küresel Etkisi

Fransız Devrimi, ulusal sınırları aşarak dünya tarihinin akışını değiştiren ve evrensel değerlerin yayılmasına öncülük eden küresel bir dönüşüm dalgası başlatmıştır. Devrimin ortaya koyduğu özgürlük, eşitlik ve milliyetçilik gibi temel ilkeler, sadece Avrupa kıtasında değil, Latin Amerika'dan Orta Doğu'ya kadar geniş bir coğrafyada yankı bularak sömürgecilik karşıtı hareketlerin ve modern ulus devletlerin inşasının ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, devrimin yarattığı ideolojik kırılmanın uluslararası sistem üzerindeki yansımalarını ve küresel siyasi düzeni nasıl yeniden şekillendirdiğini şu başlıklar altında analiz etmek yerinde olacaktır.

4.3.1. Avrupa düzenlerinin değişimi

Fransız Devrimi, yalnızca bir iç siyasi devrimden çok daha fazlasıydı; uluslararası sistemin temellerini geri döndürülemez bir biçimde değiştiren köklü bir dönüşümdü. Hem tarihçiler hem de siyaset bilimciler tarafından “tarihte kritik bir dönemeç” olarak tanımlanmış, insanlığın tarımı, metalleri, yazıyı, kenti ve devleti icat ettiği eski çağlardan bu yana “insanlık tarihinin en büyük dönüşümü” olarak nitelendirilmiştir. Devrimin uluslararası sisteme yansımalarının en temel yönü, yeni, güçlü ve köklü biçimde farklı bir siyasi meşruiyet ilkesinin – halk egemenliğinin – ortaya atılmasıydı. Bu ilke, eski Avrupa düzeninin dayandığı hanedan yönetimine tamamen karşıtı ve kıtayı istikrarsızlaştıran, devletin, savaşın ve uluslararası ilişkilerin doğasını yeniden tanımlayan derin bir ideolojik

uçurum yarattı. Bu kopuşun sonuçları ise oldukça çelişkiliydi: Bir yandan özgürlük, eşitlik ve evrensel insan hakları ideallerini serbest bırakarak modern insan hakları ilkelerinin ve liberal enternasyonalizmin temellerini oluşturdu; diğer yandan halkın kimliğini devletin otoritesiyle bütünleştiren güçlü, askerileştirilmiş ve yayılmacı bir milliyetçilik inşa ederek modern ulus-devletin ve daha kapsamlı bir savaş biçiminin ortaya çıkmasına yol açtı.

Özü itibarıyla devrim, yalnızca Avrupa’da değil, Atlantik’in ötesinde ve daha uzak coğrafyalarda da siyasi manzarayı değiştiren, dalgaları dışarıya yayılan “küresel bir olaydı. Demokrasi, laiklik ve sivil haklar üzerine modern siyasal mücadeleleri ateşledi ve bu tartışmalar günümüze kadar devam etti. Tarihsel araştırma ile uluslararası ilişkiler kuramı birlikte değerlendirildiğinde, devrim süreci özellikle inşacı bir bakış açısıyla açıklanabilir: Devletlerin kimlikleri ve normlarının uluslararası sistemin doğasını şekillendirdiği varsayılır. Fransız Devrimi bu yaklaşım için etkili bir vaka çalışması niteliğindedir; zira büyük bir güç olan Fransa’nın iç kimliği ve toplumsal yapısındaki köklü değişim, uluslararası siyasetin kurallarını güçlü biçimde yeniden tanımlamış ve “anarşinin, devletlerin onu nasıl kurguladığına bağlı olduğu” fikrini pekiştirmiştir.

Fransa’daki eski rejimin sona ermesi, belki de Avrupa’daki bütün eski rejimlerin sonunun başlangıcıydı. Nitekim sonrasında yaşanan gelişmeler bu iddiayı doğrulamaktadır. Fransız Devrimi yalnızca bu düzeni sorgulamakla kalmadı, onun temellerini tamamen yıktı. Halk egemenliği ilkesi, hanedan ilkesinden yalnızca farklı değil, aynı zamanda ona derinden düşmandı. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin 1789’daki 3. maddesinde yer alan “Egemenliğin kaynağı esasen ulustadır” ifadesi, kralların ilahi hakkına doğrudan bir saldırıydı.

Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin “heterojen bir sistem” diye tanımladığı şey de tam olarak bu gelişme sonucunda ortaya çıktı: Birbirine kökten zıt meşruiyet ilkeleri üzerine işleyen devletlerden oluşan bir düzen. Hanedana dayalı ortak ideolojik dilin kaybolması, o dönemin Avrupa dünyasında oyunun kurallarını değiştirdi. Bu ideolojik kopuşun, tarihçi Alfred Cobban’ın deyimiyle, “devlet ile geri kalan dünya arasında kapatılamaz bir uçurum”³⁸² yarattığı söylenebilir. Devrimci Fransa açısından Avrupa kralları, halklarını ezen gayrimeşru zorbalardı. Viyana, Berlin ve St. Petersburg’daki

³⁸² Mlada Bukovansky, “The Altered State and the State of Nature—The French Revolution and International Politics,” *Review of International Studies* 25, no. 2 (April 1999): 206.

hanedan sarayları açısından ise Fransız Devrimi ölümcül ve bulaşıcı bir hastalık, varlıklarını tehdit eden bir “küresel olay”tı; dolayısıyla izole edilmeli ve yok edilmeliydi.

Bu karşılıklı gayrimeşrulaştırma dinamiği, geleneksel diplomasiyi imkânsız kıldı ve ideolojik çatışmayı neredeyse kaçınılmaz hâle getirdi. Eski düzenin rekabetçi fakat öngörülebilir hali, yerini çok daha kaotik ve şiddetli bir “doğal duruma” bıraktı; artık rejimlerin var olma hakkı bile sorgulanır hâle gelmişti.³⁸³

Fransız Devrimi’nin en önemli siyasal üretimlerinden biri modern ulus-devlet oldu. Devrim, devletin soyut idari aygıtını güçlü ve yenilenmiş bir “ulus” fikriyle birleştirdi; yani ortak bir kültür ve tarihle, en önemlisi de ortak bir siyasi iradeyle birbirine bağlı vatandaşlardan oluşan birleşik bir varlıkla. Bu dönüşüm, egemenliği kralın şahsından bu yeni, elle tutulmaz ama son derece güçlü varlığa aktardı. Böylece, 19. ve 20. yüzyıllar boyunca uluslararası sistemde baskın ve belirleyici aktör haline gelecek yeni bir siyasal örgütlenme modeli ortaya çıktı.³⁸⁴

Bu yeni devlet biçimi, kurumsal bir devrim ortamında doğdu. Fransa’da çıkarılan ve daha sonra işgal edilen topraklarda da uygulanan köklü reformlar yalnızca toplumsal düzenlemeler değildi; bilakis, devlet inşasının temel adımlarıydı. Feodal düzenin tamamının – feodal haklar, loncalar, iç vergiler, soyluların ve din adamlarının geniş ayrıcalıkları dâhil – kaldırılması, eski rejimin krallık otoritesini sınırlayan ve iktidarı parçalayan ara kurumsal yapıların sistematik olarak yıkılması anlamına geliyordu. Bu karmaşık yargı yetkileri ve kalıtsal haklar ağının ortadan kaldırılmasıyla birlikte, devrim hukukun üstünlüğü karşısında eşitlik ilkesini tesis etti ve ilk kez bireysel vatandaş ile güçlü merkezi devlet arasında doğrudan ve aracısız bir ilişki kurdu.³⁸⁵

Bu siyasal merkezileşme, derin ekonomik sonuçlarla da pekiştirildi. “Ekonomik değişime karşı çıkan oligarşik ve elit güçlerin kurumsal temellerinin” – yani toprak sahibi aristokrasinin ve mesleklere girişleri sınırlayan, yeni teknolojilere direnen kent loncalarının – ortadan kaldırılması, yeni üretici güçlerin önünü açtı. Fransızların işgal ettiği Alman topraklarını inceleyen titiz ampirik araştırmalar bu sürece güçlü kanıtlar

³⁸³ Andrew Landreth, “Republicans, Rivers, and Racism: The French Revolution and the Early American South” (paper presented at Scholars Week, Murray State University, Murray, KY, April 2018), 1.

³⁸⁴ Stanley Hoffmann, *The Nation, Nationalism, and After: The Case of France*, The Tanner Lectures on Human Values, delivered at Princeton University, March 3–4, 1993, 260.

³⁸⁵ Daron Acemoglu, Davide Cantoni, Simon Johnson, and James A. Robinson, *The Consequences of Radical Reform: The French Revolution*, NBER Working Paper No. 14831 (Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, April 2009), 6–32.

sunmaktadır. Amerikan Ekonomi Derneği'nde Türk-Amerikalı iktisatçı Daron Acemoğlu, David Cantoni, Simon ve James tarafından sunulan bir çalışma, “tedavi edilen” yani işgale uğrayan bölgelerle “kontrol” yani işgal edilmeyen bölgeleri karşılaştırarak, köklü Fransız kurumsal reformlarına maruz kalan bölgelerin çok daha hızlı kentleşme ve ekonomik büyüme yaşadığını, özellikle de 1850 sonrasında bu sürecin hızlandığını ortaya koymaktadır.³⁸⁶

Bu ekonomik dinamizm, yeni Fransız devletine oldukça genişlemiş bir vergi tabanı ve toplumsal kaynakları siyasal ve askerî hedefleri doğrultusunda seferber etme kapasitesini sağladı. Dışarıdan dayatılan bu reformların etkinliği, kurumsal gelişim alanındaki köklü bazı teoriler için büyük bir meydan okuma teşkil etmektedir. Friedrich Hayek gibi düşünürlerle sıklıkla ilişkilendirilen, kurumların etkili olabilmesi için toplumun kendine özgü tarihî ve kültürel bağlamından organik olarak gelişmesi gerektiği yönündeki görüş, devrimlerin etkisine dair kanıtlarla doğrudan çelişmektedir. Fransız orduları, işgal ettikleri bölgeleri yerel âdet ve geleneklere herhangi bir riayet göstermeksizin yeniden düzenlemiş, Medenî Kanunlarını ve idarî yapılarının tamamını yerleştirmişlerdir. Sonraki süreçte bu “işlenmiş” bölgelerin komşularına nazaran üstünlüğü, yukarıdan aşağıya köklü kurumsal değişimin özellikle sömürücü seçkinlerin otoritesini – modernleşme ve ekonomik ilerlemenin önündeki başlıca engelleri – yıkmaya yöneltildiğinde son derece başarılı olabileceğine işaret etmektedir. Devrim, “tasarlanmış” kurumların belirli koşullar altında “evrimleşmiş” kurumların önüne geçebileceğini kanıtlamıştır.³⁸⁷

Daha derin bir analiz, bu kurumsal devrim ile dönemin askerî devrimi arasındaki simbiyotik ilişkiyi de açığa çıkarmaktadır. “Toplu seferberlik” ile somutlaşan yeni kitle savaşı modeli, yalnızca paralel bir gelişme değil, doğrudan devlet inşa projesinin bir sonucu. Eski rejim devleti, vergiden muaf soylular ve din adamları tarafından yetkisi kısıtlanmış ve yerel ayrıcalıklarla parçalanmış yapısıyla, topyekûn savaş için gerekli toplumsal seferberliği gerçekleştirmeye yapısal olarak yetersizdi. Devlet, ancak bu aracı engelleri yıkarak ve merkezî bir idarî aygıt kurarak – valileriyle, yeknesak vergi kanunlarıyla ve kapsamlı kayıt sistemleriyle – nüfusunu belirleme, vergilendirme ve asker toplama kabiliyetini eşî benzeri görülmemiş bir ölçekte kazanabildi. Dolayısıyla kurumsal devrim, askerî devrim için zorunlu bir önkoşuldu; modern merkezî ulus-

³⁸⁶ Acemoğlu, *The Consequences of Radical Reform*, 9.

³⁸⁷ Acemoğlu, *The Consequences of Radical Reform*, 9.

devletin inşası tam da “silahlı ulusu” mümkün kılan şeydi. Ancak bu Fransız etkisinin – özellikle de Napoléon’un etkisinin – yarattığı tüm bu modernleşmeler, en büyük faydayı yine Fransa’ya sağladı. Nitekim Maine Üniversitesi’nde tarih profesörü, *Napoléon ve Avrupa’nın Dönüşümü* adlı kitabında şöyle demektedir:

“Napoléon’un Avrupa siyaseti, yalnızca askerî operasyonlar, fetihler ve sömürü ile sınırlı değerlendirilemez. Çeşitli ülkelerin iç yapılarında dönüşüm ve modernleşme sağlayan reform programları, Napoléon’un kıtasal etkisinin son derece önemli bir unsurunu teşkil etmiştir. Aslında Napoléon sistemi çift yönlüydü: bağımlılık ve sömürünün yanı sıra reform ve yenilik. Gerçekte, bu iki yön birbirine bağlıydı. Gelirleri en üst düzeye çıkarmak ve asker toplama işini daha verimli kılmak amacıyla Napoléon ve görevlileri, tabi devletlerde geniş kapsamlı reformlara giriştiler. Bu reformlar, merkezî bir bürokrasi, yeknesak bir vergi sistemi, zorunlu askerî hizmete dayalı bir ordu, birleşik bir hukuk düzeni ve etkin bir polis gücünden oluşan bir devlet aygıtı kurmayı hedefliyordu. Aynı zamanda, kiliseyi devlete tabi kılarak, soyluların otoritesini sınırlayarak, kamu ve askerî makamlara soylu olmayanların girişini açarak ve millî mülkleri onlara satarak Avrupa toplumlarında dönüşümleri başlattılar. Başlıca diğer değişiklikler arasında, hukukî eşitliği ve mülkiyet haklarını vurgulayan Napoléon Kanunu’nun yürürlüğe girmesi; feodal sistemin kaldırılması; iç gümrüklerin kaldırılması ve ulusal pazarların oluşturulması; kilise mallarının kamulaştırılması; ve ortaöğretimin uygulanması yer almaktadır. Bu reformların derinliği ve etkisi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, her şeyden önce her toplumun bu değişiklikleri benimseme derecesine bağlıydı.”³⁸⁸ Yazar sözlerini şöyle sürdürmektedir:

“Napoléon sisteminin başlattığı en önemli iç değişim, Fransız modeline benzer şekilde, yeknesak ve rasyonel idarî, malî, hukukî ve askerî yapılarla donatılmış merkezî bir bürokratik devletin inşasıydı. John Davis’in İtalya hakkında söyledikleri, diğer pek çok tabi devlet için de geçerlidir: ‘18. yüzyılın en güçlü krallıklarında dahi yalnızca bir arzu olan şey, nihayet Fransız yönetimi sırasında idarî, bürokratik ve malî kurumların sistematik yeniden düzenlenmesiyle hayata geçirildi.’ Napoléon, Fransa’da çıkardığı aynı kanun ve kararnameleri tabi devletlerde de sıkı şekilde uygulamaya koydu. Bu devletlerde imparator ve görevlileri Fransız tarzı anayasalar ilan ederek tutarlı siyasî ve hukukî temeller oluşturdu. Tabi ve müttefik devletler, soylu olmayanların da atanabildiği,

³⁸⁸ Alexander Grab, *Napoleon and the Transformation of Europe*, European History in Perspective series (London: Palgrave Macmillan, 2003), 11.

giderek liyakate dayalı bir hale gelen birleşik ve etkili bürokratik yapılar kurdular. Fransız modeline dayanarak, eyaletler valiler veya muadilleri tarafından yönetilen idarî bölümlere ayrıldı; bunlar hükümet emirlerini uyguluyor ve bakanlara bölgeleri hakkında hayati bilgiler sağlıyordu. Bu ayrıntılı raporlar, etkin ve düzenli işleyen yönetim kurumları için vazgeçilmez istatistiksel verilerin geliştirilmesini sağladı. Malî reformlar, tek ve adil bir vergi sistemini tesis etti; bazı ülkelerde arazi değerine dayalı olarak uygulanan bir arazi vergisi ile devlet görevlileri tarafından etkin bir vergi tahsilatı gerçekleştirildi. Hukukî eşitlik ve mülkiyet haklarına odaklanan Napoléon Kanunu pek çok dile çevrildi ve farklı tabi devletlerde jüri sistemi, yeknesak mahkeme hiyerarşisi ve usule uygun yargılama ile birlikte uygulandı. Yıllık askerî celp düzenlemeleri, millî orduların oluşumunun temelini attı. Fransız eğitim reformlarını taklit eden tabi devletler, kendi kontrolleri altında birleşik bir okul sistemi tesis ettiler. Tüm bu değişiklikler, devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkilerde köklü bir dönüşüm yarattı.”³⁸⁹

4.3.2. Yeni düzenin ideolojisi ve Avrupa’ya yansımaları

Fransız Devrimi, Batı’daki savaşların doğasında köklü bir dönüşümü başlattı ve böylece “kralların savaşlarından” “halkların savaşlarına” geçişe neden oldu. Eski rejimde savaşlar sınırlıydı ve neredeyse aristokratik bir niteliğe sahipti. Bu savaşlar, nispeten küçük, iyi eğitilmiş, maliyetli ve çoğunlukla paralı askerlerden oluşan profesyonel ordular tarafından yürütülüyordu ve bu askerlerin korunması krallar için öncelikli bir amaçtı. Seferler genellikle mevki mücadelesi, karmaşık kuşatmalar ve çoğu zaman bu kıymetli insan kaynaklarını korumak için çatışmadan kaçınılan savaşlardı. Hedefler ise sınırlıydı; belirli bir toprağın ele geçirilmesi, bir hanedanın taleplerinin dayatılması ya da hassas güç dengelerinin değiştirilmesi gibi. Devletin üretim kapasitesi ve köylü iş gücü, savaşın yıkıcı etkilerinden korunması gereken kaynaklardı.

Devrim, bu sınırlı çatışma anlayışını kökten değiştirdi. Güçlü bir ulusal coşku ve evrensel ideoloji birleşimi sayesinde, devrimci savaşlar prensipte sınırsız hedeflere sahip oldu. Artık amaç, müzakere yoluyla bir uzlaşmaya varmak değil, düşmanın siyasi düzenini tamamen yıkmak ve devrimci ilkeleri dayatmaktı. Avrupa’daki “tiranların” taviz vermesi, devrimin kendisine ihanet olarak kabul edildi. Bu ideolojik katılık, çatışmaya varoluşsal bir boyut kazandırdı. Bu yeni savaş biçiminin en önemli aracı, kitlesel askerlikti. Ağustos 1793’te Ulusal Konvansiyon tarafından ilan edilen bu genel askerlik

³⁸⁹ Grab, *European History in Perspective series*, 29.

kararnamesi, toplumun tüm kesimlerini savaşa seferber etme anlayışını baştan aşağı değiştirdi. Her vatandaş, yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun, savaş çabasına katkıda bulunmakla yükümlüydü. Bu sadece daha geniş bir zorunlu askerlik değil, derin bir ideolojik eylemdi. Artık asker vatandaş, ücretli bir paralı asker değil, “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ilkeleri için mücadele eden bir vatansverdi. Bu güçlü ideolojik motivasyon, yeni merkezileşmiş devletin uygulama gücü ile birleşince, Fransa daha önce Avrupa’da hayal edilemeyen büyüklükte ordular kurdu ve düşmanlarını sayısal üstünlükleri ve dayanıklılıkları ile yendi. Bu “silahlı seferberlik” yeni askeri taktiklerde, örgütlenmede ve lojistikte devrim yarattı. On sekizinci yüzyılın hareketi yavaş, sabit hatlardan oluşan lineer oluşumları, kontrollü tüfek ateşi için tasarlanmışken; yerini daha esnek ve etkili taktikler aldı. Fransızlar, düşman hattının belirli bir noktasına yığılmış büyük piyade birlikleri ile o noktada bir kırılma yaratmayı ve bunu sonrasında değerlendirmeyi tercih etti. Bu durum, daha fazla inisiyatif kullanabilen askerler ve küçük subaylar gerektirdi. Büyük ve hızlı hareket eden bu orduları desteklemek için eski sistem olan önceden hazırlanmış cephanelik ve lojistik depoları terk edildi.³⁹⁰ Bunun yerine orduların geçtikleri bölgelerden gıda ve malzeme temin etmeleri beklendi. Bu lojistik zorunluluk, savaşın sivil nüfus üzerindeki yıkıcı etkisini büyük ölçüde artırdı ve savaşanlarla savaşmayanların arasındaki sınırları bulanıklaştırdı. Aynı zamanda, bu orduların donatılması ve donanması, yerel ekonominin büyük çaplı seferberliği anlamına geliyordu; devlet, tüfek, top ve mühimmat üretimini sanayi ölçeğinde yönetiyordu. İdeolojinin, kitlesel seferberliğin ve ekonomik gücün bu birleşimi, Avrupa’da bir buçuk yüzyıl boyunca hem hayalleri hem gerçekliği şekillendiren bir savaş modeli yarattı. Bu gerçeklik, Napolyon’un Mısır seferinde de açıkça görüldü.³⁹¹

Fransız Devrimi’nin uluslararası sisteme ideolojik etkisi oldukça çelişkili oldu. Aynı anda, modern uluslararası politikanın şekillenmesinde belirleyici iki karşıt güç ortaya çıktı: ortak haklara dayanan barışçıl bir dünya düzenine dair kapsamlı evrensel bir vizyon ile devlet gücünü ve ulusal devletin yüceliğini her şeyin üstünde tutan agresif milliyetçilik.

³⁹⁰ Williamson Hoffman, “The Revolutionary Transformation of the Art of War,” lecture presented at the American Enterprise Institute Bicentennial Lecture Series, Washington, DC, March 2015, 13, 16–18.

³⁹¹ Ioannis-Dionysios Salavrakos, “An Analysis of the French Economic, Industrial and Military Mobilization in the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1789–1815,” *Journal of Military and Strategic Studies* 18, no. 3 (April 27, 2018): 42.

Devrimin ilk ideolojik itici gücü küresel ve kapsayıcı bir nitelik taşıyordu. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, kasıtlı olarak sadece Fransızlar için değil, “doğuştan devredilemez ve kutsal insan hakları”nı genel anlamda tanımlayan evrensel bir metin olarak tasarlandı. Bu dil, Aydınlanma Çağı’nın ortak insan doğasına ve evrensel akla olan inancını yansıtarak, bu hakların dünya üzerindeki tüm insanlar için geçerli olduğunu ima ediyordu. Devrimin ilk liderleri, eski rejimin gizli antlaşmalarına ve güç siyasetine son veren, “doğa tarafından büyük” ulusların oluşturduğu yeni bir diplomasi çağrısında bulundular; bu uluslar serbest ticaret ve ortak özgürlük taahhüdüyle birleştirilmişti. Bu vizyon, dönemin kozmopolit felsefesiyle uyumlu olup, ulusal sınırların ötesine geçen, tam anlamıyla bir “Edebiyat Cumhuriyeti” kavramını yansıtıyordu. Bu yönüyle, Fransız Devrimi, İmmanuel Kant gibi düşünürleri büyülemişti. Kant, cumhuriyetçi hükümetlerin, mutlakiyetçi rejimlere göre doğası gereği daha barışçıl olduğuna iniyor ve insanlığın “kalıcı barış”a – yani özgür devletlerin evrensel hukuka bağlı bir birliğine – bu hükümet biçimleri aracılığıyla ilerleyebileceğini savunuyordu.³⁹²

Alman profesör Rebecca Littvall, “Kozmopolitlik Fikri: İki Tür Kozmopolitlik” adlı makalesinde Kant’ın Fransız Devrimi’nin dünya barışı görüşüne yansımalarını şöyle analiz ediyor:

“Kant, kalıcı barış modelini, siyasi iletişimin istikrarlı olduğu bir modeli içerecek şekilde tanımlar. Örneği, Cumhuriyet ideallerine dayanan organize bir devlettir ve bu örnek, bizi sıklıkla Rousseau’nun örneğine götürür. Devletler, siyasi birimlerin arasındaki sorunlara medeni tartışma ve nihai çözümler sunmak için uluslararası birliğe katılmalıdır. Bu resmi çözüm (Kant tarafından geliştirilmemiş olsa bile), kozmopolitlik fikriyle bağlantılıdır. Ancak Kant kozmopolitliği tartışırken, kozmopolit hakkı hemen misafirperverlik koşullarına indirger. Misafirperverlik, misafirin hakkıdır ve misafir, yerleşik bir sakin gibi muamele görmez. Misafirin sadece hakları vardır; sakinlerin ise hem hakları hem de görevleri bulunur. Bu hüküm, Avrupa kolonilerinin Avrupalı yerleşimcilerden korunmasına yönelik bir araç olarak sıklıkla değerlendirilir.”³⁹³

³⁹² Immanuel Kant, *Political Writings*, ed. Hans Reiss, trans. H. B. Nisbet (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 93-96.

³⁹³ Rebecka Lettevall, “The Idea of Kosmopolis: Two Kinds of Cosmopolitanism,” in *The Idea of Kosmopolis: History, Philosophy and Politics of World Citizenship*, ed. Rebecka Lettevall and My Klockar Linder, Södertörn Academic Studies 37 (Huddinge, Sweden: Södertörn University College, 2008), 25

Buna yanıt olarak şu ifade dile getirilmiştir:

“Böylece, dünya üzerindeki halklar farklı derecelerde olsa da, evrensel bir topluluk içine girmiş ve dünyanın herhangi bir yerindeki hak ihlalleri her yerde hissedilir hale gelmiştir. Bu nedenle, evrensel hak fikri hayal ürünü ya da abartı değildir; siyasi ve uluslararası hakların yazılı olmayan hukukunun zorunlu bir tamamlayıcısıdır ve böylece insanlık için evrensel bir hak haline gelir. Ancak bu şartlar altında, kalıcı barışa doğru sürekli ilerlediğimizi gururla söyleyebiliriz.”³⁹⁴

Ancak bu liberal etki, kısa sürede yabancı istilalar ve iç aşırılıkların ağır baskısı altında sönmüldü. Fransız halk egemenliği ifadesi, “kapsamlı, Hristiyan ve evrensel” bir doktrin olarak gelişti ve devrimin zorla ihraç edilmesini haklı çıkardı, hatta talep etti. Avrupa’daki ezilen halkları özgürleştirme yönündeki genel ve soyut çağrı, Fransa’nın askeri genişlemesi ve “doğal sınırları” gibi teorilerle meşrulaştırılan ulusal çıkar peşinde koşması için somut bir gerekçe haline geldi. Devrim savaşları, “demokratik popülizme hizmet eden milliyetçiliğin” muazzam ve tehlikeli gücünü ortaya koydu. Bu durum, devletin bencilliğini sarsan ve uluslararası sistemi daha şiddetli ve ideolojik olarak yüklenmiş hale getiren yeni bir modeli beraberinde getirdi. Bu temel çelişki, Immanuel Kant’ın karmaşık tepkisinde tam anlamıyla kendini gösterir. Königsbergli filozof, Fransız Devrimi’nin ilkelerine karşı büyük bir heyecan duydu; devrimi izleyenlerin gösterdiği özgecilik ve empatiyi insanlıkta ahlaki bir eğilim ve tarihsel ilerlemenin işareti olarak gördü. Uzun süredir savunduğu cumhuriyetçi ideallerin pratikte gerçekleşmesi olarak değerlendirdi.³⁹⁵

Ancak Kant, aynı zamanda devrim eylemini mutlak bir biçimde kınadı; yasa koyucu üst otoriteye karşı herhangi bir isyanın “en büyük ve en cezalandırıcı suç” olduğunu savundu, çünkü bu, meşru devletin temelini yok eder. Özellikle XVI. Louis’in idamı onu dehşete düşürdü; bunu hukuki bir işlem değil, siyasi istikrarın geri dönüşünü imkansız kılan hukuki bir sapma olarak gördü. Kant’ın 1789’daki meşru anayasal “dönüşüm” (egemenliğin kraldan Ulusal Meclise aktarılması) ile 1792-1793’teki yasadışı “dönüşüm ya da şiddetle yeniden doğuş” arasındaki ayrımı yapma çabası, liberal devrim

³⁹⁴ Immanuel Kant, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch,” in *Kant: Political Writings*, ed. Hans Reiss, trans. H. B. Nisbet (Cambridge: Cambridge University Press, 1991; first pub. 1970), 93–131.

³⁹⁵ David A. Bell, *The First Total War: Napoleon's Europe and the Birth of Warfare as We Know It* (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 10-14.

vaatleriyle şiddet dolu, liberal olmayan gerçeklik arasında derin bir felsefi çatışmayı temsil eder.³⁹⁶

Bu gerilim, devrimin uluslararası sistemdeki çifte mirasını belirler. Temelde, bu paradoks, devrimin evrensel ideallerinin onları savunmak ve yaymak için güçlü ve somut bir araca ihtiyaç duymasından kaynaklandı. İnsanlık için soyut “özgürlük ve eşitlik” ilkeleri ilan edildi, ancak bu ilkeler, monarşisini deviren Fransız ulusunun siyasi bağlamında ortaya çıktı. Bu idealler, Avrupa’nın düşman monarşilerinden korunmak ve dışarıya yayılmak için güçlü bir araç gerektiriyordu. Bu araç, ulusal coşku tarafından harekete geçirilen ve kapsamlı savaşa seferber edilen yeni biçimlenmiş Fransız ulus-devleti oldu. Ulus, evrensel mesajın taşıyıcısı olarak hem evrensel hem de ulusal olanı ayrılmaz şekilde birleştirdi. Başka halkların “özgürlüğe” kavuşturulması, mutlaka Fransız ordularının istilasını, Fransız tarzı kurumların dayatılması ve Fransa’nın ulusal çıkarlarının – örneğin “doğal sınırların” güvence altına alınması – vurgulanması anlamına geliyordu.³⁹⁷

Böylece, saldırgan milliyetçilik, başlangıçta tamamen liberal bir evrenselcilik için bir bozulma değil, onun zorunlu ve trajik ikizi oldu. Evrensel olan, özel olmadan gerçekleştirilemez; çatışma sırasında özel olan genellikle evrenseli yutar. Devletin güçlü olması, ulusal hedeflerini evrensel ideolojik bir dille gizlediği bu dinamik, modern uluslararası ilişkilerin tekrar eden ve ayırt edici bir özelliği haline gelecektir. Eğer daha da ileri gidersek, devrimin etkisi hiçbir yerde Fransız şeker kolonisi Saint-Domingue’de (günümüzde Haiti) olduğu kadar doğrudan, ani ve dönüştürücü olmamıştır. Tarihin en vahşi kölelik sistemlerinden birinin baskısı altında ezilen köleleştirilmiş koloni halkı, Paris’ten gelen haberleri duydu ve devrimin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” dilini kendileri için de geçerli bir vaat olarak benimsedi. Böylece 1791’de başlayan Haiti Devrimi, başkentteki ideolojik sarsıntının doğrudan ama istenmeyen bir sonucuydu. Haiti’deki isyan sadece Fransa’dan ilham almakla kalmadı; aynı zamanda Fransız Devrimi’nin seyrini köklü bir şekilde sorguladı ve yeniden biçimlendirdi. Haiti isyancıları, “özgürlük” için yapılan bir devrimin temellerinde kölelikten kazanç sağlayan derin bir ikiyüzlülüğü ifşa etti.³⁹⁸

³⁹⁶ Lea Ypi, “On Revolution in Kant and Marx”, *Political Theory* 42/3 (July 2014), 265.

³⁹⁷ Bell, *The First Total War*, 12.

³⁹⁸ Eduardo Grüner, “Haiti: A (Forgotten) Philosophical Revolution,” *Sociedad* (Buenos Aires), special edition, no. 4 (2008): 1–4.

Bu güçlü ve kararlı isyan, Paris'teki radikal Jakoben hükümetini 1794'te Fransız İmparatorluğu'nun tamamında köleliği kaldırma kararı almaya zorlayan temel etkendi. Haiti Devrimi'nin nihai başarısı — modern tarihte geniş çaplı tek köle isyanı ve bağımsız bir devlet kurulmasına yol açan devrim — dünyadaki ilk siyahların yönettiği cumhuriyetin kurulmasını sağladı ve ABD, Brezilya ve Karayipler'deki köle sahipleri arasında korku dalgaları yarattı. Bu da bu bölgelerdeki köle nüfusunu daha sert yasalarla kontrol etmeye yönelik tepkilere neden oldu.³⁹⁹

Geleneksel anlatım, bu dönemin devrimci ideallerinin tek yönlü bir akışla, aydınlanmış Avrupa başkentinden geri kalmış sömürcülere aktığını öne sürer. Ancak Haiti örneği, daha karmaşık ve karşılıklı etkileşimli bir dinamik ortaya koyar. Haiti Devrimi, Fransa'daki gelişmelerin yalnızca bir yankısı değil, Fransız Devrimi'ne ayna tutan ve devrimin ilan edilen ilkeleriyle daha tutarlı hale gelmesini zorlayan aktif bir güç olmuştur. Fransız Ulusal Konvansiyonu'nun köleliği kaldırması, tamamen saf ve idealist bir eylem değildi. Bu karar, Fransızların yenemediği güçlü bir köle ordusuna karşı pratik ve stratejik bir yanıtı; aynı zamanda İngiliz ve İspanyol rakiplerine karşı bu ordunun desteğini kazanma umuduydu. Dolayısıyla ilişki sadece tek yönlü bir yayılma değil, sömürge çevresindeki olayların Avrupa'daki devrimin siyasi seyrini ve ideolojik anlamını derinden şekillendirdiği diyalektik bir etkileşimdi. En somut örneklerinden biri, Fransa'nın işgali altındaki İspanya'dır. Fransız işgali sırasında, Güney Amerika'daki İspanyol kolonileri Madrid hükümetine boyun eğmeyi reddetti ve meşru kral IV. Ferdinand'a bağlılıklarını sürdürdü. Bu kolonilerde, İspanyol kral adına yetki kullanan bağımsız yerel yönetimler kuruldu. Bu durum, o dönemde Fransa tarafından işgal edilen ülkelerin tepkilerindeki tutarsızlığı gösteriyor ve Avrupa'nın Fransız Devrimi'ne verdiği yanıtın doğasını anlamak için her bileşenin ayrı ayrı derinlemesine incelenmesini gerektiriyor⁴⁰⁰.

Bu hakların yeniden tanımlanması, insan hakları tarihini anlamak açısından son derece önemlidir; çünkü bu hakların sadece Batı'nın “aydınlanmış” cömertliğiyle verilen bağışlar olmadığı, aktif bir talep konusu olduğu, üzerinde mücadele edildiği ve sömürgeciler tarafından yürütülen şiddetli mücadeleler çerçevesinde şekillendiği ortaya çıkar. Buna karşılık, Latin Amerika'daki geniş İspanyol ve Portekiz sömürgelerinde, etki

³⁹⁹ Dr. Lotfi Jamil Muhammad, “Haiti Devrimi 1791–1804: Modern Tarihteki İlk Köle (Siyah) İsyanı”, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 31 (2018): 325.

⁴⁰⁰ Dr. Abdulaziz Suleiman Nawar ve Abdulmajid Na'na'i, Çağdaş Tarih: Fransız Devrimi'nden İkinci Dünya Savaşı'na Avrupa (Birinci Baskı, Beyrut: Dar Al-Nahda Al-Arabiya, 2014), s. 175, 176.

daha dolaylı olmakla birlikte aynı derecede belirleyici olmuştur. Buradaki eğitimli kreoller (Avrupa kökenli olup sömürgelerde doğan kişiler), hem Amerikan hem Fransız devrimlerini besleyen Aydınlanma ideallerinden ilham aldı ve İspanya'dan gönderilen yetkililere kıyasla ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerinden rahatsız oldular. Ancak geniş çaplı bağımsızlık savaşlarının doğrudan tetikleyicisi, Napolyon Savaşları'nın jeopolitik sonucuydu. Napolyon'un 1808'de İspanya'yı işgali ve İspanyol kralını tahttan indirmesi, İspanyol İmparatorluğu'nun başını kazara kopardı ve sömürgelerde devasa bir otorite boşluğu yarattı. Bu büyük kentlerin zayıflık anı, Simón Bolívar ve Francisco de Miranda gibi devrimci liderlerin uzun süredir birikmekte olan toplumsal muhalefetin kolektif eyleme evrilmesini mümkün kılan kritik bir tarihsel eşik teşkil etmiştir.⁴⁰¹

Sonrasında on yılı aşkın süren çatışmalar, nihayetinde Amerikan kıtasının ana karasında İspanyol ve Portekiz imparatorluklarının çöküşüne ve yeni bir egemen devletler topluluğunun doğuşuna yol açtı. Napolyon'un 1815'teki Waterloo'daki nihai yenilgisinin ardından, Avrupa'nın galip büyük güçleri – Büyük Britanya, Avusturya, Prusya ve Rusya – Viyana Kongresi'ni topladılar. Onların temel amacı, çeyrek yüzyıl boyunca kıtayı sarsan devrimci ve Napolyoncu çalkantıların tekrarını önleyebilecek yeni bir uluslararası düzen tasarlamaktı. Kongre, açıkça karşı-devrimci bir projeydi; 1789'un serbest bıraktığı liberalizm ve milliyetçilik gibi tehlikeli güçleri geriye çevirmeye ve dizginlemeye çalışan Avusturyalı prens Metternich gibi muhafazakâr elitler tarafından yönlendirildi.⁴⁰²

Viyana düzenlemesinin temel ilkeleri üçlüydü: Birincisi, Fransa'nın yaptığı gibi herhangi bir devletin Avrupa'ya hâkim olmasını engellemek amacıyla güçler dengesini yeniden tesis etmek; ikincisi, Fransa'yı, güçlendirilmiş tampon devletler zinciriyle (örneğin yeni kurulan Hollanda Krallığı gibi) çevreleyerek sınırlamak; üçüncüsü ise, mümkün olduğunda, devrim öncesinde tahtta bulunan hanedanları yeniden iktidara getirerek “meşruiyeti” sağlamak.⁴⁰³

⁴⁰¹ Lester D. Langley, *The Americas in the Age of Revolution, 1750-1850* (New Haven: Yale University Press, 1996), 164-168.

⁴⁰² Tim Chapman, *The Congress of Vienna: Origins, Processes, and Results* (London: Routledge, 1998), 62-65.

⁴⁰³ Bkz.: Viyana Kongresi'nin Maddeleri.

Bunu, müttefiklerin kongredeki ortak ve özel hedeflerine baktığımızda açıkça görebiliriz:

1. Güç dengesi yeniden tesis edilerek hiçbir devletin Fransa'nın yaptığı gibi Avrupa üzerinde tek başına hâkimiyet kurması engellenecekti.
2. Fransa, yeni ve güçlendirilmiş tampon devletlerle (örneğin Yeni Hollanda Krallığı) çevrilerek kuşatılacaktı.
3. Devrim öncesi monarşiler mümkün olduğunca eski meşruiyetlerine kavuşturularak “meşruiyet” yeniden tesis edilecekti.⁴⁰⁴

Kongredeki müttefiklerin ortak ve özel hedeflerine baktığımızda şunları görürüz:

1. Avrupa'daki devrimci ve cumhuriyetçi rejimlerin ortadan kaldırılması; büyük devletlerin güvenliğini sağlamak ve devrimin Avrupa'da yaydığı tüm yeni fikirlerden kurtulmak.
2. Napolyon tarafından sürgün edilen tüm hükümdar ve prenslerin ülkelerine geri döndürülmesi ve geleneksel sosyal düzenin ile tahtların her türlü yolla korunması.
3. Fransa'ya karşı derin bir güvensizlik; Fransa'nın sürekli kargaşa, isyan ve Avrupa'nın sosyal düzenine karşı tehdit kaynağı olarak görülmesi nedeniyle, Fransa'nın siyasi ve askeri olarak zayıflatılması; böylece gelecekte yeni bir devrimle Avrupa güvenliğinin sarsılması önlenmeye çalışıldı.

Bu şartlardan görüyoruz ki, Avrupa Fransa'nın büyük etkisinden gerçekten korkmaktaydı ve Fransa'yı devrim öncesi duruma geri döndürmeye çalışarak Avrupa ve dünyayı tehdit eden sarsıntılara karşı dirençli bir durgunluk oluşturmayı hedefliyordu. Bu ittifak sistemi, onlarca yıl boyunca temel amacını—yeni bir kıtasal savaşın ya da ciddi bir kargaşanın çıkmasını engellemek—başarıyla gerçekleştirdi. Yunanistan'ın bağımsızlık mücadeleleri, Belçika'nın kurulması, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki krizler gibi çatışmaların Avrupa çapında yaygın savaşlara dönüşmesini önledi.⁴⁰⁵

Bununla birlikte, Viyana sistemi özünde modern siyasetin merkezi haline getirdiği Fransız Devrimi'nin karşısında durduğu vazgeçilmez siyasi güçlere karşı savunmacı bir rejim olarak kaldı. Viyana Düzeni'nin temel prensipleri—hanedan meşruiyeti ve büyük

⁴⁰⁴ El-Anud Mutlak El-Mutayri, “Viyana Kongresi 1814-1815 AD”, Menoufia Üniversitesi Sanat Fakültesi Araştırma Dergisi 29, Sayı 113 (Nisan 2018, s. 2327).

⁴⁰⁵ Tim Chapman, *The Congress of Vienna: Origins, Processes, and Results* (London: Routledge, 1998), 62-65.

güçlerin halk ayaklanmalarını bastırmak için müdahale hakkı—liberalizmin (anayasal hükümet ve bireysel haklar talebi) ve milliyetçiliğin (halkların kendi kaderini tayin hakkı) yükselen ideolojileriyle doğrudan ve kesin çatışma içindeydi.⁴⁰⁶

Sonuç olarak, Avrupa'nın denge sistemi başarısız oldu çünkü bu yeni güçlerle uyum sağlayamadı ya da onları kontrol altına alamadı. Devrimi önlemek için tasarlanmış sistem, 1830 isyanları ve çok daha dramatik biçimde 1848'deki geniş çaplı devrimlerle defalarca meydan okundu. Prusya'nın güçlü yükselişi, Bismarck liderliğinde milliyetçi duyguları Almanya'nın savaşlarla birleşmesini sağlamak için ustaca kullanması, denge sisteminin mantığını ölümcül biçimde zayıflattı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, denge diplomasisi yerini katı ve rekabetçi askeri ittifak bloklarının—Üçlü İttifak ve Üçlü Anlaşma—oluşmasına bıraktı. Bir zamanlar Avrupa krallarını bir arada tutan muhafazakâr değerler erozyona uğradı ve yerini saldırgan milliyetçilikler ile Almanca ve Slav milliyetçiliği gibi yeni ırkçı dayanışmalar aldı. 1914'e gelindiğinde, büyük güçler arasında kalıcı barışı sağlamak üzere kurulmuş sistem çöktü ve böylece, bu sistemin önlemeye çalıştığı türden kıtasal çapta yıkıcı bir savaşın yolu açıldı.

Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki, Fransız Devrimi, modern uluslararası sistemin özünde sıklıkla çelişkili olan yeni ve güçlü ilkeleri kalıcı olarak tesis eden kurucu bir olaydı. Etkileri geçici değil, yapısal; küresel siyasetin kurallarını bugün hâlâ var olan şekillerde yeniden biçimlendirdi. Devrimin en kalıcı mirası, halk egemenliği ilkesine dayalı ulus-devletin tartışmasız temel bir aktör olarak yerleşmesiydi. Hanedan otoriteleri ve yetki paylaşımına dayalı eski sistem yıkıldı; onun yerine, bölgesel sınırlarla tanımlanan, teorik olarak (her zaman olmasa da) halkının iradesinden meşruiyet alan devletler geldi. Bu dönüşüm, uluslararası siyaseti yönlendiren güçlü ve çatışan ideolojiler dizisini beraberinde getirdi. Devrim, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile başlayan, 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde güçlü biçimde somutlaşan evrensel insan hakları dilini oluşturdu. Bu dil, devletlerin eylemlerini değerlendirmek için kalıcı ve üstün bir adalet ölçütü yaratarak özgürlük ve onur için sayısız mücadeleye temel oluşturdu. Öte yandan, devrim hem özgürlük ve kendi kaderini tayin için bir güç hem de aynı zamanda yayılmacı ve ideolojik çatışmaları meşrulaştıran saldırgan bir milliyetçilik biçimini ortaya çıkardı. Devrim dönemini belirleyen temel gerilimler, çağdaş uluslararası ilişkilerin kritik sorunlarını hâlâ şekillendiriyor. Devlet egemenliği ilkesi—ki bu da

⁴⁰⁶ Tim Chapman, *The Congress of Vienna: Origins, Processes, and Results* (London: Routledge, 1998), 70-74.

devrimin ulusa odaklanmasının bir sonucudur—ile sıklıkla insani müdahaleyi meşrulaştıran evrensel insan hakları talebi arasındaki çatışma, Fransız Devrimi devletinin ve onun “Avrupa’yı özgürleştirme” misyonunun doğrudan bir ürünüdür. Devlet güvenliği ile bireysel özgürlük arasında sürekli bir denge arayışı ve milliyetçiliğin hem devlet inşası hem de devlet yıkımı için bir güç olarak ikili doğası, devrimin henüz tamamlanmamış görevlerinin bir parçasıdır. Modern uluslararası sistem; temel yapısı, başlıca aktörleri, derin ideolojik bölünmeleri ve yüksek idealleriyle, 1789 yılında yaratılan dünyada hâlâ faaliyet göstermektedir. Devrim dalgasının şok etkisi hâlâ sürmekte ve yankılanmaktadır.

SONUÇ

Bu tez çalışması göstermiştir ki, Fransız Devrimi, tek başına ani veya izole bir olay değildir; aksine, farklı sosyal sınıflar arasındaki uzun süren çatışmaların, halkın artan talepleri ile monarşik sistemin dayatmaları arasındaki birikimli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1789-1799 yılları arasındaki sosyal ve politik dönüşümlerin detaylı analizi, birkaç temel sonucu ortaya koymaktadır.

Birinci olarak, çalışma, Fransız Devrimi'nin derin bir sosyal değişim için bir motor olduğunu göstermiştir. Devrim, geleneksel monarşi, soylular ve kilise yapılarının çözümlenmesine katkıda bulunmuş, bireysel haklar ve vatandaşlık kavramının yeni bir biçimde ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Devrim, halkın egemenliği, sosyal adalet ve hukuki eşitlik ilkelerini tesis etmiş ve bu, özellikle 1791 Anayasası ile somutlaşmıştır. Her ne kadar bu anayasa sınırlı kalmış ve tam bir istikrar sağlayamamış olsa da, Fransa ve Avrupa'da anayasal devlet kavramının temellerini atan öncü bir adımdır.

İkinci olarak, çalışma, politik dönüşümlerin ekonomik ve sosyal baskılarla sıkı bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Süregelen mali krizler, kaynak yetersizlikleri, sınıflar arası derin eşitsizlik ve politik kulüpler ile devrimci derneklerin etkisi, devrim için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Ayrıca, çalışma, liberal ve jakoben düşünce gibi politik ideolojilerin devrimin seyrini yönlendirmedeki ve vatandaşların siyasi katılımını teşvik etmedeki rolünü vurgulamış, bu da devlet ile birey arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır.

Üçüncü olarak, tez, devrimin ortaya çıkardığı yeni idari ve anayasal yapıları analiz etmiştir. Bu bağlamda, yetki organlarının yeniden düzenlenmesi, güçlü merkezi hükümetlerin kurulması ve devlet işlerinin etkin yönetimini sağlamak için denetim ve idari mekanizmaların tesis edilmesi incelenmiştir. Her ne kadar bazı deneyler kısa ömürlü olmuşsa da, modern devletin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuş ve Fransa'da mutlak monarşi yerine hukuka ve kurumsal yapılara dayalı bir yönetim modeli ortaya koymuştur.

Dördüncü olarak, çalışma, Fransız Devrimi'nin içsel çelişkiler ve çatışmalardan arı olmadığını göstermiştir. Devrim, farklı hükümet yapıları arasında hızlı dönüşümler,

siyasi fraksiyonlar arasındaki çatışmalar ve yoğun politik şiddetle karakterizedir; bu, devrimi, hızlı sosyal ve politik değişim süreci olarak karmaşık bir olgu hâline getirmektedir. Bu bağlam, Fransız Devrimi'nin tarihsel analizinde yalnızca olumlu veya olumsuz bir değişim olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, tez sonuçları, Fransız Devrimi mirasının yalnızca 18. yüzyıl Fransası ile sınırlı kalmadığını, aksine Avrupa ve dünya modern siyasi düşüncesinin şekillenmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Devrim, anayasal hareketler ve sosyal devrimler için ilham kaynağı olmuş; sosyal ve politik güçler arasındaki ilişkiyi, ideolojinin ve halk baskısının radikal değişimi nasıl tetiklediğini anlamak açısından önemli bir model sunmuştur.

Özetle, bu tez, Fransız Devrimi'ni çok boyutlu bir süreç olarak anlamak için kapsamlı bir analitik çerçeve sunmaktadır. Devrim, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etkenlerin etkileşiminde ortaya çıkmış; tarihsel olayların ülkelerin ve toplumların uzun vadeli seyirlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Çalışmanın bulguları, tarihsel devrimlerin yalnızca tekil değişim anları olarak değil, iç ve dış güçlerin etkileşiminde sürekli olarak toplum ve yönetim yapılarını yeniden şekillendiren dinamik süreçler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Ancien régime. *Encyclopædia Britannica*. Edited by The Editors of Encyclopædia Britannica. Last revised by Heather Campbell. Accessed July 7, 2025. <https://www.britannica.com/event/ancien-regime>.
- Acemoglu, Daron, Davide Cantoni, Simon Johnson, and James A. Robinson. *The Consequences of Radical Reform: The French Revolution*. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2009.
- Acemoglu, Daron, Davide Cantoni, Simon Johnson, and James A. Robinson. *The Consequences of Radical Reform: The French Revolution*. NBER Working Paper No. 14831. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, April 2009.
- Acemoglu, Daron, et al. *Liberty, Fraternity, Equality and Industry: The Economic Consequences of the French Revolution*. Cambridge: Harvard University, 2006.
- Alverson, J. Stewart. "Maximilien Robespierre and Injustice Narrative." *Bill of Rights Institute*. 2022. Accessed June 21, 2025. <https://billofrightsinstitute.org/activities/maximilien-robespierre-and-injustice-narrative>.
- Alverson, J. Stewart. "Robespierre." *EBSCO Research Starters*. 2022. Accessed June 21, 2025. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/robespierre>.
- Anderson, James Maxwell. *Daily Life During the French Revolution*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, 2007.
- Andress, David. "The Nation Does Not Even Know What a Jury Is": Trust, Fear and Judicial Reconstruction in the French Revolution, 1789–91. *French History*. Advance article published September 2024: 1–20.
- Andress, David. *The Terror: The Merciless War for Freedom in Revolutionary France*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005.
- Aulard, François-Alphonse. *The French Revolution: A Political History, 1789–1804*. Translated by Bernard Miall. New York: Charles Scribner's Sons, 1910.
- Baker, Lee. "Entry Title." In *Encyclopedia of the Age of Political Revolutions and New Ideologies, 1760–1815*, edited by Gregory Fremont-Barnes, 397. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, 2007.
- Barran, Thomas Paul. *Russia Reads Rousseau, 1762–1825*. Evanston, IL: Northwestern University Press, 2002.
- Bedevî, Abdurrahman. *Felsefe Ansiklopedisi*. Cilt 2. Beyrut: el-Mu'assasa el-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, 1984.

- Bell, David A. *The First Total War: Napoleon's Europe and the Birth of Warfare as We Know It*. Boston: Houghton Mifflin, 2007.
- Bell, David. "Class, Consciousness, and the Fall of the Bourgeois Revolution." *Critical Review* 16, nos. 2–3 (2002–2003): 340–346.
- Belloc, Hilaire. *Danton: A Study*. New York: Charles Scribner's Sons, 1899.
- Bensel, Richard Franklin. "The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen." In *The Founding of Modern States*, 199–328. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Bernard, François. "Society and Culture under the Third Republic." *Encyclopaedia Britannica*. Last modified March 24, 2024. <https://www.britannica.com/place/France/Society-and-culture-under-the-Third-Republic>.
- Bickford, Kiley. *Nationalism in the French Revolution of 1789*. Honors thesis, University of Maine, 2014.
- Bienvenu, Richard. *The Ninth of Thermidor*. New York: Oxford University Press, 1970.
- Blanning, Timothy. *The French Revolutionary Wars, 1787–1802*. London: Arnold, 1996.
- Blaufarb, Rafe. *The Great Separation: The Failure of the Ancien Régime and the Invention of Modern France*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Bok, Hilary. "Montesquieu." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. First published 2005; substantive revision 2017. <https://plato.stanford.edu/entries/montesquieu/>.
- Bonneuil, Noël, and Paul-André Rosental. "Changing Social Mobility in Nineteenth-Century France." *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 32, no. 2 (1999): 54.
- Bossenga, Gail. Review of *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The Middle Years*, by Michael L. Kennedy. *Histoire Sociale / Social History* 22, no. 44 (1989): 371–372.
- Bourrienne Paris X. "Le Directoire, une période riche en histoire." *La Gazette*, Bourrienne. N.d. Accessed June 30, 2025. <https://bourrienne.com/en/blogs/la-gazette/le-directoire-une-periode-riche-en-histoire>.
- Bramen, Lisa. "When Food Changed History: The French Revolution." *Smithsonian Magazine*, July 14, 2011. Accessed July 10, 2025. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/when-food-changed-history-the-french-revolution-93598442/>.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Bastille." *Encyclopedia Britannica*. May 15, 2024.

- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2024). *Louis XVI: The French Revolution*. Encyclopedia Britannica. Retrieved February 6, 2026, from <https://www.britannica.com/biography/Louis-XVI>
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. (2024, May 15). *Bastille*. Encyclopedia Britannica. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.britannica.com/topic/Bastille>
- Bukovansky, Mlada. "The Altered State and the State of Nature—The French Revolution and International Politics." *Review of International Studies* 25, no. 2 (April 1999): 205–220.
- Buonarroti, Philippe. *Buonarroti's History of Babeuf's Conspiracy for Equality*. Translated by James Bronterre O'Brien. London: H. Hetherington, 1836. Reprint, New York: Augustus M. Kelley, 1965.
- Burton, R. G. *Napoleon's Campaigns in Italy 1796–1797 and 1800*. Borah Press, 2007.
- Byrne, Cathy. "The Secular Principle — a Guiding Compass." In *Religion in Secular Education: What, in Heaven's Name, Are We Teaching Our Children?* Leiden: Brill, 2014.
- Callinicos, Alex. "Bourgeois Revolutions and Historical Materialism." *International Socialism*, no. 43 (Summer 1989): 114–116.
- Carlyle, Thomas. *The French Revolution: A History*. Vol. 1, *The Bastille*. London: G. Bell and Sons, 1902.
- Carlyle, Thomas. *The French Revolution: A History*. Vol. 1. London: Chapman and Hall, 1871.
- Catholic Textbook Project. "Triumph of the Jacobins: June 2, 1793." *Catholic Textbook Project*. May 30, 2019. Accessed June 19, 2025. <https://www.catholictextbookproject.com/post/triumph-of-the-jacobins-june-2-1793>.
- Chantin, Jean-Pierre. "Les Marges du christianisme: 'sectes', 'dissidences', 'ésotérisme.'" In *Dictionnaire du monde religieux dans la France contemporaine*, vol. 10, edited by Jean-Marie Mayeur, 51–53. Paris: Beauchesne, 2001.
- Chapman, Tim. *The Congress of Vienna: Origins, Processes, and Results*. London: Routledge, 1998.
- Charle, Christophe. *A Social History of France in the 19th Century*. Translated by Miriam Kochan. Oxford: Berg Publishers, 1994.
- Charles, Loïc, Guillaume Daudin, and Silvia Marzagalli. *In the Epicenter of the Storm? The Effects of the Revolution and Warfare on the French Economy, 1789–1815*. Sciences Po OFCE Working Paper no. 06/2022. Paris: OFCE, 2022.

- Château de Versailles. *The Summoning of the Estates General in 1789*. Accessed June 11, 2025. <https://en.chateauversailles.fr/discover/history/key-dates/summoning-estates-general-1789>.
- Coeuret, Auguste. *La Bastille (1370–1789): Histoire, Description, Attaque et Prise*. Paris: J. Rothschild, 1890. Accessed June 2, 2025. <https://www.gutenberg.org/ebooks/23484>.
- Constitution of 1791.” *Fiveable Library*. Accessed June 14, 2025. <https://library.fiveable.me/key-terms/ap-euro/constitution-of-1791>.
- Craiutu, Aurelian, ed. *Considerations on the Principal Events of the French Revolution*. By Madame de Staël. Indianapolis: Liberty Fund, 2008.
- Crook, Malcolm. *Elections in the French Revolution: An Apprenticeship in Democracy, 1789–1799*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. Revised edition, August 8, 2002.
- Club of the Feuillants. *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, Inc. Accessed June 14, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Club-of-the-Feuillants>.
- Constitutional Monarchy. In *History of Western Civilization II*, ch. 22.4: Constitutional Monarchy. *Lumen Learning*. Accessed June 14, 2025. <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/constitutional-monarchy/>.
- De Staël, Madame. *Considerations on the Principal Events of the French Revolution*. Edited by Aurelian Craiutu. Indianapolis: Liberty Fund, 2008.
- Degrave, Anne, Alejandro Lopez Peceno, and Arturas Rozenas. *Peasants into Citizens: Suffrage Expansion and Mass Politics in France*. TSE Working Paper No. 24 1529. Toulouse: Toulouse School of Economics, April 2024.
- Desan, Suzanne. *The Family on Trial in Revolutionary France*. Berkeley: University of California Press, 2004.
- Doyle, William. *The Origins of the French Revolution*. Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Doyle, William. *The Oxford History of the French Revolution*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Du Noyer, Madame. *L'histoire du sieur abbé-comte de Bucquoy, singulièrement son évasion du For-l'Évêque et de la Bastille*. Paris: Chez la veuve C. Dezallier, 1719.
- Duda, Kris. “Historiographical Approaches to the French Revolution.” *Fairmount Folio: Journal of History* 4 (2000; published April 19, 2016): 140.
- Durosele, Jean-Baptiste. “Le concert européen.” *Relations internationales* 39 (1984): 271–285.

- Ebu Şebbe, İlyas. *Napolyon Bonapart'ın Tarihi*. Kahire: Hindawi, 2017.
- El-Mawsû'a el-'Arabiyye el-'Ālamiyye. Cilt 24. Riyad: Mu'assasat A'mâl el-Mawsû'a li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1999.
- El-Mutayrî, el-'Anûd Mutlak. "Viyana Kongresi 1814–1815." *Menufiye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 29, sayı 113 (Nisan 2018): 2327.
- Excerpt from debates of the National Convention, 21 September 1792. In *Readings in European History*, edited by J. H. Robinson, vol. II, 446–450. Boston: Ginn, 1906.
- Encyclopaedia Britannica Online. s.v. "Girondin." *Encyclopaedia Britannica*, Inc. Accessed June 16, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Girondin>.
- Encyclopaedia Britannica Online. s.v. "Girondin." Accessed June 17, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Girondin>.
- Encyclopaedia Britannica. "Directory (French History)." Last modified February 22, 2024. <https://www.britannica.com/topic/Directory-French-history>.
- Encyclopaedia Britannica. "Napoleonic Code." Last modified January 23, 2024. Accessed July 2, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Napoleonic-Code>.
- Encyclopaedia Britannica. "Prefect." S.v. "Prefect, in France." Accessed July 16, 2025. <https://www.britannica.com/topic/prefect-French-political-history>.
- Ericsson, Tom. *I giljotinens skugga: En historia om en minoritet under franska revolutionen*. Umeå: Umeå universitet, 2009.
- Finley, Theresa, Raphaël Franck, and Noel D. Johnson. *The Effects of Land Redistribution: Evidence from the French Revolution*. Selinsgrove: Susquehanna University, 2017.
- Finley, Theresa, Raphaël Franck, and Noel D. Johnson. *The Effects of Land Redistribution: Evidence from the French Revolution*. Selinsgrove: Susquehanna University, 2017.
- Fitzsimmons, Michael P. *The Forgotten Constitution: The Origins, Realization, and Legacy of the French Constitution of 1791*. Oxford: Oxford University Press, 2025.
- Fiveable. *Constitution of 1791*. Fiveable (AP European History). Accessed June 12, 2025. <https://library.fiveable.me/key-terms/ap-euro/constitution-of-1791>.
- Foley, Liam. "This Date in History. September 21, 1792: France Abolishes the Monarchy." *European Royal History* (blog). September 21, 2019. <https://europeanroyalhistory.wordpress.com/2019/09/21/this-date-in-history-september-21-1792-france-abolishes-the-monarchy/>.
- Forrest, Alan I. *The French Revolution and the Poor*. New York: St. Martin's Press, 1981.

- Forrest, Alan. *The Soldiers of the French Revolution*. Durham: Duke University Press, 1990.
- French National Assembly. *History and Heritage: The Beginning – 1789*. Accessed June 11, 2025. <https://www2.assemblee-nationale.fr/langues/welcome-to-the-english-website-of-the-french-national-assembly/history-and-heritage#:~:text=The%20beginning%20%3A%201789,least%2096%25%20of%20the%20nation>.
- Funck-Brentano, Frantz. *Cagliostro and Company: A Sequel to the Story of the Diamond Necklace*. Translated by George Maidment. London: Heinemann, 1902.
- Funck-Brentano, Frantz. *Legends of the Bastille*. Translated by George Maidment. London: T. Fisher Unwin, 1899.
- Furet, François, ve Denis Richet. *Fransız Devrimi*. Çev. Beşîr es-Sebâ'î. Şam: Suriye Genel Kitap Kurumu, 2012.
- Furet, François. *The French Revolution, 1770-1814*. Translated by Antonia Nevill. Oxford: Blackwell, 1996.
- Gay, Victor. "The Legacy of the Franchise: Lessons from Post-Revolutionary France." *The Journal of Economic History* 81, no. 3 (2021).
- Grab, Alexander. *Napoleon and the Transformation of Europe*. European History in Perspective series. London: Palgrave Macmillan, 2003.
- Greer, Donald. *The Incidence of the Terror During the French Revolution: A Statistical Interpretation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.
- Greer, Donald. *The Incidence of the Terror During the French Revolution: A Statistical Interpretation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.
- Grüner, Eduardo. "Haiti: A (Forgotten) Philosophical Revolution." *Sociedad (Buenos Aires)*, special edition, no. 4 (2008).
- Grüner, Eduardo. "Haiti: A (Forgotten) Philosophical Revolution." *Sociedad (Buenos Aires)*, special edition, no. 4 (2008): 1–4.
- Halfond, Irwin. "War in the Vendée." *EBSCO Research Starters: History*. Accessed June 18, 2025. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/war-vendee>.
- Halfond, Irwin. "War in the Vendée." *EBSCO Research Starters*. 2023. Accessed June 22, 2025. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/war-vendee>.
- Hall, Evelyn Beatrice. *The Friends of Voltaire*. 1st ed. London: Smith, Elder & Co., 1906.
- Hanson, Paul R. *The Jacobin Republic under Fire: The Federalist Revolt in the French Revolution*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2003.
- Hayworth, Ronald L. "The Inviolability Controversy in the Trial of Louis XVI." *Journal of the Arkansas Academy of Science* 20 (1966).

- Hazareesingh, Sudhir. *The Jacobin Legacy in Modern France: Essays in Revolutionary Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- HISTORY.com Editors. "Third Estate Makes Tennis Court Oath." *History.com* (A&E Television Networks). February 9, 2010; last updated May 27, 2025. Accessed June 12, 2025. <https://www.history.com/this-day-in-history/june-20/third-estate-makes-tennis-court-oath>.
- Higonnet, Patrice L. R. *Goodness beyond Virtue: Jacobins during the French Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.
- Himmelfarb, Gertrude. *Modernliğe Giden Yollar: Britanya Aydınlanması, Fransız Aydınlanması ve Amerikan Aydınlanması*. Çev. Dr. Mahmud Seyyid Ahmed vd.; Ed. Jasım es-Sa'dun vd. Safat – Kuveyt: Âlemü'l-Ma'rifa, 2009.
- History.com Editors. "French Revolution." *HISTORY*. Last modified May 9, 2025. <https://www.history.com/articles/french-revolution>.
- HistoryCrunch, "National Assembly of the French Revolution," HistoryCrunch, accessed June 11, 2025, https://www.historycrunch.com/national-assembly-of-the-french-revolution.html#.
- HistoryCrunch*. "National Assembly of the French Revolution." Accessed June 11, 2025. https://www.historycrunch.com/national-assembly-of-the-french-revolution.html#.
- Hodson, Christopher, and Brett Rushforth. "Bridging the Continental Divide: Colonial America's 'French Quarter.'" *OAH Magazine of History* 25, no. 1, 2011.
- Hoffman, Williamson. "The Revolutionary Transformation of the Art of War." Lecture presented at the American Enterprise Institute Bicentennial Lecture Series, Washington, DC, March 2015.
- Hoffmann, Stanley. *The Nation, Nationalism, and After: The Case of France*. The Tanner Lectures on Human Values. Delivered at Princeton University, March 3–4, 1993.
- Hunt, Lynn, ed. *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*. Boston: Bedford/St. Martin's, 1996.
- Hunt, Lynn, ed. *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*. Boston/New York: Bedford/St. Martin's, 1996.
- Jacobs, Jeffrey P. *Automated Content Analysis and the 1789 Cahiers de Doléances*. Stanford University, June 1, 2018.
- Jha, Ujjwal Kumar. "Causes of the French Revolution." *International Journal of Humanities Social Science and Management* 3, no. 3 (2023).
- Joes, Anthony James. "Insurgency and Genocide: La Vendée." *Small Wars and Insurgencies* 9, no. 3 (1998): 28.

- Johnson, Vincent Robert. *The Declaration of the Rights of Man and of Citizens of 1789, the Reign of Terror, and the Revolutionary Tribunal of Paris*. San Antonio, TX: St. Mary's University School of Law, 2022.
- Jordan, David P. *The King's Trial: Louis XVI vs. the French Revolution*. Berkeley: University of California Press, 2004.
- Kant, Immanuel. "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch." In *Kant: Political Writings*, edited by Hans Reiss, translated by H. B. Nisbet, 93–131. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. First published 1790.
- Kaplow, J. *The Names of Kings: The Parisian Laboring Poor in the Eighteenth Century*. New York: Basic Books, 1972.
- Keefe, Thomas M. "Review of *The Jacobin Republic 1792–1794; The Thermidorean Regime and the Directory 1794–1799*." *The History Teacher* 20, no. 1 (1986): 131–133.
- Kelley, Donald R. Review of *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Volume 2: The Political Culture of the French Revolution*, by Colin Lucas. *French Studies* 43, no. 3 (1991): 392. <https://doi.org/10.1086/244338>.
- Kennedy, Michael. *The Jacobin Clubs in the French Revolution, 1793–1795*. New York: Berghahn Books, 2000.
- Klooster, Wim, ed. *The Cambridge History of the Age of Atlantic Revolutions: France, Europe, and Haiti*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.
- Koman, Cemal Kutay. "The Napoleonic Code." *Guided History*. Boston University. Accessed July 1, 2025. <https://blogs.bu.edu/guidedhistory/moderneurope/the-napoleonic-code/>.
- Kundra, Dhruv Aryan. "Historiography of the French Revolution." *Scribd*, 2020, 1–7. <https://www.scribd.com/document/556545242/Historiography-of-the-French-Revolution>.
- Lafargue, Paul. "Peasant Proprietary in France." Marxists Internet Archive. June 1884. Section "Peasant Proprietary in France." Pages 147–150.
- Land and the Civil Constitution of the Clergy of 1790*. Clemson, SC: Clemson University.
- Landes, Joan B. *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988.
- Landreth, Andrew. "Republicans, Rivers, and Racism: The French Revolution and the Early American South." Paper presented at Scholars Week, Murray State University, Murray, KY, April 2018.
- Langley, Lester D. *The Americas in the Age of Revolution, 1750-1850*. New Haven: Yale University Press, 1996.

- Larkin, Maurice. *Church and State after the Dreyfus Affair: The Separation Issue in France*. London: Macmillan, 1974.
- Le Bon, Gustave. *Devrimlerin Ruhü ve Fransız Devrimi*. Çev. Adil Zuaytir. Kahire: Hindawi Eğitim Kurumu, 2012.
- Lefebvre, Georges. *The Coming of the French Revolution*. New Jersey: Princeton University Press, 1967.
- Lefebvre, Georges. *The Coming of the French Revolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1947.
- Lettevall, Rebecka. "The Idea of Kosmopolis: Two Kinds of Cosmopolitanism." In *The Idea of Kosmopolis: History, Philosophy and Politics of World Citizenship*, edited by Rebecka Lettevall and My Klockar Linder, 20–45. Södertörn Academic Studies 37. Huddinge, Sweden: Södertörn University College, 2008.
- Lewis, Thomas Tandy. "Absolute Monarchy Emerges in France." *EBSCO Research Starters*, 2022. Accessed July 6, 2025. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/absolute-monarchy-emerges-france>.
- Lobingier, Charles Sumner. "Rise and Fall of Feudal Law." *Cornell Law Review* 18, no. 2 (February 1933): 227.
- López Menéndez, Marisol. "Body and Head: Equality, Punishment, and Justice in the Decapitation of Louis XVI." *Academia.edu*. n.d. Accessed June 17, 2025. https://www.academia.edu/20381223/Body_and_head_Equality_Punishment_and_Justice_in_the_decapitation_of_Louis_XVI.
- Lowell, Edward J. *The Eve of the French Revolution*. Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1892.
- Lumen Learning, "The Reign of Terror," in *World Civilizations II*, accessed June 17, 2025, <https://courses.lumenlearning.com/suny-fmcc-worldcivilization2-1/chapter/the-reign-of-terror/>.
- Lumen Learning. "The Reign of Terror." In *World Civilizations II*. Accessed June 17, 2025. <https://courses.lumenlearning.com/suny-fmcc-worldcivilization2-1/chapter/the-reign-of-terror/>.
- Lüsebrink, Hans-Jürgen, and Rolf Reichardt. *The Bastille: A History of a Symbol of Despotism and Freedom*. Translated by Norbert Schürer. Durham, NC: Duke University Press, 1997.
- Lyons, Martyn. *France under the Directory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Louis XVI. *Encyclopaedia Britannica*. Last modified May 29, 2024. Accessed June 16, 2025. <https://www.britannica.com/biography>
- Majza, Béatrice. *Les institutions administratives en cartes mentales*. Paris: Éditions Ellipses, 2023.

- Margadant, Ted W. "French Rural Society in the Nineteenth Century: A Review Essay." *Agricultural History* 53, no. 3 (1979): 644–651.
- Mark, Harrison W. "13 Vendémiaire." *World History Encyclopedia*. Last modified December 12, 2022. Accessed June 25, 2025. https://www.worldhistory.org/13_Vendemiaire/.
- Mark, Harrison W. "French Republican Calendar." *World History Encyclopedia*. Last modified October 26, 2022. https://www.worldhistory.org/French_Republican_Calendar/.
- Mark, Harrison W. "War of the First Coalition." *World History Encyclopedia*. Last modified April 18, 2023. Accessed June 17, 2025. https://www.worldhistory.org/War_of_the_First_Coalition/.
- Marx, Karl. "Article in the Neue Rheinische Zeitung, June 29, 1848." In *Karl Marx: Selected Writings*, edited by David McLellan, 147–150. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Marx, Karl. *The Class Struggles in France, 1848–1850*. In *Collected Works*, Vol. 10. Moscow: Progress Publishers, 1969.
- McGarr, Paul. "The French Revolution: Marxism versus revisionism." *International Socialism* 2:80 (September 1998). Accessed June 17, 2025. <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/1998/isj2-080/mcgarr.htm>.
- McPhee, Peter. *Liberty or Death: The French Revolution*. New Haven: Yale University Press, 2016.
- Michelet, Jules. *History of the French Revolution*. Translated by Charles Cocks. London: H.G. Bohn, 1847.
- Muhammed, Lutfi Cemil. "1791–1804 Haiti Devrimi: Modern Tarihte İlk Köle (Siyahî) Devrimi." *Eğitim Fakültesi Dergisi* 31 (2018): 325.
- Muzzey, David Saville. "State, Church, and School in France I: The Foundations of the Public School in France." *The School Review* 19, no. 3 (1911): 178–195.
- Monarchy Falls. *Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution*. Roy Rosenzweig Center for History and New Media, George Mason University. Accessed June 16, 2025. <https://revolution.chnm.org/exhibits/show/liberty--equality--fraternity/monarchy-falls>.
- Montesquieu. *Encyclopædia Britannica*. Last modified May 27, 2025. <https://www.britannica.com/biography/Montesquieu>.
- Needham, Jeanette. *The Meeting of the Estates General, 1789: The Union of the Three Orders, June 24 to June 27*. University Studies, Paper 103. University of Nebraska–Lincoln, 1917.
- Neely, Sylvia. *A Concise History of the French Revolution*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2008.

- Noiriel, Gérard. *Workers in French Society in the 19th and 20th Centuries*. Translated by Helen McPhail. New York: Berg Publishers, 1990.
- Nuvâr, Abdülazîz Süleyman, ve Abdülmecîd Na'na'î. *Çağdaş Tarih: Fransız Devriminden II. Dünya Savaşına Avrupa*. 1. Baskı. Beyrut: Dârü'n-Nahda el-Arabiyye, 2014.
- Nuvâr, Abdülazîz Süleyman, ve Abdülmecîd Na'na'î. *Çağdaş Tarih: Fransız Devriminden II. Dünya Savaşına Avrupa*. Beyrut: Dârü'n-Nahda el-Arabiyye, 2010.
- National Convention. *Encyclopaedia Britannica*. Last modified May 14, 2024. <https://www.britannica.com/topic/National-Convention>.
- O'Grady, Mary Denis. *The Theory of the Separation of Powers as Expressed in the French Revolution*. Master's thesis, Loyola University Chicago, 2022.
- Ozouf, Mona. *Varennes: The Death of Monarchy*. Translated by Catherine Temerson. New York: Hill and Wang, 1983.
- Palmer, R. R. *Twelve Who Ruled: The Year of Terror in the French Revolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005.
- Palmer, Robert R. "The Culmination." In *Twelve Who Ruled: The Year of Terror in the French Revolution*, 306–334. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2017.
- Panwar, Ravindra. "Analyze the Impact of Enlightenment Ideas on French Revolution Movements." *International Journal of Research and Analytical Reviews* 11, no. 3 (September 2024): 1–25.
- Pareek, Anushka. *French Revolution Historiography*. New Delhi: Miranda House, University of Delhi, 2022.
- Payne, Allyson. "The Incroyables et Merveilleuses as Separate Entities." *Vulcan Historical Review* 24 (2020): Article 4.
- Petiteau, Natalie. "The Nobility of the Empire and the Elite Groups of the 19th Century: A Successful Fusion." *Napoleon.org*. Accessed July 6, 2025. <https://www.napoleon.org/en/history-of-the-two-empires/articles/the-nobility-of-the-empire-and-the-elite-groups-of-the-19th-century-a-successful-fusion/>.
- Popkin, Jeremy D. "The Storming of the Bastille Led to Democracy but Not for Long." *Humanities* 42, no. 4 (Fall 2021). Accessed June 26, 2025. <https://www.neh.gov/article/storming-bastille-led-democracy-not-long>.
- Postel-Vinay, Olivier. "L' autorité de l'État, une question politique centrale." *Dossiers Cairn* 2 (2018). *Cairn.info*. Accessed June 21, 2025. <https://shs.cairn.info/dossiers-2018-2-page-1?lang=en&tab=aperçu>.
- Présidence de la République (Palais de l'Élysée). *The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*. Updated December 14, 2022. Accessed June 12, 2025.

<https://www.elysee.fr/en/french-presidency/the-declaration-of-the-rights-of-man-and-of-the-citizen>.

- Purcell, Aaron D. "Danton versus Robespierre: The Quest for Revolutionary Power." *University of the Cumberland's History Department Journal*. September 8, 2017. Accessed June 19, 2025. <https://web.archive.org/web/20170908221348/http://www.ucumberlands.edu/downloads/academics/history/vol6/AaronPurcell94.html>.
- Propaganda – Napoleon. *Napoleon: Revolution to Empire*. National Gallery of Victoria. Accessed June 30, 2025. <https://www.ngv.vic.gov.au/napoleon/art-and-design/propaganda.html>.
- Robespierre, Maximilien de. *Textes choisis*. Vol. III: Novembre 1793 – Juillet 1794. Introduction and explanatory notes by Jean Poperen. Paris: Éditions sociales, 1958. In *Tome IX, Discours*.
- Robinson, J. H., ed. *The Civil Constitution of the Clergy, 12 July 1790*. In *Readings in European History*, vol. 2, Boston: Ginn, 1906.
- Rothenberg, Gunther E. *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*. Bloomington: Indiana University Press, 1980.
- Rouanet, Louis, Bryan P. Cutsinger, and Joshua S. Ingber. "Assignats or Death: The Politics and Dynamics of Hyperinflation in Revolutionary France." *European Economic Review* 157 (June 2023): 1–8.
- Rouanet, Louis, Bryan P. Cutsinger, and Joshua S. Ingber. *Assignats or Death: The Politics and Dynamics of Hyperinflation in Revolutionary France*. Working paper, September 2022.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Toplumsal Sözleşme*. Çev. Adil Zuaytir. Kahire: Hindawi Eğitim ve Kültür Kurumu, 2013.
- Rudé, George. *The Crowd in the French Revolution*. Oxford: Oxford University Press, 1959.
- Ruiz, Herman. "Historiography of Peasants Revolts: France During the Early Modern Period." Course paper, Eastern Illinois University, Fall 2009.
- Révolution des Va Nu Pieds. *EHNE – Tensions, mutations et crispations de la société d'ordres*. Accessed July 14, 2025. <https://www.ehne.fr/fr/eduscol/seconde-generale/1639-la-revolte-des-nu-pieds>.
- Robespierre overthrown in France, July 27, 1794. *History.com*. Accessed June 20, 2025. <https://www.history.com/this-day-in-history/july-27/robespierre-overthrown-in-france>.
- War of the First Coalition. *World History Encyclopedia* timeline entry for August 23, 1793. Accessed June 20, 2025. https://www.worldhistory.org/timeline/War_of_the_First_Coalition/.

- Salavrakos, Ioannis Dionysios. "An Analysis of the French Economic, Industrial and Military Mobilization in the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1789–1815." *Journal of Military and Strategic Studies* 18, no. 3 (April 27, 2018): 40–60.
- Salavrakos, Ioannis-Dionysios. "An Analysis of the French Economic, Industrial and Military Mobilization in the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1789–1815." *Journal of Military and Strategic Studies* 18, no. 3 (2018).
- Sewell Jr., William H. *Structure and Mobility: The Men and Women of Marseille, 1820–1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Shalakany, Amr. *The Rise of the Modern Egyptian Legal System*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Shukry, M. F. (2015). *Al-Sira' bayna al-bourjouaziya wa al-iqta': 1789–1848* [The struggle between the bourgeoisie and feudalism: 1789–1848] (Vol. 1). Hindawi Foundation. p. 120. (Original work published 1947).
- Sieyès, Emmanuel Joseph. *What Is the Third Estate?* Translated by M. Blondel. Edited by S.E. Finer. New York: Frederick A. Praeger, 1963.
- Smith, Andy. *Government Defeats in the House of Lords*. London: UCL Constitution Unit, 2025.
- Soboul, Albert, ed. *Dictionnaire historique de la Révolution française*. Paris: Quadrige / PUF, 2005.
- Soboul, Albert. *A Short History of the French Revolution, 1789–1799*. Translated by Geoffrey Symcox. Berkeley: University of California Press, 1977.
- Soboul, Albert. *Fransız Devrimi Tarihi*. Çev. Coğraf Kusa. Beyrut: Bahru'l-Mutavassit Yayınları, 1989.
- Soboul, Albert. *The Sans-Culottes: The Popular Movement and Revolutionary Government, 1793–1794*. Translated by Remy Inglis Hall. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981.
- Spielvogel, Jackson J. *Western Civilization: A Brief History*. Belmont, CA: West/Wadsworth, 1999.
- Squicciarini, Mara P. "Devotion and Development: Religiosity, Education, and Economic Progress in Nineteenth-Century France." *VoxEU*, CEPR. Accessed July 6, 2025. <https://cepr.org/voxeu/columns/devotion-and-development-religiosity-education-and-economic-progress-19th-century>.
- Stanford University Libraries. "The Financial Crisis and Necker." (n.d.).
- Stein, Robert Louis. *The French Slave Trade in the Eighteenth Century: An Old Regime Business*. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1979.
- Swansea University. "The Long and Short Reasons for Why Revolution Broke out in France in 1789." *History Study Guides*. Accessed July 10, 2025.

<https://www.swansea.ac.uk/history/history-study-guides/the-long-and-short-reasons-for-why-revolution-broke-out-in-france-in-1789/>.

- Şükri, Muhammed Fuad. *Burjuvazi ve Feodalizm Arasındaki Çatışma, 1789–1848*. Cilt 1. Kahire: Hindawi, 2015.
- Tackett, Timothy. *Becoming a Revolutionary: The Deputies of the French National Assembly and the Emergence of a Revolutionary Culture (1789–1790)*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2006.
- Taine, Hippolyte. *The French Revolution*. Translated by John Durand. Introduction by Mona Ozouf. Indianapolis: Liberty Fund, 2002.
- Tate, Dax. “There Must Be Neither Rich nor Poor”: The Role of Economic Inequality in the French Revolution. Master’s thesis, University of Victoria, 2022.
- The Civil Constitution of the Clergy*. Tom Richey. Originally adopted July 12, 1790; published online via Tom Richey’s site ca. 2014. Accessed June 14, 2025. https://www.tomrichey.net/uploads/3/2/1/0/32100773/the_civil_constitution_of_the_clergy.pdf.
- The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, 1789*. In *Tolerance*, edited by Caroline Warman, 1–3. Cambridge: Open Book Publishers, 2016.
- Tim Chapman, *The Congress of Vienna: Origins, Processes, and Results* (London: Routledge, 1998), 70-74.
- Time*. “Climate Chaos Helped Spark the French Revolution—and Holds a Dire Warning for Today.” *Time*, October 20, 2021. <https://time.com/6107671/french-revolution-history-climate/>.
- Toplumsal sözleşme, *Encyclopaedia Britannica*, son değiştirilme tarihi 26 Eylül 2025, <https://www.britannica.com/topic/social-contract>.
- Tocqueville, Alexis de. *The Old Regime and the Revolution*. Translated by Arthur Goldhammer. Chicago: University of Chicago Press, 2011.
- Tocqueville, Alexis de. *The Old Regime and the Revolution*. Translated by Stuart Gilbert. New York: Anchor Books, 1955.
- Totten, Cody. *Civil War in the Vendée: The Perpetuation of Brutality During the French Revolution*. HIST 3163 Paper, University of Oklahoma, April 4, 2016.
- Trapp, Joseph. *Proceedings of the French National Convention on the Trial of Louis XVI*. London: Printed for J. Debrett, 1793.
- Travens, Patrick. *The Ormée of Bordeaux: Popular Politics and Urban Revolt during the Fronde (1648–1653)*. Honors thesis, Rutgers University, 2017.
- Tulard, Jean. *La France de la Révolution et de l’Empire*. Paris: Presses universitaires de France, 1995.

- The Journée of 10 August 1792. *Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution*. Accessed June 19, 2025. <https://revolution.chnm.org/d/417/>.
- Van Der Burg, Martijn. "Local Administration in the Napoleonic Empire: The Case of Napoleon's Third Capital." *Napoleonica. La Revue*, no. 25 (2016): 123–41.
- Vedantu. "Tennis Court Oath – Introduction, Primary Sources, Revolution, FAQ's." *Vedantu*. Accessed July 17, 2025. <https://www.vedantu.com/history/tennis-court-oath>.
- Voltaire. *Felsefi Mektuplar*. Çev. Adil Zuaytir. Beyrut: et-Tenvir Matbaası, Yayın ve Dağıtım, 2014.
- von Güttner, Darius. *French Revolution: The Basics*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2022.
- Walton, Geri. "The French Republican Calendar: How Time Was Different." *Geri Walton* (blog). September 21, 2018. <https://www.geriwatson.com/french-republican-calendar-time-different/>.
- Walzer, Michael. *Regicide and Revolution: Speeches at the Trial of Louis XVI*. New York: Cambridge University Press, 1974.
- Weaver, Kate. "Secularism Unveiled: A Comparative Analysis of French Laïcité and the American First Amendment." *Southwestern Journal of International Law* (2025): 18–19.
- Westrich, Sal Alexander. *The Ormée of Bordeaux: A Revolution During the Fronde*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1972.
- Wilde, R. (2023, April 11). *The Fall of the Bastille*. World History Encyclopedia. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.worldhistory.org/article/1948/the-fall-of-the-bastille/>
- Wilde, Robert. "The Gabelle: The Salt Tax in France." *World History Encyclopedia*. 2023.
- Wolfe, Ross. "Classical Revolutionary Historiography and Revisionist Endeavors." *The Charnel-House* (blog). March 13, 2016. https://thecharnelhouse.org/2016/03/13/classical-revolutionary-historiography-and-revisionist-endeavors/#_ftn33.
- Woloch, Isser. *Napoleon and His Collaborators: The Making of a Dictatorship*. New York: W. W. Norton & Company, 2001.
- Woloch, Isser. *The New Regime: Transformations of the French Civic Order, 1789–1820s*. New York: W. W. Norton, 1994.
- Woloch, Isser. *The New Regime: Transformations of the French Civic Order, 1789–1820s*. New York: W. W. Norton & Company, 1994.

Woods, Alan. "1793, Rise and Fall of the Jacobins." *The Communist*. July 13, 2009. Accessed June 19, 2025. <https://communist.red/1783-jacobins/>.

Woods, Alan. "1793: Rise and Fall of the Jacobins." *The Communist*. July 13, 2009. Accessed June 22, 2025. <https://communist.red/1783-jacobins/>.

Wright, Gordon. "Society in Napoleonic France." *Encyclopædia Britannica*. Accessed July 6, 2025. <https://www.britannica.com/place/France/Society-in-Napoleonic-France>.

Zuber, Valentine. "The 1789 Declaration of the Rights of Man and of the Citizen." In *The Cambridge History of Rights*, vol. 4, edited by Dan Edelstein and Jennifer Pitts, 77. Cambridge: Cambridge University Press, 2024.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Temim AKOB
Yabancı Dili	Arapça
Orcid Numarası	0009-0005-1810-9586
Lise	Atatürk İlkokulu - Şanlıurfa
Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Yok
Akademik Araştırmalar	<ul style="list-style-type: none">• Fransız Devrimi ve Modern Avrupa Siyasi Tarihi.• Modern ve Yakın Çağ Suriye Tarihi.• İslam Tarihi ve Siyasi Liderlik Analizleri.